

**HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE
TYKHE/FORTUNA KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Barış HOŞCAN

Eskişehir 2023

**HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE TYKHE/FORTUNA KÜLTÜ VE
İKONOĞRAFİSİ**

Barış HOŞCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih (Eskiçağ) Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erkan İZNİK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2023

ÖZET

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE TYKHE/FORTUNA KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ

Bariş HOŞCAN

Tarih (Eskiçağ) Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2023

Danışman: Prof. Dr. Erkan İZNIK

Hellen dünyasında Tykhe, Roma uygarlığında Fortuna olarak bilinen şans, talih ve kader tanrıçası, özellikle Hellenistik Dönemle birlikte öne çıkan bir tanrıça olmuş, Roma İmparatorluğuyla birlikte özel bir tapınım ve birçok anlam kazanarak eskiçağ dünyasında etkin tanrıçalardan biri olmuştur. Tykhe, Hellenistik Dönem'in siyasi, sosyal, kültürel ve dini değişimleriyle beraber ikonografik anlamda kendini sıklıkla göstermeye başlamıştır. Roma'nın Hellenistik dünya ile etkileşime geçmesiyle birlikte, olumsuz niteliklerle de ilişkilendirilen Tykhe zamanla, Roma'nın olumlu anlamlar ifade eden yerel bereket, refah ve iyi talih tanrıçası Fortuna'nın yerini almıştır. Böylece Tykhe'nin özellikleri, Fortuna'nın kişiliğine ve ikonografisine etki etmiş ve iki tanrıça bir tutulur hale gelmiştir. Tanrıçanın ikonografisi, dönemlere göre siyasi, dini ve sosyal gelişmelerden dolayı sürekli değişmeye ve farklı anlamlar kazanmaya devam etmiştir. Nitekim büyük saygı gösterilen tanrıçanın ikonografisi, Hellenistik ve Roma dönemlerinde krallar, ileri gelen devlet adamları, komutanlar ve imparatorlar tarafından geniş bir coğrafyada, onu övmek ve onurlandırmak için kullanılmıştır. Bu çalışma, sikkeler, arkeolojik kanıtlar ve filolojik kaynaklar aracılığıyla, tanrıçanın Hellenistik Dönem'den, Roma İmparatorluğu'nun MS üçüncü yüzyılının ortalarına kadarki zaman diliminde Akdeniz coğrafyasında yayılan ikonografisinin; kullanımını, gelişimini, değişimini, yayılımını, niteliklerini ve kült uygulamalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tykhe, Fortuna, Hellenistik dönem, Roma uygarlığı, İkonografi

ABSTRACT

CULT AND ICONOGRAPHY OF TYCHE/FORTUNA IN THE HELLENISTIC AND ROMAN PERIODS

Bariş HOŞCAN

Department of History (Ancient History)

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July, 2023

Supervisor: Prof. Dr. Erkan İZNİK

Known as Tyche in Greek world and Fortuna in the Roman civilization, the goddess of luck, fortune and fate became a prominent goddess especially in the Hellenistic period, and became one of the most effective goddesses in the ancient world by acquiring a special worship and many meanings in the Roman empire. With the political, social, cultural and religious changes of the Hellenistic period, Tyche began manifested herself frequently in iconographically. As Rome interacted with the Hellenistic world, Tyche, who was also associated with negative qualities, gradually replaced Fortuna, the local goddess of fertility, prosperity an good fortune, which had positive meanings. Thus, characteristics of Tyche influenced Fortuna's personality and iconography, and two goddess became synonymous. The iconography of the goddess has continued to change and take on different meanings due to political, religious and social changes of the periods. As a matter of fact the iconography of the goddess, who was highly revered, was used by kings, dignitaries, generals and emperors in the Hellenistic and Roman periods to praise and honor her in a wide area. Through coins, archeological evidence and literary sources, this study aims to reveal the use, development, change and spread of goddess' iconography, her attributes and cult practices that spread across the Mediterranean region from the Hellenistic period to the middle of the third century AD of the Roman Empire.

Keywords: Tyche, Fortuna, Hellenistic period, Roman civilization, Iconography

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın temel konusunu, Yunanistan'ın ve Roma'nın arkaik dönemlerinde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan, daha sonra iki uygarlığın birbirleriyle etkileşime girmesiyle beraber hem Hellenler hem de Romalılar için önemli bir tanrıça olan şans ve talih tanrıçasının, Hellenistik ve Roma dönemlerindeki siyasal, ekonomik, dini, sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte değişen ikonografik kullanımları oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ilk andan itibaren değerli katkıları ve akademik deneyimleriyle beni her anlamda yönlendiren, destekleyen, büyük sabırla bütün çalışma sürecim boyunca bana yardım eden ve lisans ve yüksek lisan eğitimim boyunca alandaki bilgi ve birikiminden faydalandığım, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden değerli ve saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Erkan İznik'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Değerli hocama özellikle, destekleri, anlayışı, rehberliği, kaynak, içerik, yöntem gibi konulardaki tavsiyeleri, yardımları, tezimizle ilgili düzeltmeleri ve incelemeleri yaparken harcadığı efor ve saatleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans eğitimimin başından beri ve geçirdiğimiz bu uzun süreçte bana inanılmaz derecede destek olan ailem anneme ve babama ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

21/07/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Baris HOSCAN

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç, Yöntem ve Kapsam	5
1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	7
1.2.1. Nümizmatik kaynaklar	7
1.2.2. Arkeolojik kaynaklar	8
1.2.3. Filolojik kaynaklar	8
1.2.4. Modern araştırmalar.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HELLENİSTİK DÖNEMDE (MÖ 323-MÖ 31) TYKHE KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ	17
1.1. Hellenistik Dönem Öncesi Tykhe Kültü ve İkonografisi	18
1.2. Hellenistik Dönemde Tykhe Kültü ve İkonografisi.....	29
1.2.1. Ptolemaios Hanedanlığı Dönemi (MÖ 305-MÖ 30)	29
1.2.1.1. <i>Agathe Tykhe</i>	31
1.2.1.2. <i>Agathos Daimon</i>	35

1.2.2. Seleukos Hanedanlığı Dönemi (MÖ 321-MÖ 63)	38
1.2.3. Armenia Krallığı/Artaksiad Hanedanlığı Dönemi (MÖ 189-MS 12)	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMA DÖNEMİ TYKHE/FORTUNA KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ	50
2.1. Bir Sözcük Olarak “Fortuna”	51
2.2. Geç Cumhuriyet Dönemi Öncesi Fortuna Kültü ve İkonografisi.....	55
2.2.1. Fors Fortuna	57
2.2.2. Fortuna Primigenia	59
2.2.3. Fortuna Virgo	67
2.2.4. Fortuna Virilis	68
2.2.5. Fortuna Muliebris	69
2.2.6. Fortunae Publicae Citeriori in Colle, Fortunae Primigeniae in Colle ve Fortunae Publicae Populi Romani Quiritium in Colle Quirinal.....	70
2.2.7. Fortuna Equestris	71
2.2.8. Fortuna Huiusce Diei	72
2.2.9. Fortuna in Antium.....	74
2.2.10. Fortuna Barbata	76
2.3. Geç Cumhuriyet Dönemi Fortuna Kültü ve İkonografisi	77
2.2.1. Julius Cesar (MÖ 64-MÖ 44) Öncesi Fortuna.....	78
2.2.2. Julius Caesar Dönemi: Fortuna Caesaris.....	83
2.2.3. Julius Cesar sonrası Fortuna.....	88
2.3. Roma İmparatorluk Dönemi Fortuna Kültleri ve İkonografisi	92
2.3.1. Julius-Claudius Hanedanlığı dönemi (MÖ 27-MS 68).....	92
2.3.1.1. <i>Octavianus (MÖ 27-MS 14) dönemi</i>	93
2.3.1.1.1. <i>Fortuna Redux Kültü</i>	93
2.3.1.1.2. <i>Fortuna Augusta Kültü</i>	97
2.3.1.2. <i>Tiberius (MS 14-MS 37) dönemi</i>	100

2.3.1.3. <i>Caligula (MS 37-MS 41) dönemi</i>	102
2.3.1.4. <i>Claudius (MS 41-MS 54) dönemi</i>	103
2.3.1.5. <i>Nero (MS 54-MS 68) dönemi</i>	105
2.3.2. Dört İmparator Dönemi (MS 68-MS 69)	108
2.3.3. Flavius Hanedanlığı Dönemi (MS 69-MS 96)	110
2.3.4. Beş İyi İmparator Dönemi (MS 96-MS 180)	118
2.3.4.1. <i>Nerva (MS 96-MS 98) dönemi</i>	118
2.3.4.2. <i>Traianus (MS 98-MS 117) dönemi</i>	120
2.3.4.3. <i>Hadrianus (MS 117-MS 138) dönemi</i>	128
2.3.4.4. <i>Antoninus Pius (MS 138-MS 161) dönemi</i>	136
2.3.4.5. <i>Lucius Verus (MS 161-169)- Marcus Aurelius (MS 161-180) dönemi</i>	139
2.3.5. Çöküşe Doğru (MS 177-MS 235) İmparatorlukta Fortuna Kültü ve İkonografisi	147
2.3.5.1. <i>Commodus (MS 177-MS 192) dönemi</i>	148
2.3.5.2. <i>Pertinax (MS 192-MS 193), Didius Julianus (MS 193), Pescennius Niger (MS 193-MS 194/5) ve Clodius Albinus (MS 193-MS 197) dönemi</i>	151
2.3.5.3. <i>Septimius Severus (MS 193-MS 211) dönemi</i>	152
2.3.5.4. <i>Caracalla (MS 198-MS 217) ve Geta (MS 209-MS 211) dönemi</i>	159
2.3.5.5. <i>Elagabalus (MS 219-MS 222) dönemi</i>	160
2.3.5.6. <i>Severus Alexander (MS 222-MS 235) dönemi</i>	162
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	167
EKLER	180

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 1.1. Kıbrıs/Salamis kent devletinin kralı II. Euagoras döneminde, MÖ 361-351 yılları arasında, Salamis’de basılan bir altın sikke.	27
Görsel 1.2. Tegea’da bulunan Phylarkhus Steli’nde Tykhe’nin yeke ile yapılan tasviri.	28
Görsel 1.3. Kraliçe II. Arsinoe’nin çift <i>cornucopia</i> ile tasviri yapıldığı bir oinochoe parçası.	32
Görsel 1.4. J. Paul Getty Müzesi’nde bulunan, II. Berenike’nin elinde bir <i>patera</i> ve <i>cornucopia</i> ile Agathe Tykhe olarak yapılan tasviri. (MÖ 266- MÖ 221).....	33
Görsel 1.5. MÖ 270-240 yılları arasına tarihlendirilen bir oinochoe üzerinde, sağ elinde sunuda bulunduğu (libasyon) <i>phiale</i> ve sol elinde bir <i>dikeras</i> tasvir edilen kraliçe II. Arsinoe.....	34
Görsel 1.6. Orijinali MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen Antakya Tykhe’si heykelinin Roma İmparatorluk Dönemi’nde yapılmış ve Vatikan Müzesi’nde bulunan bir kopyası.....	41
Görsel 1.7. I. Demetrios’un MÖ 162-MÖ 154 yılları arasında Antakya’da basılmış tetradrahmisi	43
Görsel 1.8. II. Demetrios döneminde, MÖ 145-MÖ 139 yılları arasında Nisibis’de basılan bronz sikke.....	44
Görsel 1.9. Seleukos hükümdarı VIII. Antiokhos Grypus’un iktidara gelmede önce, MÖ 129- MÖ 128 yıllarında basılan tetradrahmisi.....	45
Görsel 1.10. Seleukos hükümdarı VI. Seleukos Epiphanes döneminde, MÖ 96- MÖ 95 yıllarında, Elaeusa’da basılan tetradrahmi.....	46
Görsel 1.11. Suriye kralı X. Antiokhos Eusebes Philopator döneminde, MÖ 94 yılında, Antakya’da basılan bir drahmi.....	46
Görsel 1.12. Hellenistik Döneme, MÖ 323- MÖ 31, yılları arasında tarihlendirilen, Al-Hillah’da (Irak) bulunan ve üzerinde, ayakta duran, sağ elinde <i>cornucopia</i> ve sol elinde yeke tutan Tykhe tasviri bulunan altın yüzük.....	47
Görsel 1.13. Seleukos hükümdarı XII. Antiokhos Dionysos döneminde, MÖ 87-MÖ 85 yılları arasında, Damascus’da (Suriye/Şam) basılan bronz sikke.....	47

Görsel 1.14. Armenia kralı II. Tigranes'in (Büyük) yaklaşık olarak MÖ 83-MÖ 69 yılları arasında Antakya'da basılmış bir tetradrahmi.....	49
Görsel 2.1. İtalya'nın Palestrina (Praeneste) kentindeki Fortuna Primigenia tapınağının kalıntıları.....	60
Görsel 2.2. İtalya'nın Palestrina (Praeneste) kentindeki Fortuna Primigenia Tapınağı'nın kalıntıları ve üzerindeki Barberini Sarayı.....	60
Görsel 2.3. Palestrina'daki (Praeneste) Colombella nekropolünden bir aynanın reproduksiyonu.....	64
Görsel 2.4. Palestrina'daki (Praeneste) Colombella nekropolünden bir cista'nın reproduksiyonu.....	65
Görsel 2.5. Praeneste'deki Fortuna Primigenia Tapınağında ele geçirilen ve Fortuna'ya ait olduğu düşünülen kült heykelinin başı.....	67
Görsel 2.6. Campus Martius, Largo Argentina'da bulunan Fortuna Huiusce Dei tapınağının kalıntıları.....	73
Görsel 2.7. Largo Argentina'daki Fortuna Huiusce Diei Tapınağı'nın kalıntıları altında bulunan Fortuna kültüne ait olduğu düşünülen ve boyutunun yaklaşık 8 metre olduğu hesaplanan kült heykelinin baş, kol ve ayak parçaları.....	74
Görsel 2.8. Palestrina'da (Praeneste) Antium Fortunaları heykel grubu.....	75
Görsel 2.9. MÖ 19- MÖ 4 yılları arasına tarihlendirilen bir denarius.....	76
Görsel 2.10. MÖ 81 yılında Sulla tarafından bastırılmış bir denarius.....	80
Görsel 2.11. MÖ 69-MÖ 68 yılında M. Plaetorius Cestianus tarafından Roma'da basılmış bir denarius.....	81
Görsel 2.12. MÖ 49'da Q. Sicinius tarafından Pompeius adına Roma'da bastırılan denarius.....	83
Görsel 2.13. MÖ 44 yılında P. Sepullius Macer tarafından bastırılan quinarius (gümüş sikke).....	85
Görsel 2.14. MÖ 100- MS 30 yılları arasına tarihlendirilen ve ayakta duran, sağ elinde sadece yekenin kalan parçasını tutan ve sol elinde <i>cornucopia</i> tutan Fortuna heykeli ..	87
Görsel 2.15. MÖ 42 yılında, Roma'da, L. Mussidius Longus tarafından bastırılmış denarius.....	87
Görsel 2.16. MÖ 42 yılında Gaius Vibius Varus tarafından bastırılan denarius.....	89
Görsel 2.17. MÖ 41 yılında Marcus Antonius tarafından bastırılan denarius.....	89

Görsel 2.18. MÖ 40 yılında Tiberius Sempronius Gracchus tarafından bastırılan aureus (altın sikke)	90
Görsel 2.19. VII. Kleopatra döneminde, MÖ 37-MÖ 36 yıllarında, Damascus'da basılan Æ (bronz, bakır, pirinç ve metal alaşım sikke)	91
Görsel 2.20. MÖ 19 yılında, Roma'da Q. Rustius tarafından basılan bir aureus.....	96
Görsel 2.21. Pompeii'deki Fortuna Augusta tapınağının kalıntıları.	97
Görsel 2.22. Ara Pietatis Augustae'den (MS 41-43) bir kabartma üzerinde yeniden işlenen Mars Ultor Tapınağı'nın alınılığı; Capitol Tepesi'nin yamaçlarında bulunan orijinalinin alçı dökümü. Soldan sağa Palatine, Romulus, Venüs, Mars, Fortuna, Roma ve Tiber.....	98
Görsel 2.23. İmparator Augustus döneminde, MÖ 16 yılında, Laodicea ad Mare'de (Suriye/Lazkiye) basılan bir denarius	100
Görsel 2.24. İmparator Augustus döneminde, MS 12 yılında, Antakya'da basılan bir tetradrahmi	100
Görsel 2.25. Tiberius döneminde, MS 34-MS 35 yılında bastırılan bronz sikke.....	102
Görsel 2.26. İmparator Tiberius döneminde, MS 31-MS 32 yıllarında, Kilikya'daki Epiphaneia (Hatay/Erzin) kentinde basılmış bir Æ	102
Görsel 2.27. İmparator Caligula tarafından MÖ 37/38 yılında, Roma'da basılan sestertrius (bronz sikke).....	103
Görsel 2.28. İmparator Claudius döneminde MS 41-MS 54 yılları arasında, Pergamon'da (Bergama) basılmış cistophorus (antik Bergama'nın gümüş madeni parası)	104
Görsel 2.29. İmparator Claudius döneminde, MS 42-MS 43 yılında, Kilikya'daki Mopsus/ Mopsuestia (Adana/Misis) kentinde basılmış bir Æ	104
Görsel 2.30. İmparator Nero döneminde, MS 65-MS 66 yılında, Kapadokya'daki Tyana (Niğde/Bor-Kemerhisar) kentinde basılmış bir Æ.....	105
Görsel 2.31. İmparator Nero döneminde, MS 67-MS 68 yıllarında, Antiocheia ad Hippum'da basılmış bir Æ.....	106
Görsel 2.32. MS 30-MS 70 yılları arasına tarihlendirilen, İtalya'da yapılan bir kandil	107
Görsel 2.33. İmparator Galba döneminde, MS 68-69 yılında Lugdunum'da (Fransa/Lyon) basılmış aureus.....	109
Görsel 2.34. MS 1.yüzyıl veya MS 2.yüzyıl başlarına tarihlendirilen, sağ elinde yeke ve sol elinde <i>cornucopia</i> tutan Fortuna heykeli.....	111

Görsel 2.35. İmparator Vespasianus tarafından Roma'da, MS 70 yılında bastırılan aureus	112
Görsel 2.36. İmparator Vespasianus tarafından Roma'da, MS 71 yılında bastırılan sestertius (bronz sikke)	112
Görsel 2.37. İmparator Vespasianus tarafından Lugdunum'da (Lyon/Fransa) MS 71 yılında bastırılan aureus	113
Görsel 2.38. İmparator Vespasianus döneminde, MS 77-MS 78 yıllarında, Stobi'de (Makedonya) basılan Æ	114
Görsel 2.39. İmparator Vespasianus döneminde, MS 69-MS 70(?) yıllarında, Dora'da basılan bir bronz sikke	114
Görsel 2.40. İmparator Vespasianus döneminde, MS 78-MS 79 yıllarında, Ascalon'da basılan bir Æ	114
Görsel 2.41. İmparator Vespasianus döneminde, MS 73-MS 74 yıllarında, Tiberias'da (İsrail/Tiberya) basılan Æ	115
Görsel 2.42. İmparator Domitianus döneminde, MS 81-MS 96 yılları arasında, Bithynia eyaletinin Prusias ad Hypium (Düzce/Konuralp) kentinde basılan bir Æ	117
Görsel 2.43. MS 51-MS 100 yıllarına arasına tarihlendirilen, Pozzuoli'de (İtalya/Napoli) bulunan ve üzerinde, oturan, sağ elinde yeke ve sol elinde <i>cornucopia</i> tutan Fortuna tasviri bulunan bir kandil	117
Görsel 2.44. İmparator Nerva döneminde, MS 96 yılında, Roma'da basılan denarius...119	
Görsel 2.45. İmparator Traianus döneminde, MS 98/99 yılında, Roma'da basılmış bir aureus	121
Görsel 2.46. İmparator Traianus döneminde, MS 114 yılında, Roma'da basılan aureus	122
Görsel 2.47. İmparator Traianus döneminde, MS 103-MS 111 arasında Antakya'da basılmış tetradrahmi	125
Görsel 2.48. Eutykhides'in Antakya Tykhesi tasvirinin Roma dönemine (MS 1.veya 2.yüzyıllar) ait bronz kopyası.	126
Görsel 2.49. MS 1. ve MS 3.yüzyıllar arasına tarihlendirilen, kayaya oturmuş bir şekilde duvar tacı takmış ve elinde tahıl demeti ve haşhaş (afyon) tutmakta. Ayağının altından ise Orontes Nehri'nin kişileştirilmesi bulunan yeşil çakmaktaşı	127
Görsel 2.50. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117 yılında, Roma'da basılmış denarius	129

Görsel 2.51. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117 yılında, Roma’da basılmış aureus	130
Görsel 2.52. İmparator Hadrianus döneminde, MS 121-MS 123 yılları arasında, Roma’da basılmış denarius.....	131
Görsel 2.53. İmparator Hadrianus döneminde, MS 130-MS 138 yılları arasında, Roma’da basılmış denarius.....	131
Görsel 2.54. İmparator Hadrianus döneminde, MS 134-MS 138 yılları arasında, Roma’da basılan sestertius	132
Görsel 2.55. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117-MS 138 yılları arasında, Tarsus’da basılan tetradrahmi	133
Görsel 2.56. Roma imparatoru Hadrianus dönemine tarihlendirilen ve Sparta Arkeoloji Müzesi’nde bulunan, kent duvarlarını temsil eden bir taç takmış olan Tykhe heykelinin başı.....	135
Görsel 2 57. Ephesus kentindeki Hadrianus Tapınağı’nın kemeri üzerinde bulunan, kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe başı.....	135
Görsel 2 58. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 157-MS 158 yılları arasında, Roma’da basılan denarius.....	137
Görsel 2.59. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 141 yılında, Roma’da basılan aureus	138
Görsel 2.60. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 145-MS 161 yılları arasında, Roma’da basılan aureus.....	138
Görsel 2.61. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 144-MS 145 yıllarında, İskenderiye’de basılan Æ.....	139
Görsel 2.62. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 155-156 yılında, Roma’da basılan sestertius	140
Görsel 2.63. İmparator Marcus Aurelius döneminde, MS 175-MS 176 yılında, Roma’da basılmış denarius.....	142
Görsel 2.64. MS 2.yüzyıla tarihlendirilen, Galya’da yapılan ve Heddernheim’da (Almanya/Hesse-Darmstadt) bulunan, ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde cornucopia tutan Fortuna’nın pişmiş toprak heykelciği	144
Görsel 2 65. MS 2. yüzyıla tarihlendirilen, Londinium’da (İngiltere/Londra) bulunan ve üzerinde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde cornucopia tutan Fortuna tasvirinin bulunduğu kemik saç tokası.....	145

Görsel 2.66. Burdur Müzesi'nde bulunan, MS 2. yüzyıla tarihlendirilen ve sol elinde <i>cornucopia</i> tutan Tykhe	145
Görsel 2.67. Romanya'daki Köstence Ulusal Tarih ve Arkeoloji Müzesi'nde (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța) bulunan ve MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Fortuna heykeli	146
Görsel 2.68. MS 2. yüzyıla tarihlendirilen, Prusias ad Hypium'da (Düzce/Konuralp) ele geçirilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Tykhe heykeli.....	146
Görsel 2.69. Milano Arkeoloji Müzesi'nde bulunan duvar resmi.	147
Görsel 2.70. İmparatorlar Marcus Aurelius ve Commodus döneminde, MS 179 yılında, Roma'da basılan denarius	149
Görsel 2.71. İmparator Commodus döneminde, MS 184-MS 187 yıllar arasında, Thyatira'da basılmış bir Æ	149
Görsel 2.72. İmparator Commodus döneminde, MS 189 yılında, Roma'da basılmış bir denarius	150
Görsel 2.73. İmparator Commodus döneminde, MS 186-MS 189 yıllarında, Roma'da basılan denarius.....	150
Görsel 2.74. İmparator Pescennius Niger döneminde, MS 193-MS 194 yıllarında, Antakya'da basılan denarius	152
Görsel 2.75. Severus Hanedanlığı dönemine, MS 200-MS 225 yılları arası tarihlendirilen, Galya'da (Fransa) yapılmış ve büyük ihtimalle masa süslemesi için kullanılan, sağ elinde büyük ihtimalle yeke ve sol elinde <i>cornucopia</i> tutan gümüş bir Fortuna heykelciği ...	153
Görsel 2.76. MS 3. ve MS.4 yüzyıllar arasına tarihlendirilen ve Girit Adası'nda bulunan, üzerinde ayakta duran, sağ elinde <i>cornucopia</i> ve sol elinde yeke tutan Fortuna ikonografisi bulunan bir altın yüzük.....	154
Görsel 2.77. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194-MS 195 yıllarında, Emesa'da basılan denarius.....	155
Görsel 2.78. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194-MS 195 yıllarında, Kapadokya'da basılan denarius	156
Görsel 2.79. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194 yılında, Antakya'da basılan denarius.....	156
Görsel 2.80. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılan denarius	158

Görsel 2.81. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 203 yılında, Roma’da basılan aureus	159
Görsel 2 82. İmparator Geta döneminde, MS 211 yılında, Roma’da basılan gümüş ..	160
Görsel 2.83. İmparator Elagabalus döneminde, MS 218-MS 219 yılında, Antakya’da basılan denarius.....	161
Görsel 2 84. İmparator Elagabalus döneminde, MS 218-MS 222 yılları arasında, Roma’da basılan denarius	162

KISALTMALAR DİZİNİ

Genel Kısaltmalar

a.g.k.	: Adı geçen kaynak
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Gre.	: Grekçe
İng.	: İngilizce
Lat.	: Latince
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
s.	: Sayfa

Araştırma Eserleri

(*Kısaltmalar Oxford Research Encyclopedias'daki kısaltma listesine göre yapılmıştır.*)

AJArch.	: American Journal of Archaeology
AJPhil.	: American Journal of Philology
ANRW	: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (1972–)
Arch. Anz.	: Archäologischer Anzeiger
BMC	: British Museum Catalogue
CIL	: Corpus Inscriptionum Latinarum (1863–)
CJ	: Classical Journal
CPhil.	: Classical Philology
CR	: Classical Review
CQ	: Classical Quarterly
CW	: Classical World
GRBS	: Greek, Roman and Byzantine Studies
Hesp.	: Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Hist.	: Historia, Zeitschrift für alte Geschichte
ICS	: Illinois Classical Studies

- IG** : Inscriptiones Graecae (1873–)
- Ist. Mitt.** : Istanbuler Mitteilungen
- JRA** : Journal of Roman Archaeology
- JRS** : Journal of Roman Studies
- Latte, RR** : K. Latte, Römische Religionsgeschichte (1960)
- MAAR** : Memoirs of the American Academy in Rome
- MDAI(A)** : Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts (A): Athenische Abteilung (1876–)
- MH** : Museum Helveticum
- Num. Chron.** : Numismatic Chronicle (1861–)
- OGI** : Orientis Graeci Inscriptiones Selectae
- RE** : A. Pauly, G. Wissowa, and W. Kroll, Real-Encyclopädie d. klassischen Altertumswissenschaft (1893–)
- Rev. Arch.** : Revue archéologique
- Rev. Hist. Rel.** : Revue de l'histoire des religions
- Rh. Mus.** : Rheinisches Museum für Philologie (1827–), NS (1842–)
- RIC** : Roman Imperial Coinage
- RPC** : Roman Provincial Coinage
- RRC** : Roman Republican Coinage
- SIG** : Sylloge Inscriptionum Graecarum
- Wissowa, RK** : G. Wissowa, Religion und Kultus d. Römer, 2nd edn. (1912)
- ZPE** : Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Antik Kaynaklar

- Ael. VH.** : Aelianus, Varia Historia
- Arn. Adv. nat.** : Arnobius, Adversus Nationes
- August. De civ. D.** : Aziz Augustinus, De Civitate Dei
- Caes. BAfr.** : Caesar, Bellum Africum
- Cass. Dio** : Cassius Dio
- Cic. Div.** : Cicero, De Divinatione
- Cic. Leg.** : Cicero, De Legibus
- Cic. Leg. Man.** : Cicero, Pro Lege Manilia/De imperio Cn. Pompeii
- Cic. Pis.** : Cicero, In Pisonem

Cic. Verr.	: Cicero, In Verrem
Columella, Rust.	: Columella, De Re Rustica
Dio Chrys. Or.	: Dion Khrysostomos, Orationes
Dion. Hal. Ant. Rom.	: Halikarnassoslu Dionysos, Antiquitates Romanae
Hes. Theog.	: Hesiodos, Theogonia
Hor. Carm.	: Horatius, Carmina/Odes
Isid. Etym.	: Sevilalı İsidorus, Etymologiae
Liv.	: Livius, Ab Urbe Condita
Lucr.	: Lucretius
Mart.	: Martialis, Epigramlar
Ov. Fast.	: Ovidius, Fasti
Ov. Pont.	: Epistulae ex Ponto
Paus.	: Pausanias, Hellados Periegesis
Pind. Ol.	: Pindaros, Olympian Odes
Plin. HN.	: Yaşlı Plinius, Naturalis Historia
Plut. Mor. De fort. Rom.	: Plutarkhos, Moralia/De Fortuna Romanorum
Plut. Vit. Sull.	: Plutarkhos, Vitae Parallelae/Sulla
Plut. Quaest. Rom.	: Plutarkhos, Quaestiones Romanae
Plut. Vit. Mar.	: Plutarkhos, Vitae Parallelae/Marius
Prop.	: Propertius
RG	: Res Gestae Divi Augusti
SHA, Ant. Pius	: Scriptores Historiae Augustae, Antoninus Pius
SHA. M. Ant.	: Scriptores Historiae Augustae, Marcus Aurelius Antoninus
SHA. Sev.	: Scriptores Historiae Augustae ,Severus
Suet. Calig.	: Suetonius, Gaius Caligula
Suet. Galb.	: Suetonius, Galba
Suet. Tib.	: Suetonius, Tiberius
Macro. Sat.	: Macrobius, Saturnalia
Malalas	: Ioannes Malalas, Chronographia
Tac. Ann.	: Tacitus, Annales
Ter. Eun.	: Terentius, Eunuchus
Tert. Ad nat.	: Tertullianus, Ad Nationes
Val. Max.	: Valerius Maximus

Varro, *Ling.* : Varro, De Lingua Latina
Vitr. *De arch.* : Vitruvius, De Architectura

1.GİRİŞ

Eskiçağdan günümüze kadar gündelik hayatı en çok meşgul eden kavramlar arasından üç tanesi şans (Lat. *casus*, Gre. *tykhe*), talih (Lat. *fortuna*, Gre. *tykhe*) ve kaderdir (Lat. *fatum*, Gre. *heimarmenē*). Kaderi, şans ve talihten ayırabilsek de şans ve talih arasında ayırım yapmak zordur. Günlük konuşma dilinde şans ve talih eşanlamlı kelimeler gibi gözükseler de eskiçağ dünyasında şans ve talih aynı anlamı ifade etmemektedirler. Nitekim şans, olayların sebep-sonuç ilişkisinin dışında gerçekleşmesi ve bir şeyin olma olasılığı veya mantıkla açıklanamayan birtakım rastlantısal olayların nedeni olan güç olarak düşünülmektedir. Talih ise kişinin kendi eylemlerinden ziyade şans eseri/tesadüfi bir şekilde ortaya çıkan, başarı veya başarısızlık getiren ve insan ilişkilerini dışarıdan keyfi bir şekilde etkileyen güç olarak görülmektedir. Talihin bilinmeyen bir nedeni varken, şansın tespit edilebilecek bir nedeni bulunmamaktadır. “Talih amaç eksikliğinden, şans ise sebeplerin yokluğundan doğar.”¹ Bu sebeple nedenler bilinmeyen bir güç (şans), olaylar ise keyfi eylemler (talih) olarak düşünülmektedir.

Eskiçağda şans hakkındaki fikir ve düşünceler, modern düşüncelerden farklı algılanmıştır. Bu farkın en temel özelliği, önemli ve merak uyandıran bir olay, insan eylemleri ile çözülemez ve anlamlandırılmazsa, gizemli bir dünya dışı varlığın işaretleri ile sonuca varılması olarak görülmesidir.² Tanrılar tarafından gönderilen bu işaretlere ulaşmanın yolu ise düz bir alana atılan çakıl taşları veya aşık kemikleri ile kehanette (*divinatione*) bulunmaktan (*cleromantia*) geçmekteydi. Bu yüzden bu düşen nesnelere düzeni her zaman tanrısal bir müdahale olarak kabul edilmiştir.³ Bu durum göz önüne alınarak bakıldığında, Latince de asıl olarak şans anlamına gelen “*casus*” sözcüğünün, “*cadere*” (düşmek) fiilinin kökünden türetilmiş ve “aşağı doğru düşme”, “düşme” ve “aşağı doğru hareket” anlamlarına gelmesi daha anlaşılır hale gelmektedir. “*Casus*” sözcüğü aynı zamanda bir mevsimin sonu, bir kelimenin sonu, bitirme, sonlandırma, kaza, şans, kazayla, şans eseri, fırsat, gerçekleşme, risk ve sonuç gibi anlamlara da gelmektedir.⁴ “*Casus*” sözcüğünün kökeni göz önüne alınarak, şans sözcüğünün bizim

¹H. R. Thiry-Cherques (2005). Chance and fortune. *Organization*, 12(4), s.591.

²A. Byrne (2013). *Fortune and her wheel: a cognitive linguistic approach*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Vancouver: British Columbia Üniversitesi, s.16.

³G. Reith (2005). *The age of chance: Gambling in Western culture*. New York: Routledge, s.14.; F. N. David (1962). *Games, gods, and gambling: A history of probability and statistical ideas from earliest times to the Newtonian era*. New York: Hafner Publishing Company, s.13-20.

⁴P. G. Glare (2012). *Oxford Latin dictionary*. Oxford: Oxford University Press, s.311.; M. De Vaan (2008). *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Vol. 7). Leiden: Brill, s.78.

payımıza düşeni ifade ettiğini belirtilmekte ve şansın, zarların düşmesini ve birinin payına düşen iyi veya kötü talihi ifade ettiğini öne sürülmektedir.

Görüldüğü gibi “*casus*” (şans) sözcüğünün altındaki düşme anlamı, kehanet ritüellerinde nesnelere yere düşüp insanın payına düşen şans veya kaderi açığa çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda şans kavramı insanların payına düşeni yani kader kavramını çağrıştırmaktadır. Nitekim kehanet ritüellerinde şans, tanrıların eylemlerinin ve iradesinin anlaşılması için çözülmesi gereken bir şifre işlevi görmüş ve şansa ilişkin ilk kavram ve düşünceler kehanet ritüellerinin gerçekleştirildiği ortamda ortaya çıkmıştır.⁵ Bu sebeple zamanla insanların payına düşen şans veya kaderi öğrenmek için kehanet uygulamalarında kullandıkları araç gereçler, insanların zevk ve eğlenceleri için düzenlenmiş ve olayların rastgele gerçekleşebilecek olma ihtimali (şans) hayatın kabul edilmiş bir parçası haline gelmiştir.⁶ Nitekim bütün bu durum, sadece rastgele gerçekleşen olayları tanrısal bir varlığa yani Roma'nın şans ve talih tanrıçası Fortuna'ya (Hellen dünyasında Tykhe) atfedilmesiyle mümkün olmuştur. Böylece zar atmak artık şansın lütfunu ifade etmeye ve ortaya çıkarmaya başlamıştır. Nitekim zar ve benzeri gibi nesnelere kehanette bulunmak, manasız ve şans eseri gerçekleşen olaylara anlam yüklemek için gerçekleştirilen bir uygulama değil, ilahi güçlere yapılan bir çağrı olmuştur. Pennick bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“Zar atmak rastgele, şans eseri bir olay değil, tanrıların iradesi tarafından kontrol edilen ve onlara erişilen bir olay olarak görülmekteydi. Şans oyunlarından ortaya çıkan sonuç, günümüzde Şans Meleği 'ne (*Lady Luck*) dönüşen tanrıça Fortuna'ya bağlanan temel inanç, zarın düşmesinin rastgele olan bir olay değil, kişiselleştirilmiş Şans'ın doğrudan kontrolü altında olduğudur.”⁷

Böyle bir şans ve talih anlayışının hüküm sürdüğü eskiçağ dünyasında, bu güçleri temsil eden bir kutsal varlığın, siyasi, dini, kültürel ve sosyal hayatta ortaya çıkması, dönem koşulları düşünüldüğünde normal bir gelişme olarak görülebilir. Böylece, ilk olarak Hellen düşüncesinde ortaya çıkan soyut kavramların kişileştirilmesi anlayışıyla birlikte şans, talih ve kader gibi insan hayatına etki eden kontrol edilemez bağımsız güçler, insan görünümüne (antropomorf) getirilerek sanatta ve edebiyatta yer almış ve

⁵Reith,2005, **a.g.k.**, 13-15.; N. Pennick (1989). *Games of the Gods: The origin of board games in magic and divination*. Maine: Samuel Weiser Inc., s.32.

⁶David,1962, **a.g.k.**, 12.

⁷Pennick,1989, **a.g.k.**, 32.

tanrısal güçler olarak görülmüşlerdir.⁸ Nitekim Tykhe ve Fortuna, insan hayatı üzerinde büyük bir etkisi olan kavramlar olarak, Hellen ve Roma edebiyatında, felsefesinde ve sanatında sıklıkla yer verilen kutsallaştırılmış kişileştirilmeler şeklinde siyasi, dini, sosyal ve kültürel hayatta oldukça önemli rol oynamışlardır.

Tezimizin konusu açısından Roma düşüncesindeki kişileştirilmeler oldukça erken bir dönemde, Hellen kökeninden ayrı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Roma'dakiler ilk başlarda, Hellenlerde olduğu gibi kişileştirilmeleri canlı tutacak yaratıcı bir dehaya sahip şair ve heykeltıraşlar olmadığı için Hellen dünyasındaki gibi canlı ve belirgin olamamışlardır.⁹ Üstelik, bu kişileştirilmelerin canlı tutulabileceği bir erken dönem edebiyatı ve sanatı olmaması nedeniyle, onların edebiyattaki ve sanattaki varlıkları tam olarak kendilerini ortaya koyamamıştır. Bu durum ise Hellen etkisinin (edebiyat ve sanat anlamında) Roma uygarlığındaki kişileştirilmeler üzerinde egemen olmasına ve Roma dinine ait unsurların asimile olmasına yol açmıştır. Genel olarak çalışmamızda göreceğimiz üzere Fortuna, erken Roma sanatında temsilinin yetersiz olması sebebiyle, zamanla Tykhe'nin ikonografik niteliklerini almış ve Tykhe ve Fortuna birbirlerinden ayırt edilemeyecek şekilde tek bir kökene bağlanmıştır. Fortuna'nın Hellen sanatı aracılığıyla vücut bulması, Roma düşünüşündeki eski Fortuna'nın, Hellenistik Tykhe'nin içerisinde eriyip, kaybolmasına sebep olmuştur.

Olympos veya Roma'nın geleneksel tanrıları ile aklın soyut kavramları arasında bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu durum ise bir kişileştirilmenin yaratıcısı ve kişileştirilen gücün halk tarafından nasıl görüldüğü, algılandığı ve deneyimlendiği sorununa yol açmaktadır. Bu sorun kavram veya tanrıça arasında seçim yapmak zorunda kalan ve kendilerini antropomorfik (insan biçiminde) bir temsile adamaya mecbur bırakan sanatçılar ve yazarlarda ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Bu sanatçılar ve yazarlar, kavramın görünür şeyler üzerindeki etkilerini göstermek yerine, maddi olmayan bir şeyi temsil etmek istediklerinde bu kavramları kişileştirmek zorunda kalmışlardır.¹¹ Bu nedenle sorun aşikâr olmakla birlikte farklılıklar büyük ölçüde ayırt edilemez hale gelmektedir. Bunlara ek olarak soyut/somut kavramların kişileştirilmesi, diğer tanrı ve tanrıçalara veya

⁸T. B. L. Webster (1954). Personification as a mode of Greek thought. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 17(1-2), s.10-11. Ayrıca bkz. E. Stafford ve J. Herrin, (2005). *Personification in the Greek world: from Antiquity to Byzantium*. New York: Routledge.

⁹L. R. Lind (1973). Roman religion and ethical thought: Abstraction and personification. *CJ*, 69(2), s.109.

¹⁰S. P. Kershaw (1986). *Personification in the Hellenistic world: Tyche, Kairos, Nemesis*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bristol: Bristol Üniversitesi, s. 1/8-11.

¹¹Webster, 1954, a.g.k., 12.

mitolojik karakterlere göre belirginliği daha az bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durumda belirli kişileştirilmiş kavramların ikonografilerine dayanarak teşhis edilmesi zor hale gelmektedir. Bu yüzden kişileştirilmelerin durumu, edebiyata mı yoksa sanata mı odaklanıldığına göre değişmektedir. Bu durumda kişileştirilmeler üzerine yapılan çalışmaların karşılaştığı bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Tykhe veya Fortuna üzerine yapılacak çalışmalarda, edebiyat ve sanattaki farkları ve bu farkların neden olduğu sorunlar akılda tutulmalı ve genel olarak Tykhe veya Fortuna'nın kişileştirilmesi değerlendirilirken tüm bu etmenler yapıcı bir şekilde kullanılmaya çalışılmalıdır.¹²

Bazı tarihsel anlarda büyük bir öneme sahipmiş gibi görünen soyut kavramlar için ilahiler, kültler veya ikonografiler oluşturulmuştur. Tykhe veya Fortuna gibi köklü bir külte sahip olabilmeyi başaran tanrılaştırılmış kişileştirilmeler, mitlerin onlar için yarattığı farklı bir karakter ve tarihsel bir zeminle, sanatın ona kazandırdığı belirli bir ikonografiyle ve edebiyatın ona kalıcı bir biçim vermesiyle özerkliğini koruma şansı kazanmış ve böylece insanların hayatında belirgin ve önemli bir yer edinmişlerdir.¹³ Tanrıça Tykhe veya Fortuna, her türlü kültsel, edebi ve sanatsal bağlamda insan hayatındaki önemli faktörlere uygun olarak kişileştirilmiş ve etkili şekilde tanrılaştırılmış gibi görünmektedir.

Tanrılaştırılmış kişileştirilmelerin kalıcılığa ulaşması, onları anlamanın, onlar hakkında konuşmanın ve insanlar ile aralarındaki ilişkinin tanımlanmasının bir yöntemi olarak kişileştirilmelerin kullanılması ile yani kişilere belirli kavramların önemini aşlamak için kişileştirilmelere başvurulmasıyla mümkün olmuştur. Böylece insanlar, kişileştirilme yoluyla hangi kavramın insan hayatı üzerinde daha etkili ve güçlü olduğunu, kişileştirilmelerin önemi ile kavramış ve güçlü dini duygularla onun kültürünü, edebiyat ve sanattaki varlığını genişleterek canlı kalmasını sağlamış ve onun yerini sağlamlaştırarak büyük hürmet göstermişlerdir. İnsanlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Tykhe veya Fortuna gibi kavramlar, görünmedikleri ve yok olmadıkları için insanlar tarafından bir tanrı olmaları gerek düşüncesiyle kişileştirilip tanrılaştırılarak eskiçağın dini düşünce yapısında vazgeçilemez bir yer edinmişlerdir.¹⁴

Sağlam bir temelden ve şans, talih ve kader gibi insanlık için önemli olan kavramların temsil edilme ihtiyacından ortaya çıkan tanrıça, Hellen ve Roma dünyasında

¹²Kershaw,1986, **a.g.k.**, 1/10-12.

¹³Kershaw,1986, **a.g.k.**, 1/12-15.

¹⁴Webster,1954, **a.g.k.**, 12-16.; Kershaw,1986, **a.g.k.**, 1/21-24.

siyasetçiler, soylular, askerler, kadınlar ve köleler arasında sağlam ve etkili bir zemin kazanmış ve tanrıçanın ikonografik temsilleri, sanat eserleri, gündelik hayata yönelik eşyalar ve sikkeler üzerinde sıklıkla ve yaygın bir coğrafyada kullanılmıştır. Çalışmamızın konusu genel olarak, her kesim arasında büyük bir öneme sahip tanrıçanın ikonografisinin ne amaçla nerelerde ve ne sıklıkla kullanıldığı belirlemek ve tanrıçanın tasvirlerinin neleri ifade ettiği üzerine olacaktır.

1.1. Amaç, Yöntem ve Kapsam

Bu çalışmada amaç, başta nümizmatik veriler olmak üzere, arkeolojik, epigrafik ve filolojik kaynaklardan yararlanarak, şans ve talih tanrıçasının hem Hellenistik hem de Roma dönemlerindeki ikonografik temsillerini, tanrıçanın niteliklerini ve kültürlerini inceleyip, tarihsel bir arka plan oluşturarak ele almak ve tartışmaktır. Ayrıca, tanrıçanın filolojik kaynaklardaki niteliklerini ve yerini, onun ikonografik temsilleri ile karşılaştırarak, tanrıçanın edebi kaynaklardaki tanımlarının ve niteliklerinin ikonografiye nasıl yansıdığı ve bu tasvirlerin nasıl ve ne amaçla kullanıldığını, ağırlıklı olarak nümizmatik kaynaklar üzerinden tartışmaktır. Çalışmamızın zaman olarak kapsamı genellikle, MÖ 4. yüzyılın ortalarından, MS 3. yüzyılın ortalarına kadarki süreci içerecek olup, coğrafi kapsamı ise genel olarak, İtalya, Yunanistan, Anadolu, Mısır, Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin'i içeren Akdeniz coğrafyası olacaktır.

Bu çalışma, Hellenistik devletlerin ve Roma uygarlığının siyasi gücü, başarısı, zenginliği, bereketi ve refahında, şans ve talih tanrıçasının nasıl bir yeri olduğu ve nasıl bir tapınım gördüğünü inceleyip, tanrıçanın ikonografik temsillerini, tasvirlerinin kökenini, niteliklerini, kültürlerini ve tanımlamalarını temel alacaktır. Ayrıca Akdeniz coğrafyasındaki kültürel, sosyal ve dini değişim ve etkileşimleri tartışabilmemizi sağlayacaktır. Bununla birlikte bu çalışmayla beraber tanrıçanın ikonografisinin tarihsel gelişiminin ve değişiminin portresi çizilmeye çalışılacaktır. Özellikle nümizmatik kaynaklar incelenerek tanrıçanın ikonografisiyle, kültürel ve siyasi tarih arasındaki karşılıklı bağlantılar tartışılacaktır.

Konunun daha iyi anlaşılıp, izlenebilmesi için bu çalışmamız iki bölümde ele alınacaktır. Birinci bölümde, Yunanistan'ın arkaik dönemlerinde ortaya çıkan, Hellenistik Dönem (MÖ 323-MÖ 30) ve öncesinde ön planda olan şans ve talih tanrıçası Tykhe'nin ve ikonografisinin kökenlerinden ve Hellen dini hayatındaki yerinden ana

hatlarıyla bahsederek, tanrıçanın ikonografisinin Hellenistik Dönem’de nasıl bir yer edindiğini, nasıl ve nerelerde, hangi amaçlarla kullanıldığı değerlendirilecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Romalı şans ve talih tanrıçası Fortuna’nın, Geç Cumhuriyet Dönemi’nde (MÖ 146-MÖ 31) Hellen dünyasıyla etkileşime geçmesiyle beraber Tykhe ile bir olarak görülmeye başlanmasından önceki ve sonraki ikonografik temsilleri ve İmparatorluk Dönemi’ndeki (MÖ 27-MS 235) durumu ele alınacaktır.

Çalışmamız genelinde tanrıçanın adı; sadece Hellen coğrafyasındaki tanrıçadan bahsediliyorsa “Tykhe”, Roma coğrafyasındaki tanrıçadan bahsediliyorsa “Fortuna” ve iki tanrıçanın anlamsal ve niteliksel olarak birleşmesinden sonra ortaya çıkan genel anlamda tanrıçadan bahsediliyorsa “Tykhe/Fortuna” şeklinde kullanılması daha uygun görülmüştür. Zira böylelikle kronolojik bir karışıklığın da önüne geçilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde, Grekçe filolojik kaynaklar ve Hellenistik Dönem sikkeleri söz konusu ise “Tykhe”, Latin kaynakları ve Roma’nın Latince lejantlar ile basılan sikkeleri söz konusuysa “Fortuna” şeklinde kullanılacak olup, genel anlamda yapılacak olan ortak kullanımlarda ise “Tykhe/Fortuna” tercih edilmiştir. Son olarak tanrıçanın, Roma döneminde doğu eyaletlerinde basılan ve Grekçe lejanta sahip sikkelerdeki adı “Tykhe” şeklinde yazılmıştır.

Çalışmamızda yer alacak Grekçe ve Latince tanım ve kelimelerin açıklamaları, William Smith tarafında hazırlanan ve ilk kez 1842 yılında yayımlanan “*A dictionary of Greek and Roman antiquities*”¹⁵ adlı sözlük çalışmasından, P.G.W. Glare tarafından hazırlanan, 1968 ve 1982 yıllarında fasiküller halinde yayımlanan ve 2012 yılında gözden geçirilen “*Oxford Latin Dictionary*”¹⁶ isimli Latince sözlükten, Simon Hornblower ve Anthony Spawforth tarafından hazırlanan ve ilk basımı 1996 yılında yapılan “*The Oxford Classical Dictionary*”¹⁷ adlı sözlüğün üçüncü baskısından ve Michiel de Vaan tarafından hazırlanan ve 2008 yılında yayımlanan “*Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*”¹⁸ adlı sözlükten alınmıştır.

¹⁵W. Smith (Ed.) (1849). *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Londra: Taylor, Walton ve Maberly; And John Murray.

¹⁶Glare, 2012, **a.g.k.**

¹⁷S. Hornblower ve A. Spawforth (1999). *The Oxford classical dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁸De Vaan,2008, **a.g.k.**

1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi

1.2.1. Nüvizmatik kaynaklar

Çalışmamızın başlıca kaynaklarını nüvizmatik veriler oluşturmaktadır. Tanrıçanın, Hellenistik kralların ve Roma imparatorlarının otoritesi üzerinde gücü ve bu gücün propaganda amacıyla yansıtılması durumu, ağırlıklı olarak nüvizmatik kaynaklar üzerinden gerçekleştirilecektir.

Roman Republican Coinage (RRC), tarihçi, sikke koleksiyoncusu ve araştırmacısı Michael Crawford'un 1974 tarihli bir sikke koleksiyonu yayını olup, bu sikke koleksiyonu Roma Cumhuriyet Dönemi'nde basılmış sikke türlerinin tanımlanması için kullanılan birincil tipoloji kaynağı konumundadır. Ancak, 1974 yılında basılmasından sonra, yeni sikkelerin ele geçirilmesi ve yeni sikke tiplerinin keşfedilmesiyle seride önemli revizyonlar yapılmıştır. Sikkelerin tanımlamaları RRC'de belirtilen tipolojiye dayansa da British Museum'un koleksiyon yönetim sisteminin standartlarını karşılamak için değiştirilmiştir.¹⁹ Güncel olarak son verilerinde dahil olduğu RRC, Fortuna'nın ikonografisinin Roma sikkelerindeki ilk temsillerini incelemek için kullanacağımız önemli bir sikke kataloğu olacaktır.

MÖ 31-MS 491 yılları arasındaki Roma İmparatorluk sikkelerini içeren *Roman Imperial Coinage* (RIC), 1923 yılından 1994 yılına kadarki onlarca yıllık çalışmanın bir sonucu ve 19. yüzyılda sikke koleksiyoncusu ve araştırmacısı Henry Cohen tarafından derlenen önceki sekiz ciltlik kataloğun devamı niteliğindedir. Roma imparatorlarının yetkisiyle basılan sikkelerin nüvizmatik olarak tanımlanması açısından standart bir çalışmadır. Çalışmamızda, bu katalogdaki sikkelerin derlemesi olan, neredeyse RIC'deki bütün sikkeleri ve tanımlamaları içeren ve güncel bir durumda olan *Online Coins of the Roman Empire* (OCRE) adlı katalog kullanılmıştır. Amerikan Nüvizmatik Derneği (*American Numismatic Society-ANS*) ve New York Üniversitesi'nin Antik Dünya Araştırmaları Enstitüsü'nün (*Study of the Ancient World at New York University*) ortak projesi olan OCRE, Roma İmparatorluğu'nun çeşitli sikkelerinin tanımlamasına, katalog haline getirilmesine, araştırılmasına ve sistematik bir şekilde sunulmasına yardımcı olmak için tasarlanmış bir projedir. 2017 yılının Nisan ayından itibaren OCRE, ANS koleksiyonu, Berlin Devlet Müzesi'nin sikke koleksiyonu (*Münzkabinett*) ve British Museum'un verileri dahil olmak üzere yaklaşık yirmi Amerika ve Avrupa merkezli veri

¹⁹Bkz. <http://numismatics.org/crro/>

tabanında bulunan örneklere veri sağlamakta olup, bu verilerden çalışmamız genelinde faydalanılmıştır.²⁰ Bu katalog Fortuna'nın, imparatorların yetkilendirmesiyle basılan sikkelerde nasıl bir öneme sahip olduğunun ve tanrıçanın hangi dönemde hangi ikonografik niteliklerinin kullanıldığının saptanması açısından çalışmamız için sıklıkla başvuracağımız bir kaynaktır.

Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerinde basılan sikkelerin, konuda uzman kişiler tarafından yapılan tanımlamalarını ve bu sikkelerin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde basılan sikkelerin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilebileceğini göstermeyi, eyaletlerde basılan sikkelerin standart bir tipolojisini üretmeyi ve bunları sistematik bir şekilde sunmayı amaçlayan bir proje olan *Roman Provincial Coinage* (RPC) kataloğundaki sikkeler de çalışmamızın başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu katalog MÖ 44-MS 254 yılına kadar olan dönemde eyaletlerde basılan sikkeleri içermektedir.²¹

1.2.2.Arkeolojik kaynaklar

Konumuzun odağı ve kapsamı gereği zaman zaman heykel ve duvar resimleri gibi sanat eserleri ve kandil, toka, yüzük ve değerli taşlardan yapılmış mücevherler gibi gündelik yaşama yönelik arkeolojik verilerden de yararlanılmıştır. Bu eserler genellikle British Museum'un kataloğu olmak üzere önemli müzelerde bulunan eserlerdir.

1.2.3.Filolojik kaynaklar

Filolojik kaynaklar Hellen dünyasında Tykhe Kültü hakkında çok az bilgi verirken, Roma'daki Fortuna kültleri hakkında görece daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Bu yüzden Tykhe/Fortuna Kültü'ne ve ikonografisine dair bilgiler genellikle Roma İmparatorluk Dönemi kaynaklarından edinilmektedir.

Fortuna Kültü'nden bahseden filolojik kaynaklardan ilki, Roma'nın en büyük bilgini ve üretken bir yazar olarak kabul edilen Marcus Terentius Varro'dur (MÖ 116-MÖ 27). Varro, Latin dili üzerine incelemelerde bulunduğu *De Lingua Latina* adlı eserinde, Fortuna'nın Krallık Dönemi'ndeki niteliklerinden ve kraliyet üyeleri ile olan ilişkilerinden bahsetmektedir. Yazarın Roma'nın arkaik dönemlerindeki Fortuna Kültü'ne dair bilgiler vermesi, Fortuna Kültü'nün kökenlerin araştırılmasına fayda sağlamaktadır.

²⁰Bkz. <https://numismatics.org/ocre/>

²¹Bkz. <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/>

İkinci olarak, Roma'daki Fortuna Kültü'ne ve tanrıçanın niteliklerine dair bilgileri, Romalı devlet adamı, avukat, bilgin, filozof ve yazar Cicero'nun (MÖ 106-MÖ 43) felsefe eseri *De Divinatione*, hitabet eserleri *De Legibus*, *Pro Lege Manilia/De imperio Cn. Pompeii*, *In Verrem* ve *In Pisonem* gibi eserlerinden edinmekteyiz. Fortuna'dan hem kavram hem de tanrıça olarak sıklıkla bahseden Cicero'nun eserlerinde, tanrıçanın kült uygulamalarına, niteliklerine, tapınaklarına ve heykellerine dair bilgi vermesi, onun eserlerini Fortuna Kültü'ne ilişkin çalışmalarda başlıca kaynak haline getirmektedir. Eserleri ayrıca, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde (MÖ 146-MÖ 31) ileri gelen devlet adamları arasındaki mücadelelerde, tanrıçanın nasıl bir rol oynadığına dair ipuçları vermesinden dolayı değerlidir.

Cumhuriyetin son yıllarında Roma'da yaşamış ve çalışmaları günümüze ulaşan erken Roma tarihinin ilk anlatıcılarından biri olan Hellen tarihçi, hatip ve yazar Halikarnassoslu (Muğla/Bodrum) Dionysos (MÖ 60- MÖ 7), Roma'nın efsanevi dönemlerinden, Birinci Kartaca Savaşı'nın (MÖ 264-MÖ 241) başlangıcına kadarki Roma tarihini anlattığı *Antiquitates Romanae* (Gre. *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία/ Rhōmaikē Arkhaiologia*) adlı eserinde Krallık Dönemi'ndeki Fortuna Kültü'nün niteliklerine, tapınaklarına ve heykellerine dair bilgiler vermekte ve kült ile ilişkili hikayeleri aktarmaktadır. Söz konusu bu eser de Fortuna Kültü'nün arkaik dönemlerde Roma dünyasındaki yerinin ve öneminin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

Roma şehrinin kuruluşundan, Geç Cumhuriyet Dönemi'nin sonuna kadarki Roma tarihini içeren *Ad Urbe Condita* isimli kapsamlı bir tarih eserinin yazarı olan Romalı tarihçi Livius (MÖ 59-MS 17) da Fortuna Kültü'ne dair değerli bilgiler vermektedir. Livius eserinde, Fortuna'nın niteliklerine, kültlerine, epitetlerine, tapınaklarına, tanrıçanın devletin ileri gelen siyasi-askeri liderleri ile olan ilişkisine ve onların tanrıçaya yaptığı sunu ve adaklara dair bilgi vermesi ve diğer yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler ile karşılaştırma yapılabilmesi açısından önemli bir eserdir.

Erken Roma İmparatorluğu'nda yaşamış Romalı yazar, doğa bilimci, filozof ve ordu komutanı Yaşlı Plinius (MS 23/24-MS 79), bir ansiklopedi niteliği taşıyan ve doğal ve coğrafi olayları inceleyerek ve araştırarak kaleme aldığı *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı eseri ile ön plana çıkan bir yazardır. Yazar bu eserinde Fortuna Kültü'ne ve tanrıçaya karşı kısa bir eleştiri sunmakla beraber tanrıçanın kültlerine, tapınaklarına ve heykellerine ilişkin bilgileri, kült ile ilgili anlatıları ve tanrıçanın niteliklerine dair verileri aktarmaktadır. Yaşlı Plinius'un eserinde Tykhe ve Fortuna aynı tanrıça olmakla birlikte

yazar, kendi döneminin koşullarına ve gündemine göre tek ve çok yönlü bir tanrıçanın farklı niteliklerini de vurgulamaktadır. Söz konusu yazar, tanrıça hakkında tutarlı ve değerli bir görüş sunduğundan dolayı çalışmamız açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca yazarın, tanrıçanın niteliklerine dair verdiği bilgiler göz önüne alınarak, tanrıçanın ikonografisine dair yorumlarda bulunulabilmektedir. Roma toplumunun Tykhe/Fortuna Kültü'ne nasıl baktığını ve onların külte karşı hislerini yansıttığından dolayı tanrıça üzerine yapılacak bir çalışmada önemli bir kaynak olmaktadır.

MS 1. yüzyılda, Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde yaşamış Hellen hatip, yazar, filozof ve tarihçi Prusalı (Bursa) Dion Khrysostomos (MS 40-MS 120), politik, ahlaki ve felsefi denemeler içeren “Söylevler” (Gre. *Λόγοι*) adlı eseri ile bilinmektedir. Hellen hatiplerin en önde gelenlerinden biri olarak görülen yazarın, seksen tane söylev bulunan bu eserinde üç söylev, “Talih (Tykhe/Fortuna) Üzerine” adıyla tanrıça Tykhe/Fortuna'ya ayrılmıştır. Tykhe/Fortuna'yı tartışan önemli bir imparatorluk yazarı olan Dion Khrysostomos bu eserinde, tanrıça hakkında olumlu/olumsuz, çeşitli görüşler sunmaktadır. Yazar aynı zamanda, tanrıçanın kişiliğini ve niteliklerini açıklamak için tanrıçanın ikonografisine ilişkin önemli veriler de sağlamaktadır. Tykhe/Fortuna'nın sosyo-politik önemine dair bize bir veri sunmasa da tanrıçanın ikonografik özellikleri ve sembollerini ele almasından dolayı bu eser, çalışmamız için önemli kaynak olup, elde edilen arkeolojik ve nümizmatik veriler ile karşılaştırma yapmamızı sağlaması açısından oldukça değerli bir kaynaktır.

Fortuna Kültü ve ikonografisi hakkında en kapsamlı incelemenin yazarı olan Hellen tarihçi, biyografi ve deneme yazarı Plurtarkhos'un (MS 46-MS 119), ünlü Hellen ve Romalı ileri gelenlerin hayatlarını, ortak ahlaki erdemlerini, başarı ve başarısızlıklarını karşılaştırmalı olarak incelediği biyografik eser “Paralel Hayatlar” (Gre. *Βίοι Παράλληλοι*, *Bíoi Parállēloi*) ve Hellen ve Roma yaşamına dair bilgiler sağlayan denemeler ve söylevler derlemesi olan *Moralia* (Gre. *Ἠθικά/Ethika*) adlı eseri, Roma tarihi ile ilgili olarak birçok farklı konu üzerine yapılabilecek çalışmalar için başlıca kaynak konumundadır. Plutarkhos'un *Moralia* adlı eserinin bir bölümü olan *De Fortuna Romanorum* adlı inceleme, Fortuna'nın nitelikleri, kültleri, tapınakları ve ikonografisi hakkında yazılmış en kapsamlı kaynaktır. Fortuna'nın tarih yazımındaki, hitabetteki, felsefedeki, sanattaki yerinin ve kültürel öneminin tartışıldığı bu inceleme, MS 1. yüzyılın koşulları göz önüne alınarak incelenmesi gereken bir eserdir. Eserde Fortuna'nın

kökenlerine dair tartışmalar yer alsada Hellenlerin ve Romalıların imparatorluğun ilk dönemlerinde, Fortuna'yı nasıl algıladıkları açısından birincil derece bir önem taşımaktadır. Hellen Tykhe ile Romalı Fortuna'yı tek bir geçmişe bağlayarak birleştirmeye çalışan Plutarkhos, Tykhe ile Roma'nın başarısını ve üstünlüğünü sağladığını düşündüğü Fortuna arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Ayrıca Plutarkhos eserinde, şans, talih ve kader tanrıçasını hem Tykhe hem de Fortuna'yı karakterize eden ikonografik niteliklerle tanımlamaktadır. Yazar, tanrıçanın ikonografisini hem tanrıçanın kişiliğini ve niteliklerini açıklamak hem de Romalıların başarısını tanrıçaya bağlayarak, onları yüceltmek ve övmek için kullanmaktadır. Plutarkhos'un bu eseri, yazarın iki tanrıçayı aynı olarak görüp, onun kökeni, niteliklerini, epitetlerini, tapınaklarını ve ikonografisini ele almasından ve tanrıçanın sosyo-politik önemine dair önemli ipuçları sunmasında dolayı, Tykhe/Fortuna üzerine yapılacak bir çalışmada birincil öneme sahip bir kaynaktır.

Romalı tarihçi ve politikacı Tacitus (MS 56-MS 120), modern araştırmacılar tarafından Roma'nın en önemli tarihçilerinden birisi olarak görülmektedir. İki büyük eseri *Annales* ve *Historiae*, imparatorluğun ilk yüz yıllık süreç içerisindeki imparatorlarının hükümdarlıklarını incelemektedir. Tacitus, *Annales* adlı eserinde bu süreç içerisindeki imparatorların tanrıça Fortuna ile olan ilişkisine ve az da olsa tanrıçanın ikonografik özelliklerine dair yorum yapılabilecek bilgiler içermesinden dolayı çalışmamızda kullanılmıştır.

İmparatorluk Dönemi'nin en önemli tarihçilerinden biri olan Suetonius (MS 69-MS 122), Roma İmparatorluğu'nun ilk on iki hükümdarının biyografilerini içeren *De Vita Caesarum* adlı eseri, Erken Roma İmparatorluğu tarihi hakkında yapılan ve yapılacak çalışmalarda önde gelen kaynaklar arasındadır. MS 2. yüzyılın ortalarına doğru yazıldığı düşünülen bu eser, kehanetleri ve imparatorların tanrı ve tanrıçalar ile olan ilişkilerini tutarlı bir tarihsel sırayla incelemektedir. Suetonius'un eserinde imparatorların Fortuna ile olan ilişkilerinden de bahsetmesi, bu eseri çalışmamız açısından önemli bir kaynak haline getirmektedir.

MS 2. yüzyılda yaşamış Hellen gezgin ve coğrafyacı Pausanias (MS 110-MS 180), kendi gözlemleriyle Yunanistan'ı anlattığı ve tasvirini yaptığı "Yunanistan'ın Tasviri" (Gre. *Ἑλλάδος Περιήγησις/Hellados Periegesis*) olarak bilinen eseriyle tanınmaktadır. Bu eser, yazılı kaynaklar ile modern arkeoloji arasında önemli bağlantılar kurmak için oldukça önemli veriler sağlamaktadır. Yazarın on kitaptan oluşan eserinin her biri

Yunanistan'ın bir bölgesini ele almaktadır. Söz konusu eser sadece topografya ve coğrafyayı tanımlamaktan fazlasını içermekte olup, daha çok antik Yunanistan'ın kültürel bir tasviri niteliğindedir. Yazar bu eserinde kentlerin mimari ve sanatsal eserlerini tanımlamakla kalmayıp, o eserlerin ortaya çıktığı kültürel ve mitolojik temelleri de incelemektedir. Pausanias, Yunanistan'daki tapınakların, sunakların ve kült heykellerinin kapsamlı bir kataloğunu sunmanın yanı sıra yerel efsaneler ve kült uygulamaları hakkında bilgiler de vermektedir. Bu yüzden Tykhe'nin Yunanistan'daki tapınakları, sunakları ve kült heykelleri hakkında bilgi veren Pausanias'ın eseri, tanrıçanın en erken tasvirini ve ikonografik tanımlamalarını ele almasından dolayı, Tykhe Kültü ve ikonografisi ile ilgili yapılacak bir çalışmada başlıca kaynaklardan biri olmaktadır.

Geç dönem yazarlarından Antakyalı kronik yazarı Ioannes Malalas'ın (MS 491-MS 578) on sekiz kitaptan oluşan ve yaratılıştan, MS 563 yılına kadarki olayları içeren *Chronographia* (*Χρονογραφία*) adlı eseri günümüze ulaşmış en eski kronik eser olmasının yanı sıra, Tykhe Kültü'ne ve tanrıçanın en önemli ikonografik temsillerinin kökenine dair geniş veriler içermesinden dolayı, çalışmamız açısından oldukça önemli bir kaynaktır. Ancak MS 6. yüzyıl gibi geç bir dönemin yazarı olması ve eserini Hıristiyan bir bakış açısı ile yazması sebebiyle, tanrıça hakkında verdiği bilgilerin güvenilirliği şüphelidir. Eser, çoğu zaman yanlış bilgiler içermesine ve eleştirel olmamasına rağmen, diğer kaynaklardaki bilgiler ile karşılaştırma yapabilmek için önemlidir. Malalas'ın gerçek ile kurgu olanı ayırt etmeden yazması ve kaynak belirtmemesi tarihçiler arasında tartışılan bir konu olsa da yazar, bazı açıklamaları ile oldukça makul ve yararlı ipuçları sağlamaktadır. Yazar eserinde, Antakya kentindeki Tykhe Kültü uygulamalarına, kültün kentte ortaya çıkışına dair anlatılara, tanrıçanın en ünlü tasviri olan Antakya Tykhe'si tipine ve onun ortaya çıkışına dair önemli anlatılara değinmektedir. Yazarın Antakya Tykhe'si ile ilgili verdiği bilgiler, verileri diğer yazılı kaynaklarla, arkeolojik ve nümizmatik veriler ile karşılaştırma olanağı sağladığı için tezimizde değerlendirilmiştir.

1.2.4. Modern araştırmalar

Tykhe üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma, Fernand Allègre'nin 1889 yılında yayımlanmış "*Étude sur la déesse grecque Tyché: sa signification religieuse et morale, son culte et ses représentations figurées*" isimli eseridir. Özellikle tanrıça Tykhe'nin Hellen edebiyatındaki, felsefesindeki, dinindeki ve sanatındaki yerinin ele alındığı bu

çalışma, her ne kadar günümüze göre oldukça eski gibi gözüke de modern araştırmaların öncüsü niteliğindedir.²²

Konumuz ile doğrudan alakalı bir kaynak olmasa da Howard Rollin Patch'ın 1922 yılında yayımlanan “*The Tradition of the Goddess Fortuna in Roman Literature and in the Transitional Period*” adlı çalışması, özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi'nden, İmparatorluk Dönemi'ne geçişteki süreçte, Fortuna'nın edebiyattaki yerini inceleyen çok değerli bir kaynaktır. Söz konusu bu eser, Romalı yazarların ve sanatçıların, soyut fikirleri, yani kişileştirilmiş kutsal güçleri, somut bir şekilde temsil etme yollarını biçimini tartıştığı için yararlı bir kaynaktır.²³ Patch'in benimsediği bu yaklaşım kusursuz olmasa da Fortuna'nın edebiyatta ve sanattaki temsillerini analiz etmek için geniş bir tarihsel arka plan ve bakış açısı kullanması ve Fortuna ile ilgili yapılabilecek tarihsel bir çalışma için örnek bir yöntem sunması açısından rehber niteliğinde etkili bir kaynaktır.

Fortuna Kültü üzerine yaptığı bir tez çalışması bulunmasa da Iiro Kajanto'nun tanrıça hakkındaki yazıları, Fortuna Kültü ve epitetleri üzerine yapılabilecek bir çalışmada ilk başvurulması gereken kaynaklar arasındadır. Kajanto, 1981 yılında, tanrıçanın epitetleri için kapsamlı ve fayda sağlayabilecek bir liste oluşturmuştur. Yazar Fortuna üzerine yaptığı incelemelerde, kültürün Roma İmparatorluğu'nun siyasi mekanizmalarının yanı sıra, taşra toplumuna ve sosyal hayata ne ölçüde nüfuz ettiğini araştırmıştır.²⁴

Tanrıça Fortuna'nın kökenlerine ve kültlerine dair yapılmış en geniş kapsamlı çalışma, Roma dini üzerine çalışmalar yapan Fransız araştırmacı Jacqueline Champeaux tarafından yazılmıştır. Bu çalışmanın, *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des orgines à la mort le César I- Fortuna dans la religion archaïque* isimli birinci cildi 1982 yılında, *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des orgines à la mort le César II- Les transformations de Fortuna sous la République* adlı ikinci cildi ise 1987 yılında yayımlanmıştır.²⁵

²²F. Allègre (1889). *Étude sur la déesse grecque Tyché: sa signification religieuse et morale, son culte et ses représentations figurées*. Paris:Leroux.

²³H. R. Patch (1922). *The tradition of the goddess Fortuna in Roman literature and in the transitional period*. Northampton, MA: Departments of Modern Languages of Smith College.

²⁴Kajanto'nun incelemeleri için bkz. I. Kajanto (1981). 'Fortuna'. *ANRW*, Vol. 2.17.1, s. 506-510.; I. Kajanto (1983). Notes on the Cult of Fortuna. *Arctos-Acta Philologica Fennica*, 17, s.13-20.; I. Kajanto (1988). Epigraphical evidence of the cult of Fortuna in Germania Romana. *Latomus*, 47(3), s.554-583.

²⁵J. Champeaux (1982). *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des orgines à la mort le César I- Fortuna dans la religion archaïque*. Roma: Ecole Française de Rome.; J. Champeaux (1987). *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des*

Champeaux eserinde, Roma'nın arkaik dönemlerinden, Geç Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına kadarki zaman dilimi içerisinde, Fortuna Kültü'nün ortaya çıkışından ve yayılışından bahsetmektedir. Genel olarak edebi eserleri üzerinden Fortuna'nın edebiyattaki yerini inceleyen yazar, ağırlıklı olarak İtalya coğrafyasında ele geçirilen epigrafik ve arkeolojik verilerde de yararlanarak oldukça kapsamlı bir eser ortaya çıkarmıştır.

Fortuna Kültü'ne ilişkin güncel kaynaklardan biri olan, Daniele Miano'nun 2018 yılında yayımlanan "*Fortuna: Deity and Concept in Archaic and Republican Italy*" isimli kitabı, Roma İmparatorluk Dönemi öncesindeki Fortuna Kültü'ne ilişkin bir kaynaktır. Miano söz konusu bu eserde, Roma'nın Krallık Dönemi'nden (MÖ 753-MÖ 509) Geç Cumhuriyet Dönemi'nde kadarki dönemde İtalya coğrafyasındaki Fortuna Kültü'nü, epigrafik, arkeolojik ve filolojik veriler ışığında sistematik bir şekilde analiz etmektedir. Kitapta genel olarak, Fortuna'nın arkaik dönemlerden itibaren İtalya'da nasıl bir yer edindiği, tanrıçanın siyasal, sosyal, kültürel ve dinsel önemi ve etkisi ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.²⁶

S.P. Kershaw'ın 1986 yılında hazırladığı "*Personification in the Hellenistic World: Tyche, Kairos, Nemesis*" adlı yayımlanmamış doktora tezi, Tykhe üzerine yapılmış önemli bir kaynaktır. Çalışmasında genel olarak Hellenistik dünyadaki önemli kişileştirilmiş kutsal varlıkların, edebiyattaki ve dindeki yerlerini ve sanattaki ikonografik temsillerini ayrı ayrı ele alarak inceleyen Kershaw, Hellenistik Dönem'in önemli üç kişileştirilmesi olan Tykhe, Kairos ve Nemesis'i konu edinmiştir.²⁷

Çalışmamızı yaparken yararlanacağımız başlıca kaynaklardan biri Darius Arya'nın "*The Goddess Fortuna in Imperial Rome: Cult, Art, Text*" isimli yayımlanmamış doktora tezidir. Öncelikli olarak Roma tanrıçası Fortuna ile Hellen tanrıçası Tykhe arasındaki benzerliklere bakan Arya, iki tanrıçayı bir olarak ele alan bir bakış açısı ile hazırladığı bu doktora tezinde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Tykhe/Fortuna'nın Roma siyasetindeki, dinindeki, sosyal yaşamındaki, kültüründeki, mimarisindeki, edebiyatındaki ve sanatındaki yerini detaylı bir şekilde incelemekle kalmamış, tanrıçanın diğer Romalı tanrı ve tanrıçalarla olan ilişkilerini de tartışarak oldukça kapsamlı bir

origines à la mort le César II- Les transformations de Fortuna sous la République. Roma: Ecole Française de Rome. Ayrıca bkz. J. Champeaux (2009). *La Fortune Romaine.* Revue des Deux Mondes, s.138-148.

²⁶D.Miano (2018). *Fortuna: deity and concept in archaic and Republican Italy.* Oxford: Oxford University Press.

²⁷Kershaw,1986, a.g.k.

çalışma ortaya çıkarmıştır. Yazar, konuyu ağırlıklı olarak arkeolojik bir bakış açısıyla inceleyebilmek için edebi eserlerin yanı sıra yazıtlar, sanatsal ve mimari kalıntılardan fazlasıyla yararlanmışır. Ancak, Arya'nın kronolojik olarak bir düzen içerisinde olmayan bu çalışmasında nümizmatik verilerden çok fazla yararlanmadığı görülmektedir.²⁸ Nitekim tezimizde bu çalışmadan farklı olarak, ağırlıklı bir biçimde nümizmatik verilerden yararlanılmışır.

Lydia Matthews tarafından kaleme alınan ve 2012 yılına ait "*Roman Construction of Fortuna*" adlı yayımlanmamış bir diğer doktora tezi, çalışmamız genelinde sıklıkla yararlanacağımız bir kaynak olacaktır. Matthews bahsi geçen bu çalışmasında, ilk önce Roma'nın arkaik dönemlerinden, İmparatorluk Dönemi'ne kadar ortaya çıkan Fortuna kültleri ve epitetlerini incelemiş, daha sonra tanrıçanın hem Roma edebiyatındaki hem de felsefesindeki yerini ele almış ve tanrıçanın sikkeler üzerindeki yerine de değinmiştir.²⁹

Yukarıda bahsettiğimiz, Fortuna Kültü ile ilgili çalışmalarda kullanılabilecek kaynaklar, genellikle arkeolojik, epigrafik, mimari ve edebi kaynakları etkili bir şekilde kullanmış olsalar da tanrıçanın kültürünün daha anlaşılabilir bir şekilde incelenebilmesi için faydalı olabilecek nümizmatik verilerden fazlasıyla yararlanmamışlardır. Söz konusu araştırmacılar sikkeler üzerindeki Fortuna tasvirlerini sistematik bir şekilde ele alıp incelememişlerdir. Sikkeleri inceleyerek araştırma yapan ve bizim de çalışmamızda gerekli yerlerde yararlanacağımız bir çalışma olan Perfect'in 2012 yılına ait "*Fortuna Redux in Early Imperial Coinage*" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi bu açıdan önemlidir. Ancak Perfect bu çalışmasında, sadece Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olan ve üzerinde Fortuna Redux epitetinin yer aldığı sikkeleri konunun odağı olarak belirlemiş ve incelemiştir. Yazar, söz konusu sikkeleri sistematik bir biçimde ele almış ve sikkelerin basımını çevreleyen tarihsel bağlamı ve siyasi koşulları incelemiştir.³⁰ Söz konusu bu çalışmada sadece Fortuna Redux epitetinin yer aldığı sikkeler kullanılması ve İmparatorluk Dönemi'ndeki diğer Fortuna sikkelerini incelenmemiş olmasından dolayı eksik yanları bulunmaktadır.

Yukarıda da görüldüğü üzere modern araştırmacılar, genel olarak Hellenistik Dönem'de, Hellen dünyasında Tykhe Kültü ve ikonografisi üzerinde çok fazla

²⁸D. A. Arya (2002). *The goddess Fortuna in imperial Rome: cult, art, text*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Austin: Texas Üniversitesi.

²⁹L. Matthews, (2011). *Roman constructions of fortuna*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Oxford: Oxford Üniversitesi.

³⁰C. Perfect (2012). *Fortuna Redux in early imperial coinage*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hanover, New Hampshire: Dartmouth Üniversitesi.

durmamışlar, daha çok Roma uygarlığında ön plana çıkan bir tanrıça olan Fortuna'yı konu edinmişlerdir. Tykhe/Fortuna üzerine çalışan araştırmacılar, genellikle mimari unsurlar, epigrafik kaynaklar, arkeolojik veriler ve edebi ve felsefî yönü ağır basan filolojik kaynakları ele alarak tanrıçanın kültürünü incelemiş ve değerlendirmişlerdir. Ancak, konusunu ve kapsamını tanrıçanın ikonografisi olarak belirlediğimiz bu çalışmamız, ağırlıklı olarak tanrıçanın nümizmatik kaynaklar üzerindeki ve sanat eserlerindeki temsillerini, Hellenistik kökenleriyle birlikte incelemesi bakımından özgün bir nitelikte olup, tanrıça üzerine yapılan ve yapılacak yeni çalışmalara farklı bir bakış açısı katmayı hedeflemektedir. Buna ek olarak tezimizde, şimdiye kadar tanrıça üzerine yapılmış olan çalışmalardaki tüm veriler ve varılan sonuçlar yeniden değerlendirilip yorumlanmış ve tanrıça genel olarak tüm yönleri ile bir bütün olarak ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HELLENİSTİK DÖNEMDE (MÖ 323-MÖ 31) TYKHE KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ

Makedonya kralı III. Aleksandros'un (MÖ 336- MÖ 323) veya yaygın adıyla Büyük İskender'in fetihleri ile gelen yeni Hellenistik Dönemle birlikte Hellen dünyasının siyasal düzeni radikal bir biçimde değişmiştir. Hellen olmayan etmenler gündelik hayatın bir parçası haline gelerek, kültürel çeşitlilik, bilinmezlik ve kozmopolit bir karakter oluşturmuş ve bu durum yeni Hellenistik yaşam tarzını belirlemiştir. İstikrar ve düzen gibi Klasik Hellen çağının ayırt edici özelliklerinin yerini, Hellenistik Dönem'in kaos, belirsizlik, düzensizlik, anlamsızlık ve kişisel veya ortak bir talihin her an tersine dönüp değişebileceği düşüncesi almıştır. Bu yeni dönemle birlikte kader, talih ve şans gibi kavramlar insan hayatında önemli bir yer edinmiştir. Böylelikle belirsizliğin kaynağının kişileştirilmesi olarak Tykhe, Hellenistik Dönem kültüründe her yerde var olan önemli bir güç haline gelmiştir.³¹

Büyük İskender, Yunanistan'nın doğusuna yaptığı fetihlerle birlikte Hellenlerin düşünce ufuğunu genişletmiş ve onlar için yeni bir dünya düzeni yaratmıştır. Bu yeni düzende yeni fırsatlar, statüsü veya soyu ne olursa olsun hem akıllı hem girişimci hem de talihten yararlanabilenlerin ayağına gelmiş ve böylece herkes kendi talihinin yaratıcısı olmuştur. Büyük İskender'in ölümünden sonraki iktidar boşluğu ve iktidar mücadeleleri, insanların hayatında ve şehirlerin siyasal durumunda ani ve radikal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlar iyi bir talihi kolayca elde edebilecekken aynı zamanda da o talihlerini birdenbire, sebepsiz yere kaybedebilir hale gelmişlerdir. Önceden özgür olan şehir devletleri artık bir birliğin veya bir krallığın parçası olmuşlardır. İnsanlar bir anda yüceltilmiş bir statüden tutsak bir hale, bir esirken de yüksek bir statüye erişebilir duruma gelmişlerdir. Tüm bunların sonucu olarak, Hellenistik Dönemle birlikte ortaya çıkan düzensizlik, emniyetsizlik ve belirsizlik, dönem felsefesinin de gösterdiği gibi, insanların "talihe takıntılı" olduğu bir süreci de beraberinde getirmiştir.³² Bu dönemde ayrıca bereketli topraklar üzerinde bulunan, halka refah ve güvenlik sağlayan Antakya ve

³¹P.B.F.J. Broucke (1994). Tyche and the fortune of cities in the Greek and Roman world. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession With Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.37.

³²Kershaw,1986, a.g.k., 2/39-40.

İskenderiye gibi kentler müreffeh bir hale gelmişler ve bu kentlerin dönemin en huşu duyulan tanrıçasının, yani Tykhe'nin koruması altına girmesi büyük önem arz etmiştir.³³

Kershaw'a göre Hellenistik Dönemle birlikte ortaya çıkan düzensizlik, belirsizlik ve güvensizlik ortamı, geleneksel Olympos tanrılarına karşı olan güvenin azalmasına sebep olmuş, Tykhe, tam da böyle bir güvensizlik ortamında, "gerçek" bir din anlayışının eksikliğinden doğmuştur. Monarşinin ön plana çıkmasıyla ve geleneksel dine olan güven ve inancın sarsılmasıyla, hükümdar kültü Hellen dünyasında yer edinmiş ve Tykhe, Hellenistik Dönem hükümdarlarının talihiyle birlikte, halkın ve şehirlerin talihini ve kaderini de temsil eder hale gelmiştir.³⁴ Statüsü ne olursa olsun insanların talihlerini ters düz eden anlayış, her şeyi kontrol eden bir güç olarak Tykhe'nin tam anlamıyla kutsallaştırılmasına neden olmuştur. Tykhe, Hellenistik ve Roma imparatorluk dönemlerinde Akdeniz'de oldukça popüler hale gelen, değişken, kaprisli ve kendi isteklerine göre hareket eden bir Hellen şans ve talih tanrıçası olarak yayılımını sürdürmüştür.³⁵

İlk olarak arkaik dönemde ortaya çıktığı düşünülen Tykhe, zamanla farklı nitelikler kazanarak değişimler geçirmiş ve Hellenistik Dönem'de öne çıkan tanrıçalardan birisi haline gelmiştir. Bu sebeple konun daha anlaşılabilir olması açısından, Hellenistik Dönem öncesi Tykhe Kültü'ne ve ikonografisine ana hatlarıyla değinilmesi gerekmektedir.

1.1. Hellenistik Dönem Öncesi Tykhe Kültü ve İkonografisi

Antik Yunanistan'ın Karanlık Çağı'ndan (MÖ 11. ve 8. yüzyıl) sonra, Hellen kentleri (polis), kent çevresinde yaşayan insanların birliğinin ve güvenliğinin sağlanması için kent devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. Bir Hellen kentinde yaşayan bir kişi için kent, yalnızca topografik veya fiziksel bir oluşum değil, ortak siyasi, kültürel, dini ve ekonomik bir sistem altında yaşayan ve benzer hayat tarzlarına ve inançlara sahip bireylerin bir araya geldiği bir oluşum haline gelmiştir. Hellenler için bir kentin vatandaşı olmak, refah, istikrar, düzen ve güvenlik anlamına gelmekteydi. Broucke'a göre kent, Hellenlere kentsel faaliyetlerin gerçekleştiği bir ortam kadar psikolojik bir zihniyet ve sosyal bir durum sağlamıştır.³⁶ Nitekim istikrarlı ve güvenli bir siyasi, ekonomik, kültürel

³³Broucke,1994, **a.g.k.**, 37.

³⁴Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/40.

³⁵Arya,2022, **a.g.k.**, 37.

³⁶Broucke,1994, **a.g.k.**, 35.

ve dini ortam olan sunan kentler, halk üzerindeki tesiri güçlü ve insan yaşamı için gerekli olan kaynakları kontrol eden ve yönlendiren bir tanrıça olan Tykhe'yi, kentlerin koruyucu ve temin edici tanrıçası haline getirmiştir. Tykhe'den koruma ve refah sağlaması için çağrıda bulunanlar, Yunanistan ve Küçük Asya dışındaki kentlerde koloniler kuran yerleşimciler olmuştur. Bu nedenle Tykhe'ye koruyucu ve temin edici bir tanrıça olarak yapılan en eski referanslardan bazıları bu koloniler bağlamında ortaya çıkmıştır.³⁷

“Tykhe” sözcüğü, Hellen dünyasının günlük konuşma dilinde yaygın şekilde kullanılan bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Tykhe aynı zamanda isim olarak kullanılmakla beraber türediği, Grekçe “olmak”, “gerçekleşmek”, “meydana gelmek” veya “tesadüf etmek” gibi anlamlara gelen “τυγχάνειν” (*tynkthanein*) fiili ile olan bağlantısını hiçbir zaman kaybetmemiştir.³⁸ Böylece “tykhe” sözcüğü, kullanıldığı bağlama göre; başarı, talih, meydana gelme, olay, oluş ve kişinin kendi başına veya dışarıdan bir etkiyle elde ettiği ya da bir insanın başına gelen iyi veya kötü şeyleri tanımlamak için kullanılmıştır. “Tykhe” sözcüğü ilk başlarda, belirsizliği, öngörülemezliği ve kaprisliliği ima etse de genellikle tarafsız ve olumlu yönde bir “talih” anlamı ifade edecek şekilde kullanılmıştır.³⁹ Ancak, ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, Hellenistik Dönemle birlikte dini, sosyal, kültürel ve siyasi hayatın değişimler geçirip hayatın ve insanların geleceğinin belirsizleşmesiyle “tykhe” sözcüğü, olumsuz yönde, tahmin edilmez, kendi isteklerine göre hareket eden ve kaprisli bir talih anlayışına dönüşmüştür.

³⁷Broucke,1994, **a.g.k.**, 35-36. Tykhe, özellikle, Yunanistan ve Küçük Asya dışında, anavatandan uzak ve bilinmeyen topraklarda kurulan kolonilerdeki kentlerin koruyucu tanrıçası olmuştur. Koloniciler, yeni kurdukları bu kentlerde bereketi, refahı ve güvenliği sağlaması için Tykhe'ye çağrıda bulunmuşlardır. Bu yüzden, Tykhe'ye koruyucu tanrıça olarak yapılan atıflar, Hellenlerin kurdukları koloniler bağlamında ortaya çıkmıştır. Sicilya'daki Siraküza kentindeki Tykhe Tapınağı'nın varlığı, tanrıçanın Sicilya'da bulunan koloni kentlerindeki önemini göstermektedir. Bkz. Broucke,1994, **a.g.k.**, 36. Ayrıca, Hellen şair Pindaros (MÖ 518-MÖ 438), Sicilya'da bir Hellen kolonisi olan Himera (Palermo) kentinin koruyucu tanrıçasının Tykhe olduğundan bahsetmektedir. Pindaros Tykhe'ye, Himera'yı koruması ve onu güçlü kılması için çağrıda bulunmaktadır. Bkz. Pind. *Ol.* 12.2-5. Pausanias, Pindaros'un kayıp bir şiirine atıfta bulunarak, onun Tykhe'ye “*pherepolis*” (*φερéπολις*), yani kentin koruyucusu olarak atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Paus. 4.30.6. Palagia'ya göre bu tanımlama “*polos*” ve “*polis*” sözcükleri arasındaki benzerlikten dolayı, kenti “giyen” veya “destekleyen” olarak yorumlanabilmektedir. Bkz. O. Palagia (1994). Tyche at Sparta. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.64. Pindaros'un, koruyucu bir tanrıça olarak Tykhe'ye, Sicilya kıyılarında önemli bir liman kenti olan Himera kentini koruması için yalvarması, tanrıçanın Hellenistik Dönem'de ortaya çıkacak olan, şehir duvarlarını temsil eden bir taç giyen ikonografisiyle, onun şehirlerin koruyucu tanrıçası olduğunu Hellenistik Dönem öncesinde belirtmektedir. Bkz. Matheson,1994, **a.g.k.**, 20-21.

³⁸Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/2.; Arya, 2002, **a.g.k.**, 37.

³⁹Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/3.

Tykhe, Hellen ozan Homeros'un (MÖ 8. yüzyıl?) *İlyada* ve *Odyseia* adlı eserlerinde geçmemekle birlikte Olympos tanrıları arasında da yer almamaktadır.⁴⁰ Bu bağlamda tanrıça Tykhe'nin adı ilk olarak Hellen yazar Hesiodos'un (MÖ 8. veya 7. yüzyıl?) *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu) adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Hesiodos'da çok az bir mitsel geçmişi bulunmakla birlikte Tykhe, tüm denizlerin kişileştirilmiş hali olan Okeanos ve deniz tanrıçası Thetis'in kızlarından biri ve önemsiz rolü olan yardımsever bir deniz nymphesi⁴¹ (su perisi) olarak aktarılmaktadır.⁴² Ayrıca Tykhe MÖ 7. yüzyıla birlikte, insan hayatı üzerinde etkisi olan, başarıyı temin eden ve olumlu nitelikler taşıyan bir talih tanrıçası olarak da görülmüştür. Lirik şiirler yazan, Spartalı şair Alkman (MÖ 7. yüzyıl), Tykhe'yi Eunomia (İyi Düzen) ve Peitho'nun (İkna) kardeşi, Promatheia'yı (Öngörü) ise onun annesi olarak göstermektedir.⁴³ Burada Tykhe'nin ilişkilendirildiği olumlu anlamlar ifade eden kişileştirilmelere bakarak, onun olumlu ve iyi huylu bir talih tanrıçası olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

Tykhe'nin MÖ 7. yüzyıl ve sonrasında koruyucu bir güce ve talih tanrıçasına dönüşmesi, niteliklerinin dönemin şartlarına göre sürekli olarak değişmesi ile mümkün olmuştur. Nitekim Tykhe, Yunanistan'nın erken dönemlerindeki tarım topluluklarında, tarım ve insan için hayati değer taşıyan su kaynaklarının koruyucusu ve bereketin sağlayıcısı olarak görülmüştür. Ayrıca, Tykhe'nin bir su nymphesi ve tüm denizlerin kutsallaştırılmış hali olan Okeanos'un kızı olması, zamanla Hellen toplumunda ticaretin

⁴⁰Romalı dilbilgisi uzmanı Macrobius'un (MS 370-MS 430) iddia ettiğine göre Homeros'un eserlerinde, Tykhe'nin işlevi Moira (kader tanrıçası) tarafından gerçekleştirilmiştir. Macrobius, Homeros'un Tykhe'yi kullanmamayı tercih ettiğini, onun her şeyi Moira dediği bir tanrıçaya emanet ettiğini ve Tykhe'nin Homeros'un eserlerinin hiçbirinde bulunmadığını söylemektedir. Bkz. Macrobius, *Sat.* 5.16.8.

⁴¹Nympheler ("*nympe*" sözcüğü aynı zamanda "gelin" anlamına da gelmektedir), genç kadınlar olarak algılanan, insan biçimli tanrısal varlıklardır. Hellen tanrıçalarından farklı olarak, genellikle doğanın kişileştirilmesi olarak kabul edilmekteydiler. Genellikle güzel bakireler olarak tasvir edilen nymphelerin, suda (su kaynakları, nehir, deniz), dağlarda, ağaçlarda ve belirli bölgelerde yaşadıklarına inanılmaktaydı. Onların hayal gücü, folklor, sanat, mit ve kültürdeki varlıkları, antik panteizmin canlı bir örneğini sağlamaktadır. Bkz. Hornblower ve Spawforth, 1999, **a.g.k.**, 1056.

⁴²Hes. *Theog.* 360. Tykhe'nin Hesiodos'da ölümlü bir su nymphesi olarak görünmesinin sebebi ve Okeanos ile olan bağlantısı belirsizdir. Allègre, Tykhe'nin bu durumunu göz önüne alarak ve Hesiodos'un onu Eudora ile aynı türden olan toprak tanrıçalarıyla birlikte gruplandırıldığını öne sürerek, Tykhe'nin ilk başlarda bir doğurganlık, bereketlilik, verimlilik ve refah tanrıçası olduğunu belirtmektedir. Bkz. Allègre, 1889, **a.g.k.**, 7-8. Kırsal kesimlerde suyun verimlilik ve bereket açısından önemli olması sebebiyle su nympheleri halkın gözünde tarım açısından önemli bir yer edinmişlerdir. Bir su nymphesi olarak Tykhe'nin tarımsal öneminin çok sayıda anıt, heykel ve pişmiş toprak kabartmalar ile ifade edilmesi ve tasvirlerinin bereket boynuzu ile yapılması, Tykhe'nin kırsal bölgelerde egemen bir tanrıça haline gelmesini açıklamaktadır. Ayrıca Tykhe'nin, Hesiodos'un eserindeki yeri, Tykhe'nin Hellen edebiyatının en erken dönemlerinde kutsallaştırılmış bir biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Bkz. Kershaw, 1986, **a.g.k.**, 2/5.-6.

⁴³Plut. *De fort. Rom.* 317-318. Ayrıca bkz. W.D. Furley (2010). Hymns to Tyche and related abstract entities. *Paideia*, 65, s.165.

önemli bir yer edinmesiyle, deniz ticaretini ve deniz yolculuklarının güvenli bir şekilde yapılmasını sağlayan ve bereket ve refahı getiren bir tanrıça niteliği de kazandırmıştır.⁴⁴ Kanımızca, sorunsuz bir şekilde iyi hasat elde etmek veya doğal afetler ya da hastalıklardan dolayı ürünlerin zarar görmemesi gibi durumların şansın veya talihinin elinde olduğu düşüncesinden dolayı Tykhe'nin, tarım açısından önemli olan şans, talih ve kader gibi anlamları da ifade etmesi onun önemsiz bir su nymphesinden, büyük saygı gösterilen bir bereket ve refah tanrıçası haline gelmesini sağlamıştır.

En erken Tykhe tasviri, Pausanias'ın, Smyrna'da (İzmir) MÖ 6. yüzyılın yetenekli tapınak mimarı ve heykeltıraşlarından Khioslu (Sakız Adası) Boupolos'un Tykhe'yi bereket boynuzu *cornucopia*⁴⁵ veya Amaltheia'nın boynuzunu (*Ἀμαλθείας κέρας*)

⁴⁴S.B. Matheson (1994). The goddess Tyche. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.20. Tykhe'nin deniz yolcuğu ile ilgili rolü için bkz. Allègre,1889, **a.g.k.**, 11-15. Allègre Tykhe'nin, ana tanrıça Kybele ve Hellenler tarafından Afrodite adıyla kabul edilen, Fenike kökenli bereket ve verimlilik tanrıçası olan Astarte gibi doğu kökenli tanrıçalarla genel anlamda karakteristik ilişkileri olduğunu düşünmektedir. Ancak, Frigyalı Kybele ve Fenikeli Afrodite'nin (Astarte) başlarda hem dişil hem de eril prensibi temsil eden güçler olduğunu ve hem Kybele'nin gönül verdiği Frigya tanrılarından biri olan Attis'den hem de Afrodite'nin de âşık olduğu ve öldükten sonra yeniden doğan Adonis'den ayrılmadığını ve onların tek bir kutsal varlık olduklarını belirtmektedir. Her ikisinin de kültü aynı karaktere sahiptir ve onlara ibadet edenlerde aynı duyguları uyandırmaktadır. Allègre, eğer Tykhe, kökenini Frig veya Fenike kültlerine borçluysa onun da doğulu tanrıçalara özgü olan niteliklere sahip olup olmaması gerektiğini sorgulamaktadır. Nitekim bu durumun, ana tanrıça Kybele-Attis veya Afrodite-Adonis ilişkisi gibi aşk, ölüm ve yer yüzüne geri dönüşle birlikte gelen bereket üzerine kurulu bir mit ile olmasa bile, Tykhe'nin Agathos Daimon (iyi talih, sağlık, bereket ve koruma sağlayan iyi ruh) ile olan ciddi ve basit ilişki ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Allègre,1889, **a.g.k.**, 16-18. Ayrıca bkz. A. Bouché-Leclercq (1891). Tyché ou la fortune: à propos d'un ouvrage récent. *Rev. Hist. Rel.*, 23, 274.

⁴⁵Aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz üzere bereket boynuzu, birçok Hellen ve Roma tanrı veya tanrıçasının, özellikle de bolluk, bereket, refah, tarım ve buğday ile ilişkilendirilen Tykhe/Fortuna gibi refah sağlama gücüne sahip olduğu düşünülen kutsal varlıkların vazgeçilmez sembolü olmuştur. Latince boynuz anlamına gelen "*cornu*" ve çokluk, bolluk ve varlık anlamına gelen "*copia*" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan *cornucopia*, Roma dünyasında Amaltheia'nın boynuzunu ifade etmek için kullanılmakla beraber, Roma'nın Hellen dünyasına doğru genişlemesiyle Tykhe ile birleşen, Roma'nın şans ve talih tanrıçası Fortuna'yı tasvir etmek için de kullanılmıştır. Bkz. Glare,2012, **a.g.k.**, 490-491. İlk olarak MÖ 6. ve 5. yüzyıl Hellen şairi olan Anakreon'un (MÖ 575- MÖ 495) şiirlerinde karşımıza çıkan Amaltheia'nın boynuzu (Bkz. Anac.1.8.), bazı kaynaklarda bir keçi, bazı kaynaklarda da bir nymphe olarak karşımıza çıkan ve Rhea'nın, Kronos'dan korumak için sakladığı Zeus'u, Girit Adası'ndaki İda Dağı'nda gizlice büyüten ve besleyen mitolojik varlık olan Amaltheia'nın, besleyici, temin edici, bereket sağlayan niteliklerini temsil eden ve birçok tanrı ve tanrıçanın ikonografisinde kullanılan bir semboldür. Bkz. Hornblower ve Spawforth, **a.g.k.**, 69. Başka bir efsaneye göre ise Herakles, nehir tanrısı Akhelous ile güreşip boynuzların birisini koparmış ve bu boynuz daha sonra bereket boynuzu ile ilişkilendirilmiştir. Bkz. L. Roman ve M. Roman (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman mythology*. New York: Facts on File, s.1. Prusa (Bursa) kentinde yaşamış hatip Dion Khrysostomos'a (MS 40-MS 115) göre tanrıçanın *cornucopiası* Akhelous'un boynuzudur ve iyi şeylerin ve refahın temsilidir. Bkz. Dio Chrys. *Or.* 63.7. Bolluk, bereket ve refahı sembolize etmek için kullanılan bereket boynuzu, bir bereket tanrıçası olarak ortaya çıkan ve Zeus'un kızı olarak kabul edilen Tykhe'nin en ayırt edici ve herkes tarafından kabul edilen bir niteliği haline gelmiştir. Tykhe'nin *cornucopia* ile yapılan, ayırt edici ve geleneksel ikonografisinin MÖ 6. yüzyıla uzanmadığını savunan bazı araştırmacılar, *cornucopianın* o dönemde tasvirinin bulunmadığını ve Tykhe'nin kesin olarak tarihlendirilebilecek en eski tasvirlerinin yalnızca MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına ait olabileceğini ileri sürmektedirler. Ancak, MÖ 6. yüzyılda Tykhe'nin *cornucopia* ile yapılmış bir tasviri bulunmamış olsa da bereket simgesi olan *cornucopianın*, MÖ 6. yüzyıl şairleri olan Anakreon ve

tutarken ve *polos* (πόλος)⁴⁶ giymiş bir halde tasvir ettiğini söylediği bir heykeldir. Pausanias'a göre Boupalos, Tykhe'yi başında *polos* ve Amaltheia'nın boynuzuyla (*cornucopia*) temsil ettiğini bildiğimiz ilk kişidir.⁴⁷ Pausanias ayrıca, Tykhe'yi tasvir eden

Phokylides'in (MÖ 560-?) eserlerinde karşımıza çıkması ve yaygın bir şekilde kullanılan bir halk motifi olması sebebiyle tanrıçanın *cornucopia* ile yapılan betimlemeleri, MÖ 6. yüzyıl yerine MÖ 4. yüzyıla tarihlendirme çabası ve iddiası sonuçsuz kalmış gibi görünmektedir. Bkz. Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/77-78. Tykhe'nin MÖ. 6. yüzyılda *cornucopia* ile tasvir edildiğine dair şimdiye kadar elimizde arkeolojik anlamda somut bir veri bulunmamasına ve Pausanias'ın o dönemlerde bereket boynuzu ile sembolize edilen bir Tykhe tasviri olduğuna dair verdiği bilgilerin güvenilir olmamasına rağmen bu durum geçerliliğini koruyor gibi gözükmektedir. Pausanias'ın tanımlamalarının eserle çağdaş olmaması ve MÖ 6. yüzyıla ait herhangi bir Tykhe tasvirinin ele geçirilmemesi bu durumu şüpheli kılsa da MÖ 4. yüzyılda Atina'da ortaya çıkan ve *cornucopia* taşıyan Tykhe tasvirleri, Pausanias'ın tanımlamalarını doğrulamaktadır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 71-72.

⁴⁶*Polos*, eski Yakındoğu ve Anadolu'nun mitolojik tanrıçaları tarafından giyilen ve Hellenlerin Rhea, Kybele ve Hera'yı tasvir etmek için kullandıkları yüksek silindirik formda bir taçtır. Tykhe'nin kent duvarlarını temsil eden tacının kökenlerinin, başta Anadolu olmak üzere Yakındoğu coğrafyasına dayandığı düşünülmektedir. Bkz. S. Langdon (1930). The Semitic goddess of fate, Fortuna-Tyche. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 62(1), s.27-29. Kökenlerinin Geç Bronz Çağı'nda Hititler tarafından kullanılan bir taca kadar dayandırıldığı kent duvarlarını temsil eden taç, ayırt edici bir özellik olarak, Frigyalıların Ana Tanrıçası Kybele'yi tasvir etmek için de kullanılmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Pausanias'dan öğrendiğimize göre Tykhe'nin *polos* giyen en eski tasvirinin, Frigya'nın ana topraklarına yakın bir mesafede bulunan Smyrna'da kentinde bulunduğu söylemesi, kent duvarlarını temsil eden tacın, Kybele'ye dayandığını ve Tykhe ile Kybele'nin senkretik olarak bir tapınım görmüş olabileceğini sonucuna ulaştırmaktadır. Aynı zamanda Beer'a göre, kent duvarlarını temsil eden taç ile tasvir edilen ilk Tykhe tasvirinin, Pers tehdidi ve işgali altında Kıbrıs'da ortaya çıkması, bu tacın kökenlerinin, Pers hükümdarlarının giydiği bir taca dayandırılabilceğini düşündürmektedir. Bkz. Beer,2002, **a.g.k.**, 376-377. Metzler'e göre kent duvarlarını temsil eden taç, evrenselliği, kutsal ve bereketli kentin veya genel olarak dünyanın sınırlarını, alanını ve zamanın bütünlüğünü temsil etmektedir. Bkz. D. Metzler (1994). Mural crowns in the ancient Near East and Greece. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.80-81. Pausanias, Smyrna'daki Tykhe heykelini tanımlarken, heykelin başında, Kybele, Rhea ve Hera gibi önemli tanrıçaları betimlemek için kullanılan ve yüksek bir dairesel taç yani bir *polos* olduğunu belirtmektedir. Pausanias'ın bahsettiği bu *polosun* kent duvarlarını temsil eden taç olduğu düşünülebilir veya *polosun*, Tykhe'nin değişen doğası ile zamanla kent duvarlarını temsil eden bir taca dönüşmüş olabileceği düşünülebilir. Tykhe MÖ 6. ve 5. yüzyıl gibi erken bir dönemde henüz şansın, talihin ve kaderin kişileştirilmesi haline gelmemiş, bereket ve refah tanrıçası olarak görülmüştür. Tykhe bu dönemlerde hasat, buğday ve bereket tanrıçası Demeter ile senkretik bir tapınım görmüştür. Bu yüzden Pausanias'ın bahsettiği *polosun*, bereket sembolü olan ve Hellenistik Dönem'de Tykhe ikonografisine eklenen *kalathos* (antik Hellen sanatında bolluk ve bereket sembolü olarak ve yün veya meyve koymak için kullanılan silindirik şapka şeklinde bir sepet) olabileme ihtimali üzerinde de durulmuştur. Bkz. Beer,2002, **a.g.k.**, 375-376.

⁴⁷Paus. 4.30.6. Ayrıca Boupalos'un, yaldızlı Harites yani üç güzeller (Hellen mitolojisinde çekiciliği, insanın yaratıcılığını, iyi niyeti, bereketi, güzelliği ve zarafeti temsil eden varlıklar) heykelini de yaptığı ve bu heykelin, aşırıya kaçanları cezalandıran bir kutsal varlık bilinen intikam tanrıçası Nemesis'in, Smyrna'daki heykelinin üzerine konulduğu söylenilmektedir. Boupalos'un Tykhe heykelinin, MÖ 536 yılında yapıldığına dair kabul edilen tarihlendirmesinin, eserleri Yaşlı Plinius (MS 23/24-MS 79) tarafından tanımlanan arkaik dönem Boupalos'u ile aynı adı taşıyan ve MÖ 2. yüzyılın başlarında, Smyrna'daki Tykhe heykelini Bergama için de yapan başka bir Hellenistik Dönem heykeltıraşı arasında bazı araştırmacılar tarafından ayırım yapılmış ve bu duruma itiraz edilmiştir. Bkz. Plin. *HN*.36.11-13.; Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/75-76. Pausanias'dan öğrendiklerimize ek olarak MÖ 4. yüzyıl öncesi Tykhe ikonografisine dair elimizde çok az somut kanıt bulunmaktadır. Ancak bu dönemde Tykhe'den bahseden birçok edebi kaynak ve Atina'daki rölyefler bulunmaktadır. İddia edildiği üzere eğer, Bergama sarayında bulunan dansçı heykelleri, Hellenistik Dönem'deki heykeltıraş Boupalos'a ait Harites heykeliyse geleneksel Tykhe tasvirinin Hellenistik Smyrna'da üretilmiş olması muhtemeldir. Bu durumda MÖ 6. yüzyılda Boupalos'un yaşadığını düşünen Pausanias burada yanılmaktadır. Bkz. M. D. Fullerton (1990). *The archaistic style in*

ve arkaik kült nesnesi olduğu düşünölen heykellerin, Yunanistan'daki Elis, Sikyon, Messene ve Pherae'da da bulunduğu hakkında bilgiler vermektedir. Ancak yazarın, eseri MS 2. yüzyılda kaleme aldığı ve “*arkhaia*” (arkaik, eski) terimini kullandığı düşünölrse, bu heykeller MÖ 6. veya 5. yüzyıl gibi erken bir döneme ait olmayabilir.⁴⁸ Bu bağlamda, MÖ 4. yüzyıl öncesindeki Tykhe ikonografisine dair verilerin doğruluğu şüphelidir. Tykhe Kültü'nün MÖ 6. veya 5. yüzyıllarda var olduğuna dair elimizde edebi kaynaklar aracılığıyla birtakım bilgiler bulunsa da bu verilerin, bahsedilen tapınak ve heykellerle çağdaş olmamasından dolayı dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Tykhe, MÖ 5. yüzyıl ikonografisinde ve edebiyatında da görölebilmektedir. Heimarmene ressamı olarak bilinen, MÖ 430 yılına tarihlendirilen ve günümüzde Berlin'de bulunan bir amphoriskos (dar boğazlı, aşığı doğru incelen küçük kaplar) üzerindeki sahnede, büyük olasılıkla Tykhe'nin elimize ulaşan ilk tasviri görölmektedir. (Bkz. EK 1 ve EK 2).⁴⁹ Ancak Tykhe buradaki herhangi bir sembol ile yer almamaktadır.

Roman statuary. Leiden: Brill, s.85-86. Ayrıca Smyrna'daki Tykhe külü için bkz. M. Kılıç (2014). The cults of Nemeseis and Tyche at Smyrna. *Belleten*, 78(283), s.833-854.

⁴⁸Matheson,1994, **a.g.k.**, 20. Pausanias, Elis'de, yüzü, elleri ve ayakları beyaz mermerden, geri kalan kısımları ise tahtadan yapılmış bir Tykhe heykeli olduğunu belirtmekte ve bu heykeli tanımlarken, MÖ 7. veya 6. yüzyıla ait ahşap heykelleri tanımlamak için kullanılan “*ksoanon*” (antik Yunanistan'da arkaik zamanlara ait ahşap kült görüntüsü olarak bilinen ve çeşitli tanrıların tasvir edildiği, ayak ve kollar vücuduna yapışık olup, görünüşü kaba yontulmuş bir kütük gibi olan heykel tipi) terimini kullanmaktadır. Bkz. Paus. 6.25.4. Araştırmacılar Pausanias'ın “*ksoanon*” veya “*agalma*” gibi, arkaik heykeller için kullanılan terimleri, heykelin ne kadar eski olduğunu göz önüne almadan kullandığını belirtmektedirler. Pausanias, Atina akropolisine gökten düşen Athena heykeli gibi evrensel olarak eski kabul edilen bazı tasvirleri “*agalma*” olarak adlandırırken, bir Hellenistik heykeltıraşın eserini “*ksoanon*” olarak adlandırmıştır. Bkz. Paus. 1.26.6; 7.23.5-6. Araştırmacılar Pausanias'ın “*ksoanon*” terimini, tanrı veya tanrıçaların tahtadan yapılmış tasvirlerini belirtmek için kullandığını, ancak bu durumun, bizim açımızdan arkaik dönemleri ima etmek zorundan olmadığını söylemektedirler. Eserini MS 2. yüzyılda kaleme alan Pausanias'ın gözünden Hellenistik bir heykelin eski olarak göröldüğünü ve onun “oldukça eski” olarak tarif ettiği heykellerin MÖ 6. yüzyıl eserlerine atıfta bulunduğu düşünmemektedirler. Pausanias'ın tanımladığı heykelin akrolitik, yani başı, kolları ve ayakları taştan, diğer kısımları ise ahşaptan yapılmış bir heykel olduğu ve onun bu tarz farklı malzemelerden yapılmış heykeli “*agalma*”, heykelin ahşap kısımlarını ise “*ksoanon*” olarak tanımladığını belirtilmektedirler. Bkz. Matheson,1994, **a.g.k.**, 20.

⁴⁹Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/7-9. Yüksek kalite bir işçiliğe sahip bu amphoriskos, “Helen'in ikna edilmesi” sahnesinin en eski ve bütün bir şekilde günümüze ulaşabilmiş bir tasvirini içermektedir. Bu sahnede Afrodite ve Heimarmene (kader tanrıçası) ve sağ elinde küçük bir kuş tutan, ismi belirlenememiş bir kadın figürü bulunmaktadır. Burada ayakta duran tanrıça Nemesis ve olan bitenleri ilgili bir gözle takip eden Tykhe yer almaktadır. Nemesis elini Tykhe'nin omzuna koyarak olan bitenleri parmağı ile işaret ederek Tykhe'ye anlatmaktadır. Bu amphoriskosunun üzerindeki sahnede, Tykhe'nin tanımı ve teşhisi, diğer figürlerde de olduğu gibi zor ve tartışmalı olmuştur. Kershaw'ın aktardığına göre araştırmacılar, bu sahnede üzerindeki figürün Tykhe olduğunu gösterecek belirti olarak sadece “Y” harfinin kesin olarak kalmış olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Tykhe'nin burada sadece bir şans veya talih anlamını ifade ettiği, önceden belirlenmiş bir kader anlamını ifade etmediği, çünkü bu görevi sahnede bulunan Heimarmene'nin üstlendiği düşünölmektedir. Böylece bu durumda, Tykhe'nin MÖ 5. yüzyılda kader anlamını ifade etmediğini yalnızca saf bir şans ve talih anlamını temsil ettiğini görebilmekteyiz. Kanımızca bu sahnede Tykhe'nin varlığının sebebi, Helen'in ikna edilmesinde ve sonrasında gelişecek olan olaylarda şans veya talihin oynayacağı rolün bir kişileştirilmesi olarak yer almaktadır. Ayrıca Nemesis ve Tykhe arasındaki yakın ilişki, sanatta ilk kez bu amphoriskos üzerindeki sahnede karşımıza çıkmaktadır. İkisinin bu sahnede

Pausanias'ın aktardığına göre Tykhe'nin Thebai'de bulunan kutsal alanında Atinalı heykeltıraş Ksenophon tarafından yapılmış bir kült heykeli de bulunmaktaydı. Ona göre zenginliği, yani bereketin kişileştirilmiş hali olan Ploutos'u, talihin (Tykhe) kollarına teslim etmek ve böylece tanrıçanın onun annesi ve besleyicisi olduğunu ima etmek, bu sanatçıların zekice fikriydi.⁵⁰ Bu bilgidен, Tykhe'nin kucağında bir bolluk ve bereket sembolü olan Ploutos ile tasvir edildiğini düşünebiliriz. Kershaw'a göre aile ilişkileri bakımından alegorik bir şekilde inşa edilen kişileştirmeler Hellenistik Dönemle birlikte sanatın ortak bir niteliği haline gelmiş ve yenilikçi bir anne-çocuk ilişkisi, arkaik ilişkinin soyut özelliklerini benimseyerek ortaya çıkmıştır.⁵¹

Tykhe, MÖ 5. yüzyılda trajedi yazarları, şairler, filozoflar ve tarihçiler tarafından tartışılan bir güçken, MÖ 4. yüzyılda kişileştirilmiş bir tanrıça haline gelmiştir. Kişileştirilmiş şans veya talih fikri Hellenler için alışılmış bir düşünce olarak kendisini göstermiş, ancak Tykhe'nin insanların kontrolünün dışında bir güç olarak tanınması, onun iyi talihin devamlılığı için sunularla yatıştırılabilecek bir tanrıça olduğu fikrinden farklı algılanmıştır. Matheson, kimsenin üzerinde güç kuramadığı ve anlam veremediği rastgele bir güç olan şansın, aşamalı bir şekilde, iyi tarafından uygun ritüel uygulamaları ile yardım istenebilecek, iyi veya kötü bir talih fikrine daha yakın olan bir tanrıça haline dönüştüğünü belirtmektedir. Bu anlamda Tykhe'ye karşı genel algı, genellikle kötü ve öngörülemez bir tanrıça olduğu düşüncesi olduğundan dolayı Tykhe'nin değişken ve kendi isteklerine göre hareket eden doğasına karşı, Tykhe'ye adanan en geniş ve en önemli kült, iyi tarafını harekete geçirmek için ibadet edilen Agathe Tykhe (İyi Talih) Kültü olmuştur. Ayrıca tanrıça Tykhe; bir şehrin, bir hükümdarın veya bir bireyin talihinin kişileştirilmiş haline de dönüştürülmüştür.⁵²

etkin güçler olarak yer alması, onların kader ile olan yakın ilişkisini gözler önüne sermektedir. Çünkü Nemesis, tanrısal adaleti, düzen yarasını, insan toplumlarındaki ve insanların tanrılarla olan ilişkilerindeki dengeyi korumak için gerekli olan yasaları temsil eden ve aşırılıkları hoş görmeyen ve cezalandıran bir tanrıçadır. Tykhe ise kaprisli, değişken, bir eliyle verdiğini diğer eli ile geri alan, iyilikleri ve kötülükleri rastgele dağıtan, erdemi ve liyakati görmezden gelen ve ne yapacağı tahmin edilemez bir tanrıçadır ve düzensizliği ve tutarsızlığı temsil etmektedir. Bkz. Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/11.

⁵⁰Paus. 9.16.2. Ayrıca bu heykel için bkz. C. Picard (1938). La Tyché de Xénophon d'Athènes et de Callistonicos. *Rev. Arch.*, s.333-334. Pausanias'ın aktardığına göre Pherae'da Tykhe'nin bir tapınağı ve bir heykeli bulunmaktaydı. Bkz. Paus. 4.30.3. MÖ 4. yüzyıldan itibaren Megara kentinde, Afrodite Tapınağı'nın yakınlarında bir Tykhe Tapınağı ve burada heykeltıraş Praksiteles tarafından yapılan bir Tykhe heykeli bulunduğunu yine Pausanias'dan öğrenmekteyiz. Bkz. Paus. 1.43.6. Aynı zamanda onun eserlerinden, Tykhe'nin Arkadia'daki Megapolis kentinde, devlet binalarının arkasında, bir tapınağının ve 1,5 metre yüksekliğinde bir heykeli bulunduğuna dair bilgi de edinmekteyiz. Bkz. Paus. 8.30.7.

⁵¹Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/79.

⁵²Matheson,1994, **a.g.k.**, 19.

Agathe Tykhe, Attika'da ele geçirilen birçok rölyefte ve amphorada⁵³ sıklıkla görülmektedir. Tykhe'nin bu dönemde önemi ve popülerliği artmış ve MÖ 5. yüzyıldan itibaren vazolar üzerinde görülmeye başlanan ve tarımsal nitelikleri sembolize eden *cornucopia*, MÖ 4. yüzyıl ile Tykhe'nin vazgeçilmez sembolü haline gelmiştir. *Cornucopia* taşıyan Tykhe tasviri ilk kez, Atina'daki Asklepion'da (sağlık tanrısı Asklepios'un tapınağı) bulunan, MÖ 400-MÖ 370 yılları arasına tarihlendirilen ve üzerinde [Ἀγα]θή [Τύ]χη (Agathe Tykhe) yazılı bir rölyefte, khiton⁵⁴ ve himation⁵⁵ giymiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶ Ayrıca Philokles'in MÖ 392-MÖ 391 yıllarındaki arkhonluğuna tarihlendirilen bir amphora üzerinde bulunan Agathe Tykhe, sağa dönük bir şekilde ayakta durmakta, sağ elinde *phialae*⁵⁷ ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır (Bkz. EK 3).⁵⁸ Bunlara ek olarak MÖ 350 yılına tarihlenen ve Zeus Epiteleios Philios'a adanan bir kabartmada Agathe Tykhe, Zeus'un karısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK 4).⁵⁹ Ayrıca Atinalı devlet adamı Lykurgos'un (MÖ 390-MÖ 324) yükselişinden önce, MÖ 335-MÖ 334 yıllarında Agathe Tykhe, bir kült, kutsal bir alan ve heykel ile onurlandırılmıştır.⁶⁰ Buradaki ayakta duran ve başı bulunmayan heykelin

⁵³Amphora, antik çağda kullanılan ve iki kulplu ve geniş karınlı, genellikle sivri dipli veya kaideli olan, daha çok zeytinyağı, su, şarap gibi sıvı maddelerin, yer yer de tahıl ve zeytin gibi katı maddelerin saklandığı ve taşındığı bir testi çeşididir.

⁵⁴Khithon, antik Yunanistan ve Roma'da kadınlar ve erkekler tarafından giyilen, omuzdan bağlanan bir tunik çeşididir.

⁵⁵Himation, arkaik dönemden Helenistik Dönem'e kadar antik Hellen erkek ve kadınları tarafından giyilen bir giysi, manto veya şal türüdür. Genellikle bir khithon ve/veya peplos (kadınlar için vücut boyu bir giysi) üzerine giyilmiş ve bir pelerin veya şal rolü oynamıştır.

⁵⁶A. Stewart (2017). Hellenistic freestanding sculpture from the Athenian Agora, part 3: Agathe Tyche, Aphrodite, Artemis, Athena, Eileithya. *Hesp.*, 86(1), s.93-94. Rölyef için bkz. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi 1343. Yazıt için bkz. IG II² 4644.

⁵⁷*Phiale* (Lat. *patera*), antik Yunanistan'da libasyon uygulamalarında kullanılan, derin olmayan ve seramik veya metalden yapılan bir kâsedir.

⁵⁸Stewart, 2017, **a.g.k.**, 91-92.

⁵⁹S. V. Tracy (1994). IG II² 1195 and Agathe Tyche in Attica. *Hesp.*, 63(2), 241-244. Ayrıca Agathe Tykhe'ye yapılan sunular için bkz. IG II² 1195.; IG II² 1496 76., 107. ve 148. satırlar.; Zeus Epiteleios Philios ve Agathe Tykhe için bkz. IG II² 4627.

⁶⁰Hükümet merkezi olan Prytaneion'un yanında veya içinde bir Tykhe heykeli bulunmaktaydı. Atina'daki, Prytaneion yakınlarında Agathe Tykhe heykelinin varlığını, geç dönem Romalı yazar Aelianus'un (MS 175- MS 235) "*Varia Historia*" adlı eserinden de öğrenmekteyiz. Aelianus, MÖ 4. yüzyılın en tanınmış heykeltıraşlarından biri olan Praxiteles'e (MÖ 395- MÖ 330) atfedilen bu heykelin niteliklerine dair bir bilgi vermemektedir. Ancak Aelianus, Atinalı genç bir soylu erkeğin Agathe Tykhe heykeline âşık olduğunu, onu sık sık kucaklayıp öptüğünü ve hatta meclise başvurarak onu satın almak istediğini belirtmektedir. Ancak genç adamın istediğini elde edemeyince heykeli, birçok çelenk ve kurdele ile süslediğini, ona sunularda bulunduğunu, üzerine çok pahalı bir giysi giydirdiğini ve adamın uzun bir süre göz yaşı döktükten sonra kendisini öldürdüğünü söylemektedir. Bkz. Ael. *VH.* 9.39.

tuttuğu *cornucopia* günümüze ulaşmamış olsa da heykelin kolunun pozisyonundan dolayı *cornucopia* tuttuğu düşünülmektedir (Bkz. EK 5).⁶¹

MÖ 350- MÖ 300 yılları arasında, *cornucopia* taşıyan Tykhe tasvirleri, başta Atina olmak üzere, birçok adak stelinde, rölyefte, amphorada ve heykelde kullanılmış ve refah ve askeri başarı getiren bir şehir koruyucu tanrıça olarak Tykhe Kültü bu dönemde yaygınlaşmış ve yapılan sunuların kayıtlarının olduğu birkaç yazıt, Tykhe'nin bir tanrıça olarak varlığını kanıtlamıştır.⁶² Sonuç olarak bakıldığında, MÖ 4. yüzyıla ait kanıtlardan elde ettiğimiz verilere göre, Atina Agorası'nda, kentnin korunmasını ve refahını sağlamak için Tykhe Kültü'ne ibadet edilmiştir. Hellenistik Dönem'in başlarında kentnin ekonomik, ticari, politik, sosyal ve dini anlamda en önemli merkezi olan agorada kült sahibi olan Tykhe'nin, kentlerin refahını sağlayan tanrıça olduğu taşıdığı *cornucopia* ile etkili bir şekilde vurgulanmıştır (Bkz. EK 6 ve EK 7).

Kentin kuleli sur duvarlarını temsil eden taç giymiş Tykhe tasviri ilk kez, MÖ 4. yüzyılın ortalarında, Kıbrıs'ın Salamis (Gazimağusa) kentinde, kral II. Euagoras (MÖ 361-MÖ 351) döneminde basılan sikkelerde karşımıza çıkmaktadır (Görsel 1.1). Tanrıçanın kenti dış tehlikelerden ve doğal afetlerden koruduğunu gösteren bu taç, Tykhe'nin kent tanrıçası rolündeki en temel niteliği ve sembolü haline gelmiştir.⁶³ Ayrıca

⁶¹Stewart,2017, **a.g.k.**, 85-89. Stewart'a göre, Atina demokrasisinin kalbi olan, devletin yürütme işlerinin yapıldığı, yürütme komitesinin toplanıp sohbet ettiği ve yemek yediği yer olan Prytaneion'daki *cornucopia* tutan Agathe Tykhe heykelinin, MÖ 5. yüzyıldaki travmatik olaylar ve savaşlardan sonra neden kentin kalbinde yer aldığı tartışılmasına gerek yoktur. Kanımızca, MÖ 4. yüzyılda, başta Atina olmak üzere kent devletlerinin gücünün zayıflaması ve kentlerin kendi kaderlerine terk edilip, kendi talihlerini kendilerinin yaratmaya başladığı bir dönemde, koruma ve bereket sağladığına inanılan Tykhe'nin kentin önemli merkezlerinde yer alması, dönemin getirdiği koşullar göz önüne alındığında, oldukça normal görünmektedir.

⁶²Stewart,2017, **a.g.k.**, 94-96. MÖ 4. yüzyılda bir kent tanrıçası olarak yükselen ve önemi artan Tykhe'nin, günümüze ulaşan en eski ve büyük boyutlara sahip heykelleri, MÖ 4. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen ve Atina Agorası'nda kült heykelleri olarak duran heykelleridir. Attika'daki yazıtlardan anlaşılacağı üzere, MÖ 333-MÖ 331 yılları arasında, Atina'da Tykhe'nin Eirene (Barış) ve Demokratia (Demokrasi) ile ortak bir kültü olduğu bilinmektedir. Bu kültler, Atinalıların birbirleriyle ortak bir bağ kurarak, kentlerinin korunmasını ve refahını sağlamak ve barışını ve demokrasisini korumak için bu kültlere ibadet etmeye teşvik etmiştir. Bkz. H.F. Sharpe (2014). Bronze statuettes from the Athenian Agora: evidence for domestic cults in Roman Greece. *Hesp.*, 83(1), s.159. Yazıtlar için bkz. IG II² 1496,107. Atina Agorası'ndaki bu ortak kültlerle ilişkili olarak ele geçirilen bir Tykhe heykeli de bu kültün varlığını doğrulamıştır. Atina'da, MÖ 325 yılına tarihlendirilen, başı ve ayakları olmayan, kırık kolunun kıvrımından dolayı bir *cornucopia* tuttuğu düşünülen ve khiton ve himation giyen bir heykel ele geçirilmiştir. Bkz. Palagia, 1994, **a.g.k.**, 65-66. Ayrıca, yine Atina Agorası'nda, MÖ 300-MÖ 275 yılları arasına tarihlendirilen, başı, boynu ve belden aşağısını kayıp olan ve kıvrımlar halinde duran himation giymiş ve *cornucopia* tutan Agathe Tykhe heykeli de bulunmuştur (Bkz. EK-1.7). Bkz. Stewart,2017, **a.g.k.**,84-85. Ayrıca Atina Agorası'ndaki heykeller için bkz. O. Palagia (1982). A colossal statue of a personification from the Agora of Athens. *Hesp.*, 51(1), s.99-113.

⁶³Broucke,1994, **a.g.k.**, 36-37. Ayrıca Kıbrıs'ta bulunan ve şehir duvarlarını temsil eden Tykhe başlarını için bkz. C. Beer (2002). A head of a marble Tyche from Idalion. *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, 32(1), s.369-385.

Tykhe'nin bu tasviri, II. Euagoras'ın halefleri Pnytagoras (MÖ 351-MÖ 332) ve Nikokreon (MÖ 331-MÖ 310) tarafından da sikkelerde devam ettirilmiştir.⁶⁴

Görsel 1.1. Kıbrıs/Salamis kent devletinin kralı II. Euagoras döneminde, MÖ 361-351 yılları arasında, Salamis'de basılan bir altın sikke. (0.680gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1902-0103-77 Erişim Tarihi 19.02.2023)

Erken dönemlerde iyi huylu, yardımsever, koruyucu ve kurtarıcı bir tanrıça olarak görülen Tykhe'ye, MÖ 4. ve 3. yüzyıl itibariyle kararsız, değişken ve güvenilir nitelikler atfedilmiş ve tanrıça, başta deniz olmak üzere su kaynakları ile ilişkilendirilmiştir. Tanrıçanın denizler ve insan hayatı üzerindeki kontrolü, onun ikonografisine bir yeke⁶⁵ eklenerek gösterilmiştir. Tykhe'nin değişken ve kendine göre hareket eden doğasını göstermek ve insanların talihini ve kaderinin kendi isteklerine göre amaçsızca yönlendirmek için kullandığı yeke ile yapılan tasvirler, Hellenistik Dönem'den itibaren, tanrıçanın en ayırt edici görüntüsü haline gelmiştir. Bir kaptanın gemiyi ve içindeki insanların kaderini yönetmesi gibi tanrıça Tykhe de yeke ile evrenin ve dünyanın yöneticisi ve hükümdarı olarak gösterilmiştir. Yeke ile yalnızca tanrıçanın denizler ile olan ilişkisi değil, aynı zamanda onun insanların hayatını yönlendiren bir dümenici olduğu da ustaca vurgulanmıştır.

⁶⁴Beer, 2002, **a.g.k.**, 373. Tykhe'nin MÖ 6. ve 4. yüzyıllar arasındaki erken tasvirlerinde, kent duvarlarını temsil eden bir taç ile mütevazı bir tanrıça olarak gösterilmesi, tanrıçanın ilk başlarda henüz değişken, kaprisli ve insanların hayatını istediği gibi yönlendiren bir tanrıça olarak değil, koruyucu, temin edici ve refah sağlayıcı bir tanrıça olarak görülmesine bağlanabilir. Broucke'a göre Tykhe bu vasfıyla, büyük riskler alınarak kurulan kolonilerin kurulma sürecinde ve bu belirsiz durumda, yeni kurulan kenti korumak ve refahını sağlamak için kutsal bir varlığa duyulan ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Tykhe'nin kentlerin koruyucu tanrıçası olarak tanınırlığının artması, Hellen kentlerinin köklü bir değişim geçirdiği sırada gerçekleşmiştir. Bkz. Broucke, 1994, **a.g.k.**, 37.

⁶⁵Yeke, dümeni sağ ya da sola çevirebilmek için dümenin baş tarafına takılan ağaç veya metal koldur. Latince'de bu terimin karşılığı olan "gubernaculum" sözcüğünün çevirisi "gemi dümeni" olarak yapılsa da bu sözcüğün doğru kullanımı yekedir.

Denizcilik ve denizden yapılan ticaret ile elde edilen refahı sembolize eden yeke, Siraküza, Roma, Antium ve İskenderiye gibi deniz ticareti ile ön plana çıkan kentlerin Tykhe'sinin sembolü haline gelmiştir. Hellen şair Pindaros'un (MÖ 518- MÖ 437) "*senin lütfunla hızlı gemiler denizlerde yönlendiriliyor*"⁶⁶ dediği Tykhe'nin, insanların hayatını da yönlendirdiği kabul edilmiştir. Pindaros, Tykhe'nin hem insan hayatı hem de denizler üzerinde gücü olduğunu onaylamakla birlikte, Tykhe'nin kurtarıcı ve koruyucu bir tanrıça olduğunu da aktarmaktadır.⁶⁷ Tykhe'nin yeke ile yapılan en erken tasviri Tegea'da bulunan ve MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen Phylarkhos Steli'nde görülmektedir (Görsel 1.2). Yeke tutan Tykhe tasvirinin yer aldığı ilk sikke ise, MÖ 4. yüzyıldan itibaren bir Tykhaion ve Tykhe Kültü'nün var olduğu bilinen Siraküza'da⁶⁸ ele geçirilmiştir.⁶⁹

Görsel 1.2. Tegea'da bulunan Phylarkhos Steli'nde Tykhe'nin yeke ile yapılan tasviri.

(Hiller von Gaertringen, 1911)

⁶⁶Pind. *Ol.* 12.2-5.

⁶⁷Pind. *Ol.* 12.2-3. "*λίσσομαι, παῖ Ζηνὸς Ἐλευθερίου, ἡμέραν εὐροσθενέ' ἀμφιπόλει, σώπειρα Τύχα.*" ("Sana yalvarıyorum Kurtarıcı Zeus'un kızı kurtarıcı Tykhe, Himera'yı korumaya devam et ve onu güçlü kıl.")

⁶⁸Siraküza'da, Cicero'nun "*fortunae fanum antiquum*" (eski Fortuna Tapınağı) olarak tanımladığı Tykhe Tapınağı'nın yani Tykhaion'un varlığı bilinmektedir. Bkz. Cic. *Verr.*2.4.119.

⁶⁹MÖ 212 yılına tarihlendirilen ve ön yüzünde defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış Zeus başının bulunduğu sikkenin arka yüzünde; kent duvarlarını temsilde eden bir taç ile sola dönük bir şekilde duran, sağ elinde yeke ve sol elinde bir asa tutan ve arkasında bir gemi pruvası bulunan Tykhe tasviri yer almaktadır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 77-78. Sikke için bkz. BMC 126, 688.

1.2. Hellenistik Dönemde Tykhe Kültü ve İkonografisi

MÖ 4. yüzyılın başlarında Olympos'un geleneksel tanrılarının görkemine karşı olan dini duygular zamanla azalmıştır. Bunun sonucu olarak sanatçılar, tanrıların temsillerini yalnızca kendi ustalıklarını ve güzel sanatlara olan sevgilerini göstermek için yapmaya başlamışlardır. Genel kabul gördüğü üzere sanatsal ustalık ve sanata karşı olan saygı ve sevgi bu dönemde artmıştır. Ayrıca Hellenistik Dönem'de metaforlar ve nitelikler, sanatçının zevkinin bir parçası olan süslemelere dönüşürken doruk noktasına ulaşmıştır. Bu sanat anlayışı, en azından bilgili çevrelerde, dini açıdan ifade ettiği önem kadar, bilgililikleri, zekâları, becerileri, enerjileri ve ustalıkları sebebiyle de takdir görme eğiliminde olmuştur. MÖ 4. yüzyıl boyunca kişileştirilmelerin sanat, edebiyat ve felsefedeki temsilleri artmış ve sıklaşmıştır. Bu dönemde sanatın bir arz talep ilişkisi olmadığına, yani sanatçının ve alıcının inançlarının ve amaçlarının örtüşmesi ve uyuşması gerekmediğine dikkat etmek gerekmektedir. Tykhe böyle bir kültür ve sanat ortamında tanınırlığını arttırmış, bir şehrin ve bireylerin talihinin bir sembolü olarak kutsal kabul edilmiş ve sanatta ve edebiyatta ona ustaca yer verilerek önemi, kudreti ve görkemi arttırılmıştır.⁷⁰

1.2.1. Ptolemaios Hanedanlığı Dönemi (MÖ 305-MÖ 30)

Makedonya kralı Büyük İskender'in kral muhafızı ve Makedonya ordusunun generallerinden biri olan I. Ptolemaios (MÖ 305/4- MÖ 282), kralın MÖ 323 yılındaki ölümünün ardından onun haleflerinden birisi olmuştur. Makedonya Krallığı'nın dağılmasıyla birlikte, tahtın varisinin kim olacağı ve ülkenin nasıl yönetileceği hususunda, ileri gelen devlet adamları tarafından kurulan Babil Konseyi sonucunda, krallığın toprakları Büyük İskender'in generalleri arasında paylaştırılmış ve bu paylaşım sonucunda I. Ptolemaios Mısır topraklarının yöneticisi olmuştur. Makedonya Krallığı'nın generalleri arasında, mutlak hakimiyet ve daha çok toprak için çıkan Diadokhlar Savaşı sonucunda I. Ptolemaios, Mısır'daki hakimiyetini MÖ 305 yılında pekiştirmiş ve kendisini bağımsız bir kral (firavun) olarak ilan ederek Mısır topraklarında Hellenistik bir hanedanlık kurmuş ve Soter (Kurtarıcı) lakabı ile anılmış ve yüceltilmiştir. Mısır halkı, bu yeni yönetici hanedanlığın hükümdarlarını bağımsız Mısır'ın firavunları olarak kabul etmiştir. I. Ptolemaios'un kurduğu bu hanedanlık yaklaşık üç yüz yıl boyunca Mısır'ın ve

⁷⁰Kershaw,1986, a.g.k., 2/74-75.

Hellenistik dünyanın siyasi, sosyal, kültürel ve dini yaşamında önemli rol oynamış ve MÖ 31 yılında Roma'ya karşı yapılan Actium Savaşı'nda mağlup olarak Mısır topraklarının MÖ 30 yılında Romalıların eline geçmesiyle sona ermiştir.⁷¹

Ptolemaios Hanedanlığı dönemine ilişkin Tykhe Kültü ile ilgili en erken gelişme İskenderiye'de karşımıza çıkan, ancak birçok bilinmezle dolu Tykhaion'dur. Söz konusu tapınakta I. Ptolemaios Soter ile birçok tanrı ve tanrıçanın heykelinin yer aldığı düşünülmektedir. "Arete" (erdem) ve Tykhe'nin zaferi getirdiğine dair sonradan Roma'daki Fortuna Kültü'ne de sirayet eden Hellenistik anlayış, Hellenistik doğuda, İskenderiye'deki Tykhaion'daki heykel grubuyla sembolize edilmiştir. Tykhaion'un MS 4. ve 5. yüzyıllara tarihlendirilen tanımlaması ve tasviri, tarihi kesin olarak bilinmeyen, Nikolaos Rhetor olarak bilinen bir yazar tarafından yazılmış ve Libanius'a (MS 312-MÖ 394) atfedilen *Progymnasmata* (Hazırlayıcı Egzersizler) adlı esere dahil edilmiştir.⁷²

Bu eserde anlatılanlara göre Tykhaion'da, elinde bir *cornucopia* tutan I. Ptolemaios Soter heykeli bulunurken, yapının merkezinde iki Nike tarafından taçlandırılan ve aynı zamanda kendisi de Toprak Ana Gaia'yı taçlandıran bir Tykhe heykeli bulunmaktaydı. Ayrıca, Gaia'nın da Büyük İskender'i taçlandığı aktarılmaktadır. Burada iki zafer tanrıçasının Tykhe'yi taçlandırmasıyla, onun zaferi getirdiği, Tykhe'nin Gaia'yı taçlandırmasıyla dünyaya gözkulak olduğu ve İskender'e üstünlüğünü bahsettiği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Nike ve Tykhe, İskender'in halefi olan, elinde bolluk ve bereketin sembolü olan *cornucopiayı* tutan Ptolemaios Soter'in başarısını garanti etmektedir. Böylece Tykhe'nin hem zafer hem de bereketi sağladığı vurgusu başarılı bir şekilde yapılmıştır. Arya, *cornucopiayı* Tykhe'nin değil de Ptolemaios'un tutmasını şöyle açıklamaktadır: Tykhe'nin elleri İskender'i taçlandığı için doludur. Bu yüzden Tykhe *cornucopiayı* koruyup kolladığı ve başarısını temin ettiği Ptolemaios'a teslim etmiş ve böylece kral ile tanrıça arasındaki sıkı bağ net bir şekilde gösterilmiştir. Mısır'ın yaşam

⁷¹C. A. Yılmaz (2022). Mısır'da Makedon hakimiyeti: I. Ptolemaios dönemi üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Matbuat*, 6(2), s.182.

⁷²J. S. McKenzie ve A. T. Reyes (2013). The Alexandrian Tychaion: a Pantheon? *JRA*, 26, s.38. Bu Tykhaion yapısının tam olarak ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Bazı araştırmacılar Hellenistik Dönem'de inşa edildiğini düşünürken, bazı araştırmacılar ise Tykhaion'nun edebi kaynaklardaki tasvirinden yola çıkarak, yapının Roma mimarisine ait özellikleri sebebiyle Roma döneminde yapıldığını ileri sürmektedirler. Ancak bu düşüncelerin aksine, yapının İskenderiye'deki konumu ve görsel planının özelliklerinin, Hellenistik Dönem'in sanatsal eğilimine daha uygun olduğu düşüncesi daha kabul edilebilir gözükmektedir. Bkz. Arya, 2002, **a.g.k.**, 141-142. Ayrıca heykellerin tanımlamaları için bkz. C. A. Gibson (2007). Alexander in the Tychaion: Ps.-Libanius on the statues. *GRBS*, 47(4), s.431-454. Tykhaion ile ilgili olarak ayrıca bkz. C.A. Gibson (2009). The Alexandrian Tychaion and the date of Ps.-Nicolaus Progymnasmata. *CQ*, 59(2), s.608-623. Ayıca Mısır'daki bir diğer Tykhaion'un varlığı ile ilgili olarak bkz. J. Shelton (1990). A Tychaion at the Mons Claudianus. *ZPE*, s.267-269.

kaynağı olan tahılı temsil eden bereket boynuzunu tutan Ptolemaios, bir Mısırlı ve Hellen için en önemli şey olan tahılın temin edicisi ve koruyucu rolü ile Tykhe haline dönüştürülmüştür. Buna ek olarak Tykhaion'daki heykel grubuna benzer ve MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen heykel gruplarının varlığına da işaret edilmiştir. Arya'ya göre, Tykhaion'daki heykel grubu İskender'in ölümünden sonraki iktidar mücadelesini meşrulaştırmanın bir yolu olarak seçilmiştir.⁷³ Arya, genel olarak, Tykhaion'daki bu ikonografiyi şöyle özetlemektedir: “Tykhaion'nun kendisi (iki filozof heykeli de içerir), dünyadaki kozmik düzenin, Nike, Tykhe, İskender, Dünya (Gaia) ve Ptolemaios arasındaki hiyerarşik bir temsilini tasviridir.”⁷⁴

1.2.1.1. *Agathe Tykhe*

Hellenistik Dönem'de hayatın şans, talih ve kader gibi önemli kavramlarını temsil eden ve yaygın ve etkili bir ikonografi yaratılarak, insan hayatı üzerinde doğrudan söz sahibi büyük bir dişil güç olarak gösterilen Tykhe'nin, İskenderiye'deki Ptolemaios hanedanlık kültürünün kurulmasıyla birlikte kraliçelerin Agathe Tykhe/Tykhe olarak gösterilip, onların kutsallığına ve zenginliğine saygı gösterilmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir.⁷⁵ Bu anlamda Tykhe Kültü'nün hükümdar kültürü olarak görülmesinin en erken ve en iyi örneği Mısır'ın Ptolemaios Hanedanlığı kraliçeleridir. Tykhe ile kraliçelerin kutsallaştırılması anlayışı kral II. Ptolemaios Philadelphos (MÖ 285-MÖ 246) ve kardeşi ve karısı II. Arsinoe Philadelpheia (MÖ 276-MÖ 270) döneminde oluşmaya ve biçim kazanmaya başlamıştır. Bu kültürün izlerinin araştırılmasındaki en önemli veriler, büyük ihtimalle kült uygulamasında libasyon işlemi için kullanılan ve üzerinde Tykhe Kültü ile ilgili yazıtlar ve tasvirler bulunan ve şarap sürahisi olarak kullanılan oinochoe üzerindeki tasvirlerdir. Söz konusu eser üzerinde II. Arsinoe'nin *cornucopia* ve *phiale* ile Tykhe olarak bir tasviri bulunmakta ve üzerinde “*αγαθής τύχης Ἀρσινόης Φιλαδέλφο*” (Arsinoe Philadelphos'un İyi Talihi) yazmaktadır. Burada görüldüğü gibi Tykhe ismin “-in halinde” yazılsa da kraliçenin kişisel Tykhe'sine mi yoksa tanrıçanın kendisine mi yapılan bir atıf olduğu belirsizdir.⁷⁶ Kültüsel öneme sahip gibi görünen birçok seramik

⁷³Arya,2002, **a.g.k.**, 138-141.

⁷⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 144.

⁷⁵A. C. Smith (1994). Queens and empresses as goddesses: The public role of the personal tyche in the Graeco-Roman world. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.88.

⁷⁶Smith,1995, **a.g.k.**, 89. Thompson'a göre Agathe Tykhe adı, genellikle kraliçenin adı ve sunakta onun ismini takip eden İsis ismi bağlaçsız bir birleşimdedir. Burada ismin genitif (-in hali) hali, oinochoeden

oinochoe üzerinde, II. Ptolemaios Philadelphos ve karısı II. Arsinoe veya II. Berenike'nin (MÖ 246-MÖ 222) elinde bir *cornucopia* veya II. Ptolemaios tarafından kraliçelerin zenginliğini ve bereketi tanımlamak için bulunan ve çift boynuz olarak bilinen *dikeras* tuttuğu ve kraliçelerin yakınında çelenkle süslenmiş uzun bir sütun bulunan boynuzlu bir sunağın yanında libasyon yaptığı tasvirleri yer almaktadır (Görsel 1.3 ve 1.4).⁷⁷

Görsel 1.3. Kraliçe II. Arsinoe'nin çift cornucopia ile tasviri yapıldığı bir oinochoe parçası. (MÖ 270- MÖ 246) 7x5 cm

(<https://art.thewalters.org/detail/7367/oinochoe-with-queen-arsinoe-ii-2/> Erişim Tarihi 24.02.2023)

tanrıçaya yapılacak olan libasyon işlemini ifade etmektedir. Oinochoe üzerindeki yazıtlardan görüldüğü üzere artikelin bazen Tykhe ismi ile bağlantılı olduğu bazen de olmadığıdır. Bazı durumlarda cümleden artikel çıkarıldığında Tykhe'nin bir tanrıça olarak, çıkarılmadığında ise bir kent veya bireyin Tykhe'si olarak görüldüğünü göstermektedir. Bkz. D.B. Thompson (1973). *Ptolemaic oinochai and portraits in faience: Aspects of the ruler*. Oxford: Oxford University Press, s. 52-53.

⁷⁷Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/85-86.

Görsel 1.4. J. Paul Getty Müzesi'nde bulunan, II. Berenike'nin elinde bir patera ve cornucopia ile Agathe Tykhe olarak yapılan tasviri. (MÖ 266- MÖ 221)

(https://www.worldhistory.org/image/10744/wine-vase-with-berenice-ii/#google_vignette

Erişim Tarihi 24.02.2023)

Oinochoe üzerindeki kraliçe tasvirleri, MÖ 2. yüzyıla ait *cornucopia* taşıyan Tykhe tasvirlerine benzerdir. Delos Adası'ndaki Philadelpheia'da, II. Arsinoe'yi onurlandırmak için inşa edilen ve büyük ihtimalle yeniden isimlendirilen Agathe Tykhe Tapınağı'nın varlığı, kişileştirilmiş Agathe Tykhe'nin İskenderiye'deki kültürüne açıkça işaret etmektedir. Kült merkezi büyük ihtimalle, İskender ve I. Ptolemaios Soter'in heykellerinin bulunduğu dairesel bir Tykhaion idi. Tarihsel bir bakış açısı ile bakıldığında oinochai üzerindeki kraliçelerin Agathe Tykhe ile özdeşleştirildikleri mantıklı bir düşüncedir. Ancak bu Agathe Tykhe'nin, Arsinoe ve Berenike'nin kişisel Tykhe'si mi, kraliçelerin özdeşleştirildiği veya asimile edildiği ayrı kişileştirilmiş kutsal bir güç mü yoksa bunların bir senkretizmi mi olduğu kesin değildir.⁷⁸

⁷⁸Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/86. Delos'daki Agathe Tykhe Tapınağı için bkz. R. Vallois (1929). Le temple délien d'Arsinoé Philadelphe ou d'Agathé Tyché. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 73(1), s.32-40.

Oinochoe üzerindeki yazıtlarda geçen Agathe Tykhe ibaresinin, kraliçe II. Arsinoe yaşarken mi yoksa ölüyken mi adandığı da belirsizdir ve bu delile göre bir sonuca varılması mümkün gözükmemektedir. Buradaki Tykhe'nin, kraliçenin kişisel *daimonu* olduğu düşünülürse, ikonografinin bu anlayışı çok iyi bir şekilde yansıttığı söylenebilmektedir. Thompson'a göre figür, kraliyet tacı (*diadem*) taktığı ve yüz hatlarının insanlığını vurgulamak üzere karakterize edildiği için tanrıça Tykhe'den ziyade kraliçe Arsinoe'yi temsil etmektedir (Görsel 1.5). Ancak burada kraliçenin kutsallığının vurgulanması için diğer tanrı veya tanrıçalar gibi çıplak ayakla tasvir edilmesi, kutsallığın bir işareti olsa da bu durum sadece kraliçenin kutsal alana olan saygısının bir göstergesi de olabilir. Böylece kraliçe, elindeki *cornucopia* ve *dikeras* ile tanrıça olarak hareket eden bir insan olarak gösterilmektedir. Kraliçe II. Berenike, II. Arsinoe'nin kişisel sembolü olan *dikerası* değil, tanrıça Tykhe'nin sembolü olan *cornucopiayı* kullanmaktadır. II. Berenike ile Agathe Tykhe ismi oinochoe üzerinde tutulsa da sunaklardan çıkarılmıştır. Böylece bu ikonografi geleneksel bir tanrıçanın temsili haline gelmiş, kişisel Tykhe unutulmuş ve kraliçe, tanrıça Tykhe ile birleştirilmiştir.⁷⁹

Görsel 1.5. MÖ 270-240 yılları arasına tarihlendirilen bir oinochoe üzerinde, sağ elinde sunuda bulunduğu (*libasyon*) *phiale* ve sol elinde bir *dikeras* tasvir edilen kraliçe II. Arsinoe.

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1873-0820-389 Erişim Tarihi 26.02.2023)

⁷⁹Thompson, 1973, a.g.k., 53-55.

Kraliçeler ile benzer bir şekilde tasvir edilen, tamamıyla kişileştirilmiş bir tanrıça olan ve kavram olarak doğası hem evrensel hem de bireysel olmaya izin veren Agathe Tykhe, tam bir kült uygulamasına sahiptir. Kraliçelerin Agathe Tykhe olarak tasvir edilmesi, tanrıçanın evrensel ve bireysel yönleri arasındaki ayrımı yansıtabilmektedir. Yani İskenderiye’de tamamen gelişmiş bir Agathe Tykhe Kültü olmasına rağmen yazıtlar, Berenike ve Arsinoe’nin kişisel Tykhe’sine atıfta bulunmaktadır. Oinochoe üzerindeki tasvirlerde özellikleri ayrı ayrı karakterize edilen Arsinoe, bir kraliyet tacı takmış şekilde ve tanrıça gibi davranan bir insana yakışır şekilde çıplak ayakla tasvir edilmektedir. Arsinoe ayrıca *dikeras* denilen çift boynuzu da taşımaktadır. Ölümünden sonra adına basılan sikkelerde de bu nitelik görünmektedir. Bu kutsallaştırma anlayışı, İsis ve Serapis’in evliliği ile başlamış, bu kutsal evlilik anlayışı, zaman içerisinde artan önemi ile hükümdar kültüründe yer edinmiştir. Arsinoe ve Phliadelphus’un evliliği aracılığıyla İsis, Agathe Tykhe veya Tykhe ve Arsinoe arasındaki ilişkisi ön plana çıkmış, sonra kraliyet çiftinin Theoi Adelphoi (Kutsal Kardeşler) olarak kutsallaştırılmalarını sağlamıştır. Böylece bu niteliklerin asıl sahiplerinin İsis ve Serapis olduğu söylenebilmektedir. Bu nitelikler II. Arsinoe’nin ölümünden sonra, onu ve ortak kral naipliğini onurlandırmak, yüceltmek ve anmak için aktarılmıştır. Bu durum birbirini izleyen saltanatlarda ortak kullanılan bir sembol olmuştur. Bu yapılan tanımlamalar, tasvirler ve asimilasyonlar, Hellenistik Dönem’in iki önemli dini özelliğini yansıtmaktadır. Bunlar, kraliçelerin tanrıçalarla özdeşleştirilmesi ve Hellenistik Dönem’in iki önemli dini eğilimi olan senkretizmi ve merkezi hanedanlık kültüründen bağımsız olarak tek tek yöneticilerin eşleri ve ailenin diğer üyeleri ile kutsallaştırılmalarıdır. Kershaw’a göre bu süreç kraliçelerin ve bir bütün olarak yönetici hanedanlığın kutsallığına, bireylerin doğrudan tanrılara tapınmasından daha gerçekçi bir his vermiştir.⁸⁰

1.2.1.2. *Agathos Daimon*

Hellenistik Dönem’de Tykhe’nin en önemli dinsel özelliklerinden birisi de onun Agathos Daimon⁸¹ ile olan ilişkisi olmuştur. Agathe Tykhe MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda bir

⁸⁰Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/87-89.

⁸¹Agathos Daimon (ἀγαθός δαίμων), iyi talih ve iyi kader gibi anlamları temsil eden eril bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. O, özellikle şarabın doğru kullanımı ile yakından ilişkilidir (günümüzde modern kadeh kaldırmadaki “şerefe” veya “iyi talihe” dileklerine benzer şekilde). Agathos Daimon’a, özellikle öğünlerden sonra, su karıştırılmamış şarapla libasyon (bir tanrıya adak olarak yere şarap dökülmesi)

daimon yani koruyucu ruh olarak ortaya çıkmaya başlamış ve adı birçok sunak veya yazıtta görülmüştür. Tykhe o dönemlerde, farklı sosyal gruplar tarafından farklı şekillerde tanımlanan bir tanrıça olarak da yorumlanmıştır. Thompson, filozofların tanımlamalarına göre kör, kaprisli ve değişken olan Tykhe'nin bu özelliklerinin halkın ilgisini çekmediğini belirtmektedir. Ona göre, kötü imaları engellemek için "Agathe" epiteti verilen Tykhe, kaderle bağlantılı, güçlü bir *daimon* olarak görülmüştür. Doğu dünyasında *daimonun*, bireyleri ve şehirleri koruyup gözettiğine inanılan anlayış, burada Tykhe'nin koruyucu ruh olarak kişileştirilmesinde rol oynamış gibi gözükmektedir. Tykhe özellikle, kişisel Tykhe anlayışının yaygın olduğu Küçük Asya'daki Ptolemaios yazıtlarında bu yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda görüldüğü gibi onlar, kralların ve kent halkının kendi çıkarları için yardıma çağırdığı *daimonlar* olarak görülmüşlerdir. Halk tarafından, kralın ve kentin Agathe Tykhe'si için yapılan ithaflarda, adanan kişinin ve tapınılan Tykhe'sinin de hayatta olduğu görülmektedir. Yani Agathe Tykhe, sahibi yaşadığı sürece onunla yaşayan bir koruyucu ruh olarak kabul görmüştür.⁸²

Başlangıçta Agathe Tykhe ve Agathos Daimon köken ve nitelik bakımından birbirlerinden farklı olmalarına rağmen MÖ 4. yüzyılda aynı türden yarı kutsal bir özü paylaşarak birleşmişlerdir. Hellenistik Dönem ile ortaya çıkan belirsizlik ve düzensizlik ortamında kişisel Tykhe, kader ve talih gibi kavramların artan etkisiyle tanrıça Tykhe ile birleşmiş ve Hellenistik Dönem'den itibaren ikisi arasından bir ayırım yapılamaz hale gelmiştir. MÖ 3. yüzyılın başlarında, İskenderiye'deki kişisel Tykhe anlayışına dair elimizden çok kısıtlı veriler bulunsa da ele geçirilen oinochoelerde bu anlayışın izlerini sürebilmekteyiz. Bahsettiğimiz yazıtlarda MÖ 4. yüzyılda Agathe Tykhe'nin açıkça kişisel olarak kabul edildiğini ve bireyler ile bir arada yaşadığını görebilmekteyiz. Halikarnassos'da ele geçirilen, MÖ 3. yüzyıla ait bir mezar yazıtta, muhtemelen ölen ebeveynlerinin Agathe Tykhe'si ve adayanın ve karısının Agathos Daimon'u birbirlerinden farklıdır.⁸³

uygulanması ile ibadet edilmiştir. Özellikle Boeotia'da yeni bir bağ bozumundan önce ona sunularda bulunulmuştur. Agathos Daimon'a, Agathe Tykhe (İyi Talih) ile ilişkili olarak küçük tapınaklar adanmış ve diğer bazı koruyucu figürler gibi yılan şeklinde temsil edilmiştir. Agathos Daimon ayrıca, evlerin koruyucu ruhu olarak oynadığı rol ile Hellenistik Dönem'de, Mısır'da, ön plana çıkmıştır. Bkz. Hornblower ve Spawforth, **a.g.k.**, 38.

⁸²Thompson,1973, **a.g.k.**, 52-53. *Daimonların* ölümsüzlüklerine dair olan görüşler MÖ 4. yüzyılda farklılıklar görülmektedir. Aristoteles' göre *daimon* bir insanla birlikte sadece yaşamı boyunca birlikte yaşayabilirdi. Platon ise bazı *daimonların* insanlar ile yeraltı dünyasına gitmelerine yardımcı olduklarını düşünmektedir. Bkz. Thompson,1973, **a.g.k.**, 53-54.

⁸³SIG 1044.

Aynı şekilde bu dönemde halk, Tykhe'yi genellikle kaderle bağlantılı güçlü bir *daimon* olarak görme eğiliminde olmuş ve Agathe epiteti genellikle herhangi bir kötü imayı önlemek için kullanılmıştır. Bu popüler görüş, kentleri ve bireyleri koruyan bir ruh gibi Tykhe'yi kişileştiren anlayışlardan etkilenmiş olabilir.⁸⁴ Halikarnassos'tan bir yazıt, I. Ptolemaios Soter'in Agathe Tykhe'sine, MÖ 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait Telmessus'tan (Fethiye) bir yazıt ise kral II. Ptolemaios ve kraliçe II. Arsinoe'nin Agathe Tykhe'sine hitap etmektedir.⁸⁵ Bu örneklerin hiçbiri, hatta I. Ptolemaios'a atıfta bulunanlar dahi Mısır'da ele geçirilmiş olmasa da Agathe Tykhe'nin Mısır ile olan ilişkisini yansıtmaktadırlar. Yazıtlardaki ifadeler, Tykhe'nin kentlerle veya insanlarla olan bağını ima etmektedir. Samothrake ve Halikarnassos'da bulunan yazıtlarda Agathe Tykhe, kişinin kendi çıkarı için çağrılan iyi bir *daimon* olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu örnekler, Agathe Tykhe ve Agathos Daimon'un köken ve doğa bakımından farklı olmalarına rağmen onların, MÖ 4. yüzyılda senkretik bir hal aldığını göstermektedir.⁸⁶

Agathos Daimon ve Tykhe arasındaki ilişkinin ilginç özelliklerinden biri de Agathos Daimon Kültü'nün yerel bir kült olarak geliştiği İskenderiye kentinin kuruluşu ve erken tarihi ile ilgilidir. Bir kehanete göre Agathos Daimon'un inşa edilmekte olan İskenderiye kentini, Memphis kenti için terk edeceği belirtilmektedir.⁸⁷ Böylece Agathos Daimon kentin simgesi ve koruyucu tanrısı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca diğer bir kehanet aracılığıyla şehrin kaderi Tykhe ile de ilişkilendirilmiştir. "Agathos Daimon Agathe Tykhe" yazıtı genellikle sunaklarda, ithaf için yapılmış dikili taşlarda ve diğer anıtlarda görüldüğü için ikisi arasında ayırım yapmak zor bir hale gelmiştir. Bu ilişki tamamen yerel bağlamların dışına doğru genişletilmiş ve Agathos Daimon da Tykhe gibi kentlerin kaderi ve talihi ile bir tutulmuştur.⁸⁸

Tykhe'nin yalnızca Agathos Daimon ile değil, aynı zamanda Pan⁸⁹, Ploutos⁹⁰, İsis ve Nemesis ile de yaşadığı senkretizmler, Helenistik Dönem'de her yerde görülebilen bir

⁸⁴Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/89.

⁸⁵Halikarnassos, Ptolemaios yazıtı için bkz. OGI 16. Telmessos yazıtı için bkz. OGI 55.

⁸⁶Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/90.

⁸⁷D. G. Greenbaum (2016). *The Daimon in Hellenistic astrology: origins and influence*. Leiden: Brill, s.83-84. Bahsedilen kehanet metni *The Potter's Oracle* olarak bilinen metindir. *The Potter's Oracle* orijinali MÖ 3. yüzyılda yerel Mısır dilinde yazılmış, Helenistik Dönem kehanet metnidir. MÖ 3. veya MÖ 2. yüzyıllara tarihlenen papirüsler üzerine metnin yalnızca beş Grekçe el yazması kopya edilmiştir.

⁸⁸Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/91.

⁸⁹Paus. 5.15.6.

⁹⁰Paus. 9.16.2.

durum olan, kutsal güçlerin birbirleri ile olan senkretizmlerine işaret etmektedir. Ptolemaioslar dönemine tarihli oinochoe kanıtları, tanrıların kendi aralarındaki veya bireyler ve tanrılar arasındaki sınırların oldukça değişken olabileceğini ortaya koymaktadır. Mısır'da, özellikle İskenderiye'de, bu sürecin büyük bir kısmı Mısır tanrıları etrafında toplanmıştır. Kraliçelerin, tanrıçalarla yapılan özdeşleştirilmeleri incelendiğinde İsis Kültü'nün önemi anlaşılabilir. Yabancı tanrılar, Tykhe ve Nemesis gibi kişileştirilmeler, tanınabilir bir kutsal varlık olmaktan asla vazgeçmemişlerdir. Bu tanımlamalar ve daha sonraki aretalojiler,⁹¹ evrenin büyük yaratıcı gücü ve düzenli toplumun kurucusu olarak İsis'in hızlı gelişimini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu süreç dinsel gerileme olarak görülmemeli, daha ziyade belirli durumlardaki insanların ihtiyaçlarına göre dinsel bilinçteki vurgunun değişmesi olarak anlaşılmalıdır.⁹² Nitekim Tanrıça İsis için yazılan ilahilerde, zenginlik ve refahı temsil eden İsis, iyi talih bahşeden Agathe Tykhe ile özdeşleşmiştir.⁹³

1.2.2. Seleukos Hanedanlığı Dönemi (MÖ 321-MÖ 63)

Doğu topraklarını fetheden Makedonya Kralı Büyük İskender'in MÖ 323 yılındaki ölümünün ardından, MÖ 312 yılında Babil'i fetheden Makedon kumandan I. Seleukos (MÖ 305-MÖ 281), MÖ 305 yılında merkezi Suriye toprakları olmak üzere, Türkiye'nin batısından Afganistan'a kadar uzanan ve Hellenistik krallıklarının en büyüğü olan Seleukos Krallığı'nı kurmuştur. Ancak Seleukos Krallığı zamanla; Roma'nın baskısından dolayı batıdaki topraklarda büyük kayıplar yaşamış, Afganistan'daki Dağlık Baktriya eyaleti MÖ 256 yılında bağımsız bir Hellen krallığına dönüşmüş, MÖ 238'de Part Krallığı ortaya çıkmış ve böylelikle Seleukoslar, Suriye ve Mezopotamya'ya sıkışıp kalmıştır. Seleukos Krallığı MÖ. 3 ve 2. yüzyıllar boyunca, Anadolu'da Romalılara karşı mücadele vermiş, MÖ 1. yüzyılda iç çekişmeler ve Roma'nın Anadolu topraklarına hâkim olmaya başlamasıyla beraber hakimiyeti sadece Kuzey Suriye'nin küçük bir bölümüne indirgenmiş ve krallık MÖ 64 yılında Romalıların eline geçmiştir.⁹⁴

⁹¹Aretaloji (Grekçe: Αρεταλογία, ἀρετή/erdem sözcüğünden) bir kutsal biyografi biçimidir. Tanrı veya tanrıçanın niteliklerinin şiir ya da metin şeklinde, tanrının veya tanrıçanın ağzından birinci şahıs olarak listelenmesidir.

⁹²Kershaw,1986, a.g.k., 2/92.

⁹³Greenbaum,2016, a.g.k., 88.

⁹⁴S. Price (1991). The history of the Hellenistic period. J. Boardman, J. Griffin ve O. Murray (Ed.). *The Oxford history of Greece and the Hellenistic world*. New York: Oxford University Press, s.367.

MÖ 6. ve 4. yüzyıllar arasında, farklı şekil ve sembollerle birçok tasvirinin yapıldığı düşünülen Tykhe, Seleukos Krallığı içerisinde geleneksel ikonografilerini kazanmış ve bunlar, Roma dünyasında Fortuna'yı tasvir etmek için de kullanılmıştır. Dönemin en ünlü ikonografisi olarak Antakya Tykhe'si tasviri karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tanrıça, Büyük İskender'in Makedon kumandanı ve haleflerinden biri olan I. Seleukos Nikator'un, imparatorluğun başkenti olarak Orontes (Asi) Nehri kenarında kurduğu ve oğlu Antiokhos'un adını verdiği Antiokheia (Antakya/Hatay) kentinde ortaya çıkmıştır.

Antakya Tykhe'si heykeli hakkındaki ayrıntılı bilgiyi, Antakyalı kronik yazarı Iohannes Malalas (MS 491-MS 578) vermektedir. Malalas'ın aktardığına göre şehrin kurulmasının onuruna başrahip Amphion, Amade adındaki bakire bir kızı Antakya kenti ve Orontes Nehri arasında bir noktada kurban ettikten sonra I. Seleukos, 22 Mayıs tarihinde, günün ilk saatlerinde güneş doğarken şehre oğlunun adını (Antiokhos), yani Antiokheia adını vermiş ve Zeus Bottios⁹⁵ adına bir tapınak ve kentin etrafına görkemler surlar inşa ettirmiştir. Kral, nehrin yukarısındaki kente, kentin Tykhe'si olarak kurban edilen bakire kızın bronz bir heykelini diktirmiş ve ardından bu Tykhe'ye sunularda bulunmuştur. Sonra Antigonía⁹⁶ kentine giderek kenti yerle bir etmiş ve önünde Amaltheia'nın boynuzu olan (*cornucopia*) Antigonía Tykhe'si heykelini diktirmiştir. Oraya da dört sütunlu bir tapınak yaptırmış ve üzerine Tykhe'yi yerleştirmiş ve önüne uzun bir sunak yaptırmıştır. Seleukos'un ölümünden sonra Makedon general ve kral olan I. Antigonos Monophthalmos (MÖ 306-MÖ 301) oğlu I. Demetrios Poliorketes (MÖ 294-MÖ 288), Tykhe heykelini buradan alıp, Kilikya'daki Rhosus (Hatay/Arsuz) kentine diktirmiştir.⁹⁷

Kentin kuruluşuna ve Antakya Tykhe'si heykeline dair aktarılan bilgiler heykeli, kentin kuruluşunda önemli rol oynayan kurban töreninin bir anıtı ve Antakya'nın, Tykhe kılığında bir sembolü veya kişileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu heykelin bir anıt olarak tanımlanan ve vurgulanan niteliği, onun yapılış tarihi olarak MÖ 300 yılından çok kısa bir süre sonrasına işaret etmektedir.⁹⁸ Antiokheia kentinin kuruluşunun onuruna meşhur heykeltıraş Lysippos'un (MÖ 390-MÖ 300) öğrencisi olan heykeltıraş Sikyonlu Eutykhides (MÖ 3. yüzyıl başları) şehrin talihini, yani Tykhe'sini temsil eden ve büyük ihtimalle devasa boyutta olan ve açık alanda sergilenen bir heykelini yapmıştır. Bu

⁹⁵Bottia, Orontes Nehri yakınlarında bir köydür.

⁹⁶Hatay'ın Antakya ilçesinin yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda bulunan bir kenttir.

⁹⁷Malalas, 8.200-201.

⁹⁸Stansbury-O'Donnell, 1994, a.g.k., 52.

heykelden bahseden en eski edebi kaynaklardan biri Pausanias'dır. Yazar, Olympia'daki heykellerden bahsederken Elisli Timosthenes heykelinin, Eutykhides tarafından yapıldığını aktarmaktadır. Pausanias burada Eutykhides'in "Orontes'deki (Asi Nehri) Suriyeliler için, yerliler tarafından çok büyük değer gören bir Tykhe heykeli" yaptığını belirtmektedir.⁹⁹ Ancak ne yazık ki heykelin orijinali günümüze ulaşamamıştır. Fakat bu heykelin yeniden inşasını kolaylaştıracak ve orijinal heykelin nasıl yapıldığını gösteren bronz, mermer, cam replika heykeller ve değerli taş ve sikkeler üzerindeki tasvirleri sayesinde ikonografiye dair çeşitli ipuçlarını edinebilmekteyiz.¹⁰⁰

Antakya Tykhe'si, Antakya'nın üzerine kurulduğu Silpius (Habib-i Neccar) Dağı'nı temsil eden bir kaya parçası üzerinde, bacak bacak üstüne atmış bir şekilde oturmakta, sol eli yanında ve sağ kol dirseği de dizine değecek bir şekilde durmaktadır (Görsel 1.6). Tykhe sağ elinde bir tutam buğday başağı veya Hellen dünyasında zaferin simgesi olan hurma dalı tutmakta ve başında ise şehir duvarlarını temsil eden bir taç bulunmaktadır. Bu tasvirin yapılan birçok kopyasında yüzü sola dönük olan Tykhe, sağ ayağını Orontes Nehri'ni temsil eden ve suyun içinde bulunan, yüzü sağa dönük olan bir yüzücünün omzuna koymaktadır. Burada Tykhe'nin hareketi ve kıyafetinin kumaşı birbirine karışmaktadır. Çünkü bu kıvrımlar, sol kolun çapraza giden yönünü sağ taraftan takip edecek şekilde düzenlenmiştir. Üst kısımda sağa doğru, alt kısımda da kıvrımlar bacakların etrafında ve Orontes'in başının üzerinde zikzaklar halinde birleşmelerine rağmen pratikte dikeydir. Bu durum, Orontes ters yönde yüzerken Tykhe'nin sağdan sola doğru giden hareketi netleştirmesi ve vurgulaması için yapılmıştır.¹⁰¹

⁹⁹Paus. 6.2.6-7. Pausanias bu heykelin nasıl gözüktüğüne dair bilgi vermese de usta heykeltıraş Lysippos'un öğrencisi olmasından dolayı bu eserin, ustasının dinamizmini, ustalığını ve entelektüel tarzını taşıdığı tahmin edilebilmektedir. Bkz. M. D. Stansbury-O'Donnell (1994). Reflections of the Tyche of Antioch in literary sources and on coins. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, s.51. Yaşlı Plinius, Eutykhides'in 121. Olimpiyat Oyunları'nda (MÖ 296-MÖ 293) yıldızının parladığını ve ona göre "birçok kişinin gerçek nehrin suyundan daha berrak gözüldüğünü söylediği" heykel olan Eurotas Nehri'nin (Yunanistan/Peloponnesos) heykelini yaptığını aktarmaktadır. Bkz. Plin. *HN*.34.51-34.78. Bu eser günümüze ulaşamamış olsa da Yaşlı Plinius'un bu eser için yaptığı olumlu tanımlamalardan dolayı Antakya Tykhe'sinin altında duran Orontes Nehri'nin kişileştirilmesinin, Eurotas Nehri'nin kişileştirilmesinin tasviri gibi usta işi olabileceği düşünülmüş ve bu durumun Antakya Tykhe'si heykelinin büyük ilgi görmesini sağladığı görüşü ileri sürülmüştür. Bkz. Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 52.

¹⁰⁰Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/79.

¹⁰¹Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/80-81.

Görsel 1.6. Orijinali MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen Antakya Tykhe'si heykelinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılmış ve Vatikan Müzesi'nde bulunan bir kopyası. Boy: 0.89 metre.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Eutykhides#/media/File:Tyche_Antioch_Vatican_Inv2672.jpg)

Erişim Tarihi 20.02.2023)

Eutykhides'in kent duvarlarını temsil eden taç ile tasvir ettiği Antakya Tykhesi süreçte, Hellenistik Dönem'in en yaygın ve etkili tasviri haline gelmiştir. Böylelikle Antakya kentinin talihini ve kaderini temsil eden kentin koruyucu tanrıçasının heykeli, insan hayatının önemli bir parçası haline gelen şans, talih ve kader gibi kavramların sembolize edilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece Tykhe'nin sanatta kalıcı olarak yer almasıyla beraber dönemin ana teması haline gelen "talih takıntısı" kavramı somutlaştırılmıştır.¹⁰²

Kershaw'a göre sanatsal, kavramsal ve dinsel açıdan bakıldığında Eutykhides'in Antakya Tykhe'si heykeli, yenilikçi, etkili ve Hellenistik Dönem'in ayırt edici ve kendine özgü bir özelliği olarak görülmektedir. Tykhe'nin, Antakya'nın koruyucu tanrıçası olarak seçilmesinin sebebi, Antakya'nın Olympos tanrıları açısından dini bir geleneği olmamasından kaynaklanmaktadır. Anavatanları dışındaki Hellenler, geleneksel tanrı ve tanrıçaları devlete veya bireye özgü olarak görmekten ziyade, tüm Hellenler için ortak olarak görme eğilimindeydiler. Bu yüzden sadece bireyler ve kentler ile özdeşleştirilen

¹⁰²Broucke,1994, a.g.k., 35.

Tykhe burada doğru bir seçim olmuştur. Eutykhides'in tasviri ve ardından yapılan diğer tasvirler, temsil ettiği semboller, anlam ve alegori bakımından yenilikçidir. Sonuçta Tykhe'nin; bir kaya, şehrin yaşam kaynağı olan nehrin kişileştirilmesi olan yüzücü, kentin güçlü duvarlarını temsil eden taç ve dünya nimetlerini temsil eden, zenginlik, bolluk ve bereket sembolü buğday demeti veya *cornucopia* ile yapılan ikonografisi ile kentin ekonomi, coğrafya ve istihkam açısından önemi ustaca, zekice ve çok başarılı ve kalıcı bir şekilde vurgulanmıştır.¹⁰³

Antakya Tykhe'si ikonografisi hakkında bilgi edindiğimiz nümizmatik, arkeolojik ve edebi kaynaklardan anlaşılacağı üzere Tykhe Kültü'nün, eskiçağda bir kentin siyasal ve ticari faaliyetlerin yapıldığı kamusal alanlarda oldukça belirgin konumda olduğu görülmektedir.¹⁰⁴ Antakya başta olmak üzere diğer birçok kentte ele geçirilen sikkelerde Tykhe tasvirinin sıklıkla kullanılması, edebi kaynakların Antakya Tykhe'si heykelini şehrin tiyatrosuna yakın bir yerde temsil etmesi ve Pausanias'ın da aktardığı gibi Korinth'deki agorada Tykhe Tapınağı'nın bulunması¹⁰⁵ Tykhe'nin siyasal ve ticari hayatla ne kadar içi içe geçtiğini göstermektedir. Antakya kentinin kurulmasından sonra kendisini kent kurucu olarak öne çıkaran I. Seleukos, yeni kurduğu krallığın ekonomik kaynaklarından yararlanmak, onları kontrol etmek ve doğu topraklarından Hellen kültür ve medeniyetinin tanıtılması için sistematik bir şekilde planlanmış bir yerleşim programı uygulamıştır.¹⁰⁶

Hellenistik Dönem öncesi sanat anlayışındaki Tykhe tasvirlerinde bir belirsizlik ve değişkenlik göze çarparken, Hellenistik Dönem ile Tykhe Kültü ve ikonografisi daha sabit ve belirgin bir hal almıştır. Ancak Antakya Tykhe'si tasviri, geleneksel Tykhe tasvirlerinden oldukça farklıdır. Tykhe'nin geleneksel ve ayırt edici sembolü olan ve Ptolemaios Hanedanlığı kraliçeleri tarafından ikonografide ilk kez kullanılan *cornucopia* ile yapılan tasviri, sikke üzerinde ilk kez Seleukos hükümdarı I. Demetrios Soter (MÖ 162 – MÖ 150) ve büyük oğlu II. Demetrios Nikator'un (MÖ 145-MÖ 138) sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Onların sikkelerinde, tahtta oturan, kısa bir asa ve *cornucopia* tutan Tykhe tasvirleri, geleneksel Tykhe tasvirini daha çok temsil etmektedir ve doğrulamaktadır (Görsel 1.7-Bkz. EK 8). Ayrıca bize göre, onların kullandığı

¹⁰³Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/82. Eutykhides'in Tykhe tasvirinin Antakya kentine özgü niteliği olmasına rağmen, Hellenistik dünyanın birçok kenti, kendi şehirlerinin koruyucu ve refah sağlayıcı tanrı veya tanrıçaları için görsel bir prototip olarak bu nitelikleri kullanmışlardır. Bkz. Broucke,1994, **a.g.k.**, 40.

¹⁰⁴Broucke,1994, **a.g.k.**, 40.

¹⁰⁵Paus. 2.2.8. Ayrıca bkz. C.M. Edwards (1990). Tyche at Corinth. *Hesp.*, 59(3), s.529-542.

¹⁰⁶Broucke,1994, **a.g.k.**, 40.

ikonografide, Tykhe'nin oturduğu tahtın altında kanatlı bir dişi Triton (Tritoness)¹⁰⁷ bulunması da Tykhe'nin deniz ve denizcilik niteliği ile ilişkilendirilebilir. Bunlara ek olarak, Antakya'da basılmalarına rağmen bu sikkelerde Eutykhides'in Tykhe tasviri bulunmamaktadır. Bu durumdan anlaşılacağı üzere bir şehrin veya bir bireyin kişisel koruyucu Tykhe'si, Tykhe kavramının kapsadığı geniş anlam aralığının kendine özgü bir özelliğidir. Tykhe ikonografisinde özel, belirli ve kişisel olan Tykhe ile genel ve kapsamlı olan Tykhe karıştırılmamalıdır.¹⁰⁸

Görsel 1.7. I. Demetrios'un MÖ 162-MÖ 154 yılları arasında Antakya'da basılmış tetradrahmi (gümüş,). (16.67gr, 32mm)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.75315> Erişim Tarihi 23.02.2023)

II. Demetrios Nikator döneminde, MÖ 145- MÖ 139 yılları arasında, Nisibis'de (Mardin/Nusaybin) basılan sikkelerde, ayakta duran, sol eliyle *cornucopia* tutan ve başında *kalathos*¹⁰⁹ bulunan Tykhe, Agathos Daimon ile el sıkışmaktadır (Görsel 1.8). Burada kullanılan bolluk, bereket ve verimlilik sembolü *kalathos* ile *cornucopia* ile tasvir edilen Tykhe'nin bereket ve refah sağlayıcı niteliği daha belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Kanımızca bu yolla aynı zamanda imparatorun da refahın ve zenginliğin sağlayıcısı olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁷Hellen mitolojisinde deniz tanrısı Poseidon ve deniz tanrıçası Amphitrite'nin oğlu ve deniz ile ilişkili bir tanrı olan Triton'un dişi versiyondur.

¹⁰⁸Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/82.

¹⁰⁹*Kalathos*, antik Hellen sanatında bolluk ve bereket sembolü olarak sıklıkla kullanılan, yün veya meyve taşımak için kullanılan, silindirik bir şapka şeklinde kullanılan bir sepettir.

Görsel 1.8. II. Demetrios döneminde, MÖ 145-MÖ 139 yılları arasında Nisibis’de basılan bronz sikke.
(7.91gr)

(<http://numismatics.org/collection/1986.78.1056> Erişim Tarihi 23.02.2023)

Seleukos İmparatorluğu’nun ortak hükümdarlarından VIII. Antiokhos Grypos’un (MÖ 125-MÖ 121) iktidara gelmeden önce, MÖ 129-MÖ 128 yıllarına tarihlendirilen sikkelerinde Tykhe ilk kez karşımıza yeke ile çıkmaktadır. Antakya’da basılan sikkelerinde Tykhe, ayakta durmakta, başında *kalathos* bulunmakta, sol elinde yeke ve sağ elinde *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 1.9). Yukarıda bahsettiğimiz gibi Tykhe ilk kez MÖ 4. yüzyılda Phylarkhos Steli’nde yeke tutarken karşımıza çıkmıştır. Yeke tutan Tykhe tasviri sikke üzerinde ilk kez MÖ 212 yılında, Sicilya’da basılan bir sikkede kullanılmış¹¹⁰ ve daha sonra ise ilk kez bir kralın sikkesi üzerinde, Tykhe’nin deniz ve denizcilik ile ilgili niteliğinin vurgulanması için gemi dümeninin bir parçası olan yeke kullanılmıştır.

¹¹⁰Arya,2002, a.g.k., 77-78.

Görsel 1.9. Seleukos hükümdarı VIII. Antiokhos Grypus'un iktidara gelmede önce, MÖ 129- MÖ 128 yıllarında basılan tetradrahmisi (gümüş). (16.39gr, 29mm)

(<http://numismatics.org/collection/1986.80.2> Erişim Tarihi 23.02.2023)

Tykhe'nin yeke ve *cornucopia* ile yapılan tasviri daha sonraki bazı Seleukos hükümdarları tarafından da kullanılmış ve yeke, Tykhe'nin en belirgin, en yaygın ve en ayırt edici niteliklerinden birisi haline gelmiştir. Bu ikonografi aynı zamanda Seleukos hükümdarı II. Aleksandros Zabinas (MÖ 128-MÖ 123) tarafından MÖ 128-MÖ 122 yılları arasında Apameia'da (Suriye/Hama) ve VIII. Antiokhos Grypus'dan sonra, IX. Antiokhos Kyzikenos (MÖ 116- MÖ 96) tarafından, MÖ 113-MÖ 95 yılları arasında, Antakya'da ve Tripolis'de (Lübnan/Tripoli) basılan sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK 9, EK 10 ve EK 11). Ayrıca onun halefi VI. Seleukos Epiphanes'in (MÖ 96-MÖ 94) MÖ 95-MÖ 94 yıllarında, Elaeusa'da (Mersin/Silifke) basılan sikkelerde Tykhe sadece bir yekeye yaslanır şekilde tasvir edilmiştir (Görsel 1.10). Halefi, Suriye kralı, X. Antiokhos Eusebes Philopator (MÖ 95-MÖ 88) zamanında da ikonografide yeke kullanılmış ve Antakya'da basılan sikkelerde ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe tasvirleri yer almıştır (Görsel 1.11). Ayrıca ayakta duran, yeke ve *cornucopia* tutan Tykhe tasviri, Hellenistik Dönem'de, büyük ihtimalle Seleukoslar dönemine ait yüzüklerde de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 1.12).

Görsel 1.10. Seleukos hükümdarı VI. Seleukos Epiphanes döneminde, MÖ 96- MÖ 95 yıllarında, Elaeusa'da basılan tetradrahmi (gümüş). (14.83gr, 29mm)
(<http://numismatics.org/collection/1944.100.78106> Erişim Tarihi 23.02.2023)

Görsel 1.11. Suriye kralı X. Antiochos Eusebes Philopator döneminde, MÖ 94 yılında, Antakya'da basılan bir drachmi (gümüş). (3.86gr, 18mm)
(<http://numismatics.org/collection/1944.100.76916> Erişim Tarihi 23.02.2023)

Görsel 1.12. Hellenistik Döneme, MÖ 323- MÖ 31, yılları arasında tarihlendirilen, Al- Hillah'da (Irak) bulunan ve üzerinde, ayakta duran, sağ elinde cornucopia ve sol elinde yeke tutan Tykhe tasviri bulunan altın yüzük. (28.62gr, 2.20cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1917-0501-387 Erişim Tarihi 23.02.2023)

Seleukos hükümdarı ve Suriye kralı XII. Antiokhos Dionysos (MÖ 87-MÖ 82) döneminde ayakta duran, sağ elinde hurma dalı ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe ikonografisi de bu dönemde ilk kez karşımıza çıkmaktadır (Görsel 1.13). Genellikle Suriye, Mezopotamya, İsrail ve Filistin bölgelerindeki sikkelerde görülen ve o bölgelere ait ayırt edici bir ikonografik özellik olan hurma dalı, yukarıda da gördüğümüz gibi Antakya Tykhe'sinin ayırt edici bir özelliği haline gelmiş ve diğer Tykhe ikonografilerinde de barışı ve zaferi sembolize etmek için yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Görsel 1.13. Seleukos hükümdarı XII. Antiokhos Dionysos döneminde, MÖ 87-MÖ 85 yılları arasında, Damascus'da (Suriye/Şam) basılan bronz sikke. (8.64gr, 21mm)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.78018> Erişim Tarihi 23.02.2023)

1.2.3. Armenia Krallığı/Artaksiad Hanedanlığı Dönemi (MÖ 189-MS 12)

Artaksiad Hanedanlığı, MÖ 321-MS 428 yılları arasında tarih sahnesinde yer alan Ermenistan Krallığı'nı, MÖ 189-MS 12 yılları arasında yöneten hanedanlıktır. Seleukos Krallığı'nın Armenia Krallığı üzerindeki kontrolü, MÖ 2. yüzyılın başlarındaki Roma baskısı nedeniyle zayıflamış ve Armenia Krallığı'nın kurucu hanedanlığı olan Orontid Hanedanlığı (MÖ 321-MÖ 200), Seleukos Krallığı tarafından desteklenen ve bir satrap olan I. Artaksias (MÖ 189-160) tarafından tahttan indirilmiştir. Seleukos Krallığı'nın MÖ 190 yılında yapılan Magnesia (Manisa) Savaşı'nda Romalılara karşı kaybetmesiyle, I. Artaksias kendisini kral ilan etmiş, bölge üzerindeki otoritesini pekiştirmiş ve MÖ 176 yılında Artaksata' da (Ermenistan/Artaşat) yeni bir başkent kurmuştur. I. Artaksias öldüğünde yerine oğulları tahta geçmiş ve böylelikle Artaksiad Hanedanlığı kurulmuştur. Armenia Krallığı bölgesel bir öneme sahip olsa da dönemin iki büyük gücü Roma ve Part Krallığı arasında tampon bölge olmaktan kurtulamamıştır. Bu yüzden bölgede artan Part gücüne karşı koyamayan Artaksiad Hanedanlığı MS 12 yılında yıkılmıştır.¹¹¹

Konumuzla ilgili olarak, Hellenistik Dönem'de Antakya Tykhe'sinin tam tasvirinin sikke üzerinde en erken kullanımı, MÖ 83 yılında Seleukosları yenerek Suriye'yi fetheden Armenia kralı II. Tigranes (MÖ 95- MÖ 55) veya bilinen adıyla Büyük Tigranes'in sikkelerinde görünmektedir. Döneme ait tetradrahmilerde Antakya Tykhe'si, sağa dönük bir şekilde bir kayanın üzerinde oturmakta, ayaklarının altında Orontes Nehri'nin kişileştirilmesi bulunmakta ve sağ elinde bir hurma dalı tutmaktadır (Görsel 1.14).¹¹² Büyük Tigranes'in Tigranokerta'da (Diyarbakır/Silvan) basılan sikkelerinde, Antakya Tykhe'si tasvirinin, Tigranokerta Tykhe'si tasvirine uyarlandığı görülmektedir (Bkz. EK 12). Onun sikkelerinde Tykhe sağ profilden, elinde bir hurma dalı ve başında şehir duvarlarını temsil eden taç ile bir kayanın üzerine oturmuş ve sağ ayağını yüzen Arakses (Aras) Nehri'nin kişileştirilmesinin üzerine koymuş bir şekilde tasvir edilmiştir.

¹¹¹M. Cartwright (6 Mart 2018). Ancient Armenia. *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/armenia/>

¹¹²Kershaw,1986, **a.g.k.**, 2/80-81.

Görsel 1.14. Armenia kralı II. Tigranes'in (Büyük) yaklaşık olarak MÖ 83-MÖ 69 yılları arasında Antakya'da basılmış bir tetradrahmisi (gümüş (16.01gr)

(https://www.wildwinds.com/coins/greece/armenia/tigranes_II/Bedoukian_010.jpg Erişim Tarihi 23.02.2023)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMA DÖNEMİNDE TYKHE/FORTUNA KÜLTÜ VE İKONOĞRAFİSİ

Tarihteki en başarılı emperyal güçlerden biri olarak görülen Roma, MÖ 753 yılında, efsanevi kral Romulus (MÖ 753- MÖ 716) tarafından Orta İtalya'daki Tiber Nehri kıyısındaki küçük bir köy olarak kurulmuştur. Bu yerleşim, Roma şehri ve yönetimi haline dönüşerek ve askeri güç ile otokratik bir hükümet biçimine sahip bir krallık haline gelerek komşularını kontrol etmeye başlamıştır. Etruria'dan (Orta İtalya) gelen Etrüsklerden monarşik ve aristokratik yaşam tarzını benimseyen Roma, bölgede siyasi kontrolü sağlamıştır. MÖ 753-MÖ 509 yılları arasında yedi kral tarafından yönetilen Roma Krallığı zamanla otokratik gücünü kaybederek devrilmiş, yerine soylu Roma halkının oluşturduğu Senato tarafından seçilen iki konsülün devleti yönettiği bir cumhuriyet sistemine geçilmiştir. Roma zamanla, İtalya'nın her yerine yayılmaya başlayarak, gücünün ve zenginliğinin kaynağı olan savaflara girişmiş ve sınırlarını genişletmiştir. Böylece MÖ 509-MÖ 27 yılları arasındaki Cumhuriyet Dönemi'nde Romalılar, ilk önce İtalya yarımadasına hâkim olarak güney İtalya'nın Hellen kültürünü özümsemiş ve zamanla Avrupa'nın büyük kısmına ve Akdeniz'i çevreleyen topraklara ve halklara hâkim olmuşlardır.¹¹³

Roma Cumhuriyeti'nin sivil doğası, toprakların genişlemesi, askerlerin ücretleri için yeni toprakların ele geçirilmesinin gerekliliği ve askerleri ile arasındaki güçlü sadakat bağları bulunan güçlü ve zengin generallerin yükselişiyle gerilemeye başlamıştır. Geç Cumhuriyet Dönemi olarak bilinen bu dönemde Galya'yı (Fransa) fethederek büyük bir güç ve zenginlik kazanan Julius Caesar (MÖ 64-MÖ 44) rakiplerini tehdit eden bir askeri deha olarak ön plana çıkmıştır. Julius Caesar rakiplerine karşı galip gelmiş ve mirasını bıraktığı yeğeni Octavianus (MÖ 27-MS 14), iktidar için mücadele verdiği rakibi Marcus Antonius (MÖ 52-MÖ 30) ve onu destekleyen Mısır kraliçesi VII. Kleopatra'yı (MÖ 51-MÖ 30) MÖ 31 yılında yapılan Actium Savaşı'nda mağlup etmiş, MÖ 27 yılında Senato'dan Augustus unvanını alarak Roma İmparatorluğu'nu kurmuş ve Roma'nın ilk imparatoru olmuştur. İmparatorluk döneminde Romalılar, Britanya, Almanya, Balkanlar ve Mezopotamya'da topraklar elde ederek sınırlarını genişletmişlerdir. MS 2. yüzyılın sonlarında dışarıdan gelen istilalar, iç karışıklıklar ve ekonomik krizden dolayı çöküşe

¹¹³T.R. Martin (2012). *Ancient Rome: From Romulus to Justinian*. New Haven: Yale University Press.; M. T. Boatwright, D.J. Gargola ve R.J.A. Talbert (2004). *The Romans: From village to empire*. New York: Oxford University Press.

geçen Roma İmparatorluğu uzun bir gerileme dönemi yaşamış ve MS 3. yüzyılın sonlarında imparatorluk reformları ile ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Roma İmparatorluğu geniş egemenlik alanlarının daha etkili bir biçimde yönetilebilmesi için MS 395 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı Roma İmparatorluğu MS 5. yüzyıl boyunca Germen ve Hun istilaları ile uğraşmış, MS 410 yılında Roma kentinin yağmalanmasıyla imparatorluk kalıcı olarak zayıflamış ve Batı Roma İmparatorluğu'nun son imparatoru olan Romulus Augustus'un (MS 475-MS 476) tahtan çekilmeye zorlanmasıyla imparatorluk Germen fetihlerine yenik düşerek yıkılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu ise gücünü koruyabilmiş ve bin yıl gibi uzun bir süre daha tarih sahnesinde önemli rol oynamıştır.¹¹⁴

Geçmiş uzun bir döneme dayanan ve Roma dünyasında en popüler kutsallaştırılmış kişileştirilme veya kavram tanrıçası olan Fortuna, süreç içerisinde; tarafsız ve olumlu bir şans ve talih, tarım, bereket ve verimlilik, ergenliğe geçiş töreni, evlilik ve kadınlık ile ilişkilendirilen bir tanrıça olmuştur.¹¹⁵ Bu geniş nitelik aralığından dolayı kimi araştırmacılar tarafından Akdeniz uygarlıklarına özgü bir ana tanrıça olarak, kimi araştırmacılar tarafından da koruyucu ruh (*genius/daimon*) olarak görülen tanrıça Fortuna'nın Roma'daki durumuna dair sahip olduğumuz bilgilerin büyük bir bölümünü filolojik kaynaklardan edinmekteyiz. Özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi öncesine dair elimizde çok fazla epigrafik ve arkeolojik bulunmamaktadır. MÖ 3. yüzyıl ve sonrasındaki Fortuna Kültü'ne dair epigrafik, arkeolojik ve nümizmatik veriler artmaktadır. MÖ 2. ve MS 1. yüzyıl arasında tapınak kalıntıları, epigrafik, arkeolojik ve nümizmatik veriler ve filolojik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler, başta İtalya olmak üzere Roma dünyasındaki Fortuna Kültü'ne dair bizlere önemli veriler sunmaktadır.

2.1. Bir Sözcük Olarak “Fortuna”

Fortuna'nın Geç Cumhuriyet Dönemi öncesi kült uygulamalarına ve ikonografisine göz atmadan önce “*fortuna*” sözcüğünün kökenine, anlamlarına ve Latin edebiyatındaki yerine bakmak, konunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Latineden birçok Batı diline geçen, şans, talih, servet (maddi olarak iyi durumda olma), gelecekte haber verme (kehanet), kader ve insan ilişkilerini dışarıdan ve keyfi bir şekilde etkileyen güç

¹¹⁴Martin, 2012, a.g.k.; K. Kuiper (Ed.) (2011). *Ancient Rome: From Romulus and Remus to the Visigoth invasion*. New York: Britannica Educational Publishing.

¹¹⁵Miano, 2018, a.g.k., 12.

gibi anlamlara gelen “*fortuna*” sözcüğü, Roma’da ve günümüz Batı dünyasında gündelik yaşamda, birçok farklı anlamda kullanılmaktadır.¹¹⁶ İfade ettiği geniş anlamların insan hayatındaki yeri ve önemi göz önüne alındığında Fortuna’nın hem sözcük ve kavram hem de tanrıça olarak Roma ve günümüz Batı dünyası kültür tarihinde önemli yer edindiği görülmektedir.

Latin edebiyatında, özellikle şiirlerde, tarih yazımında ve felsefi tartışmalarda öne çıkan “*fortuna*” sözcüğü, kullanımına ve kullanıcısına göre birçok farklı anlama gelmekteydi. Fowler, “*fortuna*” sözcüğünün, insanlığın iyiliği veya zararı için çalışan, sağı soğu belli olmayan güç (talih) anlamına gelen Latince “*fors*” sıfatından türediğini belirtmektedir.¹¹⁷ Bazı araştırmacılar ise “*fortuna*” sözcüğünün kökenin şans veya talihi çağrıştıran bir sözcükten değil, “taşımak”, “getirmek” veya “temin etmek” gibi anlamlara gelen “*ferre*” fiilinden türediğini iddia etmektedirler. Carter, “*fortuna*” kavramının ilk ortaya çıkışını bolluk ve bereket ile ilişkilendirmekte ve tanrıçanın erken dönemlerde herhangi bir şans ve talih anlamını ifade etmediği konusunda iddialı bir görüş ileri sürmektedir. Carter’ın iddia ettiğine göre Fortuna’nın tapınımının başlamasından oldukça uzun bir süre sonra şans ve talih gibi kavramlar Roma düşüncesine girmiştir. Yazara göre Fortuna’nın tam adı Fors Fortuna idi. Kişiselleştirilmiş bir arkaik Roma tanrıçası olan Fors’un adına eklenen Fortuna, eski tanrıçanın anlamını güçlendirmek için eklenmiş ve daha sonra ondan koparılarak ayrı bir kült haline getirilmiştir.¹¹⁸ Patch’e göre “*fors*” sözcüğü ilkel Hint-Avrupa dil ailesine ait bir kelime olan “*[b]har” sözcüğünden gelmekte ve getiren, taşıyan ve temin eden dişil bir gücü temsil etmektedir. Patch’in iddia ettiğine göre Fortuna’nın etimolojisi, Fortuna’nın başlangıçta yalnızca her şeyi ihsan eden

¹¹⁶Matthews,2011, **a.g.k.**, 17.; Byrne,2013, **a.g.k.**, 12-13.

¹¹⁷W. W. Fowler (1914). *Roman ideas of deity in the last century before the Christian era: lectures delivered in Oxford for the common university fund*. Londra: Macmillan and Company, Limited, s.62. Fowler ayrıca, “*fors*” sıfatının altındaki anlamın kaprisli bir güç anlamına gelmediğini, eğitilmiş olsun veya olmasın herkesin zihnindeki ve dilindeki ortak olan şans, talih ya da tesadüf anlamlara geldiğini de belirtmektedir. Ayrıca bu “*fors*” sıfatından, “*fortuna*” sözcüğünün yanı sıra, tesadüfen, kazara gibi anlamlara gelen “*forte*”, belki ve muhtemelen gibi anlamlara gelen “*fortasse*”, tesadüfi, rastlantı sonucu ve rastgele gibi anlamlara gelen “*fortuitus*”, refah içinde anlamına gelen “*fortunatim*” ve bahtı açık, şanslı ve talihli gibi anlamlara gelen “*fortunatus*” sözcükleri gibi şans, talih, tesadüf, gelişigüzel, rastgele, refah ve servet anlamlarına gelen sözcükler de türemiştir. Bkz. De Vaan,2008, **a.g.k.**, 236.; Glare,2012, **a.g.k.**, 796-798.

¹¹⁸J. B. Carter (1906). *The religion of Numa: and other essays on the religion of ancient Rome*. New York: Macmillan and Company, Limited, s.51. Ayrıca bkz. F.M. Lazarus (1985). On the meaning of Fors Fortuna: A hint from Terence. *AJPhil.*, 106(3), s.359-367.

bir güç olduğu fikrine ulaştırmaktadır.¹¹⁹ Oxford Latin Dictionary, “fors” sözcüğünün kökenini Sanskritçe “desteklemek” anlamına gelen “bhrith” (İng. “birth/doğurmak”) filline dayandırmaktadır.¹²⁰ Bunlara ek olarak Byrne ise iki kelime arasındaki kayıp bağın “taşımak” (İng. “to bear”) fiili olduğunu belirtmektedir. “Fors” sözcüğüne dair etimolojik veriler göz önüne alındığında, “getiren/taşıyan” ve “anne” arasındaki anlamsal yakınlık ve annenin doğumdaki rolü ile taşıyan, temin eden ve getiren bir tanrıça olan Fortuna’nın doğum, annelik ve bereket tanrıçası olarak algılanması bu çerçevede daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır.¹²¹

Kavram olarak birçok anlama gelen “fortuna” sözcüğünün bu çeşitliliği, insanların onu anlama, ona olan bakış açısı ve ondan ne beklediklerine göre değişmektedir. Nitekim Kajanto’ya göre Fortuna’nın doksanın üzerinde epiteti bulunmakta ve bunların şansın, kaderin, sosyal statünün, bereketliliğin, tarımın, doğumun, kadınlığın, askeri zaferin, güvenliğin, koruyucu ruhun ve siyasi gücün cumhuriyetçi ve emperyal tezahürleri olduğu düşünülmektedir.¹²² Fortuna’nın epitetleri belirli sosyal gruplara, farklı cinsiyet ve yaş gruplarına, halklara, olaylara ve yerlere göre çeşitlilik göstermektedir. Tanrıçanın birden fazla epiteye sahip olması, çeşitli sosyal, dini ve politik değişikliklerin ışığında ve halkın tanrıçadan istediklerine göre sürekli olarak yeniden yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.¹²³ Her sosyal statüdeki insan tanrıçadan istediklerini elde etmek için ona kendi statüsüne göre anlamlandırmıştır. Böylece kendilerini Fortuna’ya yakınlaştırmışlar ve onun korumasını ve sağlayacağı şansı ve zenginlikleri elde etmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca Fortuna’ya verilen çok sayıdaki epitet, doğası gereği dini açıdan çok değerli olduğunu göstermektedir.

Fortuna’nın adının geçtiği en erken edebi kaynak, şair Gnaeus Naevius’un (MÖ 270-MÖ 201) *Bellum Poenicum* (Kartaca Savaşı) adlı eseridir. Naevius, Fortuna’dan şöyle söz etmektedir: “*iamque eius mentem Fortuna fecerat quietem*” (“ve şimdiye kadar Fortuna zihnini susturmuştu”). İkinci bahsedişinde ise şöyle demektedir: “*Ei venit in*

¹¹⁹Patch, 1922, **a.g.k.**,138-139. Ayrıca bkz. N.Hecquet-Noti (2003) Fortuna dans le monde latin: chance ou hasard? Y.Foehr-Janssens ve E. Métry, (Ed.), *La fortune: thèmes, représentations, discours*. Cenevre: Librairie Droz, s.13–15.; Byrne,2013, **a.g.k.**, 19.

¹²⁰Glare,2012, **a.g.k.**, 796.

¹²¹Byrne,2013, **a.g.k.**, 21.

¹²²Matthews, 2011, **a.g.k.**, 2. Ayrıca Fortuna’nın epitetleri için bkz: Kajanto,1981, **a.g.k.**, 506-510.; Miano 2018, **a.g.k.**,12.; Carter,1900, **a.g.k.**,60-68.; Kajanto,1988, **a.g.k.**,554-583.

¹²³Matthews, 2011, **a.g.k.**, 3.; Miano,2018, **a.g.k.**, 5. Ayrıca kavramsal tanrı ve tanrıçalar ve “İlahi Nitelikler” için bkz. A. J. Clark (2007). *Divine qualities: Cult and community in Republican Rome*. Oxford: Oxford University Press, s. 1-28.

mentem hominum fortunas” (“kendisinin insanların fortunası olduğunu hatırladı”).¹²⁴ Fortuna ile ilişkili olduğu düşünülen “*fors*” sözcüğünün en erken kullanımlarından birine ise şair Pacuvius’da (MÖ 220- MÖ 130) rastlanmaktadır. Pacuvius Fortuna’yı şöyle tarif etmektedir: “*Fortunam insanam esse et caecam et brutam perhibent philosophi, saxoque instare in globoso praedicant volubilei, quia quo id saxum inpulerit fors, eo cadere Fortunam autuniant.*” (“Bazı filozoflar Fortuna’nın deli, kör ve mantıksız olduğunu iddia ederler ve onun yuvarlanan küresel bir kayanın üzerinde durduğunu söylerler. Şansın/fors kayayı ittiği yerde Fortuna’nın düştüğüne inanırlar”).¹²⁵ Geç Antik dönemde yaşamış Roma dilbilgisi uzmanı Nonius Marcellus (MS 300-MS 350) da “*fors*” ve “*fortuna*” arasındaki farka değinmiş ve bu farkı şöyle açıklamıştır: “*fortuna et fors hoc distant; fors est casus temporalis, fortuna dea est ipsa.*” (“*Fors ve fortuna birbirlerinden farklıdır; fors geçici bir rastlantı, fortuna ise tanrıçanın kendisidir*”).¹²⁶ Bunlara ek olarak Teolog Sevallalı İsidorus (MS 560-MS 636), Fortuna’nın adının, sanki çeşitli tesadüfler ve şans eseri olaylar yoluyla insanların hayatlarına karışan bir tanrıça gibi “şans eseri olan şeyler” anlamına gelen “*fortuitus*” sözcüğünden geldiğini belirtmektedir.¹²⁷

¹²⁴Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius, Accius (1936). *Remains of Old Latin, Volume II*. (Çev: Eric Herbert Warmington), Cambridge, MA: Harvard University Press, s.66-70. Bu eserde “Fortuna” ismi iki kere geçmektedir. Şairi ilk bahsedişinde büyük harf kullanırken, ikinci bahsedişinde küçük harf kullanmıştır. Naevius’un “Fortuna” ismini büyük harf kullanarak yazdığı zaman ise genel olarak *fortunadan* (şans, talih veya kader) bahsetmiş olduğu düşünülebilir. Champeaux, Fortuna sözcüğünün iki farklı şekilde kullanılmasını anlam sorunu olarak görmektedir. Yani burada Fortuna’nın büyük harf ile yazılarak tanrıça Fortuna’dan mı bahsettiği, küçük harf ile de genel bir kavram olarak şans, talih veya kaderden mi bahsettiği belirsizdir. Bkz. Champeaux, 1987, **a.g.k.**, 88-91. Ancak günümüz araştırmacıları genellikle, kişiselleştirilmiş ve tanrılaştırılmış soyut kavramların büyük harfle yazıldıkları takdirde sivil bir külte yani bir tanrı veya tanrıçaya işaret ettiği konusunda hemfikirdirler. Fortuna ismi büyük harfle ile yazıldığı takdirde insanlar üzerinde keyfi bir yönetme gücüne sahip, sağı solu belli olmayan şans, talih, kehanet ve bereket tanrıçasından, küçük harf ile yazıldığı takdirde genel bir güç olarak şans veya talih kavramından bahsedilmektedir. Bkz. D. Feeney (1998). *Literature and religion at Rome: cultures, contexts, and beliefs*. Cambridge: Cambridge University Press, s.89-90. Bize göre bu alıntıdan tanrıça Fortuna’nın vadettiği zenginlikler ve fırsatlarla insanların aklını çelip doğru bir şekilde düşünmesini engellediği sonucuna varılabilir. Ancak, şiirlerin dizelerinin günümüze parça parça ulaşmasından dolayı aktarılan dizelerin öncesine ve sonrasına sahip olmadığımız için tam olarak kesin bir sonuca varamamaktayız. İkinci alıntıda ise “insanların *fortunası*” tabiri ile kastedilmek istenen durum, savaş sırasında insanların zor bir durumdan kurtulmak için dizede bahsedilen kişiye (büyük ihtimalle bir komutana) güvenmeleri ve bu kişinin, insanların kurtulmak için ihtiyaç duydukları şans veya talih olduğunu hatırlamasıdır.

¹²⁵Pacuvius, 1936, **a.g.k.**, 318-319.

¹²⁶Nonius, “*fors*” ve “*fortuna*” arasındaki farkı, şair Accius’un (MÖ 170-MÖ 86) tanrıça Fortuna’dan bahsettiği bir dörtlüğü aktarırken açıklamıştır. Bkz. Accius, 1936, **a.g.k.**, 348-349. Nonius, *forsun* Fortuna’dan ziyade daha çok saf şansı temsil ettiğini düşünmektedir. İkisi de şans ve talih anlamına gelmektedir ancak *fors*, kaderden gelen kesin olmayan şans için kullanılmaktadır. Canter’a göre Fortuna, Krallık Dönemi’nde, sadece şans, talih veya tesadüfün kişiselleştirilmesi olarak değil, aynı zamanda bir kavram olan “*fors*” ve bir şey veya bir yer üzerinde hüküm süren ve yöneten ruh veya ilahi güç olan “*numen*” olarak görülmeye başlanmıştır. Bkz. H. V. Canter (1922). “Fortuna” in Latin Poetry. *Studies in Philology*, 19(1), s.65.

¹²⁷Isid. *Etym.* 8.11.94.

2.2. Geç Cumhuriyet Dönemi Öncesi Fortuna Kültü ve İkonografisi

Geç Cumhuriyet Dönemi öncesi Fortuna Kültü ve ikonografisine dair veriler, edebi kaynaklar ve MÖ 3. ve 2. yüzyıllara tarihlendirilen birkaç epigrafik ve arkeolojik verilerden elde edilmektedir. Elimizde bu dönemdeki Fortuna Kültü'ne ve ikonografisine dair çok fazla epigrafik ve arkeolojik veri olmaması ve filolojik kaynakların dönem ile çağdaş olmaması, Geç Cumhuriyet Dönemi öncesi Fortuna Kültü ve ikonografisine dair kesin bir yargıda bulunmamızı zorlaştırmaktadır. Roma'da Fortuna ikonografisine genel olarak değinmeden önce, bu bölümde tanrıça Fortuna'nın kökenlerine ilişkin iddialara ve Geç Cumhuriyet Dönemi öncesinde konumuz ile alakalı olarak öne çıkan Fortuna'ya ilişkin kültürlere değinilmesi, konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Öncelikli olarak şu ifade edilmelidir ki, birinci bölümde ele aldığımız Tykhe'ye göre, Fortuna'nın kökeni daha tartışmalı ve belirsizdir. Başka bir deyişle Fortuna'nın kökenine dair kesin bir yargıya varılamamıştır. Bu durum erken dönem Roma tarihi ve dini hakkındaki bilgilerimizin sınırlılığını gösteren çarpıcı bir örnektir.¹²⁸ Bazı araştırmacılara göre Fortuna, Sabin kökenli, kadınlar ve doğum ile ilişkilendirilen bir verimlilik tanrıçasıdır.¹²⁹ Ayrıca Fortuna Kültü'nün kurucusu olan, Roma'nın altıncı kralı Servius Tullius'un (MÖ 578-MÖ 535) Etrüsk kökenli olmasından dolayı Fortuna'nın Etruria'dan gelen bir Etrüsk tanrıçası (Nortia) olabileceği de ileri sürülmektedir.¹³⁰ Bunlara ek olarak Fortuna'nın Latium'da Antium ve Praeneste şehirlerinde olmak üzere iki kahinlik ile ilişkili iki kült merkezi olduğunu belirtilmekte ve Fortuna'nın doğum, kadınlık, verimlilik ve bereket tanrıçası olarak ortaya çıktığı da söylenmektedir.¹³¹

Kral Servius Tullius'un kariyerine dair efsanevi anlatımlardan yola çıkarak, kültün kökenini Servius Tullius'a dayandıranlar da vardır.¹³² Carter, Fortuna'nın ilk başlarda

¹²⁸J. B. Carter (1900). "The cognomina of the goddess" Fortuna." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 31, s.60.

¹²⁹Wissowa, *RK*, 256-286.; Latte, *RR*, 176-183.

¹³⁰W.W. Fowler (1899). *The Roman festivals of the period of the republic. An introduction to the study of the religion of the Romans*. Londra: Macmillan and Company, Limited, s.171-172. Ayrıca bkz. Otto, 1910, *a.g.k.*, 13.; I. Kajanto 1981, *a.g.k.*, 502-558.

¹³¹W.W. Fowler (1911). *The religious experience of the Roman people: From the earliest times to the age of Augustus*. Londra: Macmillan and Company, Limited, s.235.

¹³²Fortuna Kültü'nün kuruculuğunun atfedildiği, Roma'nın altıncı kralı Servius Tullius dönemindeki sosyal ve dini değişim ve hareketlerin incelenmesi, Fortuna Kültü açısından ilginç veriler sunmaktadır. Bkz. Carter, 1906, *a.g.k.*, 49-50. Tanrıça Fortuna ile ona çok sayıda tapınak adadığı belirtilen Servius Tullius arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Ancak belirttiğimiz gibi Roma'nın arkaik zamanlarına ait bilgilerin bulunduğu kaynakların yazarlarının dönemle çağdaş olmaması sebebiyle, eserlerini MÖ 1. yüzyılda kaleme almış Livius (MÖ 59-MS 17) ve Halikarnassoslu Dionysios (MÖ 60-MÖ 7) gibi kendisinden önceki

şansa veya talihe dair hiçbir anlam ifade etmediğini ve onun asıl adının Fors Fortuna olduğu belirtilerek, tanrıçanın ilk zamanlarda kadınların ve doğumun koruyucu tanrıçası olmakla birlikte çiftçiler tarafından ibadet edilen bir bolluk, tarımsal verimlilik ve bereket tanrıçası olduğu düşüncesini desteklenmektedir. Ancak yazar, Fortuna'nın zamanla Hellenistik Dönem'deki Tykhe'nin özelliklerini alarak bir şans ve talih tanrıçası haline geldiğini belirtmekte ve Fowler da bu düşüncüyü desteklemektedir.¹³³ Bu görüşlere ek olarak tanrıçanın en önemli kült merkezi olan Praeneste şehrindeki tapınakta bir kâhinin

yazarlardan aktarım yapan tarihçilerin eserlerinde Fortuna ve Servius Tullius arasındaki ilişki de problemliliği göstermektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 77. Roma'nın Krallık Dönemi'ne dair en kapsamlı iki kaynak olan Livius ve Halikarnassoslu Dionysios'un aktardığına göre Servius Tullius, Roma'nın beşinci kralı Tarquinius Priscus'un (MÖ 616 – MÖ 579) sarayında, tutsak bir soylu kadının çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bkz. Liv. 1.39.; Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.1. Livius'un aktardığına göre bu kadın soylu geçmişinden dolayı kölelikten kurtarılmıştır. Ancak, tarihsel gelenekte Servius Tullius köle olarak doğup kral olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden Livius'un eserinin diğer kısımlarında açıklamalarını ortak görüşe uyarlamak için kendisi ile çeliştiği görülmektedir. Bkz. Liv. 1.47.; Miano,2018, **a.g.k.**, 78. Halikarnassoslu Dionysios ise Servius Tullius'un annesinin doğum yapmadan kısa bir süre önce kraliçe Tanaquil tarafından azat edildiğini belirtmektedir. Bkz. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.1. Servius Tullius'un, kral Tarquinius'un karısı Tanaquil'in favorilerinden birisi olduğu belirtilmekte ve Tanaquil'in Servius Tullius'un iktidara gelmesinde önemli rol oynadığı söylenilmektedir. Bkz. Liv. 1.41.; Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.4-5. Servius Tullius ile Fortuna Kültü'nün ortaya çıkışı konusunda dikkate alınması gereken en önemli nokta, iktidara gelmesinde önemli bir role sahip olan kraliçe Tanaquil ile olan ilişkisidir. Bu yakın ilişkiden dolayı bazı araştırmacılar Tanaquil'in Fortuna'nın vücut bulmuş hali olabileceğini bile düşünmektedirler. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 83. Birkaç Roma tarihçisi tarafından belirtildiğine göre Tanaquil, Roma'ya vardığı zaman adını Gaia Caecilia olarak değiştirmiş ve Tanaquil bu isim altında kadın erdeminin bir örneği haline gelmiş, dokumacılık gibi eve ait zanaatlarda yetenekli bir kadın olarak saygı görmüş ve ayrıca Roma dönüm geleneklerinin kökenleri ile de ilişkilendirilmiştir. Bkz. Plin. *HN.* 8.194.; Plut. *Quaest. Rom.*30. Varro'dan alıntı yaparak Tanaquil'i Gaia Caecilia olarak tanımlayan doğa bilimci ve yazar Yaşlı Plinius, genç erkekler ve yeni evli kadınlar tarafından kullanılan düz tuniği (*tunica recta*) dokuyan ilk kişi olduğunu söylediği Tanaquil'in, kral Servius Tullius'un kraliyet togasını (*toga regia undulata*) da dokuduğunu ve bu toganın Fortuna Tapınağı'nda tutulduğunu belirtmektedir. Bkz. Plin. *HN.* 8.194. Yaşlı Plinius yine aynı bölümde, Servius Tullius'un togasının, onun adadığı bir Fortuna heykelini üzerinde olduğunu ve bu toganın Roma imparatoru Tiberius'un (MS 14 -MS 37) dostu ve *praefectus praetoriosu* (Roma imparatorluk muhafızlarının lideri) olan Sejanus'un (MÖ 20- MS 31) ölümünde hala bozulmamış olduğunu not etmektedir. Bkz. Plin. *HN.* 8.197. Plutarkhos (MS 46-MS 120), Gaia Caecilia'nın kral Tarquinius'un oğlunun eşlerinden birisi olduğunu, erdemli bir kadın olarak Semo Sancus (güven, sadakat ve yeminlerin tanrısı) tapınağında örekesinin ve sandallarının yanında bir heykeli de olduğunu söylemektedir. Bkz. Plut. *Quaest. Rom.*30. Miano, bu argümanlar göz önüne alındığında, Tanaquil'in Gaia Caecilia olarak tanımlanması ve tapınakta bir heykeli olduğundan dolayı bir tanrıça olarak görülmesi gerektiğini ve adının etimolojik olarak Caca/Cacia (demirci tanrı Vulcanus'un oğlu Cacus'un dev kız kardeşi) adlı belirsiz bir tanrıça ve Fortuna Kültü'nün bulunduğu en önemli kent olan Praeneste'nin efsanevi kurucusu Caeculus (Vulcanus'un, adı "küçük kör çocuk" anlamına gelen oğlu) ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Tanaquil veya Gaia Caecilia'nın Fortuna ile özdeşleştirilmesi gerektiğini çünkü Tanaquil'in kral Servius Tullius ile birlikte olmak için Porta Fenestella adlı bir pencereden içeri girdiğini belirterek Tanaquil/Gaia Caecilia ve Fortuna arasındaki ilişkinin varlığını desteklemektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 83-84. Ayrıca, köle olarak doğup kral olan Servius Tullius'un daha sonra kızı Tullia ve Tarquinius'un oğlu tarafında bir kompo ile öldürüldüğü belirtilmektedir. Bkz. Liv. 1.46. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.28-40. Bu durumu göz önüne alarak, Servius Tullius ve Fortuna arasındaki ilişki hakkında Miano, köle olarak doğan ve kendi kızı tarafından öldüren bir kralın hikayesinin, Livius ve Halikarnassoslu Dionysios'un zamanındaki Tykhe/Fortuna'nın gücüyle ilişkilendirilmeye çok yatkın olduğunu düşünmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 79.

¹³³Carter,1906, **a.g.k.**,51-52.; Fowler,1911, **a.g.k.**,235.

bulunmasından yola çıkılarak, onun Latin-Roma kökenli bir kehanet tanrıçası olabileceği de iddia edilmektedir.¹³⁴

Fortuna'nın Hint-Avrupa kökenli bir tanrıça olabileceği fikrine¹³⁵ ek olarak ve kültürün kökenin tespit edilmesinin zor olduğu kabul edilerek tanrıçanın, Etrüsk hakimiyetinden önceki arkaik Romalıların kırsal kökenli bir tarımsal verimlilik tanrıçası olduğu fikri de ileri sürülmektedir.¹³⁶ Ayrıca, Roma dini üzerindeki etkisi sebebiyle Fortuna'nın Yunanistan'daki Tykhe kültüründen etkilenecek Roma'da yer edindiğini de düşünülmektedir.¹³⁷

Geç Cumhuriyet Dönemi öncesince Roma'da ortaya çıkmış Fortuna kültürüne ana hatlarıyla göz atmak, konunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Çünkü, Fortuna'nın ikonografisinde kullanılan sembollerin neden tanrıçayla birlikte kullanıldığı ve tanrıçanın neden bolluk, bereket, verimlilik, su kaynakları, denizler, kadınlar, çocuklar ve askeri zafer ile ilişkilendirildiğini anlayabilmek için tanrıçanın kültürlerinin niteliklerine değinilmesi, konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu yüzden bu bölümde Fortuna'nın öne çıkan birkaç kültürden ana hatlarıyla bahsedilecektir.

2.2.1. Fors Fortuna

Araştırmacılar tarafından İtalya'daki ilk Fortuna Kültü olduğu düşünülen ve iyi veya kötü talihi, getiren, taşıyan veya temin eden gibi anlamlara gelen Fors Fortuna, Krallık Dönemi'nde iyi talih, şans, bereket ve verimlilik tanrıçası olarak görülmüştür.¹³⁸ Roma uygarlığında Fortuna Kültü'ne dair en önemli kaynak olan *De Fortuna Romanorum*'un (Romalıların Fortuna'sı Üzerine) yazarı Hellen tarihçi, biyografi ve deneme yazarı Plutarkhos, Varro, Livius, Halikarnassoslu Dionysios ve Romalı şair Ovidius'un (MÖ 43-MS 17) aksine Fors Fortuna Kültü'nün kurucusu olarak Servius Tullius yerine, Roma'nın dördüncü kralı olan Ancus Marcius'u (MÖ 678-616)

¹³⁴L. De Jaegere (1940). *Fortuna: De oude cultus van Fortuna in Latium en te Rome*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Leuven: Leuven Üniversitesi.

¹³⁵G. Dumézil (1943). *Servius et la Fortune*. Paris: Gallimard, s.176-187.; G. Dumézil (1956). *Déeses latines et mythes védiques*, Brussel, s.71-98. Ayrıca bkz. G. Dumézil (1974). *La religion romaine archaïque*. Paris: Payot.

¹³⁶Champeaux,1982, **a.g.k.**, 454-470.

¹³⁷Arya,2002, **a.g.k.**

¹³⁸S. Billington (2002). Fors Fortuna in ancient Rome. Sandra Billington ve Miranda Green (Ed.), *The Concept of the Goddess*. Londra: Routledge, s.129.

göstermektedir.¹³⁹ Varro'nun aktardığına göre ise Roma'da Fors Fortuna Kültü, kral Servius Tullius tarafından kurulmuş ve kral, talih tanrıçası Fors Fortuna'yı onurlandırmak için Tiber Nehri'nin kıyısında bir tapınak inşa ettirmiştir.¹⁴⁰ Buna ek olarak Tiber Nehri kıyısında inşa ettirilen bir başka Fors Fortuna Tapınağı'na ilişkin bilgi de Livius'da bulunmaktadır. Livius, MÖ 293 yılında konsül Spurius Carvilius tarafından Servius Tullius'un inşa ettirdiği tapınağın yakınına bir başka Fors Fortuna Tapınağı inşa ettirildiğini belirtmektedir.¹⁴¹

Fors Fortuna Kültü, Ovidius'un da aktardığı gibi Servius Tullius'un köle olarak doğup kral olmasından dolayı, özellikle sıradan insanlar ve köleler arasında popüler olmuştur. Fors Fortuna Kültü'nün bayramı, kral Servius Tullius'un tapınağı hizmete sunduğu tarih ve yaz gün dönümü olan 24 Haziran'da kutlanmaktaydı. Ovidius, bazı insanların yürüyerek giderken bazılarının da Tiber Nehri'nde üzerinden çiçekler ile süslenmiş tekneler ile gittiklerini ve genç eğlence düşkünlerini ve içkiye düşkün insanları festivale nasıl taşıdığını anlatmaktadır. Uygulamalarını bilmediğimiz bu kültürün bayramı sona erince insanların yine nehir üzerinden kürek çekerek sarhoş bir şekilde eve geri döndükleri aktarılmaktadır.¹⁴² Romalı yazar Columella'nın (MS 4-MS 70) aktardığına göre çiftçiler bütün sebze ve çiçeklerini pazara getirirler ve bütün ürünlerini sattıktan sonra Fors Fortuna'yı övmek için şarkı söylerlerdi.¹⁴³ Bölgede ele geçirilen yazıtlardan menekşe, gül ve çelenk satıcılarının yanı sıra yün tüccarlarının ve bronz demircilerinin de adaklarda bulduklarını öğrenmekteyiz.¹⁴⁴ Savage'a göre geçimini tarım ve çiçekçilik ile kazananların külte kendilerini bu kadar adamalarının sebebi ise geçim kaynaklarının,

¹³⁹Plut. *De fort. Rom.* 318D-E. Plutarkhos da Halikarnassoslu Dionysios gibi Fors epitetini “*fortis*” ile karıştırarak *ἀνδρεία* (*andreia*-cesur/güçlü) epitetini kullanmıştır.

¹⁴⁰Varro, *Ling.*6.17. Halikarnassoslu Dionysios'un eserinde Servius Tullius ile Fortuna arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Halikarnassoslu Dionysios, kralın hayatı boyunca onu tercih edip yanında olan Fortuna için biri Forum Boarium'da (Fortuna Virgo) birisi de Tiber Nehri kıyısında (Fors/*ἀνδρεία*-*andreia* Fortuna) olmak üzere iki tapınak inşa ettirdiğini belirtmektedir. Bkz. Dion. *Hal. Ant. Rom.* 4.27.7. Miano, Fortuna *ἀνδρεία* (*andreia*-cesur/güçlü) çevirisinin Fors Fortuna'nın muhtemelen yanlış bir Grekçe çevirisi olduğunu düşünmektedir. Burada “*fors*” yani “şans” veya “talih” sözcüğünün “*fortis*” yani “güçlü” veya “cesur” olarak yanlış anlaşıldığını düşünmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 79. Romalı Şair Ovidius (MÖ 43-MS 17/18) da *Fasti* adlı eserinde, Halikarnassoslu Dionysios'un bahsettiği tapınakları onaylamaktadır. Bkz. Ov. *Fast.*569-636.; Ov. *Fast.*771-784.

¹⁴¹Liv. 10.46.

¹⁴²Ov. *Fast.*6.771-784.; H.H. Scullard (1981). *Festivals and ceremonies of the Roman republic*. Londra: Thames and Hudson Ltd, s.155-156.

¹⁴³Columella, *Rust.*10.315-320.

¹⁴⁴Scullard,1981.**a.g.k.**, 156.

havanın değişkenliğine, yani kaprisli ve değişken Fortuna'ya bağlı olmasından kaynaklanmıştır.¹⁴⁵

Bu kült hakkındaki edinilen bilgilerden yola çıkılarak kültün yağmur yağdırma ile ilişkili olduğu da ileri sürülmektedir.¹⁴⁶ Söz konusu bayram gününde tapınağa Tiber Nehri üzerinden gidilmesi ve değişken niteliklere sahip bir tanrıça üzerinden, suyun değişkenliğinin bereket ve verimlilik açısından önemi vurgulanmak istenmiştir. Billington'a göre nehir suları hem insanları kuraklıktan kurtarıp bereket, verimlilik, sağlık, servet ve güç sağlarken hem de taşıp sele neden olarak insanların inşa ettiği ve sahip olduğu her şeyi kısa sürede yok edebilmekteydi. Billington bu düşüncesinden yola çıkarak Fors Fortuna'nın, erken dönemlerde bir bereket tanrıçası olarak görülmesine rağmen zamanla, mevsimlerin ve hayatın döngüsünü ve değişkenliği temsil eden bir tanrıça haline dönüştüğünü ileri sürmektedir.¹⁴⁷

Sonuçta tam olarak fikir birliğine varılamasa da şans veya talih ve taşımak, temin etmek ve sağlamak gibi anlamlara gelen “*ferre*” fiilinden türeyen Fors epiteti, Fortuna'nın sahip olduğu ilk epitet olmuştur. Kurucusunun köle kökenli bir kral olan Servius Tullius olması, bayramının yaz gündönümünde kutlanması, tapınaklarının çiftçiler için önemli bir su kaynağı olan Tiber Nehri kıyısında bulunması ve tanrıçaya adakta bulunanların genellikle sıradan insanlar ve köleler olması nedeniyle bereket ve verimlilik getiren, su ve güneş ile ilişkili, değişken bir talih ve şans tanrıçası olarak görülmüştür.

2.2.2. Fortuna Primigenia

Roma kenti yakınlarındaki Praeneste'deki Fortuna Primigenia Tapınağı'nın MÖ 2. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmiş olmasına rağmen kültün tarihi, MÖ 4. ve 3. yüzyıllara kadar uzanmaktadır.¹⁴⁸ Günümüzde üzerinde Barberini Sarayı bulunan Praeneste'deki görkemli ve göz alıcı Fortuna Tapınağı, antik Latium'un en etkileyici anıtları arasındadır. Ayrıca Geç Cumhuriyet dönemi İtalyan mimarisinin en iyi bilinen ve en beğenilen örneklerinden birisidir (Görsel 2.1 ve 2.2). Nitekim erken bir tarihte

¹⁴⁵S. M. Savage (1940). The cults of ancient Trastevere. *MAAR*, 17, s.32.

¹⁴⁶Billington,2002.**a.g.k.**, 134.

¹⁴⁷Billington,2002.**a.g.k.**, 137-138.

¹⁴⁸Champeaux, 1982, **a.g.k.**,11. Ayrıca bkz. Matthews, 2011, **a.g.k.**, 21.; Arya, 2002, **a.g.k.**, 62-68.; Miano,2018, **a.g.k.**, 17.

kurulmuş olmanın bir sonucu olarak Praeneste'deki Fortuna Primigenia Kültü, İtalya'nın geri kalanındaki Fortuna kültlerinin gelişiminde etkili bir rol oynamıştır.¹⁴⁹

Görsel 2.1. İtalya'nın Palestrina (Praeneste) kentindeki Fortuna Primigenia tapınağının kalıntıları.

(<https://paganplaces.com/places/sanctuary-of-fortuna-primigenia-in-palestrina-rm/> Erişim Tarihi

02.01.2023

Görsel 2.2. İtalya'nın Palestrina (Praeneste) kentindeki Fortuna Primigenia Tapınağı'nın kalıntıları ve üzerindeki Barberini Sarayı.

(<https://www.wetheitalians.com/default/sanctuary-fortuna-primigenia-palestrina> Erişim Tarihi

02.01.2023)

¹⁴⁹Matthews, 2011, a.g.k., 21.

Fortuna Primigenia Kültü ile ilgili başlıca sorun kültün isminden kaynaklanmaktadır. Bu kültün Roma tarihinde oldukça erken bir devirde karşımıza çıkması, tanrıçanın kökenine dair sorunlara neden olmuştur. “Primigenia”, “ilk doğan”, “ilk önce var olan”, “başlangıçtan beri var olan” ve “dünyadan önce var olan” gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüzden Fortuna Primigenia, Jüpiter’in annesi ya da kızı olarak düşünülmüş ve kadınlar ve doğumla olan ilişkisi açısından çok tartışılan bir kült olmuştur.¹⁵⁰ Fortuna Primigenia Kültü’nün bu doğası Fortuna’nın bazı araştırmacılar tarafından başlangıçtan beri var olan bir Hint-Avrupa ana tanrıçası olarak görülmesine neden olmuştur. Nitekim Champeaux’ya göre “primigenia” epiteti, “ilk”, “asıl”, “en eski” veya “başlangıçtan var olan” gibi anlamlara gelmekteydi.¹⁵¹ Ancak “primigenia” epitetindeki anlam belirsizliği bugün halen devam etmektedir. Özellikle “Jüpiter’in kızı Fortuna” düşüncesi teolojik bir paradoksa yol açmıştır. Fortuna “başlangıçta var olan” ise Jüpiter’den önce var olmuş olmalıydı. Ancak aynı zamanda yazıtlardan edindiğimiz bilgilere göre halkın gözünde onun kızıydı. Bu yüzden Fortuna Primigenia bazı araştırmacılar tarafından Jüpiter’in kızı olarak, bazı araştırmacılar tarafından ise Jüpiter’in annesi olarak yorumlanmıştır.¹⁵² Jüpiter’in annesi olarak Fortuna algısı,

¹⁵⁰Matthews,2011, **a.g.k.**, 21.; Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 24-54.; Latte, *RR*, 176. Wissowa, *RR*, 256. Praeneste’deki Fortuna Primigenia Kültü’nün kökeni bazı araştırmacılar tarafından Hellen talih tanrıçası Tykhe’nin Girit adasında bulunan Itanos’daki Τύχη Πρωτογενεία (Tykhe Protogenia) kültüne dayandırılmaktadır. Tykhe Protogenia kültü için bkz: S. Spyridakis (1969). The Itanian Cult of Tyche Protogeneia. *Hist.*, (H. 1), 42-48. MÖ 2. yüzyılın sonlarında biri Itanos’da ikisi Delos adasında olmak üzere üç ayrı yazıtla kaydedilen Tykhe Protogenia Kültü’nün, Fortuna Primigenia Kültü’nün kökeni olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Praeneste ’de ele geçirilen ve MÖ 3. yüzyıla tarihlendirile Orcevia Yazıtı bu varsayımı zayıflatmıştır. Ele geçirilen bu yazıt Jüpiter’in kızı olan Fortuna Primigenia ‘ya doğum için bir minnettarlık yazıtıdır. NATIONU(S) GRATIA FORTUNA DIOVO FILELA PRIMOGENIA DONOM DEDÍ / “Tanrı’nın (Jüpiter) kızı Fortuna Primigenia ‘ya verdiği hediye (doğum) için minnettarız.” Bkz. CIL I² 60. Ayrıca bkz: Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 24-25. Champeaux, Tykhe Protogenia ve Fortuna Primigenia ilişkisini, Κόρη Πρωτογόνη/ Kore Protogonos olarak bilinen Persephone ‘ye dayandırmakta ve bu arkaik Hellen kültünü Fortuna Primigenia Kültü’nün oluşumundan sorumlu tutmaktadır. Bkz.Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 119-125. Kajanto da Itanos’daki Tykhe Protogenia Kültü’nün Praeneste’deki Fortuna Primigenia Kültü’nün oluşumundan sorumlu tutmakta ve Fortuna Primigenia Kültü’nün kökenlerinin MÖ 2. yüzyıla indirgenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kajanto, 1981, **a.g.k.**, 508. Ancak Arya, Kajanto’nun Orcevia Yazıtı’nı hesaba katmadığını belirtmekte ve Praeneste ’de bulunan yazıtların geç tarihli olması nedeniyle Fortuna Primigenia Kültü’nün arkaik bir kült olmadığını ve büyük ihtimalle Hellen şans tanrıçası Tykhe’nin Roma’ya varışı ile ortaya çıktığını iddia etmektedir. Arya, 2002, **a.g.k.**, 62.

¹⁵¹Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 26-30.

¹⁵²Miano,2018, **a.g.k.**, 21-22. Fortuna Primigenia’nın tam olarak kim olduğu ve nereden geldiği üzerine bir fikir birliğinin olmamasından dolayı bazı araştırmacılar, Praeneste’de biri Jüpiter’in kızı olarak bir diğeri de Jüpiter’in annesi olarak iki farklı Fortuna Kültü’nün olabileceğini ileri sürerken bazıları da Jüpiter’in kızı olan Fortuna’nın zamanla Jüpiter’in karısı olduğunu iddia etmişlerdir. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 23. Fortuna’nın Praeneste’de iki farklı tapınım gördüğüne dair bkz: Fowler,1925, **a.g.k.**, 224. Ayrıca diğer tartışmalar için bkz: H.Dessau (1884). Archaische Bronze-Inschrift aus Palestrina. *Hermes*, s.453-455.; C. Thulin (1905). Minerva auf dem capitol und Fortuna in Praeneste. *Rheinisches Museum für Philologie*, s.256-261. Champeaux, Fortuna’yı, özellikle Fortuna Primigenia’yı Hint-Avrupa Ana Tanrıçası olarak düşünmüş ve Praeneste ’de bulunan, bebeği ile tasvir edilmiş bütün pişmiş toprak kadın heykellerinin

Fortuna Primigenia'nın annelik, kadınlar ve doğum ile ilgili bir tanrıça olduğu fikrine uymaktadır.

Praeneste'de ele geçirilen yazıtlar¹⁵³ ve filolojik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler tanrıçanın kehanet¹⁵⁴, doğum, kadın ve çocukluk ile iliği bir verimlilik ve doğurganlık tanrıçası olduğunu göstermektedir. Ayrıca Fortuna Primigenia Kültü MÖ 2. yüzyılda Roma kentinde de yer edinmeye başlamış ve bu tarihten itibaren Romalılar için kutsal alanı ziyaret etmek ve orada sunularda bulunmak yaygın hale gelmiştir. Ele geçirilen yazıtlardan anlaşıldığı üzere bu kültün genellikle, çocuk sahibi veya çocuk sahibi olmak isteyen soylu kadınların, kölelerin, azatlıların ve Romalıların çıkarlarını desteklediği görülmektedir. Fortuna'nın şans, talih ve kader gibi kavramları içeren çok yönlü doğası, kültünü çeşitli grupların erişebileceği bir konuma getirmiş ve grupların her birinin zamanla kendi Fortuna kültlerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Ele geçirilen yazıtlardan erken dönemlerde doğumda şans getiren ve bir kehanet tanrıçası olan Fortuna Primigenia, Geç Cumhuriyet Dönemi'ne kadar bu niteliklerini korumuş ve zamanla, köleler, azatlılar, soylu kadınlar, varlıklı tüccarlar ve Roma komutanlar tarafından, kendi ihtiyaçlarına göre yeni nitelikler kazandırılmıştır.¹⁵⁵ Miano'nun da dediğine göre:

Fortuna heykeli olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 7. Ayrıca bkz: Miano,2018, **a.g.k.**, 21. Champeaux böylelikle, Fortuna'nın Jüpiter'in annesi ve "başlangıçta var olan" ana tanrıça olduğu tezini desteklemek istemiştir. Ancak bu fikri tamamen doğru kabul etmek için gerçek ve yeterli bir sebep yoktur. Çünkü epigrafik kanıtlar bu iddiayı bütünüyle desteklememektedir. Praeneste'de ele geçirilen yazıtların büyük bir çoğunluğunda Fortuna'dan Jüpiter'in annesi olarak değil, kızı olarak bahsedilmektedir. MÖ 3. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar olan bütün yazıtlarda Fortuna sürekli olarak Jüpiter'in kızı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 22-23. F(ORTVNAE) IO(VIS) P(VERO) P(RIMIGENIAE)/ Jüpiter'in ilk çocuğu fortuna. (CIL 1.3051), FORTVNAE IOVI[S] PUERO/ Jüpiter'in çocuğu Fortuna bkz. CIL 14.2868.; FORTVNAE PRIMIGENIAE IOVI PUERO/ Başlangıçta var olan Jüpiter'in çocuğu Fortuna. Bkz. CIL 10.82. Bunun gibi birçok yazıtta Fortuna'nın Jüpiter'in kızı olarak saygı gördüğü görülmektedir. Yazıtlar ve bu konudaki tartışmalar için bkz: Matthews,2011, **a.g.k.**, 22.; Champeaux, 1982, **a.g.k.**, 24-26.; Kajanto, 1981, **a.g.k.**, 506.; Miano,2018, **a.g.k.**, 21-22.

¹⁵³MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen Orcevia Yazıtı Jüpiter'in kızı olan Fortuna Primigenia'ya çocuğunu sağlıklı ve güvenli bir şekilde dünyaya getirdiği için bir minnettarlık yazıtıdır. Bkz. CIL I² 60. NATIONU(S) GRATIA FORTUNA DIOVO FILELA PRIMIGENIA DONOM DEDİ / "Tanrı'nın (Jüpiter) kızı Fortuna Primigenia 'ya verdiği hediye (doğum) için minnettarız."

¹⁵⁴Kehanet, şans ve kader tanrıçasının kutsal alanında daha mühim bir hale gelmekteydi. Fortuna'nın kadınlık, doğum ve annelikle ilgili olan rolleri cumhuriyetin sonuna doğru onun kehanet karakteri ile iç içe geçmiştir. Geniş bir anlam aralığına sahip olmakla birlikte Fortuna'nın, bir kişinin kaderini oluşturan olayları dağıttığı fikri yaygın hale gelmeye başlamıştır. Böylece Fortuna Primigenia Tapınağı'nı ziyaret edenler, gelecek hakkında bilgi almak için kâhine danışırken aynı zamanda da hem geleceği hem de geleceğin koşullarını (başarılı doğum ve çocuklar gibi) belirleyen bir tanrıça olarak Fortuna'ya hürmet göstermişlerdir. Fortuna Primigenia'nın kehanet ile olan ilişkisi, onun erken zamanlarda bir şans ve talihle ilişkili bir tanrıça olduğu göstermektedir. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 25-26.

¹⁵⁵Matthews,2011, **a.g.k.**, 27-29.

“Fortuna birçok farklı insan için birçok farklı anlama gelmekteydi ve ona ibadet edenlerin, onun onlar için ne ifade ettiğine karar vermede büyük bir özgürlüğü vardı.”¹⁵⁶

Roma kentindeki Fortuna Primigenia Tapınağı bir Roma konsülü tarafından MÖ 194 yılında Quirinal Tepesi’nde inşa ettirilmiştir. Ancak Miano’ya göre Roma’daki Fortuna Primigenia Kültü Praeneste kentindeki kült ile aynı özellikleri taşımamakta ve bağımsız bir kutsal karaktere sahiptir.¹⁵⁷ Fortuna Primigenia Kültü’nün Roma kentinde de yayılmasıyla kültün popülerliği artmaya başlamıştır. Livius’un aktardığına göre Bithynia kralı II. Prusias (MÖ 182-MÖ 149) MÖ 167 yılında, Romalıların Makedonyalıları karşı kazandığı zaferi kutlamak ve şükranlarını sunmak için İtalya’ya gelmiş ve Praeneste’deki Fortuna Primigenia Tapınağı’nda sunularda bulunmuştur.¹⁵⁸ Kanımızca bu durum İtalya’daki Fortuna Kültü’nün Hellen Tykhe ile bir olarak görüldüğünü ve Hellenlerin Fortuna’yı ayrı veya yabancı bir tanrıça olarak düşünmediklerini göstermektedir. MÖ 155 yılında Praeneste’deki tapınağı ziyaret Hellen filozof Karneades (MÖ 214- MÖ 129), Cicero’nun aktardığına göre o “hiçbir yerde Praeneste’deki Fortuna’dan daha talihli bir Fortuna görmediği” söylemiştir.¹⁵⁹ Cicero’nun aktardıklarına göre Praeneste’deki Fortuna Primigenia Tapınağı’nın varlıklı ve etkileyici bir görünüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçirilen yazıtlardan ve Praeneste’deki festivallerin takvimi olan Fasti Praenestini’den edinilen bilgilerden bu kültün 9-10 Nisan’da, sunular yapılan ve herkesin kâhine başvurabildiği bir bayramının olduğu belirlenmiştir.¹⁶⁰

Fortuna Kültü’ne dair en erken ikonografik tasvirler de Praeneste kentinde ele geçirilmiştir. Bunlardan biri kentin Colombella adlı nekropolünde bulunan ve MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen bir aynadır (Görsel 2.3). Bu aynada Fortuna, Minerva’ya (Athena) sarılmış bir biçimde, bacaklarını çapraz şekilde tutarak onun üzerine doğru eğilirken tasvir edilmiştir. Arka tarafta zafer tanrıçası Victoria¹⁶¹ (Nike) tarafından taçlandırılan ve

¹⁵⁶Miano,2018, **a.g.k.**, 36.

¹⁵⁷Miano,2018, **a.g.k.**, 28.

¹⁵⁸Liv. 45 44

¹⁵⁹Cic. Div. 2.87

¹⁶⁰Miano,2018, **a.g.k.**, 37-41. Sulla’nın tapınakta yaptığı yenilikler için bkz. Plin. HN.36.189.; S.Güven (1989). The swan-Song of a Roman dictator: Sulla's offering to Fortuna Primigenia. *METU JFA*, (9:1), 17-36.

¹⁶¹Hellen zafer tanrıçası Nike’nin Romalı karşılığı olan Victoria, doğal olarak ordu ve imparatorlar tarafından ibadet edilen ve Roma uygarlığında oldukça popüler olan bir tanrıçadır. Bkz. Hornblower ve Spawforth,1999, **a.g.k.**,1597. Fortuna ve Victoria’nın birbirlerinden ayrılmayan doğası özellikle İmparatorluk Dönemi’ne ayırt edici bir özellik kazandıracaktır.

atlar tarafından sürülen bir araba ile İakkhos'un¹⁶² Latin karşılığı olan Hiaco'nun kazandığı bir zafer tasvir edilmektedir.¹⁶³ Kanımızca bu sahnede Fortuna'yı, akıl ve bilgelik tanrıçası Minerva ile betimleyerek, Hiaco'nun zafer kazanmasında talih ve şansında rol oynadığı gösterilmek istenilmiştir. Fortuna'nın bu zafer sahnesindeki yeri ile tanrıçanın askeri yiğitlik ve zafer ile de bağlantılı anlamları temsil ettiğine işaret edilmektedir. İskenderiye'deki Tykhaion'da da Hellen savaş tanrıça Nike ile ilişkili olan Tykhe'nin zaferi temsil eden nitelikleri, Roma döneminde Fortuna ile de vurgulanmıştır. Ancak Roma'da askeri niteliklerin daha ön planda olması ve bu durumun Tykhaion'dan daha erken bir dönemde ortaya çıkmış olma ihtimali sebebiyle, Roma'da Fortuna'nın askeri zafer ile ilişkili nitelikleri Hellen dünyasından bağımsız olarak ortaya çıkmış olmalıdır.

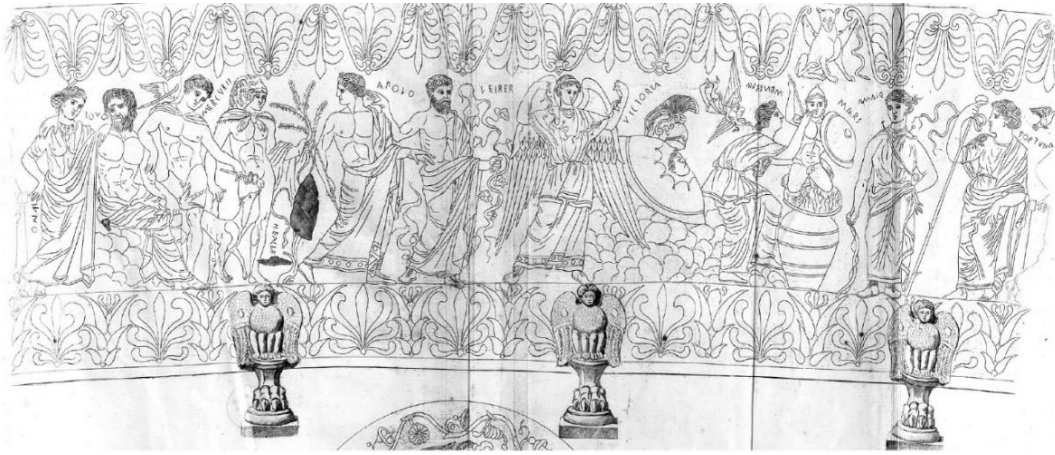
Görsel 2.3. *Palestrina'daki (Praeneste) Colombella nekropolünden bir aynanın reproduksiyonu.*

(Miano, 2018)

¹⁶²Eleusis misterlerinde bereket tanrıçası Demeter ve kızı Persephone için yapılan geçit törenlerinin koruyucu tanrısıdır. Genellikle Demeter'in oğlu olduğuna inanılsa da bazı görüşler onun Zeus'un ve Persephone'nin oğlu olduğu yönündedir. Bkz. Hornblower ve Spawforth, 1999, **a.g.k.**, 741.

¹⁶³Miano, 2018, **a.g.k.**, 19.

Fortuna ikonografisine ilişkin bir diğer buluntu, Praeneste’de ele geçirilen ve MÖ 4. yüzyılın sonları veya MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilen ve üzerinde, tanrıların buluşmasının betimlendiği bir sahnede de bulunan bir cistadır.¹⁶⁴ (Görsel 2.4). Bu sahnede soldan sağa doğru; Iuno (Hera), Iupiter (Zeus), Merkür (Hermes), Herkül (Herakles), Apollo (Apollon), Liber (Dionysos), Victoria (Nike), Minerva (Athena), Mars (Ares), Diana (Artemis) ve Fortuna (Tykhe) tasvir edilmiştir.¹⁶⁵ Buradaki sahnede Fortuna’nın ayırt edici bir özelliği bulunmamaktadır. Sadece sol ayağını yerden kısmen kaldırarak üzerine doğru yasladığı bir *thyrsus*¹⁶⁶ tutmaktadır.¹⁶⁷

Görsel 2.4. Palestrina'daki (Praeneste) Colomella nekropolünden bir cista'nın reproduksiyonu.

(Miano, 2018)

Cista üzerindeki sahnede savaş tanrısı Mars'ı çevreler bir biçimde tasvir edilen üç tanrıça (Minerva, Fortuna ve Victoria) ayna üzerindeki sahnede de beraber yer almaktadırlar. Victoria burada, tanrıça Minerva'nın hemen üzerinde zaferi müjdeleyen tacı ile betimlenmiştir. Bu sahnede de ayna üzerindeki sahnede olduğu gibi askeri zaferi

¹⁶⁴Cista, Hellenler, Etrüskler ve Romalılar tarafından çeşitli pratik ve mistik amaçlar için kullanılan bronz bir kutu veya sepettir. Bkz. Smith, 1849, **a.g.k.**,288.

¹⁶⁵Miano,2018, **a.g.k.**, 20-21.

¹⁶⁶*Thyrsos* ya da *thyrsus*, ucunda çam kozalağı takılı bir sarmaşık ya da şarabın simgesi olan asma dallarıyla sarılı bir değnek olup, tanrı Dionysos'un simgesi olarak görülmektedir. Dionysos'un tören festivallerinde ve ayinlerinde Maenadlar (Dionysos' un kadın takipçileri) tarafından taşınmaktaydı. Bkz. Smith, 1849, **a.g.k.**, 1129.

¹⁶⁷Fortuna, Praeneste’de bulunan aynada da cista üzerindeki sahnede de yaslanır bir biçimde tasvir edilmiştir. Aynadaki sahnede tanrıça Minerva’ya, cista üzerindeki sahnede ise *thyrsus* adlı değneğe yaslanmaktadır. Miano, bu durumun tanrıça Fortuna’nın kült heykelinin bir özelliği olup olmayacağı konusunu tartışmakta ve şöyle demektedir: “Daha sonraki edebi kanıtlarda Fortuna’nın istikrarsızlığı, tanrıçanın küresel bir kaya üzerinde tehlikeli bir şekilde dengede durmasıyla temsil edilmiştir. Bu yüzden bu sahnede tanrıçanın eğik pozisyonda durmasının da benzer bir anlamı olabilir.” Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 21.

temsil eden bir betimleme bulunmaktadır. Özellikle Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, Fortuna ve Victoria'nın neredeyse birbirlerinden hiç ayrılmayan iki tanrıça olmalarının kökenleri bu döneme kadar dayanmaktadır. Ayrıca Fortuna hem ayna hem de cista üzerindeki sahnelerde bir kuş (güvercin?) ile tasvir edilmiştir. Türkçede önemli bir kavram olan "talih kuşu" kavramı, şans ve talih tanrıçası Fortuna'nın üzerinde benzer bir kuş ile tasvir edilmesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Fortuna ile tasvir edilen bu kuş, tanrıçanın yanından neredeyse hiç ayrılmayan Victoria'nın başka bir tezahürü olabilir. Praeneste'de ele geçirilen ayna ve cista üzerindeki sahnelerin yorumu kesin olmamakla birlikte bunların, yerel mitlere ve törenlere atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Ele geçirilen kanıtlar Fortuna Kültü'nün MÖ 4. yüzyılda Praeneste'de iyi ve kalıcı bir şekilde yerleştiğinin göstergesidir. Ayrıca Praenestelilerin Fortuna'ya lüks ve değerli eşyalar üzerinde yer vermelerinden anlaşılacağı üzere Fortuna onlar için bu eşyalar ile gömülmeğe mutlu olacak kadar önemli olmalıdır. Savaş ve askeri zaferin bu eserler üzerinde Fortuna'nın varlığı ile vurgulanması, tanrıçanın militarist niteliklerini de göstermektedir.¹⁶⁸ Bize göre, Praeneste'de ele geçirilen ve MÖ 4. ve 3. yüzyıllara ait bu eserlerden anlaşılacağı üzere, Fortuna'nın diğer önemli tanrı ve tanrıçalarla birlikte tasvir edilmesi, Mars, Minerva ve Victoria gibi savaş, akıl ve zaferi temsil eden kutsal figürler ile yakından bağlantılı olması, Fortuna'nın Roma'nın taktiksel savaş zekâsı ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Savaşta aklın yanı sıra talihinde önemli bir rol oynadığı, MÖ 4. yüzyıl gibi erken bir dönemde vurgulanmaya çalışılmıştır.

Cicero, *De Divinatione* adlı eserinde Praeneste'deki Fortuna Primigenia kült heykelinde, Fortuna'nın kucağına tanrıça Juno ile oturmuş ve Fortuna'nın göğsüne uzanır bir şekilde tasvir edilmiş bebek Jüpiter'in olduğunu ve bu heykelin anne olan kadınlar tarafından büyük saygı gördüğünü aktarmaktadır.¹⁶⁹ Cicero'nun aktardıkları, yukarıdaki tartışmalarda değinildiği üzere, Fortuna Primigenia'nın, Jüpiter'in annesi olarak tapınım ve saygı görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Cicero'nun bahsettiği bu kourotrofik¹⁷⁰ heykel Fortuna Primigenia'nın anne olan kadınlar arasında yüksek bir dini itibara sahip olduğunu ve bu kültürün çocuk sahibi olan zengin kadınların çıkarlarına

¹⁶⁸Miano,2018, a.g.k., 21.

¹⁶⁹Cic. Div. 2.85.

¹⁷⁰*Kourotrophos*, çocuk bakıcısı/besleyicisi sıfatıyla Hellen dünyasında hem ilahi bir sıfat hem de bağımsız bir tanrıça olarak görülen, gençleri koruma yetenekleri olan, genellikle kollarında bir bebek tutarken tasvir edilen ve doğurganlık ve çocuk bakımı ile ilgili kurban törenlerinde sıklıkla görülen bir kült figürüdür. Hornblower ve Spawforth,1999, a.g.k., 808.

uyduğunu göstermektedir.¹⁷¹ Fortuna Primigenia Tapınağı'nın önündeki kyunun yakınlarında Cicero'nun bahsettiği heykele ait olabileceği düşünülen anıtsal bir kadın heykeli başı bulunmuştur (Görsel 2.5).¹⁷² Roma'daki bu ilk tasvirlerinde görüldüğü üzere Fortuna, Hellen dünyasındaki Tykhe'nin erken tasvirlerinde olduğu gibi, başında bir duvar tacı veya ayırt edici bir saç stili ile değil, sade ve basit bir şekilde betimlenmiştir.

Görsel 2.5. Praeneste'deki Fortuna Primigenia Tapınağında ele geçirilen ve Fortuna'ya ait olduğu düşünülen kült heykelinin başı.

(https://www.flickr.com/photos/roger_ulrich/5705194285/in/photostream/ Erişim Tarihi 26.02.2023)

2.2.3. Fortuna Virgo

Roma'daki en eski Fortuna tapınaklarından biri, Forum Boarium'daki Mater Matuta¹⁷³ Tapınağı'nın yanında bulunan Fortuna (Fortuna Virgo-Bakirelerin Fortunası) Tapınağıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda, burada inşa edilen tapınağın MÖ 500 dolaylarında yıkıldığı ve yaklaşık yüzyıl sonra, Cumhuriyet Dönemi'nde, Romalı devlet adamı Marcus Furius Camillus tarafından MÖ 396 yılında tekrar inşa ettirildiği düşünülmektedir.¹⁷⁴ Forum Boarium'da yan yana bulunan bu iki tapınaktaki törenler, aynı

¹⁷¹Matthews,2011, **a.g.k.**, 23.

¹⁷²Miano,2018, **a.g.k.**, 34.

¹⁷³Romalıların şafak tanrıçası Aurora ve Hellen şafak tanrıçası Eos'a eşdeğer hale getirdiği yerli bir Latin tanrıçasıdır.

¹⁷⁴Matthews,2011, **a.g.k.**, 37. Bu tapınaklara ait en erken kaynak Livius'un eserleridir. Livius buradaki Mater Matuta Tapınağı'nın kral Servius Tullius tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir. Bkz. Liv.5.19.6. Halikarnasoslu Dionysios kralın Forum Boarium'a bir Fortuna Tapınağı inşa ettirdiğini söylemektedir. Bkz. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.27. Ovidius ise bu iki tapınağın kuruluşunu Servius Tullius'a atfetmektedir. Bkz. Ov. *Fast.*6.569. Livius, bu iki tapınağın MÖ 213 yılında çıkan bir yangınla yok olduğunu ve ertesi yıl tekrardan inşa edildiğini belirtmektedir. Bkz. Liv. 24.47.15; 25.7.5.

günde, 11 Haziran'da “*Matralia*” adlı bayramda kutlanmıştır. *Matralia*'nın tören uygulamalarına dair çok fazla bilgiye sahip olmasak da bu festivalin bereketlilik ve toplumsal düzen ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.¹⁷⁵

Forum Boarium'daki Fortuna Kültü'nün, kral Servius Tullius ile olan ilişkisinden dolayı iktidarı sağlayan ve krallığı koruyan bir rolü olduğu düşünülmüştür. Kültün, Mater Matuta Kültü ile olan ilişkisi; koruma, bereket, verimlilik üretken olmayan çocukluktan üretken çağına geçişi, kadınlığı, anneliği ve sosyal statüdeki değişimi temsil etmiştir. Dolayısıyla tanrıça, Roma şehrinin devamlılığını sağlayan bir tanrıça olarak da görülmüştür.¹⁷⁶

2.2.4. Fortuna Virilis

İmparatorluk Dönemi kaynaklarından hakkında az da olsa bilgi sahibi olabildiğimiz Fortuna Virilis Kültü, Venüs Verticordia kültü ile aynı bayram gününü paylaşmıştır. 1 Nisan'da kutlanan “*Veneralia*” adlı bayramda kadınlar, Fortuna'ya bir su kaynağı olan bir yerde tütsü sunarak, güzelleşmelerine yardım eden yıkanma ritüeli gerçekleştirmektedirler. Fortuna'nın bu ritüeli yerine getiren kadınların vücutlarındaki kusurları erkeklerin gözlerinden gizlemelerine yardımcı olduğu ve kadınların bu sayede koca adaylarına kendilerini daha çekici hale getirdikleri düşünülmektedir. Ovidius'un aktardığına göre kadınlar, Venüs'ün düğününden önce yaptığı gibi, törenden sonra sütle karıştırılmış haşhaş ve petekten sıkılmış bal içerlerdi. Bu ritüelin amacı, evlenmek isteyen

¹⁷⁵*Matralia* bayramı, bir köle kızın sembolik olarak dövülmesi ve kovulmasını içermektedir. Törenlere katılan kadınlar, toprak tabakta pişirilen bir kek türü olan *testuaciumu* pişirip kız kardeşlerinin çocukları için dua etmekteydiler. Bu tören uygulamaları çocuk sahibi olan soylu kadınların toplumdaki yerinin hem sosyal hem de cinsel anlamda onların gıda üretimi, üreme ve çocuk bakımındaki rolleri vurgulamak ve onaylamak için kullanıldığı düşünülmektedir. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 37-38.; Scullard,1981.**a.g.k.**, 150-152. Ayrıca erken dönem Hıristiyan savunucusu olan yazar Arnobius (MS 255-MS 330), eskimiş gelenek olarak genç kızların togalarını Fortuna Virginalis'e (Fortuna Virgo) götürmesinden bahsetmektedir. Bkz. Arn. *Adv. nat.*2.67. Fortuna Virgo ile Fortuna Virginalis aynıdır. Arnobius, epiteti sıfat biçimine dönüştürmüştür. Arnobius'un söylediklerine ek olarak, tanrıça ve onun ritüellerinden bahsetmeye de Cicero da Annius isimli birinin kızının togasını, onun talihinin ve özgür doğumunun (Fortunası) togası olarak göstermektedir. Bkz. Cic. *Verr.*2.1.113. Bu genç kızların togalarını tanrıçaya adama ritüelinin evlilik öncesinde gerçekleştiği düşünülebilir. Ancak bu konuda kesin bir sonuca varılamamıştır. Miano,2018, **a.g.k.**, 127. Miano'ya göre Arnobius'un aktardıklarından, togalarını Fortuna Virginalis'e sunuda bulunanların, küçük kızların kendileri olmadığı anlaşılmaktadır. Kimin götürdüğü doğrudan söylenemese de ailenin diğer üyelerinin götürdüğü düşünülebilir. Bu ritüelin evlilik sırasında gerçekleşmiş olabileceği ihtimali bulursa da bunun doğurganlık ve ergenliğe geçiş töreni/ritüeli olup olmadığı belirsizdir. Miano bu konu hakkında Cicero'nun da toga için genç kızların talihini ve özgür doğumunu temsil ettiği yönünde söylediklerinden yola çıkarak (Cic. *Verr.*2.1.113.) kızların togalarının reşit olma ve cinsel olgunluk ile değil, sosyal ve politik statü açısından tanımlanan kadınlık kavramlarıyla bağlantılı olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 127-128.

¹⁷⁶Matthews,2011, **a.g.k.**, 42.; Miano,2018, **a.g.k.**, 104.

kadınlara müstakbel taliplerinin, dikkatlerini çekmelerine yardımcı olmak, soylu biri ile evlenmesini sağlamak, doğurganlığı sağlamak ve fahişelerin müşterilerinin dikkatleri çekerek işlerinde iyi gelir elde etmeleri için onlara şans sunmak olmuştur.¹⁷⁷

2.2.5. Fortuna Muliebris

Fortuna Muliebris (Kadınların Fortunası) Kültü doğurganlık, bereket ve askeri kahramanlık ile ilişkilidir. Bu kültürün tapınağı MÖ 486 dolaylarında hizmete sunulmuştur. Öyküye göre, plebler tarafından Roma kentinden kovulan bir aristokrat olan Coriolanus, geri dönüp şehri ele geçirmek için Roma'ya saldırı planlamış ancak aralarında annesinin ve karısının da bulunduğu bir grup soylu kadın tarafından ikna edilmiş ve Coriolanus şehre saldırmaktan vazgeçmiştir. Senato, kadınların bu kahramanlıklarını övmek ve onurlandırmak için, Coriolanus'un geri çekilmeye başladığı bölgeye bir tapınak inşa ettirmiş ve bir kült heykeli diktirmiştir. Bu kültürün törenleri, tapınağın kuruluş tarihi 6 Temmuz olmasına rağmen, Coriolanus'un geri çekildiği gün olan 1 Aralık tarihinde kutlanmıştır.¹⁷⁸ Halikarnassoslu Dionysos'un aktardığına göre hem Senato hem soylu kadınlar tarafından yaptırılan iki farklı kült heykeli bulunmaktaydı.¹⁷⁹ Bu heykeller,

¹⁷⁷Matthews,2011, **a.g.k.**, 43-46.; Ov. *Fast.*4.133-160.; Scullard,1981.**a.g.k.**, 96-97.; Miano,2018, **a.g.k.**, 128-129. Miano'nun söylediğine göre Plutarkhos, Bizanslı idareci ve yazar Iohannes Lydus (MS 490-MS 565) ve Macrobius, 1 Nisan'daki törenlerdeki sunuların ve yıkanma ritüellerin Fortuna Virilis için değil, Venüs için yapıldığını aktarmaktadırlar. Karşılaştırmalı bir kronoloji var olmadığından dolayı, Venüs Verticordia ve Fortuna Virilis arasında bir bağlantı kurmak zordur. Bu konu üzerine iki tanrıçanın tam olarak özdeşleştirilebileceği ileri sürülmüştür. Plutarkhos ve Lydus sadece Venüs hakkında bilgi verirken, Ovidius ve *fasti Praenestini* (Praeneste takvimi) Fortuna Virilis hakkında bilgi vermektedir. Miano, tanrıçaların tamamen farklı isimleri olduğunu, farklı ritüellere dahil olduklarını ve ayrı yerlerde ibadet edildiklerini belirterek özdeşleşebileceklerini düşünmemektedir. Onun söylediğine göre Champeaux, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde iki kült arasında rekabet olduğunu ve üst sınıf kadınların Venüs Verticordia'yı tercih ettiği düşünülmektedir. Fortuna Virilis Kültü, kesin olarak bir sonuca varılması mümkün olmasa da cinsellikle doğrudan ilişkili olmasına ek olarak farklı kadın grupları arasındaki sosyal statü ayırımına dikkat çekmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 128-130.

¹⁷⁸Miano,2018, **a.g.k.**, 95.; Scullard,1981.**a.g.k.**, 160-161. Ayrıca bkz. R. D. Woodard (2020). Coriolanus and Fortuna Muliebris. *JASCA*, 4, 1-32.

¹⁷⁹Dion. Hal. *Ant. Rom.* 8.56.; Val. Max. 1.8.4. Bazı akademisyenler bu iki heykelin, Coriolanus'un annesi ve karısı temsil ettiklerini düşünmektedirler. Aynı Antium'daki kültürde olduğu gibi bu heykellerin soylu kadınları ve amazonları temsil ettiği düşünülmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 95. Halikarnassoslu Dionysos'un aktardığına göre kadınlar tarafından yaptırılan heykel olağanüstü bir şekilde dile gelmiş ve soylu kadınlara ona ibadet etmesi için öğüt vermiş ve yüreklendirmiştir. Dionysos'a göre heykel: "*Bana heykel adayarak şehrin kutsal yasasına uydunuz saygıdeğer hanımlar*" demiştir. Kadınlar bu sesi duyunca, konuşanın heykel değil bir insan olduğunu düşünmüş ve şüphelenmişlerdir. O anda aklı başka yerde olup kimin konuştuğunu göremeyenler, görenlere karşı kuşku duymaya başlamışlardır. Daha sonra tapınakta, derin bir sessizlik olduğu bir anda, aynı heykel aynı sözleri daha yüksek sesle söylemiştir ve ona göre artık şüphe kalmamıştır. Senato olanları duyunca, her yıl dini ayın yorumcularının yönetmesi gereken başka sunular ve ayınlar yapılmasını emretmiştir. Kadınlar, rahibelerin emirleri üzerine, ikinci kez evlenen hiçbir kadının bu heykeli çelenklerle taçlandırmamasını ve elleriyle dokunmamasını istemişlerdir. Çünkü, ona verilen tüm şeref ve ibadet yeni evli kadınlara adanmış olmalıdır. Bkz. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 8.56. Ayrıca Valerius Maximus da Fortuna Muliebris Tapınağı'ndaki Fortuna tasvirinden bahsetmektedir. Bkz. Val.

tapınak veya kült uygulamaları ile ilgili bilgilere sahip olmasak da Fortuna Muliebris Kültü'nün kuruluş hikayesi, onun Roma'nın sosyal ve dini düzenini ve Roma kentini işgalcilerden koruyan bir tanrıça olarak algılandığını göstermektedir.

2.2.6. Fortunae Publicae Citeriori in Colle, Fortunae Primigeniae in Colle ve Fortunae Publicae Populi Romani Quiritium in Colle Quirinal

Roma'da Quirinal Tepesi'nde, üç Fortuna Kültü olduğu bilinmektedir. Bu kültlerden birisi olan Fortunae Publicae Citeriori in Colle Kültü'nün tapınağı, Collina Kapısı (Porta Collina) denilen yere yakın bir bölgede bulunmaktaydı. Buradaki kültün bayramı 5 Nisan'da kutlanmaktaydı.¹⁸⁰

Fortuna Primigenia in Colle Kültü ise Praeneste'deki kültten farklı olarak kehanet uygulamalarına sahip değildir. MÖ 204 yılında kurulan Fortuna Primigenia in Colle Kültü için Roma'da bir tapınak adanmasının amacı tamamen, Kartaca Savaşları (MÖ 264- MÖ 146) sırasında Fortuna'nın Praenestelilere bahşettiği talihi ve şansı Roma'ya kazandırmaktır. Bu kültle birlikte tanrıçanın, Roma'nın gelecekte yaşayacağı işgal veya saldırılara karşı koruma sağlaması beklenilmiştir.¹⁸¹ Kültün tapınağı 13 Kasım'da, Fortuna Publica Populi Romani Quiritium Kültü'nün tapınağı ise 25 Mayıs tarihinde hizmete sunulmuş ve bayramları bu tarihlerde kutlanmıştır.¹⁸²

MÖ 3. yüzyılda (MÖ 241-MÖ 268) kurulan Fortuna Publica Populi Romani Quiritium Kültü de Fortuna'nın askeri zafer ile ilişkisinin artmaya başladığı dönemde, Roma şehrini ve halkını yabancı düşmanların saldırılarına karşı tanrıçadan koruma istemek amacıyla kurulmuştur. Bu kült yazıtlarda ve sikkeler de kısaca Fortuna Publica veya daha yaygın şekliyle Fortuna Populi Romani adıyla anılmıştır.¹⁸³

Max. 1.8.4. Bazı araştırmacılara göre bu heykeller, Fortuna'nın vücut bulmuş hali olarak Coriolanus'un annesi ve karısı temsil eden heykellerdi. Ancak heykellerin nitelikleri hakkından bilimiz olmaması ve elimizde somut bir veri bulunmamasından dolayı bu iddialar sadece birer spekülasyondan ibarettir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 95.

¹⁸⁰Scullard,1981.**a.g.k.**, 100.; Ov. *Fast.* 4.375.

¹⁸¹Matthews,2011, **a.g.k.**, 60.

¹⁸²Scullard,1981.**a.g.k.**, 123.; Liv. 29.36.8; Ov. *Fast.* 5.729. Bu tapınaklar için ayrıca bkz. Vitr. *De arch.*3.2.2.

¹⁸³Araştırmacılara göre bu koruyucu Fortuna fikri, Hellen dünyasında belirli bir şehrin ve halkın koruyucu tanrıçası olan Tykhe Poleos (τύχη πόλεως) düşüncesinden etkilenmiş ve onunla bariz benzerlikler taşımaktadır. Ancak Fortuna Populi Romani Kültü kişileştirilmesi, Hellen Tykhe Kültü'ne nazaran şehir surları ile tasvir edilmemiştir. Bu kült daha çok cumhuriyetçi hükümet sistemini, yasalarını ve kurumlarının koruyuculuğunun bir simgesi olarak görülmüştür. Forum Boarium'daki kült ile kraliyet soyunun devamlılığı ve Roma halkının doğurganlığı ve bereketi güvence altına alınmak istenmiştir. Bu kült zamanla, Roma'nın siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini niteliklerine göre değişmiştir. Fortuna Populi Romani Kültü ise Cumhuriyet Dönemi'nde, Kartaca Savaşlarıyla (MÖ 264- MÖ 146) birlikte zenginliğin

Sonuç olarak bakıldığında, bu üç kültün kurulmasıyla birlikte Fortuna, askeri zaferi ifade eden, Roma şehrini, halkını, yasaları, kurumları ve egemenliğini dış tehditlerden koruyan ve şehrin kaderini veya talihini temsil bir tanrıça haline gelmiş, böylece siyasi alanda propaganda amacıyla önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

2.2.7. Fortuna Equestris

Roma atlı sınıfının talihini temsil eden Fortuna Equestris Kültü için, Romalı devlet adamı Fulvius Flaccus tarafından, atlı sınıfının mücadeleleri ile kazanılan bir zafer sonrası, MÖ 174-173 yılında bir tapınak adanmıştır.¹⁸⁴ Bu kültle birlikte belirli bir sınıfın refahını ve siyasal çıkarlarını koruyan bir Fortuna fikri önemli bir temel kazanmıştır. Flaccus, Fortuna Equestris'e yaptığı adamayı, kazandırdığı zaferin ve siyasi gücünün bir sembolü olarak kullanmıştır. Fortuna'nın Roma halkı ve dini için önemini kullanarak, siyasi karakterini ve askeri zaferini, büyük bir gücü ifade eden tanrıçanın kültü altında birleştirmiştir. Fortuna Kültü'nün siyasi propaganda amacıyla kullanılması, Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde hanedanların, tanrıların lütfunu ifade eden zafer armağanıyla birlikte, tanrıça tarafından onaylanan siyasi güçlerini halka duyurmaları için yararlı ve etkili bir yol haline gelmiştir.¹⁸⁵

Tacitus'dan öğrendiğimiz bilgiye göre Antium'da, Fortuna'nın Equestris epitetini taşıdığı bir kültü ve tapınağı vardır. Bu bilgiye göre Roma'nın atlı sınıfı üyeleri MS 22'de Augusta Livia'nın iyileşmesi (Antium'daki Fortuna Kültü'nün kadınlar ve doğum ile ilişkili olması) için Fortuna Equestris'e sunularda bulunmuştur.¹⁸⁶ Epigrafik veriler ile elde edilen Cumhuriyet Dönemi'ne ait Antium takvimine göre buradaki Fortuna Equestris Kültü bayramı 13 Ağustos'da kutlanmaktadır. Bazı araştırmacılara göre bu durum, Cumhuriyet Dönemi'nde bölgede yerel bir tapınak olduğunu göstermektedir. Antium'da Fortuna Equestris Kültüyle birlikte var olan başka bir Fortuna Kültü zamanla Fortuna Antiatinae (Antium Fortunaları) Kültü altında birleşmiştir.¹⁸⁷

artmasıyla, Roma devletinin egemenliğini, askeri başarılarını, yasa ve kurumlarını güvence altına almak için kullanılmıştır. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 61-62.

¹⁸⁴Matthews,2011, **a.g.k.**, 64.; Liv. 40.40.10, 42.3.1, 42.10.5; Val. Max. 1.1.20. Roma'daki Fortuna Equestris tapınağı için bkz. Vitruvius, *De arch.*3.3.2.

¹⁸⁵Matthews,2011, **a.g.k.**, 65-66.; Miano,2018, **a.g.k.**, 108.

¹⁸⁶Tac. *Ann.*3.71.

¹⁸⁷Miano,2018, **a.g.k.**, 58,108.; Scullard,1981.**a.g.k.**, 175.

2.2.8. Fortuna Huiusce Diei

Romalı devlet adamı ve politikacı olan Aemilius Paullus (MÖ 182-MÖ 160), Makedonya kralı Perseus'u (MÖ 179-MÖ 168) MÖ 168 yılında gerçekleşen Pydna Savaşı'nda mağlup etmiş ve bu savaştan sonra Roma, Hellen dünyasını egemenliği altına almaya başlamış ve böylece Hellen kültürünün etkisi Roma uygarlığına hızla yayılmıştır. Sonuçta Romalı Fortuna bu dönemde Hellen Tykhe ile bir olmuş ve ikisinin birbirinden ayrılması imkânsız hale gelmiştir. Devlet adamı Aemilius Paullus, Fortuna Huiusce Diei'ye (Bugünün Fortunası), Pydna'da kazandığı zafer gününü gören Fortuna'ya sunularda bulunmuştur.¹⁸⁸ Ayrıca bu kült için, Roma konsülü Q. Lutatius Catulus (MÖ 149-MÖ 87) tarafından, 30 Temmuz MÖ 101 tarihinde Germen kabilesi Cimbri'ye karşı kazanılan Vercellae Savaşı'ndan sonra bir tapınak adanmıştır. Bu kült, Fortuna Equestris Kültü gibi, yalnızca tanrıça Fortuna tarafından bahşedilen zaferin kutlaması değil, aynı zamanda kurucusunun siyasi karakter ve kişiliğin kutsal zafer fikri ile birleştirilmesini sağlamıştır.¹⁸⁹ Her günün mutlu ve talihli meseleleri ile ilişkilendiren bir tanrıça olan Fortuna Huiusce Dei Kültü'nün bayramı 30 Temmuz'da kutlanmakta, tapınağı ise Campus Martius'da bulunmaktaydı (Görsel 2.6).¹⁹⁰ Ayrıca Yaşlı Plinius, Catulus'un tanrıçaya bir heykel adadığını ve bu heykelin tapınakta tutulduğunu söylemektedir.¹⁹¹ Cicero ise Fortuna Huiusce Dei Kültü'nü anmanın yanlış olmadığını, onun tüm günleri benimsediğini ve her konuda insanlara yardımcı olduğunu belirtmektedir.¹⁹²

¹⁸⁸Arya,2002, **a.g.k.**, 159-161. Aemilius Paullus ayrıca, yalnızca adını bildiğimiz ve hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız Fortuna Respiciens (Sağlayıcının Fortunası) Kültü için Palatino Tepesi'nde bir tapınak adamıştır. Bu kült, zafer geçidi törenlerin rolü sebebiyle Roma'daki en önemli Fortuna kültleri arasında yer almıştır.

¹⁸⁹Matthews,2011, **a.g.k.**, 69.

¹⁹⁰Scullard,1981.**a.g.k.**, 169. Fortuna Huiusce Diei Tapınağı, şehirdeki tahıl dağıtım yeri olan Porticus Minucia'ya çok yakın bir konumda bulunmaktaydı. Bu yüzden söz konusu tapınak, tahıl dağıtımını ve nakliyatının güvenliğinde önemli bir rol oynamıştır. Catulus'un zaferi, Roma vatandaşlarının "günlük ekmeğinin" bir nevi garantörü olarak, tapınağı şehirdeki tahıl dağıtımını ile ilişkilendirmek için ölümsüzleştirilmiştir. Böylece Fortuna, Roma ve Ostia'daki birçok *horreanın* (tahıl ambarlarının) koruyucusu olmuştur. Fortuna'ya ithaf edilen bu yapı, içinde toplanan sanat eserleriyle, Roma halkının zihninde güçlü bir görsel imaj oluşturarak tanrıçaların gücünü ve onların Roma dini, siyaseti ve sanatındaki önemini ortaya koymuştur. Ayrıca Roma'daki yoksulluk yardımı yapılırken, tahıl almak için kullanılan bir bilek olan *tessera frumentaria*, küçük bir daireye veya halkaya takılmış dikdörtgen bir kart olarak tanımlanmıştır. Fortuna Huiusce Diei Tapınağı'nın yuvarlak yapısı ve tapınağın sundurmasına bağlı uzun portiko (revak), bu tapınağın Roma'daki tahıl dağıtımında oynadığı önemli rolün bir göstergesi olarak *tessera frumentarianın* şeklini oluşturmuştur. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 169-172.

¹⁹¹Plin. *NH.* 34.54.

¹⁹²Cic. *Leg.*2.28.

Görsel 2.6. *Campus Martius, Largo Argentina'da bulunan Fortuna Huiusce Dei tapınağının kalıntıları.*
(https://en.wikipedia.org/wiki/Fortuna_Huiusce_Diei#/media/File:Largo_di_Torre_Argentina_Temple_B_4.jpg Erişim Tarihi 18.12.2022)

Tanrıça Fortuna'ya ait olduğu düşünülen en erken heykel parçaları Q. Lutatius Catulus'un barbarlara karşı kazandığı zafer sonrası adadığı tapınakta ele geçirilmiştir. Yaşlı Plinius da Catulus'un tanrıçaya heykeller adadığını ve bunların tapınakta bulunduğunu aktarmaktadır.¹⁹³ Roma'daki Largo Argentina'daki Fortuna Huiusce Diei Tapınağı'nın kalıntılarının altında, muhtemelen yukarıda sözü edilen külte ait devasa boyutlarda akrolitik¹⁹⁴ bir heykelin parçaları ele geçirilmiştir (Görsel 2.7).¹⁹⁵

¹⁹³Plin. *HN*.36.54. Ayrıca bkz. E. W. Leach (2010). Fortune's extremities: Q. Lutatius Catulus and Largo Argentina temple B: A Roman consular and his monument. *MAAR*, 55, s.111-134.

¹⁹⁴Antik Hellen ve Roma sanatında başı, kolları ve ayakları taştan, diğer kısımları ise ahşaptan yapılmış heykellerdir.

¹⁹⁵Miano,2018, **a.g.k.**, 110-111.

Görsel 2.7. Largo Argentina'daki Fortuna Huiusce Diei Tapınağı'nın kalıntıları altında bulunan Fortuna kültüne ait olduğu düşünülen ve boyutunun yaklaşık 8 metre olduğu hesaplanan kült heykelinin baş, kol ve ayak parçaları.

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:0670_framenti_della_statua_colossale_%22Fortuna_Huiusce_Diei%22_del_Tempio_B_dell%27Area_Sacra_di_Largo_Argentina,_opera_di_Skopas_Minore_II_sec._a_.C.jpg Erişim Tarihi 02.03.2023)

2.2.9. Fortuna in Antium

Roma kenti dışındaki önemli Fortuna kült merkezlerinde biri de Antium kentidir. Buradaki Fortuna Kültü'ne dair en erken referans, Romalı şair Horatius'un (MÖ 65- MÖ 8) *Carmina* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Şair eserinde, Fortuna'yı değişken niteliklere sahip koruyucu bir tanrıça olarak ve tekil bir şekilde tasvir etmektedir.¹⁹⁶ Ayrıca kültteki Fortunalar'ın, birden fazla nitelik taşıyan ve kahinlik ile ilişkilendirilen tanrıçalar olduğunu, ancak en belirgin niteliğinin, şehri koruyan, savaşta zafer getiren ve şehrin bereketini sağlayan tanrıça olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁷

Fortuna in Antium, MÖ 1. yüzyıla ait sikkeler üzerinde, "*fortunae antiates*" (Antium Fortunaları) olarak bilinen tasvirler ile ilişkilendirilmiştir. MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilen ve iki farklı Fortuna tipinin tasvir edildiği bu heykel grubundaki figürler birbirlerinden farklı bir şekilde giydirilmiştir (Görsel 2.8). Ele geçirilen nümizmatik kanıtlar da bu heykel grubunun temsilini doğrulamaktadır (Görsel 2.9). Kafası

¹⁹⁶Hor. *Carm.*1.35.

¹⁹⁷Matthews,2011, **a.g.k.**, 31-32.

olmayan figürlerin sikkeler üzerindeki tasvirlerinden yola çıkılarak önde olan ve miğfer taktığı düşünülmekte olan figür, khiton giymiş bir şekilde ve sağ göğsü açıkta betimlenmiştir. Sağ eliyle bir kılıç kabzasını kavradığı ve bunu yatay bir şekilde tuttuğu düşünülmektedir. Burada savaşçı bir kimlik ile tasvir edilen Fortuna, Roma siyasi ve askeri sanatında oldukça yaygın bir şekilde kullanılan savaşçı Amazon kadın tipi ile tasvir edilerek, sadece Roma'yı değil, aynı zamanda Roma'nın erdemlerinin (Virtus) kişileştirilmelerini de temsil etmektedir.¹⁹⁸ Brendel'e göre bu figür kadın olmasına rağmen erkeksi arayışları ve istekleri temsil etmekte ve bu nedenle aslında Fortuna Virilis'i göstermektedir. Buna karşılık olarak ikinci figürün, bol dökümlü kumaşla süslenmesinden ve *diadem* benzeri bir taç ile ayırt edici bir özellik kazandırılmış olarak anaç bir şekilde tasvir edilmesinden dolayı, karşılığı olan kardeşinin, Roma'daki Fortuna kültlerinden birisinin epiteti olan ve kadın veya kadınsı gibi anlamlara gelen "*muliebris*" (Fortuna Muliebris) olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁹⁹ Ancak, daha sonraki araştırmacılar sikke üzerindeki figürleri "*virilis*" ve "*muliebris*" olarak değil, Amazon tipinde tasvir edilen ve elinde bir *patera* veya kılıç tuttuğu düşünülen figürü Fortuna Victrix (Muzaffer Fortuna) ve diğer taç takan ve saçları örgülü olan figürü ise Fortuna Felix (Şanslı/Mutlu Fortuna) olarak tanımlamışlardır.²⁰⁰

Görsel 2.8. *Palestrina'da (Praeneste) Antium Fortunaları heykel grubu.*

(Brendel, 1960)

¹⁹⁸Matthews,2011, **a.g.k.**, 33.

¹⁹⁹O. J. Brendel (1960). Two Fortuna, Antium and Praeneste. *AJArch.*, 64(1), s.42-43.

²⁰⁰Matthews,2011, **a.g.k.**, 29.

Görsel 2.9. MÖ 19- MÖ 4 yılları arasına tarihlendirilen bir denarius (gümüş sikke). (RIC 1 Augustus 322) (3.83gr, 19.5mm)

(http://numismatics.org/ocre/results?q=deity_facet:%22Fortuna%20Victrix%22)

Erişim Tarihi 26.02.2023)

Bu ikili Fortuna Kültü heykelleri, tarzları ve genel görünümleri sebebiyle geç Hellenistik dönem (MÖ 100 civarı) sanatının bir ürünü olarak kabul edilmektedirler. Savaşçı kutsal bir dişil gücü temsil eden Amazon ikonografisi, Roma sanatına, Hellenistik sanatın kaynaklarından ulaşmış ve MÖ 1. yüzyıl itibariyle Hellen ve Roma sanatının ortak bir özelliği haline gelmiştir. Bütün bu eserler üzerinde, ikonografik açıdan, bereketin ve bolluğun sembolü olan yılan ile temsil edilen “*ferculum*” (tahtirevan) ön plana çıkmaktadır. Antium’daki altın veya yaldızlı temsillerin de tahtirevan üzerine yerleştirildiğini veya kalıcı olarak tahtirevan üzerine monte edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Brendel’e göre verilen bir adağı yerine getirmek için yapılan bir sunu olan bu heykellerin bir yerden bir yere taşınmak için yapıldığı göze çarpmaktadır.²⁰¹

2.2.10. Fortuna Barbata

Ergenliğe geçiş töreni ile ilişki bir kült olduğu düşünülen Fortuna Barbata (Sakallı Fortuna) Kültü hakkında, diğer kültlere nazaran çok az bilgi bulunmaktadır. Bu kült hakkında elde ettiğimiz bilgiler, erken dönem Hıristiyan yazar Tertullianus (MS 155-MS

²⁰¹Brendel,1960, **a.g.k.**, 43-47. Bu durumu aydınlatan en önemli verileri Tacitus vermektedir. Antium kentinde doğan imparator Nero (MS 54-MS 68), karısı Poppea’dan olan ve Antium’da doğan kızını korumak için Antium Fortunaları’nın yardımına başvurmuştur. Bu sebeple Antium’daki Fortuna heykellerini Roma’ya taşımış ve Capitol’daki Jüpiter’in tahtına yerleştirmiştir. Bkz. Tac. *Ann.*15.23. Antium Fortuna heykel grubunun taşınabilir özelliği, Macrobius’un verdiği bilgiler ile de kanıtlanabilmektedir. Macrobius, Antium’da iki Fortuna heykelinin, tanrı ve tanrıçaların yönlendirmesiyle kahinlere götürülmek üzere taşındığı söylemektedir. Bkz. Macrobius. *Sat.*1.23.13.

220) ve teolog ve felsefe yazarı Aziz Augustinus'un (MS 354-MS 430) eserlerine aittir. Onların eserlerinde Fortuna Barbata hakkında sadece geleneksel Roma dini ile alay etmek için bahsedilmiştir.²⁰² Tertullianus Fortuna Barbata'yı, gençlik tanrıçası Juventas gibi, erkekliğe geçen ve togalarını çıkararak erkek çocuklara ve yetişkin erkeklere yardım eden bir tanrıça olarak tanımlamaktadır.²⁰³ Augustinus ise *De Civitate Dei* (Tanrı'nın Şehri) adlı eserinde Fortuna Barbata'nın, "yetişkinlerin sakal bırakmasını sağlayan" bir tanrıça olarak görüldüğünden bahsetmektedir.²⁰⁴ Augustinus ayrıca, tanrıçanın gücünün sınırlılığı ile alay etmekte ve onun sakal verebileceğini, ancak sakalın çıkacağı yaşı sağlamayacak kadar zayıf olduğunu söylemektedir.²⁰⁵ Tertullianus ve Augustinus, Hıristiyan bir bakış açısı ile geleneksel tanrıları ve Roma dinini yermek için tanrıçanın gücünün sınırlı olduğunu ve ibadet edilmeye değmeyeceğini vurgulamaktadırlar. Augustinus için Fortuna Barbata, Juventas'ın gözetiminde, erkeklerin sakallarının uzamaya başladığı dönemde devreye girmektedirken, Tertullianus iki tanrıçayı karşıt olarak görmektedir: Fortuna Barbata erkekleri, Juventas ise ergenlik togalarını yeni çıkartan genç yetişkinleri gözetmektedir. Bazı araştırmacılar bu anlatılardan ve Barbata (sakallı) epitetinden yola çıkarak, tanrıçanın bir kadın vücudu ve sakal ile temsil edilen çift cinsiyetli bir heykelinin olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak kaynaklarda Fortuna Barbata heykelinin sakallı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.²⁰⁶ Külte yapılan önyargılı, düşmanca ve alaycı yorumlar ve elimizde arkeolojik veriler olmaması, tanrıçanın nasıl bir işlevi olduğunu ve kült uygulamalarının nasıl yapıldığını anlamaya dair gerçekleştirilen girişimleri imkânsız kılmaktadır.

2.3. Geç Cumhuriyet Dönemi Fortuna Kültü ve İkonografisi

MÖ 2. yüzyılda Roma'nın Hellen dünyasına doğru genişlemesi ve Geç Cumhuriyet Dönemiyle birlikte, geleneksel kadın, annelik, bereket, çocuk ve kehanet gibi anlamlarını kaybetmeye başlayan Fortuna, Hellenistik Dönem Tykhe'si gibi bireye ait, onu koruyup kollayan ve ona başarı getiren kişisel bir güç olarak görülmeye başlanmıştır. Roma'nın önde gelen komutanları ve Romalılar, kendileriyle Fortuna arasında bağlar kurmuşlardır. MÖ 1. yüzyıldan itibaren başarılı, güçlü ve cesur bir komutan ve siyasi liderin özelliği

²⁰²Miano,2018, a.g.k.,130.

²⁰³Tert. *Ad nat.*2.11.

²⁰⁴August. *De civ. D.* 4.11.

²⁰⁵August. *De civ. D.* 6.1.

²⁰⁶Miano,2018, a.g.k.,131-132.

olarak talih kavramı da önemli bir kişisel özellik şeklinde görülmeye başlanmış ve böylece tanrıça Fortuna, Romalı bir komutan ve siyasi liderin koruyucusu ve destekleyicisi olarak görülmüştür. Bu askeri ve siyasi liderler, tanrıça Fortuna'ya ibadet ederek, kişisel özelliklerinden biri olan talih kavramını, tanrıçaya yaptıkları ibadetle birleştirmiş ve güçlendirmişlerdir.²⁰⁷

2.2.1. Julius Cesar (MÖ 64-MÖ 44) Öncesi Fortuna

MÖ 2. ve 1. yüzyılda, Hellenistik kralların kişisel Tykhe'si anlayışı Roma'ya nüfuz etmiş ve hemen yukarıda değinildiği gibi artık Romalı komutan ve devlet adamları da kendilerini Fortuna ile ilişkilendirmişlerdir. Marius (MÖ 119-MÖ 86), çağdaşları tarafından Fortuna'nın favorisi olarak görülen ilk devlet adamı olmuştur. Ancak bu döneme ait Fortuna'nın yer aldığı bir sikke veya herhangi tasviri bulunamamıştır. Zamanla gözden düşen Marius'un, Fortuna'nın zayıf olanı güçlü olan için terk eden doğası ile karşılaştığı düşünülmüş ve böylece tanrıçanın onu Sulla (MÖ 107-MÖ 82) lehine terk ettiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Nitekim Fortuna'nın, insanın güçlüyken yanında olduğu ve güçten düşünce de onu terk ettiği anlayışı Roma siyasal düşüncesinde yer edinmeye başlamıştır.²⁰⁸

Sulla, kendisini Fortuna'nın favorilerinden birisi olarak gören bir komutan olmuştur. Nitekim, tanrıçanın Praeneste'deki tapınağını yenilemiş ve kazandığı bir dizi zafer sonrası kendisini Fortuna'nın favorisi ve çocuğu olarak görerek, başarı ve iyi şans gibi anlamlara gelen ve aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi'nin kavramsal tanrıçalarından biri olan "*felicitas*"²⁰⁹ kelimesinden türeyen ve mutlu ve şanslı gibi anlamlara gelen

²⁰⁷Miano,2018, a.g.k., 124.

²⁰⁸Arya,2002, a.g.k., 165. Plutarkhos'un anlattıklarına göre, Marius gençliğinde öne çıkan bir komutan iken yaşlılığında sevilmeyen bir lidere dönüştüğü için Fortuna'yı güvenilmez bir tanrıça olarak görmüştür. Marius, Fortuna'nın yardımı ile Roma'nın siyasi ve askeri olarak yükselerek ortaya çıkan ilk siyasi lider olarak görülmüştür. Ancak daha sonra Sulla için terk edilmiştir. Bkz. Plut. *Vit. Mar.* 45.5. Numidia kralı Jugurtha'ya karşı verdiği savaşta (MÖ 112-MÖ 106) Marius, Fortuna'nın kendine yardımcı bulunduğunu düşünmüş ve kendisini tanrıçaya bağlamıştır. Tarihçi Sallustius'a göre Marius bu savaştan başarıyla çıkmasında talih ve şans fazlasıyla yanında olmuştur. Tarihçi de sürekli Marius'un bu savaştaki talihine atıfta bulunmuştur. Savaşı planlama ile değil şans eseri kazanmıştır. Marius'un savaşı kazanmasında ve konsül olmasında şansın oynadığı rol üzerinde durulmuştur. Bkz. C. D. Gilbert (1973) *Marius and Fortuna. CQ*, 23(1) s.104-107.; H. C. Avery (1967). *Marius Felix. Hermes*, 95(H. 3), s.324-330.

²⁰⁹Başarılı bir komutanın nitelikleri arasında sayılan Felicitas (Eutykhe) Kültü için MÖ 151 yılı konsülü olan Lucius Licinius Lucullus tarafından bir tapınak adanmıştır. Romalılara göre Virtus (Erdem) ve Felicitas (İyi Talih) başarılı komutan ve siyasi liderin tanımlayıcı ve övgüye değer özelliklerinden olmalıydı. Felicitas, Fortuna'nın bazı ikonografilerine benzer bir şekilde, Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde nadir olarak karşımıza çıksa da genellikle imparatorluk döneminde Pax (Barış) ile ilişkilendirilen ve tanrı Hermes'in asası olan *caduceus* ile özdeşleştirilmiştir. Felicitas'ın popülerliğinin artması, Fortuna Kültü'nün önemini azaltmamıştır. Felicitas, Fortuna gibi kötü, değişken ve karasız bir talih

“Felix” lakabını benimsemiş ve kullanmıştır.²¹⁰ Sulla kendi siyasi kimliğini şekillendirmek için siyasi ve ikonografik tarzını, Hellenistik hükümdarlar kadar sağlam bir şekilde kendisini Fortuna ile ilişkilendirerek göstermiştir.²¹¹ Bu döneme ait üzerinde Fortuna’nın bulunduğu veya tanrıçaya doğrudan atıf yapılan bir sikke bulunmamaktadır. Ancak MÖ 81 yılına tarihlendirilen ve Sulla tarafından basılan bir sikkenin arka yüzünde *dikeras* (çift *cornucopia*) görülebilmektedir (Görsel 2.10). Sikkenin ön yüzünde Fortuna ile sıkça ilişkilendirilen ve Sulla’nın bir başka yakın ilişki kurduğu tanrıça Venüs²¹² ve arka yüzde de Fortuna’nın simgelerinde biri olan çift *cornucopia* yer almaktadır. Burada *cornucopia/dikeras*, Roma halkının ihtiyaç duyduğu tahıl gereksiniminin sağlayıcı olarak, Fortuna’nın Sulla’ya sağladığı şans ve talihi işaret ediyor olmalıdır.

anlayışını değil, sadece olumlu ve iyi bir talihi tanımlamak için kullanılmıştır. Felicitas’ı Fortuna’dan ayıran en önemli özellik olumsuz anlamlar ifade etmemesidir. Kelimenin hem Grekçe (Eutykhe) hem de Latince (Felicitas) anlamları Fortuna/Tykhe ile kurdukları yakın bağlantının altını çizmektedir. Felicitas, Fortuna’nın iyi tarafına yaptıkları bir vurgudur ve zamanla bu durum ayrı bir kültün gelişimine yol açmıştır (Hellen dünyasındaki Tykhe ve Agathe Tykhe gibi). Felicitas ve Fortuna arasındaki en önemli fark, Fortuna’nın kötü tarafı varken Felicitas’ın olumsuz ve kötü yönünün olmamasıdır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 162-164. Ayrıca bkz. M. Prusac (2011). Personifications of Eudaimonia, Felicitas and Fortuna in Greek and Roman art. *Symbolae Osloenses*, 85(1), s. 74-93.

²¹⁰Miano,2018, **a.g.k.**, 133. Sulla, Fortuna’yı kişisel anlamda Roma siyasetinin ve dininin ön saflarına taşıyan ilk devlet adamıdır. Sulla, yazdığı anılarında onun Felicitas’a sahip olmasında sorumlu olan Fortuna ile olan özel yakınlığından bahsetmiştir. Onun, tanrıça ile olan bu yakınlığı onu kral Servius Tullius ile yan yana koymuş ve Hellenistik hükümdarların yarı tanrı statüsünün Roma’daki ihtiyacına karşılık vermiştir. Sulla’nın iyi talihinin sağlayıcısı olan Fortuna’ya olan yakınlığı ve bağlılığı Plutarkhos’un Sulla’nın hayatına dair yaptığı anlatımda belirgin bir şekilde yer almaktadır. Sulla’nın Fortuna’ya önem vermesi ve onu dikkate alması ve güçlerini tanıması, tanrıçanın siyasi, dini ve sosyal yönlerini içermektedir. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 181-185. Ayrıca tanrıça Fortuna ve Sulla ilişkisi için bkz. J. P. Balsdon (1951). Sulla Felix. *JRS*, 41(1-2), s.1-10.; T. W. Hillard (1991). Sulla’s early fortunes and his reputation. *Antichthon*, 25, s.63-71.; Plut. *Vit. Sull.*6.

²¹¹Arya,2002, **a.g.k.**, 180.

²¹²Sulla, Fortuna’nın yanı sıra Venüs ile, özellikle kendi kurduğu kült olan ve Fortuna’nın Venüs ile senkretik olarak ilişkilendirildiği bir kült olan Venüs Felix ile yakın ilişki kurmuştur. Fortuna, Sulla’nın ikonografik ve dini programı için Venüs ve Felicitas arasında bir bağlantı işlevi görmüş ve Fortuna’nın zengin ikonografisi sebebiyle Sulla için önemli bir figür olmaya devam etmiştir. Sulla, Yunanistan ve Küçük Asya’da kendisinin koruyucu tanrıçası olarak gördüğü Venüs gözdesi olarak tanımladığı “Epaphroditus” olarak tanımladığı bir yazıtla sunuda bulunmuştur. Venüs ve Fortuna’nın Geç Cumhuriyet Dönemi Roma siyasetinde, dini ve sosyal hayatında artan önemi, Sulla, Pompeius (MÖ 89-MÖ 48), Julius Caesar ve Octavianus ile olan yakın ilişkileri ile de iyi şekilde kanıtlanmıştır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 186-189.

Görsel 2.10. MÖ 81 yılında Sulla tarafından bastırılmış bir denarius. (RRC 375/2) (3.91gr, 20mm)
(<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=2121219&AucID=5069&Lot=868&Val=f9c41aa7995dabb78fde5d4f987787c> Erişim Tarihi 03.03.2023)

Sulla'nın yardımcılarında ve Praeneste kolonisinin kurucusu olan M. Terentius Varro Lucullus (MÖ 73-MÖ 56), kolonideki yenileme çalışmalarının da sorumlusu olmuştur. Sulla'nın ona verdiği görevden anlaşılacağı üzere, geleneği uzun döneme yayılan Fortuna Primigenia Kültü'nün Sulla zamanında halen değer gördüğü söylenebilmektedir. Nitekim soyu Praeneste'deki Cestii ailesine dayanan M. Plaetorius Cestianus'un, Praeneste kökenini onurlandırmak için MÖ 68 yılında bastırdığı bir sikke üzerinde bulunan figürün Fortuna Primigenia olduğu düşünülmektedir (Görsel 2.11). Bu durum tanrıçanın kentteki kutsal alanının devam eden önemine dair bir vurgu olarak görülmüştür. Şehrin statüsü ve Roma'nın geçirdiği sosyal ve kültürel değişimler bu kültürün değerini azaltmamıştır. Çeşitli gruplardan insanlar, Sulla dönemi ve sonrasında da Fortuna Primigenia'yı onurlandırmaya hem eski hem de yeni yollarla devam etmişlerdir.²¹³ Sikke üzerinde Fortuna Primigenia Kültü'ne dair kehanet ile ilişkili olarak Cicero'nun anlattığı hikayede²¹⁴ bir çocuğun kehanet uygulamalarında önemli bir rol

²¹³Miano,2018, **a.g.k.**, 37-38.

²¹⁴Cic. *Div.* 2.85-86. Praeneste'deki Fortuna Primigenia Kültü kahinlik özelliği ile de ön plana çıkmıştır. Söz konusu kolonide, bir yığın içerisinde rastgele bir öge çekerek geleceği önceden haber veren bir kâhin bulunduğu bilinmektedir. Cicero, "*De Divinatione*" adlı eserinde, kehanette kullanılan yöntemleri tartışırken en ünlü kehanet biliciliğinin kökeni olarak Praeneste'yi göstermektedir. Buna göre Praeneste'de ikamet eden ve bir soylu olan Numerius Suffustius belirli bir yerde bulunan çakmaktaşı bir kayayı yarıp açması emredilen bir rüya görmüştür. Rüyasında gördüklerinden korkan Numerius Suffustius, hemşehrilerinin alay etmelerine aldırmadan rüyasında kendisine emredilene yapmaya kalkışmıştır. Sonunda taşı kırıp açtığında içerisinde meşe üzerine kadim karakterler ile oyulmuş kehanet ögeleri ortaya çıkmıştır. Cicero ayrıca bu kayanın yukarıda bahsettiğimiz heykelin yanında bulunduğunu ve bu yerin dini olarak korunduğunu belirtmektedir. Fortuna Tapınağı'nın bulunduğu yerde bulunan bir zeytin ağacından bal aktığına dair bir söylem olduğunu söyleyen Cicero, kehanet ögelerinin ağaçtan yapılan bir sandıkta saklandığını belirtmekte ve bu ögelerinin bir çocuğun eliyle karıştırılarak çektiğini söylemektedir.

oynaması ve kader, kura, kehanet ve talih gibi anlamlara gelen “SORS” sözcüğünün yer almasından dolayı bu sikkenin Fortuna’nın tasvir edildiği ilk sikke olduğu düşünülse de üzerinde tanrıça Fortuna’ya doğrudan bir atıfta bulunulmaması ve ayırt edici bir özelliğinin yer almaması sebebiyle kesin bir sonuca varılamamıştır.

Görsel 2.11. MÖ 69-MÖ 68 yılında M. Plaetorius Cestianus tarafından Roma’da basılmış bir denarius.

(RRC 405/2) (4.03 gr.)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1902-0206-146 Erişim Tarihi 02.03.2023)

Roma anlatısına göre değişken, kaprisli, kararsız ve başarısız olanı, başarılı olan için terk eden Fortuna, Sulla için Marius’u, Lucullus için Sulla’yı (MÖ 91-MÖ 66), Pompeius (MÖ 89-MÖ 48) için de Lucullus’u terk etmiş ve her zaman başarılı olanın yanında yer alacak şekilde kurgulanmıştır. Marius, Sulla ve Lucullus gibi devlet adamları siyasi amaçlarını ve faaliyetlerini meşrulaştırmak, yaptıkları işleri huşu duyulan bir tanrıça olan Fortuna’nın yardımı ile yaptıklarını ve kazandıklarını tanrıça sayesinde elde ettiklerini mesajını vurgulamışlardır. Fortuna’nın etkili ikonografik özelliklerini kullanarak kendileri siyasi olarak önemli bir rol sahibi şeklinde göstermişlerdir. Cicero, Pompeius ve Caesar arasındaki mücadele sırasındaki konuşmalarında askeri bilgi, erdem, otorite (nüfuz) kavramlarının (*belli scientia, virtus, auctoritas*) yanı sıra “*fortuna*” kavramını da iyi bir komutanın önemli bir özelliği olarak göstermektedir.²¹⁵ Ona göre

²¹⁵Cic. *Leg. Man.* 10.28. Bu konuşmasında Cicero, Fortuna’yı Pompeius için önemli bir hale getirmektedir. Cicero konuşmanın ilerleyen kısımlarında Fortuna Publica Populi Romani’ye aktif bir rol vermekte ve Pompeius’u Küçük Asya’ya zafer kazanması için gönderenin Fortuna olduğunu belirterek Caesar’a karşı Pompeius’un propagandasını yapmaktadır. Bkz. Cic. *Leg. Man.* 15.45. Cicero burada Quirinal Tepesi’nde tapınağı bulunan tanrıça ile Pompeius arasında doğrudan kutsal bir bağ kurmaktadır. Olağanüstü savaş bilgisi, erdemi, seçkin otoritesi ve talihi sebebiyle Pompeius’a Küçük Asya üzerinde *imperium* (emretme yetkisi) verilmesi gerektiğini söyleyerek rakiplerinin siyasi gücünü kırmak istemektedir. Bkz. Cic. *Leg. Man.* 16.49.

Marius ve Pompeius gibi büyük adamlar kutsal bir talih ile bağlantılı olmuş ve onun sayesinde onurlarını ve başarılarını elde etmişlerdir.²¹⁶ Bu önemli devlet adamları da elde ettikleri onurların, şöhretlerin ve askeri başarılarının Fortuna'dan geldiğini kabul etmiş ve onun ikonografik gücünü siyasi propaganda aracı olarak kullanmışlardır.

Sulla'nın ve onun Fortuna'sının bir halefi ve mirasçısı olarak Pompeius da inşa ettirdiği tiyatro kompleksi²¹⁷ ve sikkeler aracılığıyla Fortuna ile olan güçlü bağını beyan etmiştir. MÖ 49 yılında, Pompeius'un bir yandaşı olan ve sikke basımı yapan Q. Sicinius, Fortuna'ya doğrudan atıfta bulunulan ilk nümizmatik tasvirini denarius (gümüş sikke) üzerinde kullanmıştır. Sikkenin ön yüzünde, Fortuna Populi Romani'nin *diadem* takmış başı ve FORT-PR (Fortuna Populi Romani) yazısı bulunmaktadır. Arka yüzde ise Q SICINIUS ve III-VIR yazısı ve tanrıçanın Fortuna'nın sembolleri olan hurma dalı, seyahat ve kılavuzluk ile ilişkili tanrı Hermes'in barışı ve seyahati temsil eden asası olan *caduceus* ve bir çelenk tasvir edilmiştir (Görsel 2.12). Bu sikkede kullanılan hurma dalı, *caduceus* ve çelenk, Fortuna'nın Pompeius'a bahsettiği ve Julius Caesar ile gireceği mücadelede de vermeye devam edeceği iyi talihi ve şansı temsil etmektedir. Burada Fortuna Publici Romani'nin ikonografik gücünün kullanımı; Pompeius'un kendi kişisel Fortuna'sına yeni bir atıf olmuş ve Hellenistik dünyada olduğu gibi Roma'daki yarı tanrı devlet adamlarının varlığını kabul ettiğini göstermiştir.²¹⁸

²¹⁶Cic. *Leg. Man.* 16.47.

²¹⁷Pompeius MÖ 55 yılında Campus Martius'da bir tiyatro kompleksi inşa ettirmiştir. Bu tiyatro kompleksi Venüs Victrix'e adanmış merkezi bir tapınağa ek olarak Felicitas, Honos (Onur), Virtus ve Victoria'ya ait dört küçük mabedi içermekteydi. Kompleks, Praeneste'deki Fortuna Primigenia Tapınağı'nın temel özellikleri taklit edilerek inşa edilmiş ve aynı zamanda Pompeius'un ikamet ettiği evi de bu komplekse dahil edilmiştir. Pompeius'un evinin birçok kutsal varlığın kutsal alanıyla ilişkisi önemli siyasi ve sembolik sonuçlar doğurmuş ve fayda sağlamıştır. Ayrıca selefi Lucullus'un evi de benzer şekilde Fortuna Kültü kutsal alanı barındırmaktadır. Ayrıca bu kompleks ve içindeki kutsal alanlar, Fortuna Equestris ve Fortuna Huiusce Diei tapınaklarına yakın bir mesafede bulunmaktaydı. Pompeius'un kompleksindeki kutsal alanlar ve bu diğer iki Fortuna Tapınağı'nın birlikteliği, Pompeius'un Hellenistik hükümdarları taklit eden bir Roma hanedanı imajını sağlamlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Roma'nın saygıdeğer geçmişiyle ve Servius Tullius'un evinde onunla yaşayan Fortuna arasındaki sıkı ilişkiyi de yeniden gündeme getirerek, kendisini Fortuna'nın gözdesi olarak göstermiş ve siyasi gücünü pekiştirmiştir. Bunlara ek olarak Fortuna Huiusce Diei Tapınağı'nın, şehrin önemli bir tahıl limanı olan Porticus Muncicia'ya olan yakınlığı ve Fortuna'nın gemilerle getirilen tahılın güvenliğinden sorumlu olduğu vurgusu Catulus tarafından yapılmıştır. Pompeius'a tahıl ithalatının ve dağıtımının denetiminden sorumlu olan kurulun (*cura annonae*) başına getirilmiştir. Bu sebeple, Arya'ya göre Fortuna Tapınağı, Porticus Muncicia ile Pompeius'un tiyatro kompleksi arasında sembolik bir bağlantı görevi görmüştür. Bkz. Arya, 2002, **a.g.k.**, 198-201.

²¹⁸Arya, 2002, **a.g.k.**, 196-198.

Görsel 2.12. MÖ 49'da Q. Sicinius tarafından Pompeius adına Roma'da bastırılan denarius. (RRC 440/1) (3.83gr)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.3257> Erişim Tarihi 04.03.2023)

2.2.2. Julius Caesar Dönemi: Fortuna Caesaris

Geç Cumhuriyet Dönemi'nin diğer devlet adamları gibi Julius Caesar'ın da kazandığı zaferler ve övgüye değer askeri kariyeri sebebiyle başta Cicero olmak üzere birçok Romalı tarafından o güne kadar görülmemiş olağanüstü bir talihe ve şansa sahip olduğu vurgulanmıştır. Kendi kaleme aldığı eserlerinden, çağdaşlarından veya daha sonraki eserlerden anlaşılacağı üzere, Caesar'ın yaşamı boyunca talihin onun yanında olduğu fikrinin yaygın olduğu görülebilmektedir. Caesar, MÖ 46 yılında Afrika'da, Pompeius'un destekçilerine karşı verdiği Thapsus Savaşı'nda, savaş narası olarak Felicitas'ı kullanmış ve yaşamının sonlarına doğru *fortunası*(*tykhesi*) üzerine yemin etme kararı alınmıştır.²¹⁹ Nitekim Caesar, Pompeius ile giriştiği iktidar mücadelesinde birçok

²¹⁹E. Tappan (1931). Julius Caesar's luck." *CJ*. 27(1), s.3-4. Thapsus Savaşı ve Felicitas için bkz. Caes. *BAfr*. 83. *Fortunası* üzerine yemin edilmesi hakkında bkz. Cass. Dio. 44.6.1. Caesar'ın fortunasına ilişkin en meşhur hikayelerden biri olayla çağdaş olmayan kayıtlarda bulunmayan bir hikayedir. Caesar MÖ 48 yılı kışında Pompeius'a karşı mücadele vermek için Adriyatik Denizi'ni geçmiştir. Caesar, olumsuz hava koşullarına rağmen askerlerin nakliyesini bizzat denetleyebilmek için küçük bir balıkçı teknesinde kimliği belirsiz bir şekilde İtalya'ya geri dönmeye çalışmıştır. Balıkçı bu hava koşullarında geçmenin imkânsız olduğu söyleyerek vazgeçmek istemiş ve buna karşılık Caesar da kimliğini ifşa ederek kayıkçıyı cesaretlendirmiştir. Caesar'ın kayıkçıyı cesaretlendirmek için söylediği sözün altı farklı yazar tarafından dokuz farklı versiyonu bulunmaktadır. Plutarkhos ve Hellen tarihçi Appianos'a (MS 95-MS 165) göre Caesar kayıkçıya, "Caesar'ı Caesar'ın talihini (*tykhesini*) taşıyorsun" demiştir. Ancak geçiş başarısız olmuş, Caesar ordunun geri kalanının kendisine katılması için neredeyse bir yıl beklemek zorunda kalmıştır. Bunun gibi hikayelerle Caesar'ın koruyucu bir *fortunaya* sahip olduğu inancı pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 149-150. Julius Caesar ve Fortuna hakkında ayrıca bkz. W. W. Fowler (1903). Caesar's conception of Fortuna. *CR*, 17(3), s.153-156.; P. R. Murphy (1986). Caesar's Continuator and Caesar's" Felicitas". *CW*, 79(5), s.307-317.; C. Brutscher (1958). Cäsar und sein Glück. *Museum Helveticum*, 15(1), s.75-83.; W. H. Friedrich (1938). Cato, Caesar and Fortuna bei Lucan. *Hermes*, 73(H. 4), s.391-423.; T. S. Forster (2020). *Julius Caesar, Fortune, and Latin Historiography in Twelfth-Century England*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cambridge: Sellwyn College.

sembolik inşa faaliyetine başvurarak rakibini alt etmeye çalışmıştır. Lucullus ve Pompeius gibi Caesar da Fortuna ile olan yakınlığını inşa ettirdiği bahçe kompleksinin (*horti*) stratejik planlamasıyla ve Fortuna tapınaklarına olan yakın konumu ile vurgulamaya çalışmıştır.²²⁰

Julius Caesar ile ortaya çıkan “kişisel Fortuna fikri”, bu dönemde genel olarak “halkın Fortuna’sı” fikrinden daha geçerli bir hale gelmiştir. Caesar, kendisini Fortuna’nın gözdesi olarak kabul edip, Fortuna aracılığıyla halkın korunmasında rol oynadığı düşünülmüş ve kendi gücünü pekiştirmiştir.²²¹ Tanrıçanın onu ve gücünü koruma konusunda oynadığı önemli rol göz önüne alındığında, Caesar’ın oluşturduğu Fortuna Caesaris Kültüyle birlikte, kral Servius Tullius’u koruyan ve onun egemenliğinin sağlayıcı olan Fortuna anlayışına geri dönüş yapılmıştır.²²²

Julius Caesar, kendi kaleme aldığı eserlerinde “*fortuna*” kavramına sıkça yer vermektedir. Eserlerinde bir tanrıça olarak karakterize etmediği Fortuna, kaprisli ve değişken bir insanüstü bir güç olarak tanımlanmaktadır.²²³ MÖ 49 yılında askeri bir sefer için yola çıkmadan önce Jüpiter yerine Fortuna’ya sunuda bulunarak Fortuna Caesaris Kültü’nü oluşturduğu düşünülmektedir.²²⁴ Caesar dönemindeki sikkelerde görüldüğü üzere Fortuna ikonografisi onun yönetimi altında önemli bir gelişim göstermiştir. P. Sepullius Macer’in MÖ 44 yılında bastırdığı sikkenin ön yüzünde kanatlı bir Victoria tasviri, arka yüzünde ise ayakta duran, *cornucopia* ve yeke (*gubernaculum*) taşıyan Fortuna tasviri bulunmaktadır (Görsel 2.13). Her iki tanrıça da Julius Caesar’ın koruyucusu ve yoldaşı olarak görülmüştür. Hellenistik Dönem’de nadir şekilde karşımıza

²²⁰Arya,2002, **a.g.k.**, 208. Caesar’ın inşa ettirdiği bahçe kompleksi hem soyunu dayandırdığı tanrıça Venüs’ün hem de Fortuna’nın tapınaklarına yakın bir mesafede bulunmaktaydı. Caesar’ın hem edebi hem de mimari olarak oluşturduğu algılar daha sonra Roma imparatorları ve Fortuna arasında devam edecek olan özel baği meşrulaştırmıştır. Örneğin imparator Tiberius, Caesar’ın Tiber Nehri kıyısında bulunan bahçesine bir Fors Fortuna Tapınağı adayarak, Fortuna’nın gözdeleri olarak görülen Julius Caesar ve Servius Tullius ile olan ilişkisi aracılığıyla kendi talihin ve iktidarını meşrulaştırmış ve güçlendirmiştir. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 208-210.

²²¹Caesar ile ilişkili olarak kişisel Fortuna anlayışını yapılan atıflar, sadece askeri başarılar ile bağlantılı olan bir Fortuna anlayışının yanı sıra, koruyucu ruh ve kişisel talih ve kaderin şekillenmesine daha yakın bir Fortuna anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bkz. Matthews,2011, **a.g.k.**, 75-76.

²²²Matthews,2011, **a.g.k.**, 77.

²²³Caesar, “*fortuna*” kavramını kullanırken, bazen tanrıçaya atıfta bulunuyor gibi gözükse de hiçbir zaman Fortuna’nın bir tanrıça olduğunu açıkça belirtmemektedir. Caesar, “*fortuna*” kavramını olumsuz çağrışımlar da içerdiği için doğrudan tanrıça ile ilişkilendirmeyi tercih etmemiş gibi gözükmektedir. Bkz. Miano,2018, **a.g.k.**, 141-143.

²²⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 205. Caesar MÖ 49 yılının sonlarına doğru İtalya’dan Epirus’a geçmek için hazırlanırken, Fortuna’ya bir boğa kurbanı töreni düzenlerken, boğa gölden yüzerek kaçmış ve Caesar bunu Adriyatik Denizi’ni başarıyla geçeceğinin alameti olarak görmüştür. Bkz. Cass. Dio. 41.39.2.; Miano,2018, **a.g.k.**, 148-149.

çıkan bu ikonografi, Roma sikkelerinin üzerinde ilk kez kullanılmış ve yekenin kullanımıyla Fortuna'nın denizcilikteki ve insan hayatı yönlendirmedeki önemi ve rolü vurgulanmıştır. Ancak bahsettiğimiz sikke üzerinde figürü Fortuna olarak tanımlayan bir yazı bulunmamaktadır. Miano'ya göre bu durumun sebebi, ikonografinin Roma sikkelerinde yeni olmasından dolayı, sikkelerin basıldığı dönemde, tanrıçanın tanımlanmasının henüz tam olarak yapılamadığı şeklindedir.²²⁵

Görsel 2.13. MÖ 44 yılında P. Sepullius Macer tarafından bastırılan quinarius (gümüş sikke). (RRC 480/25) (1.65gr, 15mm)

(<http://numismatics.org/crro/results?q=RRC+480%2F25> Erişim Tarihi 05.02.2023)

Roma dünyasında Fortuna'nın denizcilik ve insan hayatını yönlendirdiği ve rehberlik ettiği nitelikleri ilk olarak Romalı oyun yazarı Terentius (MÖ 195/185- MÖ 159?) ve şair Lucretius'un (MÖ 99-MÖ 55) eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yazarlar Fortuna'yı "gubernans" (rehberlik eden) ve "gubernatrix" (yönetici/şef) olarak tanımlayan ilk yazarlardır.²²⁶ İmparatorluk dönemi yazarı Dion Khrysostomos'a göre de yeke, tanrıçanın insanların hayatına yön verdiğini göstermektedir.²²⁷ MÖ 44 yılında basılan sikkede Fortuna'nın yeke ile gösterilmesi ve bu ikonografinin Roma'da ortaya çıkışı, Julius Caesar'ın tanrıça ile olan bağlantısına ve Plutarkhos tarafından aktarılan bir hikâyeye dayandırıldığı düşünülmektedir. Bu hikâyeye göre, Adriyatik Denizi'ni geçmek için bir tekneye binen Caesar, kimliğini balıkçıya açıklamış ve denizi geçerken endişelenmemesi gerektiğini, çünkü Cesar'ı ve onun talihini (*fortunasını*) taşıdığını

²²⁵Miano,2018, a.g.k., 151.

²²⁶Ter. *Eun.* 1046.; Lucr. 5.107.

²²⁷Dio Chrys. *Or.* 63.7.

söylemiştir.²²⁸ Tanrıçanın ikonografisinde, Hellen dünyasında kullanılmaya başlanılmış olan yeke, Roma dünyasında, sonraki dönemlerde, Roma emperyalizmini vurgulamak için daha belirgin ve sık olarak kullanılan ikonografik bir özellikte olmuştur.²²⁹

Bir kaptanın gemiyi ve içindeki insanların kaderini yönetmesi gibi tanrıça Tykhe/Fortuna da yeke ile evrenin ve dünyanın yöneticisi ve hükümdarı olarak gösterilmiştir. Yeke ile yalnızca tanrıçanın denizler ile olan ilişkisi değil onun insanların hayatını yönlendiren bir dümenci rolü olduğu da ustaca vurgulanmıştır. Matthews'a göre yeke, Fortuna'nın insanların hayatını bir denizci gibi yönlendirme biçimini simgeliyor olsa da bu metafor, kolaylıkla "devlet gemisi" yani devlet yönetimi şeklinde de genişletilebilmektedir.²³⁰

Eskiçağda gemi yolculukları, ticaretin ve seyahatin en hızlı yollarından biri olsa da denizde çıkacak fırtınalar veya korsanlar, aynı süreci tehlikeli ve korumasız bir hale de getirebilmişlerdir. Özellikle, İskenderiye'den Roma'ya deniz yoluyla getirilecek buğday için gemi yolculuğu önemliydi ve bu nedenle, Roma'nın önemli limanlarının yakınlarında Fortuna tapınaklarının bulunmaktaydı. Tanrıça hem buğdayı sağlayan hem de onu koruyan bir niteliğe sahipti ve böylece denizler ile ilişkilendirilen ve bir yeke ile tasvir edilen tanrıçanın, denizlerin ve denizcilerin koruyucusu olarak görülmesini sağlamıştı. Romalı şair Propertius (MÖ 50/45-MÖ 15) deniz yolculuğunun tehlikelerini ve ölüme götüren yolunu şöyle ifade etmektedir: "*Bu ölüm insanın kendi elinden gelir. Dünya Kader için çok küçüktü, biz de dalgaları (denizleri) ekledik: Sanatlarımızla Fortuna'ya giden sefil yolları genişlettik.*"²³¹ Denizleri yalnızca Fortuna'nın egemenliğinde olduğunu belirten Propertius, aynı zamanda "*dalgaların (denizlerin) tanrıları yoktur*" diyerek, Fortuna'nın üzerinde herhangi bir kutsal egemenliğinin bulunmadığını da ima etmektedir.²³² MÖ 100- MS 30 yılları arasına tarihlendirilen bir heykelde de Fortuna, yeke ve *cornucopia* ile tasvir edilmiş ve geleneksel ikonografisi plastik sanatlarda da temsil edilmeye başlanmıştır (Görsel 2.14). Yine Julius Caesar dönemine ait bir sikkeyle, Roma Cumhuriyeti'nin Fortuna'sı, siyasi, dini, kültürel ve sosyal koşullardaki önemiyle birlikte Caesar'ın egemenliği altına girmiştir. Arya'ya göre Fortuna bu sebeple

²²⁸Plut. *De fort. Rom.* 319C-D.

²²⁹Arya,2002, **a.g.k.**, 78-79. Yeke ile ilgili olarak ayrıca bkz. A. Göttlicher (1981). Fortuna Gubernatrix: Das Steuerruder als römisches Glückssymbol. *Antike Welt*, 12(4), s.27-33.

²³⁰Matthews,2011, **a.g.k.**, 190.

²³¹Prop. 3.7.30-32. "*Ista per humanas mors venit acta manus. Terra parum fuerat Fatis, adiecimus undas: Fortunae miseris auximus arte vias.*"

²³²Prop. 3.7.18.

Hellenistik dünyadaki Tykhe gibi şehir duvarlarını temsil eden bir taç ile tasvir edilmemiştir. Çünkü artık kentin Fortuna'sını değil, Caesar'ın kişisel Fortuna'sını tasvir etmektedir.²³³ Ayrıca Julius Caesar dönemindeki tanrıça Fortuna ikonografisine ek olarak MÖ 42 yılında basılan bir sikkede, doğrudan tanrıçaya yer verilmemiş ve isim olarak atıfta bulunulmamış olsa da tanrıçanın en ayırt edici ikonografik nitelikleri olan *cornucopia*, yeke, dünyayı temsil eden küre ve tanrı Hermes'in asası *caduceusa* bir arada yer verilmiştir (Görsel 2.15).

Görsel 2.14. MÖ 100- MS 30 yılları arasına tarihlendirilen ve ayakta duran, sağ elinde sadece yekenin kalan parçasını tutan ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli. (93.98cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1849-1201-53 Erişim Tarihi 05.02.2023)

Görsel 2.15. MÖ 42 yılında, Roma'da, L. Mussidius Longus tarafından bastırılmış denarius. (RRC 494/39a) (4.087gr,16mm)

(<http://numismatics.org/collection/1937.158.321> Erişim Tarihi 21.03.2023)

²³³Arya,2002, a.g.k., 206-207.

2.2.3. Julius Cesar sonrası Fortuna

Caesar'ın hem mimari hem ikonografik olarak Fortuna'ya gösterdiği yakınlığın vurgusu, Cumhuriyetin son yıllarında halefleri tarafından da devam ettirilmiştir. Onun, Roma dünyasında ortaya çıkardığı kişisel Fortuna fikri ve tanrıçanın onun yanında olduğu kişinin koruyucusu olduğu ve ona zafer ve refah getireceği anlayışı haleflerinin izleyeceği politikaları etkilemiştir. Caesar, mirasçıları ve halefleri olan yeğeni Octavianus'a ve başarılı bir devlet adamı ve komutan olan Marcus Antonius'a, Geç Cumhuriyet Dönemi siyasetinde onları daha önemli bir konuma yükseltecek ve büyük güç sağlayıp iktidarını meşrulaştıracak olan bir figür olan Fortuna mücadelesini ve mirasını bırakmıştır. Nitekim bu iki rakip, Caesar'ın miras bıraktığı yeni Fortuna ikonografisini kendilerine göre düzenlemeye başlamışlardır.²³⁴

Marcus Antonius, Sepullius Macer'in Caesar için oluşturduğu sikke tipini kendi siyasi amaçlarına göre yeniden düzenlemiş ve Victoria'yı elinde tutan yeni bir Fortuna ikonografisi haline getirmiştir. MÖ 42 yılında Gaius Vibius Varus tarafından bastırılmış bir sikkenin ön yüzünde Marcus Antonius'un sakallı bir tasviri, arka yüzünde ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde dengede durmaya çalışan Victoria ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna tasviri bulunmaktadır (Görsel 2.16). Marcus Antonius kullandığı bu ikonografiyi bir yıl sonra değiştirmiş ve Caesar'ın kullandığı yekeyi kullanmaya başlamıştır. MÖ 41 yılına tarihli bir sikkenin ön yüzünde kendisinin, arka yüzünde ise sola doğru dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna, Pietas'ın²³⁵ sembolü olan bir leylek ile tasvir edilmiştir (Görsel 2.17). Marcus Antonius'un kullandığı bu ikonografik benzerlik ve efsaneye bağlılık ile kendisini Fortuna Caesaris'in mirasçısı ve sahibi konumuna getirme girişimi olarak görülebilmekte ve Caesar'ın meşru mirasçısı Octavianus'a karşı siyasi bir meydan okuma olarak yorumlanabilmektedir.²³⁶

²³⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 210.

²³⁵Pietas, Roma dininde, tanrılara, ülkeye ve akrabalara, özellikle de ebeveynlere saygılı ve sadık bir bağlılığın kişileştirilmesidir.

²³⁶Matthews,2011, **a.g.k.**, 78.

Görsel 2.16. MÖ 42 yılında Gaius Vibius Varus tarafından bastırılan denarius. (RRC 494/32) (3.8gr)
(<http://numismatics.org/crro/id/rrc-494.32> Erişim Tarihi 06.03.2023)

Görsel 2.17. MÖ 41 yılında Marcus Antonius tarafından bastırılan denarius. (RRC 516/2) (3.97gr)
(<http://numismatics.org/crro/results?q=RRC+516%2F3> Erişim Tarihi 06.03.2023)

Octavianus, Marcus Antonius'un Caesar ve Fortuna üzerinden yaptığı propaganda ve meşrulaştırma çabalarına cevap vermekte gecikmemiştir. Caesar'ın meşru varisi olarak Octavianus'un kendisini savunması daha kolay olmuştur. MÖ 40 yılında Tiberius Sempronius Gracchus tarafından, ön yüzünde Octavianus'un hafif sakallı bir şekilde yapılan tasviri ve DIVI IVLI F yazısı ve arka yüzünde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan bir Fortuna tasviri yer alan altın sikke bastırılmıştır (Görsel 2.18). Octavianus'un Caesar'ın kişisel *fortunasını* kendisine mâletmesi ve tanrıçanın ikonografik gücünü iyi bir şekilde kullanması, onun siyasi egemenlik hakkını meşrulaştırmasını sağlamıştır. Bu durum tam olarak Fortuna Caesaris'in bir tapınma nesnesi haline gelmesi anlamına gelmese de Divius Julius (Tanrısal Julius) kültürünün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.²³⁷ MÖ 41-MÖ 40 yılları arasında, Marcus

²³⁷Matthews,2011, a.g.k., 78-79.

Antonius'un kardeşi Lucius Antonius ile Octavianus arasında yapılan Perusia Savaşı'nı Octavianus kazanmış, Antonius'un destekçileri yenilmiş ve böylece Octavianus zaferin anısına, kendisini Fortuna Caesaris'in gerçek varisi olarak göstererek altın bir sikke üzerinde Fortuna'ya yer vermiştir. Octavianus, artık Fortuna'nın kendi tarafında olduğunu başarılı bir şekilde göstermiştir.²³⁸

Görsel 2.18. MÖ 40 yılında Tiberius Sempronius Gracchus tarafından bastırılan aureus (altın sikke).

(RRC 525/1) (8.16gr, 20mm)

<http://numismatics.org/crro/id/rrc-525.1> Erişim Tarihi 06.03.2023)

Bu dönemde, Octavianus ve Marcus Antonius arasındaki iktidar mücadelesinde kendisini Mısır kraliçesi olarak etkili bir konuma yerleştirmek ve Roma'nın iç işlerinde önemli bir oynamak isteyen Ptolemaios Hanedanlığı'nın son üyesi VII. Kleopatra da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmış ve Roma döneminde devam ettirilmiş, bir kaya üzerinde oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç ve altında bir nehir kişileştirilmesi bulunan ve sağ elinde *cornucopia* tutan Tykhe tasvirleri, bu dönem sikkelerinde de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.19).

²³⁸Arya,2002, a.g.k., 212.

Görsel 2.19. VII. Kleopatra döneminde, MÖ 37-MÖ 36 yıllarında, Damascus'da basılan Æ (bronz, bakır, pirinç ve metal alaşım sikke). (RPC I 4781) (10.17gr, 25mm)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4781> Erişim Tarihi 06.03.2023)

Fortuna'nın hem Marcus Antonius'un hem de Octavianus'un sikkelerinde neredeyse aynı zamanda ortaya çıkması, iki rakip arasındaki görsele dökülerek yapılan güç mücadelesini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu liderlerin sikkelerindeki Fortuna'nın tekrarı, onların tanrıça ile olan ilişkileri hakkındaki edebi tanıklığı da yansıtmaktadır. Örneğin, Plutarkhos, “*De Fortuna Romanorum*” (Romalıların Fortunası Üzerine) adlı eserinde Octavianus'un bir zar oyununda Marcus Antonius'u her zaman yendiğinden bahsetmektedir.²³⁹ Kanımızca, Julius Caesar zamanında Fortuna Kültü'nün siyasi meşruluk açısından önemli bir hale gelmesiyle birlikte bu dönemde, halkın gözünde Fortuna'nın lütfuna sahip olmak ve onun koruması altına girmek büyük önem arz etmeye başlamış ve bu durum hem ikonografide hem de edebiyatta kendisini etkili bir biçimde göstermiştir.

Bu kısmın bir sonucu olarak Geç Cumhuriyet Dönemi siyasi figürleri birbirlerine karşı iktidar mücadelesindeyken Fortuna'ya saygı duymuşlar ve tanrısal bir koruma altında olduklarını göstermek istemişler, başarılarının tanrıçadan geldiğinin vurgusunu, tanrıçanın ikonografik gücünü kullanarak yapmışlar ve böylece iddialarını meşrulaştırmaya ve pekiştirmeye çalışmışlardır. Arya'nın bizce de makul olan yorumuna göre, MÖ 1. yüzyıldan önce genel olarak Roma halkının talihini temsil eden kamusal Fortuna kültü, MÖ 1. yüzyıl itibariyle özel bir kuruma dönüşmüştür. Augustus ile Fortuna Kültü tek bir kişiye odaklanmış, o ve halefleri onun kaprisli ve değişken doğasına tabi olarak, zafer, iyi talih ve kader gibi insan hayatının önemli parçalarını kontrol eden

²³⁹Plut. *De fort. Rom.* 319D-E.

Fortuna'nın gözdesi unvanını üstlenmişlerdir. Augustus'un hükümdarlığı ile Roma halkının zenginliğini, bereketini, refahını, askeri başarısını ve güvenliğini temsil eden ve sağlayan ve insanların hayatını istediği gibi yönlendiren bir tanrıça olan Fortuna, açık bir şekilde hanedan mirasının koruyucusu, iktidar sağlayıcı ve hanedan ardıllığını devam ettiren bir tanrıça olarak görülmeye başlanılmıştır.²⁴⁰

2.3. Roma İmparatorluk Dönemi Fortuna Kültü ve İkonografisi

MÖ 1. yüzyılda, Roma'da, uzun bir huzursuzluk, güvensizlik ve iç savaş dönemi yaşanmıştır. Julius Caesar Pompeius'a karşı galip gelerek diktatör unvanını almış ve MÖ 44 yılındaki ölümünden sonra Marcus Antonius ve yeğeni ve varisi Octavianus onun mirasını elde ederek meşruluk kazanmak için mücadele etmişlerdir. Octavianus MÖ 31 yılında gerçekleşen Actium Savaşı'nda Marcus Antonius'u mağlup etmiş, MÖ 27 yılında Senato tarafından kendisine verilen "Augustus" unvanını alarak Roma'nın ilk imparatoru olmuş ve MS 14 yılına kadar süren hükümdarlığı sırasında Roma dünyasında istikrar, güven ve barış ortamı sağlanmıştır. Böylece Cumhuriyetin bazı unsurlarını, bir monarşinin geleneksel yetkileriyle birleştirilerek oluşturulan yeni hükümet biçiminin kurulmasıyla yüzyıllar boyunca sürecek bir sisteme geçiş yapılmıştır. Octavianus ve halefleri tarafından gerçekleştirilen reformların çoğu, Roma'nın siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dini yapıların ve kurumların üzerinde derin ve kalıcı bir etki bırakmıştır.

Roma İmparatorluk Dönemi, Fortuna Kültü ve ikonografisine dair en fazla kaynağa sahip olduğumuz dönemdir. Bu dönemin edebi kaynaklarından ve epigrafik verilerden Fortuna Kültü'nün niteliklerine ve ikonografisine dair bilgi edinilebilmekteyiz. Ancak bu dönemde Fortuna/Tykhe ikonografisine dair önemli veriler; heykel, kandil, yüzük ve duvar resimleri gibi gündelik yaşama yönelik arkeolojik verilerden ve nümizmatik kanıtlardan elde edilmektedir.

2.3.1. Julius-Claudius Hanedanlığı dönemi (MÖ 27-MS 68)

Octavianus'un imparator olmasıyla birlikte Roma'da düzenin ve istikrarı sağlanabilmesi için imparatorun kendisine bir varis belirleyerek iktidar boşluğu yaratmaması ve bu yüzden bir hanedanlık oluşturulması kaçınılmaz olmuştur. Julius

²⁴⁰Arya,2002, a.g.k., 216.

Ailesi'ne mensup olan Julius Caesar'ın yeğeni ve evlatlık oğlu olması sebebiyle Julius, Octavianus'un evlatlık oğlunun aristokrat Claudia Ailesi'nden olması sebebiyle de Julius-Claudius Hanedanlığı adını alan bu hanedanlık dönemi, yeni imparatorluk sisteminin ve kurumlarının temel kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur.

2.3.1.1. Octavianus (MÖ 27-MS 14) dönemi

Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Fortuna Caesaris için verilen mücadele, kişisel Fortuna anlayışına çekilen dikkat ve Caesar'ın talihinin sahiplenilmek istenilmesi, İmparatorluk Kültü'nün daha sağlam bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Caesar'ın Fortuna'sının mirası, Octavianus'a savaşlarda zafer kazandırmasının yanı sıra iktidarını meşrulaştırmasını ve güçlendirmesini sağlamış, aynı zamanda da Caesar ile Octavianus'u birleştirerek ortak bir tanrısal kimlik yaratmıştır. Octavianus'un, kendi askeri zaferlerini ön plana çıkararak Fortuna için yaptırdığı sunak gibi adamlar ve tanrıçanın sanattaki gücünü etkili bir şekilde kullanması onun siyasi egemenliğinin kesinliğini göstermiştir.²⁴¹ Nitekim halka Fortuna'nın kendi tarafında olduğunu göstermeye çalışan Octavianus, Actium zaferini, Fortuna ve Victoria'ya atfettiği bir anıt ile somutlaştırmıştır. Octavianus ve devlet adamı, komutan ve mimar Marcus Agrippa (MÖ 45-MÖ 12), Caesar'ın faaliyetlerini devam ettirerek, Campus Martius'da Fortuna'ya ithafen birçok anıt inşa ettirmişlerdir. Roma'da Agrippa'nın inşa ettirdiği Pantheon, Octavianus'un kişiliğini tanrıça Fortuna'ya daha fazla bağlamak için Tykhaion'dan esinlenerek inşa ettirilmiştir.²⁴²

Octavianus dönemindeki Fortuna ikonografisine geçmeden önce, bu dönemde ortaya çıkan Fortuna kültlerinden ve tanrıçanın bu dönemde nasıl bir kutsal varlık olarak algılandığından bahsetmek ve Fortuna'nın bu dönemde Roma'da nasıl bir yer edindiğine ve nasıl bir etkiye sahip olduğuna ana hatlarıyla değinmek konun daha iyi anlaşılabilmesi için faydalı olacaktır.

2.3.1.1.1. Fortuna Redux Kültü

Fortuna, Geç Cumhuriyet Dönemiyle birlikte bir bireyin, bir grubun, bir toplumsal sınıfın veya bir ailenin koruyucu ve destekleyici gücü olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Birçok Hellen ve Roma edebi kaynağında Tykhe/Fortuna, kişisel olarak

²⁴¹Matthews,2011, a.g.k., 79-80.

²⁴²Arya,2002, a.g.k., 217-218.

talih ve başarı getiren, koruyucu bir içsel gücü temsil eden *geniusu*²⁴³ (Yun. *δαίμων/daimon*) ifade etmektedir. Roma'nın *genius* ve kişisel Fortuna fikri, Hellenlerin, Hellenistik kralların kişisel *daimonuna* veya kişisel Tykhe'sine hürmet etme uygulamasından etkilenmiş gibi gözükmektedir. Bireylerin kişisel Fortuna'sına tapınma uygulaması imparatorluk dönemiyle birlikte, imparatorun Roma'ya zafer kazandırmadaki rolü bakımından İmparatorluk Kültü uygulamalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Romalılar, Hellenlerin kralın/imparatorun kişisel Tykhe'sini överek sunularda bulunma uygulamasını benimseyip, imparatora ibadet etmişlerdir.²⁴⁴ Roma İmparatorluk Dönemi'nde Fortuna, imparatorun kişisel koruyucu gücünü temsil eder hale gelmiş ve böylece Fortuna Kültü ile İmparatorluk Kültü pekiştirilmiştir. İmparatorluk dönemiyle birlikte askeri şans, zafer ve bunlarla birlikte gelen refah ve zenginliği veren bir güç olarak görülmeye başlanan Fortuna, bağlı olduğu bireyin siyasi egemenliğini veren, koruyan ve meşrulaştıran bir tanrıça olarak Roma İmparatorluk Dönemi dini yapısının önemli bir parçası haline gelmiştir.²⁴⁵

İmparator Octavianus'un MÖ 22-MÖ 19 yılları arasındaki yokluğu Roma'da kargaşa ortamına ve ayaklanmalara sebep olmuştur. Augustus'un MÖ 19 yılında doğu topraklarından sağ salim dönüşü üzerine Roma'da, gemilerin yolculuk için denize açıldıkları yer olan Porta Capena'daki Honos (Onur) ve Virtus (Erdem) tapınaklarının yakınına, halkın teşviki ve Senato'nun onayıyla birlikte 12 Ekim'de Fortuna Redux²⁴⁶ sunağı inşa edilmiştir.²⁴⁷ Sunak, Augustus'un Parthia'daki görüşmelerini bitirdikten

²⁴³*Genius* uzun bir süre nesil yaratma gücünün kutsallaştırılmış hali olarak düşünülmüştür. Daha sonra yapılan araştırmalardan sonra *genius*, yaratılmış bir varlıkta birleşen özelliklerin bütünü olarak tanımlanmıştır. *Genius*, insanların ikizini oluşturmakta ve onunla doğup onunla ölen bir kutsal varlık olarak bir kült nesnesi olarak görülmüştür. Genel olarak köle veya özgür herkesin koruyucu bir *geniusu* olduğu düşünülse de aile kültüründe, evde sadece aile babasını onurlandıran ve koruyan bir *genius* bulunduğu inanılmaktaydı *Genius* sadece bireysel olmamakla birlikte, Romalılar faaliyetleri yürüttüğü her yer ve her kuruluş da bir *geniusa* sahipti. Aile içi ve koruyucu-korunan arasındaki ilişkinin direği olan aile babalarının *geniusu* kültürü, imparator Augustus (MÖ 27-MS 14) tarafından Roma vatandaşlarını kendi *geniusu* (*Genius Augusti*) ile kendisine yakın bir şekilde bağlamak amacıyla kullanılmıştır. Böylece, Hellen *daimon* fikrine daha yakın bir anlam taşıyan *Genius Augusti*, Roma imparatorluk kültüründe önemli yer edinmiştir. Bkz. Hornblower ve Spawforth, **a.g.k.**, 38.

²⁴⁴Matthews,2011, **a.g.k.**, 117-119.

²⁴⁵Matthews,2011, **a.g.k.**, 82.

²⁴⁶Latince "geri dönmek" anlamına gelen "*reducere*" fiilinden türeyen "*redux*" sözcüğü, bir yere doğru hareket etmeyi veya askeri birliklerin fiziksel bir hareketini belirtmek için kullanılmıştır. Perfect,2012, **a.g.k.**,36-38.

²⁴⁷Matthews,2011, **a.g.k.**, 83-84. Roma İmparatoru Augustus'un kendi ağzından hayatını ve başarılarını anlattığı anıtsal kitabe olan *Res Gestae*'de sunağın kuruluşu, konumu ve yakın tarihsel bağlamı özetlenmiştir: "*Senato, Quintus Lucretius ve Marcus Vinicius'un konsüllüğünde (MÖ 12 Ekim 19) Suriye'den dönüşümün şerefine Porta Capena'daki Onur ve Erdem tapınaklarının önündeki Fortuna Redux sunağını adadı ve rahiplerin ve Vesta bakirelerinin, benim şehre dönüşümün yıldönümünde, burada yıllık kurban vermelerini emretti ve güne benim adım olan Augustalia adını verdi.*" Bkz. RG.11. Fortuna Redux

sonra, Romalı devlet adamı Licinius Crassus'un (MÖ 86-MÖ 53) kaybettiği askeri sancakları geri alarak seyahat ettiği Suriye'den sağ salim dönüşünü anmak için dikilmiştir.²⁴⁸

Fortuna Redux Sunağı'nın konumu ve kuruluş aşamalarını öğrendiğimiz Octavianus'un anıtsal kitabesi "*Res Gestae*" aynı zamanda kültün bayramına ve ayın uygulamalarına da işaret etmektedir.²⁴⁹ Roma senatosu, Octavianus'un dönüşü şerefine bir sunak adamakla kalmamış aynı zamanda sunağın adandığı gün olan 12 Ekim günü her yıl "*Augustalia*" bayramı olarak kutlanmıştır. Bayramın bu ismi alması onun, değerini arttırmış ve özel ilgi gösterilmesini sağlamıştır. Bu isim ile Fortuna Redux Kültü açıkça imparatorun şahsına bağlanmıştır. Ayrıca bu bayram, tarihi bir şahsın adının verildiği ilk kutsal gün olmuştur. Ayrıca rahipler konseyi üyeleri (*pontifices*) ve Vesta rahibeleri bu yıllık "*Augustalia*" festivalinde yer almışlardır.²⁵⁰

Fortuna Redux Kültü güvenli bir şekilde geri dönüş, barış, zafer ve genel anlamda bir kurtuluş fikri ile ilişkili olmuştur. Sonraki Roma imparatorları, emperyal gücü meşrulaştıran askeri zaferin propagandasını yapmakla kalmamış, aynı zamanda zaferler aracılığıyla Roma imparatorluğuna getirilen barışı vurgulamanın bir aracı olarak da bu kültü kullanmışlardır.²⁵¹ Arya'ya göre Fortuna Redux Kültüyle birlikte Roma imparatorları, Tykhe'nin Hellen dünyasındaki iktidar sağlayıcı rolünü kendi amaç ve çıkarları için kolayca benimsemişler ve bu durumu Fortuna'nın Roma uygarlığındaki yerli nitelikleriyle bütünleştirmişlerdir. MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda Roma'nın kimliğinin önemli bir parçası olan Fortuna, MÖ 2. yüzyılın ortalarında ve MÖ 1. yüzyılda Hellen Tykhe Kültü'nün özelliklerini tamamen benimseyerek, devletin önde gelenleri tarafından, devletin ve İmparatorluk Dönemi'nde imparatorun diğer halklar üzerindeki üstünlüğünü göstermenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Böylece Fortuna, dolaylı yolla halkın da koruyucusu haline gelmiş ve iktidar sağlayıcı, hanedanların ve hanedan mirasının garantörü olarak büyük saygı görmüştür.²⁵²

kültü için ayrıca bkz. F. De Caprariis (2005). Fortuna Redux. *Archeologia Classica*, 56, s.131-153.; M. G. Sobocinski (2009). Porta Triumphalis and Fortuna Redux: Reconsidering the evidence. *MAAR*, 54, 135-164.

²⁴⁸Perfect,2012, **a.g.k.**, 43-44.; Matthews,2011, **a.g.k.**, 87-89.

²⁴⁹RG.11.

²⁵⁰Perfect,2012, **a.g.k.**, 48-49.

²⁵¹Matthews,2011, **a.g.k.**, 88-89.

²⁵²Arya,2002, **a.g.k.**, 260-262.

Doğrudan tanrıça sikke üzerinde yer alması da isim olarak Fortuna Redux Kültü'ne atıfta bulunan ilk sikke, MÖ 19 ve MÖ 4 yılları arasında, Q. Rustius tarafından bastırılan sikkedir (Görsel 2.20). Ön yüzde Q RVSTIVS FORTVNAE / ANTIAT yazısı bulunmakta ve arka yüzünde ise Antium'daki iki Fortuna'nın (Fortuna Felix ve Fortuna Victrix) başları bulunmakta ve Fortuna Redux Kültü sunağını temsil eden üstünde FOR RE yazılı bir sunak bulunmaktadır. Perfect'e göre Fortuna Redux sunağının bu sikke üzerinde yer alması, onun yaratılışını oluşturan koşulların hatırlatıcısı olmuştur. Fortuna Redux Sunağı'nın hem Honos hem de Virtus tapınaklarının önündeki konumu ile tanrıçanın askeri zafer ile ilişkili çağrışımlarının görsel bir hatırlatıcısı görevini görmüştür. Fortuna Redux Sunağı'nın, Octavianus'un doğudan sağ salim dönüşünü kutlamak için Senato tarafından adanması dolaylı, Fortuna Redux Kültü'ne bir sikkede yer verilmesi, Octavianus'un Senato'nun ona verdiği onur ve görevlerin kabulünü güçlendirmiştir. Roma senatosu tarafından Augustus'un doğu seferlerinden muzaffer olarak ve sağ salim bir şekilde dönüşünün onuruna kurulan sunağın, tanrıçanın tezahürleri ile yer alması ve üzerinde CAESARI AVGVSTO EX S C ("Caesar Augustus için Senato'nun kararıyla") şeklinde bir ithaf yazısına yer verilmiştir. Böylece Roma halkına bu durum hatırlatılmış ve Octavianus'un iktidarını meşrulaştırmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece tanrıça askeri zaferler ve güvenli bir seyahat ile ilişkilendirilmekle kalmamış, aynı zamanda Octavianus'a senato tarafından verilen onurların tanıtıcısı ve koruyucusu rolünü üstlenmiştir.²⁵³

Görsel 2.20. MÖ 19 yılında, Roma'da Q. Rustius tarafından basılan bir aureus. (RIC I Augustus 321)
(8.08gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1864-1128-25 Erişim Tarihi 22.03.2023)

²⁵³Perfect,2012, a.g.k., 55-56.

2.3.1.1.2. *Fortuna Augusta Kültü*

Erken İmparatorluk Dönemi'nde öne çıkan bir diğer kült, Fortuna Augusta (İmparatorun Fortuna'sı) Kültüdür. Pompeii aristokrasisinin bir bireyi olan M. Tullius, tanrıçaya adadığı bir toprak parçası üzerinde Fortuna Augusta onuruna, MS 3 yılında bir tapınak inşa ettirmiştir (Görsel 2.21). Pompeii'deki kült, MS 3 yılından itibaren düzenli olarak adakların yapıldığı, çoğu köleler ve azat edilmiş kişilerden oluşan "*ministri Fortunae Augustae*" kuruluna ev sahipliği yapmıştır.²⁵⁴ İmparatorun talihini övmek için kurulan bu kültün, Roma'da Augustus'un onurunu kurulan diğer kültlere zekice ve hızlı bir şekilde uyarlanması, Pompeii halkının Roma'daki olaylara ve imparatorluk ideolojisinin ince ayrıntılarına yakından uyum sağladığını ve yapılan epitet seçimiyle imparatorun en büyük destekçisi olduklarını vurgulamışlardır.²⁵⁵

Görsel 2 21. Pompeii'deki Fortuna Augusta Tapınağı'nın kalıntıları.

(https://it.wikipedia.org/wiki/Tempio_della_Fortuna_Augusta Erişim Tarihi 22.12.2022)

Epigrafik ve nümizmatik kaynaklarda karşımıza çıkan Fortuna Augusta, Fortuna Redux gibi imparator ve iktidarı ile ilişkiliydi. Matthew'a göre Fortuna Augusta bir bireye bağlı kişisel Fortuna fikrini ifade eder gibi dursa da daha çok hüküm süren Augustus yani imparatora ve makamına ait bir kült fikri olmuştur. Bu nedenle Fortuna Augusta için sunularda bulunanlar genel olarak imparatorluk sistemine ve imparatora olan

²⁵⁴J. B. Lott (2015). The earliest Augustan gods outside of Rome. *CJ*, 110(2), s.137-139. Fortuna Augusta kültü ve tapınağı için ayrıca bkz. W. Van Andringa vd., (2010). Le sanctuaire de Fortune Auguste à Pompéi (campagnes 2008 et 2009). *FOLD&R FastiOnLine documents & research*, (209), s.1-4.; W. Van Andringa vd., (2011). M. Tullius et le temple de fortune Auguste à Pompéi. *Mélanges de l'École française de Rome-Antiquité*, (123-1), s.359-366.; CIL X 820.

²⁵⁵Lott,2015, **a.g.k.**, 141.

sadakatlerini beyan etmişlerdir. Böylelikle, Roma imparatorluğunun her bir bireyi, imparatorun birleştirici figürünü ve onun talihini sağlayan, onu tehlikelerden koruyan ve ona ve imparatorluğa refah ve zenginlik sağlayan Fortuna'ya gösterdikleri hürmet ile imparatorluğun bütünlüğünü sağlamışlardır.²⁵⁶

Roma'da, Augustus Forum'undaki Mars Ultor Tapınağı'nın alınlığında, Julius Ailesi'nin (Gens Julius) ve Roma'nın soyunun dayandırıldığı Venüs, Mars ve efsanevi Romulus ile Palatine Tepesi'nin, Tiber Nehri'nin ve Roma şehrinin kişileştirilmeleriyle birlikte Fortuna da yeke ve *cornucopiasıyla* yer almıştır (Görsel 2.22). Burada yer verilen her bir tanrısal figür, bireysel veya toplu olarak, Octavianus Roma'sının dini ve siyasi hayatın önemli yönlerini temsil etmektedir. Nitekim Augustus Forum'u anıtsal anlamda, halka açık bir şekilde Augustus'un hanedanını ve ev halkının bir temsiliydi. Octavianus burada Venüs aracılığıyla doğrudan atalarının soyuna atıfta bulunmaktaydı. Burada Venüs ve Mars'ın yanında Fortuna'nın da varlığı, tanrıçanın Octavianus'un ideolojisindeki rolünü vurgulamaktadır. Nitekim Octavianus'un Fortuna'yı, savaş tanrısı Mars ile kullanması, Julius Caesar'ın Antakya'daki Ares Tapınağı'nın karşısına Tykhe heykeli yerleştirmesine bir vurgu olarak yorumlanmaktadır.²⁵⁷

Görsel 2.22. Ara Pietatis Augustae'den (MS 41-43) bir kabartma üzerinde yeniden işlenen Mars Ultor Tapınağı'nın alınlığının Capitol Tepesi'nin yamaçlarında bulunan orijinalinin alçı dökümü. Soldan sağa; Palatine, Romulus, Venüs, Mars, Fortuna, Roma ve Tiber.

(<https://moniquewebber.omeka.net/exhibits/show/forumofaugustus/item/15> Erişim Tarihi 16.03.2023)

²⁵⁶Matthews,2011, **a.g.k.**, 95-96.

²⁵⁷Arya,2002, **a.g.k.**, 286-287. Caesar'ın Ares Tapınağı'nın karşısına Tykhe heykeli yerleştirmesine dair bkz. Malalas 9.216.

Fortuna'nın doğum, bolluk ve bereket sembolü olan Venüs ile tasvir edilmesinin geleneği de yukarıda söz edildiği gibi arkaik döneme kadar dayanmaktadır. Fortuna'nın çocuk, kadınlık, doğum, tarım ve bereket ile ilişkili geçmişi ile Venüs'ün nitelikleriyle birleştirilmiş ve imparatorluk döneminde hanedan ardılığını sağlayan bir tanrıça olarak Fortuna (Fortuna Redux/Augusta), Mars Ultor Tapınağı'nın alınlığında Roma, kentin can suyu Tiber ve kutsal tepesi olan Palatine'nin kişileştirilmesi ile birleşerek imparatorluğun ve hanedanlarının en önemli ve huşu duyulan tanrıçası haline gelmiştir. Roma'nın kişileştirilmesi ise Hellenistik doğunun şehir duvarlarını temsil eden bir taç takmış olan şehrin koruyucu Tykhe'si ile ilişkilendirilmiştir. Octavianus dönemiyle birlikte, imparatorluğun doğu topraklarında Fortuna, Tykhe'nin ikonografik özellikleri ile temsil edilerek, onunla özdeşleştirilmiştir. Plutarkhos, bu nedenle, herhangi bir kentin kuruluşunda Fortuna'nın varlığının gerekli olduğunu söylemektedir. Böylece burada Palatine Tepesi'nin kişileştirilmesiyle birlikte yer alan Fortuna ile Roma'nın üzerine kurulduğu tepelerden birisi olan Palatine Tepesi'nin tanrıçası Pales arasındaki ilişkinin, Roma'nın arkaik dönemlerinde kurulmuş olduğunu düşünülmektedir. Bu durum göz önüne alındığında, Fortuna'nın kentin kuruluşundaki rolü, kralların koruyucu tanrıçası ve zaferin getiricisi olma rolüne kadar uzun bir geçmişe uzanmaktadır.²⁵⁸

Hellenistik Dönem'de, doğuda, sıklıkla görülen bir ikonografi olan, sadece şehir duvarlarını temsil eden bir taç giymiş Tykhe tasviri de Octavianus döneminden itibaren Romalılar tarafından kullanılmaya başlanılmıştır (Görsel 2.23). Bu ikonografi tipi Tykhe/Fortuna'nın geleneksel sembollerini içermese de imparatorluk dönemi boyunca Octavianus'un halefleri tarafından doğu topraklarında basılan sikkelerde, tanrıçanın bu ikonografisine yer verilmiştir. Octavianus dönemine ait olan, Roma veya diğer batı şehirlerinde basılmış ve Fortuna ikonografisi bulunan sikke sayısı ve tipi çok nadirdir. İlk kez Hellenistik Dönem'de karşımıza çıkan Antakya Tykhe'si ikonografisi, MS 12 yılında, Antakya'da basılan bir sikkede karşımıza çıkmaktadır. Burada Antakya Tykhe'si başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç ile sağa dönük şekilde oturur vaziyette, hurma dalı tutarken ve ayırt edici niteliği olan Orontes Nehri'nin kişileştirilmesi ile tasvir edilmiştir (Görsel 2.24). Bir Roma imparatorunun sikkesinde ilk kez kullandığı Antakya Tykhe'si, doğu topraklarında kendisini etkili bir şekilde hissettiren Roma gücünün arttığını ve doğunun Tykhe'sinin de artık Roma'nın yanında olduğunu göstermektedir.

²⁵⁸Arya,2002, **a.g.k.**, 287.291. Roma kişileştirilmesinin şehrin koruyucu Tykhe'si ile ilişkisi için bkz. Luc. 1.183-226.; Roma'nın kuruluşu, Romulus ve Tykhe ilişkisi için bkz. Plut. *Mor. De fort. Rom.*320A-321B.

Görsel 2.23. İmparator Augustus döneminde, MÖ 16 yılında, Laodicea ad Mare'de (Suriye/Lazkiye) basılan bir denarius (RPC I 4381) (13.75gr, 26.2mm)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4381> Erişim Tarihi 22.03.2023)

Görsel 2.24. İmparator Augustus döneminde, MS 12 yılında, Antakya'da basılan bir tetradrahmi (gümüş sikke). (RPC I 4159/1) (15.325gr)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_G1874-0715-392 Erişim Tarihi 22.03.2023)

2.3.1.2. Tiberius (MS 14-MS 37) dönemi

Tiberius'un Fortuna ile olan ilişki, doğum yeri olan kasabanın ve Fortuna'nın en önemli kült merkezlerinden olan Praeneste'nin halkları ile olan ilişkisi bağlamında incelenebilmektedir. Tiberius'un doğum yeri olan Fundi kasabasının halkı, tanrıçayı imparatorun tarafına çekmek için Tiberius'un onuruna bir Felicitas heykeli diktirmiştir.²⁵⁹ MÖ 41 yılında Marcus Antonius'un karısı Fulvia ile Octavianus'un birlikleri arasındaki

²⁵⁹Suet. Tib.5

mücadele sırasında Fulvia, ordusu, ileride Octavianus'un eşi olacak olan Livia ve onun oğlu Tiberius ile Praeneste kentine kaçmıştır. Hastalığı bulunan Tiberius, Praeneste'de ikamet ederken iyileşmiş ve kente eski *municipium*²⁶⁰ statüsünü geri kazandırmıştır. Ancak Praeneste'deki kahinlerin dini ve siyasi gücünden çekinen Tiberius, kehanet uygulamalarını azaltmak amacıyla, Fortuna Primigenia Kültü kehanet uygulamalarında kullanılan kehanet öğelerini bir kutuya koydurup Roma'ya göndermiştir. Ayrıca halkın kahinlere, yanlarında bir tanık olmadan ve özel bir şekilde danışmaları yasaklanmıştır.²⁶¹

İmparator Tiberius'un tanrıça Fortuna ile olan ilişkisi seleflerine göre daha istikrarsız gibi gözükse de Fortuna Redux Tapınağı'nın bilinen en eski *aedituus*²⁶², Tiberius'un hakimiyet dönemine uzanmaktadır. Ayrıca, Tacitus'un aktardığına göre Tiberius, Caesar'ın nehir kenarındaki bahçe kompleksi için bir Fors Fortuna Tapınağı adanmış²⁶³ ve böylece tanrıçaya olan saygısını ve onunla olan ilişkisini vurgulamıştır.²⁶⁴

Tiberius döneminde, Roma'da basılan ve tanrıçanın bulunduğu veya adının geçtiği, doğrudan atıfta bulunulan bir sikke olmasa da tanrıça Fortuna'nın sembolleri olan yeke ve kürenin bir arada kullanıldığı bir sikke tipi mevcuttur (Görsel 2.25). Üstelik imparator Tiberius'un doğuda basılan sikkelerinde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe ikonografisi de kullanılmıştır (Görsel 2.26). Antakya Tykhe'si tipinde, oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç, nehrin kişileştirilmesi ve elinde bir buğday başağı ile tasvir edilen Tykhe ikonografisine de sikkelerde yer verilmiştir (Bkz. EK 13).²⁶⁵

²⁶⁰*Municipium*, Antik Roma'da kendi yönetim organlarına sahip, yarı özerklik hakkını elde etmiş şehir statüsüdür.

²⁶¹Suet. *Tib.*63.

²⁶²*Aedituus*, Roma'da kutsal bir mekânın bekçisidir. Kutsal mekânın bakımında ve kontrolünden sorumlu memurdur.

²⁶³Tac. *Ann.*2.41.

²⁶⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 355.

²⁶⁵Tiberius döneminde Antakya'da basılan ve Antakya Tykhe'si ikonografisi bulunan sikkeler için bkz. RPC I 4162. Sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC I 2835.; RPC I 4500

Görsel 2.25. Tiberius döneminde, MS 34-MS 35 yılında bastırılan bronz sikke. (RIC I Tiberius 52)
(11.24gr, 27.5mm)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.39293> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Görsel 2.26. İmparator Tiberius döneminde, MS 31-MS 32 yıllarında, Kilikya'daki Epiphaneia
(Hatay/Erzin) kentinde basılmış bir Æ. (RPC I 4066) (8.64gr, 25.1mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4066> Erişim Tarihi 21.03.2023)

2.3.1.3. Caligula (MS 37-MS 41) dönemi

Fortuna'nın en önemli kült merkezlerinden birisi olan Antium kentinin, Caligula'nın doğum yeri olması, buradaki kültün değerini imparatorluk açısından arttırmıştır.²⁶⁶ Romalı tarihçi Suetonius'un belirttiğine göre Caligula, Antium'daki Fortuna Kültü'nün kâhini tarafından Cassius isimli birine dikkat etmesi için uyarılmıştır.²⁶⁷ Caligula'nın bu kentteki kâhine danışmasından da anlaşılacağı üzere Antium'daki Fortuna Kültü, Praeneste'deki kült gibi kehanet ile ilişkilendirilmiş bir kültür ve Julius-Claudius Hanedanlığı'ndan olan imparatorlar ile tanrıça Fortuna arasındaki bağı açıkça göstermektedir.

²⁶⁶Suet. *Calig.* 8.; Tac. *Ann.* 15.23.

²⁶⁷Suet. *Calig.* 57.3. Antium'daki kehanet uygulamaları için ayrıca bkz. Macrob. *Sat.* 1.23.13.

İmparator Caligula, MÖ 37/38 yılında bastırıldığı bir sikkede, kız kardeşlerinden Julia'yı *cornucopia* ve yeke ile betimleyerek onu Fortuna olarak tasvir ettirmiştir (Görsel 2.27). Bu dönemde batıda basılan sikkelerde, Fortuna ile alakalı sadece bu tip Fortuna tasviri bulunmaktadır. Doğuda basılan sikkelerde ise ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe tasvirine yer verilmiştir (Bkz. EK 14). Aynı zamanda Kilikya'da basılan sikkelerde Tykhe, Antakya Tykhe'si tipinde, bir kaya üzerinde sağa dönük bir şekilde oturur vaziyette, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç, elinde buğday başağı ve altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi şeklinde betimlenmiştir.²⁶⁸

Görsel 2.27. İmparator Caligula tarafından MÖ 37/38 yılında, Roma'da basılan sestertrius (bronz sikke).
(RIC I Gaius/Caligula 33) (28.47gr, 36mm)

(<https://ikmk.smb.museum/object?id=18215927> Erişim Tarihi 18.03.2023)

2.3.1.4. Claudius (MS 41-MS 54) dönemi

Julius-Claudius Hanedanlığı imparatorlarının, iktidar ve hanedan ardılığının sağlayıcısı ve garantörü olarak gördükleri Fortuna'ya karşı ilgisi aslında ilk olarak, imparator Claudius'un (MS 41-MS 54) iki kızını ve bir oğlunu andığı bir sikke üzerinde çift *cornucopia* ile açıkça göstermektedir. Bu dönemde Fortuna'nın geleneksel ikonografisinden bir kopuş yaşanmış ve tanrıçanın nitelikleri aile fertleri ile ilişkilendirilmiştir.²⁶⁹

Claudius döneminde *cornucopia* taşıyan Fortuna'nın, imparatoru taçlandığı bir tasvir karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.28). Claudius'un sikkesinde de görüldüğü üzere, imparatorun iktidarının kaynağı olarak, Augustus dönemiyle, iktidar sağlayıcı güç olarak

²⁶⁸Caligula'nın, Kilikya/Mallos (Adana/Karataş) kentinde basılan sikkesi için bkz. RPC I 4017. Caligula dönemindeki sikkeler şehir duvarları temsil eden bir taçla tasvir edilen Tykhe ikonografisi için bkz. RPC I 4444.; RPC I 4445.

²⁶⁹Arya,2002, a.g.k., 355-356.

yükselişe geçen Fortuna düşüncesi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, MS 41-MS 54 yılları arasında, imparatorluğun doğu bölgelerinde basılan sikkelerde ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe tasvir edilmiştir (Görsel 2.29).²⁷⁰ Bunlara ek olarak, Kilikya’da basılan sikkelerde Tykhe, Antakya Tykhe’si tipinde, bir kaya üzerinde sağa dönük bir şekilde oturur vaziyette, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç, elinde buğday başağı ve altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi ile tasvir edilmiştir (Bkz EK 15).²⁷¹

Görsel 2.28. İmparator Claudius döneminde MS 41-MS 54 yılları arasında, Pergamon’da (Bergama) basılmış cistophorus (antik Bergama’nın gümüş madeni parası). (RIC I Claudius 120) (10.8gr, 26mm)
(<http://numismatics.org/collection/1955.21.4> Erişim Tarihi 18.03.2023)

Görsel 2.29. İmparator Claudius döneminde, MS 42-MS 43 yılında, Kilikya’daki Mopsus/ Mopsuestia (Adana/Misis) kentinde basılmış bir *Æ*. (RPC I 4053) (8.09gr, 24mm)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4053> Erişim Tarihi 18.03.2023)

²⁷⁰Ayrıca Claudius döneminde yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe sikkeleri için bkz. RPC I 4447.; RPC I 4766.

²⁷¹Claudius dönemine ait Kilikya’da basılmış bir sikke üzerindeki, şehir duvarlarını temsil eden Tykhe tasviri için bkz. RPC I 4084. Claudius dönemindeki sikkelerde *patera* ve *cornucopia* tutan Tykhe tasviri için bkz. RPC I 1397.

2.3.1.5. Nero (MS 54-MS 68) dönemi

Hem imparator Caligula'nın hem de Nero'nun doğum yeri olan Antium, Fortuna'nın en önemli kült merkezlerinden birisi olmuştur. Romalı tarihçi Tacitus'un aktardığına göre imparator Nero ve karısı Poppaea'nın (MS 30-MS 65) kızı Antium'da dünyaya gelmiştir. Senato çocuğun doğumunu kutlamak için Antium'a kutsal yolculuk düzenlemiş ve buradaki iki altın Antium Fortuna'sı heykeli, Capitol Tepesi'ndeki tanrı Jüpiter'in tahtına yerleştirilmiştir.²⁷² Bu durumdan da anlaşılacağı gibi Antium kentindeki Fortuna Kültü de Praeneste'deki Fortuna Primigenia Kültü gibi doğum ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Roma'daki Fortuna Virgo Kültü, Nero'nun geniş bir mimari kompleksi Domus Aurea'nın (Altın Ev) kapsamına dahil edilmiştir.²⁷³

İmparator Nero'nun Fortuna ile olan bu yakın ilişkiye rağmen onun dönemine tarihlendirilen ve üzerinde Fortuna tasviri bulunan ve Roma'da basılan bir sikke bulunamamıştır. Ancak doğuda, Kapadokya'da basılan sikkelerde Nero, Antakya Tykhe'si tipinde; oturan, altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi bulunan, sağ elinde buğday demeti ve sol elinde *cornucopia* tutan bir Fortuna/Tykhe tasviri kullanmıştır (Görsel 2.30). Aynı zamanda ayakta duran sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe tasviri de sikkelerde karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK 16).²⁷⁴

Görsel 2.30. İmparator Nero döneminde, MS 65-MS 66 yılında, Kapadokya'daki Tyana (Niğde/Bor-Kemerhisar) kentinde basılmış bir *Æ*. (RPC I 3660) (7.57gr, 20.4mm)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/3660> Erişim Tarihi 18.03.2023)

²⁷²Tac. *Ann.* 15.23.

²⁷³Arya, 2002, **a.g.k.**, 356-357.

²⁷⁴Ayrıca, Tykhe Nero döneminde, *cornucopia* ve nehir tanrısının kişileştirilmesi (RPC I 4803), *cornucopia* ve çelenk (RPC I 4822.; RPC I 4021), şehir duvarları temsil eden bir taç (RPC I 4824.; RPC I 4383), *cornucopia* ve şehir duvarlarını temsil eden taç (RPC I 1207) ve yeke ve *cornucopia* ile (RPC I 5319) de tasvir edilmiştir. Bunlara ek olarak Antakya Tykhe'si için bkz. RPC I 3659.

Eğlenceye, oyunlara ve araba yarışlarına düşkünlüğü ile bilinen Nero döneminde ilk kez, ismini Grekçe “at” anlamına gelen “*hippos*” (ἵππος) sözcüğünden alan Antiocheia ad Hippum’da (İsrail/Hippos) basılan sikkelerde, ayakta duran, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç bulunan, sağ elinde bir atın dizginlerini tutan ve sol eliyle *cornucopia* taşıyan Tykhe tasvirleri de çıkmaktadır (Görsel 2.31).²⁷⁵ Ayrıca bu kent sikkelerinin ön yüzünde Tykhe’nin bulunduğu ve arka yüzünde sadece bir atın bulunduğu veya ayakta duran sağ elinde küçük bir at ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe tasviri de görülmektedir.²⁷⁶

Görsel 2.31. İmparator Nero döneminde, MS 67-MS 68 yıllarında, Antiocheia ad Hippum’da basılmış bir *Æ*. (RPC I 4807) (12.4gr, 24mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4807> Erişim Tarihi 18.03.2023)

Fortuna ile ilgili olarak bu hanedanlık dönemine tarihli, İtalya’da yapılmış olan bir kandil üzerinde, sol tarafında kanatlı bir şapka ve ayakkabı giyen ve elinde bir kese ve *caduceus* tutan Merkür (Hermes) ve arkasında, sopası ve aslan postu ile çıplak bir şekilde Hercules (Herakles) ve küçük bir yaban domuzu ile tasvir edilen, bir küre üzerinde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna tasviri yer almaktadır (Görsel 2.32). Hellen ve Roma sanatında önemli bir yer edinen ve önemli bir kavram olan evrenselliği, dünyayı ve dünya egemenliğinin sembolize eden küre, Roma İmparatorluk Dönemi’nde, dünyayı keyfine göre yönettiği düşünülen tanrıça Fortuna’nın en belirgin simgelerinden birisi haline gelmiştir. Hellenistik Dönem’den itibaren hükümdarları dünyanın hâkimi olarak göstermek için onların ayaklarının altına konulan küre sikkelerde de yer edinmeye başlamıştır. Küre, aynı zamanda, Hellenistik Dönem’de din ve

²⁷⁵Nero, RPC I 4807.

²⁷⁶Nero dönemine ait arka yüzünde duran bir atın bulunduğu sikkeler için bkz. RPC I 4808.

astrolojide gök kubbeyi ve kader ile bağlantılı olan tüm yıldızları da temsil etmekteydi. Bu durum göz önüne alındığında kürenin Roma Dönemi'nde neden talih, şans ve kader tanrıçasının en önemli ikonografik özelliği haline geldiği daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Tykhe ve Fortuna Hellenistik ve Roma dininde, birbirlerinde bağımsız olarak, insanlar üzerinde çok etkili olmuşlar ve kişinin kaderini değiştirecek, talihini belirleyecek ve hayatını yönlendirecek güçlerle ilişkili hale gelmişlerdir.²⁷⁷

Görsel 2.32. MS 30-MS 70 yılları arasına tarihlendirilen, İtalya'da yapılan bir kandil (Uzunluk 10.30cm, Genişlik: 8.70cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1756-0101-612 Erişim Tarihi 18.03.2023)

Küre, tanrıçasının dengesiz, değişken ve karasız doğasını ve dünya üzerindeki hakimiyetini temsil etmekle birlikte tanrıçasının en belirgin niteliklerinden birisi olmuştur.²⁷⁸ Romalı şair Pacuvius'a tanrıçasının küre ile olan ilişkisi şöyle aktarmaktadır: “Bazı filozoflar Fortuna'nın deli, kör ve mantıksız olduğunu iddia ederler ve onun yuvarlanan küresel bir kayanın üzerinde durduğunu söylerler. Şansın (fors) kayayı ittiği

²⁷⁷Arya,2002, a.g.k., 80-81.

²⁷⁸Arya,2002, a.g.k., 81.

yerde Fortuna'nın düştüğüne inanırlar.”²⁷⁹ Dion Khrysostomos da tanrıçanın bir küre üzerinde bulunduğunu, her zaman hareket halinde olduğunu ve kürenin tanrıçanın kararsız doğasına sebep olduğunu söylemektedir.²⁸⁰ Plutarkhos da tanrıçanın Roma'ya gelene kadar dengesiz bir kürenin üzerinde durduğunu ve Palatino Tepesi'ne yaklaşp Tiber Nehri'ni geçerken kanatlarını ve sandaletlerini çıkarıp güvenilmez ve dengesiz küreyi terk ettiğini söylemektedir. Ona göre tanrıça, Roma'ya kalma niyetiyle gelmiş ve tanrıçanın dengesiz doğası Roma'ya gelişiyile istikrar ve denge kazanmıştır.²⁸¹ Kanımızca burada da görüldüğü gibi, tanrıçanın edebiyattaki nitelikleri ikonografiye yansımış ve tanrıçanın dengesizliğini temsil eden küre, tanrıçanın olumsuz bir niteliğe sahip olmasına neden olmuştur.

2.3.2. Dört İmparator Dönemi (MS 68-MS 69)

Dört İmparator Yılı olarak bilinen bu dönem, adını MS 69 yılında birbiri ardına Roma imparatorluk tahtına çıkan Galba (MS 68-MS 69), Otho (MS 69), Vitellius (MS 69) ve Vespasianus (MS 69-MS 79) adlı imparatorlardan almaktadır. Roma İmparatorluğu'nda, MS 68 yılında gerçekleşen Nero suikastından sonra, kısa süreli bir iç karışıklık ve istikrarsızlık dönemi yaşanmıştır. Fortuna ikonografisi sikkelerde, Galba, Otho ve Vitellius arasında, sadece Galba döneminde kullanmış ve onun döneminde tanrıçanın ikonografisine yeni yorumlar getirilmiştir.

Nero'dan sonra tahta geçen ve Etrüsk kökeni nedeniyle Fortuna ile olan ilişkisini, tanrıçanın ikonografisi vasıtasıyla vurgulamak isteyen Galba (MS 68-69), bastırttığı sikkelerde iki tip Fortuna ikonografisi kullanmıştır. Birincisi, ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan tasvirdir. İkincisi ise bir *patera* ile önündeki sunağa sunuda bulunan, sol elinde yeke tutan ve bir ayağını kürenin üzerine koymuş şekilde duran ve sağlık ve refah tanrıçası Salus ile senkretik bir biçimde betimlenmiş tasvirdir. (Bkz. EK 17). Genel olarak tüm tanrı ve tanrıçaların bir niteliği ve sembolü olan *patera*, yapılan sunular veya dini uygulamalar için ikonografik bir temsil olarak görülmektedir. Böylece tanrı veya tanrıçaya ve onun kültüne verilen önem vurgulanmıştır.²⁸² Bu Fortuna

²⁷⁹Pacuvius,1936, **a.g.k.**, 318-319. Pacuvius'a göre Fortuna kör, yabani ve anlam verilemez bir tanrıçadır. Bu yüzden bir kürenin veya kayanın üzerinde dengesiz bir şekilde durmaktadır. Tanrıça bir küre üzerinde dengesiz bir biçimde duruşu, onun değişkenliğini ve kaprisliliği vurgulamaktadır.

²⁸⁰Dio Chrys. *Or.* 63.7.

²⁸¹Plut. *De fort. Rom.* 317E-318A.

²⁸²Matthews,2011, **a.g.k.**, 214.

ikonografisi, Roma halkının refahına ve sağlığına vurgu yapmakta ve hatta Matthews'a göre halkın refahını ve çıkarlarını imparatorunkinden üstün tutulduğunu göstermektedir.²⁸³

Bu dönemde Fortuna Augusta Kültü, sikke üzerinde ilk kez Galba iktidarında karşımıza çıkmaktadır. Burada Fortuna solda, bir küre üzerinde durmakta, sağ elinde yeke ve sol elinde de *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 2.33). Arya'ya göre Fortuna Augusta'nın sikkeler üzerinde ilk kez görünmesinin sebebi, Galba'nın imparator olduktan sonra kendi özel Fortuna'sını, diğer imparatorlardan farklı olarak, resmi anlamda Fortuna Augusta olarak görmesidir. Galba'nın Fortuna Augusta Kültü, Pompeii'de Augustus onuruna kurulan Fortuna Augusta Kültü'nden bağımsız olarak ortaya çıkmış ve ardından imparatorun ve onun gücünün bir sembolü olarak Fortuna Redux ile birleşmiştir.²⁸⁴ Matthews'a göre Galba, Fortuna Augusta epitetini kullanarak hükümdarlığına kutsal bir onaylama sağlamış, aynı zamanda da kendi soyunu Julius-Claudius Hanedanlığı'na bağlamasına ve Augustus'un soyundan geldiğini ve meşru bir hakimiyete sahip olduğunu göstermesine yardım etmiştir.²⁸⁵

Görsel 2.33. İmparator Galba döneminde, MS 68-69 yılında Lugdunum'da (Fransa/Lyon) basılmış aureus. (RIC I Galba 127) (7.24gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1896-0608-14 Erişim Tarihi 18.03.2023)

Sikkelerinde kendisini Fortuna Augusta veya Fortuna Redux ile, imparatorluğun hâkimi olarak ya da imparatorluk ailesinin mensubu olarak gösterse de Suetonius, Galba'nın iktidarının kısa sürmesini de yine Fortuna ile ilgili bir hikâye üzerinden

²⁸³Matthews,2011, **a.g.k.**, 181-182.

²⁸⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 359-360.

²⁸⁵Matthews,2011, **a.g.k.**, 183-184.

anlatmaktadır. Yazarın aktardığına göre tanrıça, Galba'ya rüyasında görünmüş ve o da Tusculum'daki evindeki özel bir mabede bir heykel adamıştır. Bu sunularına karşılık tanrıça, Galba'yı imparator yapmıştır. Galba, koruyucu tanrıçası Fortuna yerine Venüs'e sunuda bulununca Fortuna, Galba'yı terk etmiş ve bu yüzden hükümdarlığı çok kısa sürmüştür.²⁸⁶

2.3.3. Flavius Hanedanlığı Dönemi (MS 69-MS 96)

Vespasianus'un tahta çıkmasıyla birlikte imparatorluğun istikrarsız "Dört İmparator Yılı" sona ermiştir. Flavius Hanedanlığı denilen bu dönem, 27 yıl gibi görece kısa bir saltanat süresine sahip olmasına rağmen, hanedanın üyelerinin isimleri oldukça popüler olmuştur. Bu dönemde Fortuna Kültü ikonografisine birçok yenilik getirilmiş ve tanrıçanın sikkeler ve sanat eserleri üzerinde kullanımı, önceki dönemlere göre büyük artış göstermiştir.

Flavius Hanedanlığı'nın ilk imparatoru olan Vespasianus kendisini, sikkeler üzerindeki kullanımına Galba ile başlanılan Fortuna Augusta Kültü'nden, kendisini tekrardan Octavianus'un Fortuna Redux Kültü'ne bağlamak için ayırmıştır. Bu sebeple Arval Kardeşler²⁸⁷, MS 70 yılında imparator Vespasianus'un Roma'ya dönüşünü kutlamak ve onu onurlandırmak için Fortuna Redux'a sunuda bulunmuşlardır. Vespasianus ise kendi iktidarını Augustus'un iktidarına bağlayarak zaferin ve onun getirdiği barışın kutlamalarının bir parçası olarak bu kültü desteklemiştir.²⁸⁸ Nitekim Vespasianus'un Fortuna Redux sikkeleri, özellikle MS 71-MS 72 yıllarında Judea'da (Filistin ve İsrail'in güneyi) kazandığı zaferlerden sonra ortaya çıkmış ve tanrıçayı doğu seferleri ve askeri zaferle ilişkilendirmiştir.²⁸⁹ Ayrıca, Fortuna Redux'un kullanımı düzenlemek ve kullanmakla beraber, sikkelerde Fortuna Augusta epitetini, kendine özgü hale getirerek kullanmaya devam etmiştir (Bkz. EK 18).

Vespasianus'un MS 69-MS 71 yılları arasında sikke üzerinde kullandığı Fortuna tipleri, seleflerinin kullandığı ikonografi olan ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna tasvirine bağlılık göstermektedir. Bu dönemde Vespasianus, daha önceki geleneksel ikonografiyi kullanmakla kalmamış, ikonografiye, Fortuna'nın

²⁸⁶Suet. *Galb.* 63.; Arya, 2002, **a.g.k.**, 358-359.

²⁸⁷Antik Roma dininde, Arval Brethren (Arval Kardeşler), iyi hasatları garanti etmek için Lares ve tanrılara yıllık kurbanlar sunan bir rahipler topluluğudur. Bkz. Hornblower ve Spawforth, **a.g.k.**, 609.

²⁸⁸Matthews, 2011, **a.g.k.**, 87-89.

²⁸⁹Perfect, 2012, **a.g.k.**, 60-62.; Arya, 2002, **a.g.k.**, 360-362.

üzerinde ayakta durduğu veya elinde tuttuğu bir gemi pruvası ve küre eklenmiştir. Ayrıca bu dönemde Fortuna'nın hurma dalı, yeke ve *cornucopia* (Bkz. EK 19) veya barış ve seyahatin sembolü *caduceus* ve dünyayı temsil eden küre ile yapılan tasvirleri de sikkelerde yer almıştır (Bkz. EK 20 ve EK 21). Tüm bunlara ek olarak Flavius Hanedanlığı döneminde, Fortuna'nın yeke ve *cornucopia* ile yapılan geleneksel ikonografisi heykel sanatında da karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.34).

Görsel 2.34. MS 1.yüzyıl veya MS 2.yüzyıl başlarına tarihlendirilen, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli. Boyu: 190.5 x 66 x 58.4 cm

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255112> Erişim Tarihi 20.03.2023)

Fortuna Redux ikonografisine gemi pruvası eklenerek Fortuna'nın deniz seyahati ile olan ilişkisi daha belirgin bir şekilde vurgulanmıştır (Görsel 2.35). Matthews'a göre yeke, gemi pruvası ve Fortuna Redux'un birleşik ikonografik güçleri, Vespasianus'un görev aldığı Mısır'dan Roma'ya gemiyle dönüşü ve Roma'yı iç savaştan ve istikrarsızlıktan kurtarıp, barışı ve düzeni sağlayarak, Roma devlet yönetiminin sağlam bir ele geçirmesi ile ilişkilendirilmektedir.²⁹⁰ Perfect'e göre Vespasianus'un hem Cumhuriyet hem de İmparatorluk Dönemi Fortuna ikonografilerini benimsemesi, kendisinden öncesi bütün iktidar sahiplerinin ardılı olmaya çalıştığıının göstergesidir. Ayrıca, eski ikonografileri benimseyerek ve değiştirerek, aynı zamanda tanrıçayı kendi kişisel koruyucusu ve destekçisi haline getirmiş ve kendisine özel bir Fortuna imajı yaratmıştır.²⁹¹

²⁹⁰Matthews,2011, a.g.k., 187-190.

²⁹¹Perfect,2012, a.g.k., 60-62.

Görsel 2.35. İmparator Vespasianus tarafından Roma'da, MS 70 yılında bastırılan aureus. (RIC II Part 1, Vespasian 18) (6,99gr)

([http://numismatics.org/ocrc/id/ric.2_1\(2\).ves.18](http://numismatics.org/ocrc/id/ric.2_1(2).ves.18) Erişim Tarihi 20.03.2023)

Bütün bunların yanında Vespasianus, Galba'nın Fortuna'nın ayaklarının altına yerleştirdiği, dünyayı ve evrensel yetkiyi temsil eden küreyi, tanrıçanın tuttuğu yekenin altına yerleştirmiş ve böylece kendisinin, tanrıçanın koruması altında dünyayı, bir kaptanın gemiyi yönlendirdiği gibi yönlendirdiği ve imparatorluk içerisindeki dengeyi sağladığı mesajını vermek istemiştir (Görsel 2.36). Aynı zamanda bazı sikke tiplerinde, dünyayı ve evrensel gücü temsil eden küreyi Fortuna'nın eline vererek, tanrıçanın ve tanrıça aracılığıyla kendisinin evrensel yetkisini ve gücünü göstermeye çalışmıştır (Görsel 2.37).

Görsel 2.36. İmparator Vespasianus tarafından Roma'da, MS 71 yılında bastırılan sesterisus (bronz sikke. (RIC II, Part 1 Vespasian 50) (24,98gr, 33mm)

(<https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18227634&view=rs> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Görsel 2.37. İmparator Vespasianus tarafından Lugdunum'da (Lyon/Fransa) MS 71 yılında bastırılan aureus. (RIC II, Part 1 Vespasian 682) (7,46gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1867-0101-640 Erişim Tarihi 20.03.2023)

Vespasianus döneminde bu ikonografi tiplerine ek olarak, elinde zafer tanrıçası Victoria'yı tutan Fortuna ikonografisi de karşımıza çıkmaktadır. MS 77-MS 78 yıllarına tarihlendirilen ve Makedonya'da basılan bir sikkede ayakta duran Fortuna, sağ elinde Victoria'yı ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır.²⁹² Tanrıçanın ayağının altında ise kazanılan zaferin göstergeleri olan kalkan, göğüs zırhı ve miğfer bulunmaktadır (Görsel 2.38). Burada kazanılan zaferin göstergeleri ve Fortuna'nın elinde tuttuğu, yani hâkim olduğu zaferi Vespasianus'a sağladığı ustaca gösterilmiştir. Bu ikonografi Vespasianus döneminde basılan Titus'un (MS 79-MS 81) sikkelerinde de yer almıştır.²⁹³ Ayrıca tanrıçanın askeri niteliklerine vurgu yapan bir başka ikonografi tipide ayakta duran, sağ elinde bir sancak ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe tasvirleri, Flaviuslar döneminde, Suriye eyaletinin Dora (İsrail/Tantura) kentinde basılan sikkelerde görülmektedir (Görsel 2.39).²⁹⁴ Flaviuslar dönemine ait, gemi pruvasının üzerinde duran ve sancak ve *aplustrum*²⁹⁵ taşıyan Tykhe tasvirinin bulunduğu sikkeler, imparatorluğun doğu topraklarında, Judea eyaletinin Ascalon (İsrail/Aşkelon) kentinde basılan sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.40).²⁹⁶

²⁹²Balkanlardaki Tykhe/Fortuna kültü için bkz. N. Gavrilović-Vitas (2021). The cult of goddess Fortuna in the Roman central Balkans. *Starinar*, (71), s.163-180. Ilijic B.M. (2020). Contribution to the knowledge of the cult of Venus, Fortuna/Tyche and Isis at the site Timacum Minus. S. Petkovic ve N.G. Vitas (Ed.). Ancient Cult in Balkans Through Archaeological Findings and Iconography. Belgrad: Serbian Archaeological Society, s.9-25.

²⁹³RPC II 310B.

²⁹⁴Titus için bkz. RPC II 2089.

²⁹⁵*Aplustrum*, Roma gemilerinde, geminin arka tarafında bulunan, genellikle bir yelpaze gibi yayılan ve bir kuş tüyü gibi kıvrılan, ahşap bir süs eklentisidir. *Aplustrum*, denizcilik gücünü sembolize etmek için Roma sikkelerinde kullanılmıştır. Bkz. S. W. Stevenson (1889). *A dictionary of Roman coins, Republican and Imperial*. Londra: G. Bell and Sons, s.62.

²⁹⁶Titus için bkz. RPC II 2009. Domitianus için bkz. RPC II 2210.; RPC II 2211.

Görsel 2.38. İmparator Vespasianus döneminde, MS 77-MS 78 yıllarında, Stobi'de (Makedonya) basılan AE. (RPC II 306) (13.67gr, 28mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/306> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Görsel 2.39. İmparator Vespasianus döneminde, MS 69-MS 70(?) yıllarında, Dora'da basılan bir bronz sikke. (RPC II 2088) (9.27gr, 22mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/2088> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Görsel 2.40. İmparator Vespasianus döneminde, MS 78-MS 79 yıllarında, Ascalon'da basılan bir Æ (RPC II 2208) (11.87gr, 22mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/2208> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Flavius Hanedanlığı döneminde, Hellenistik Dönem’de Tykhe’nin doğu kentlerindeki ikonografisinde gördüğümüz buğday başağı, başta Suriye, Filistin ve İsrail olmak üzere doğu kentlerinde basılan sikkelerde yer almıştır.²⁹⁷ Bu sikkelerde Tykhe ayakta durmakta, başında bir *kalathos* taşımakta, sağ elinde buğday başağı ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 2.41).²⁹⁸ Genellikle Fortuna’nın ikonografisini askeri anlamda kullanan Flaviuslar, tanrıçanın doğudaki temsillerinde bolluk, bereket ve refah niteliklerini de ön plana çıkararak, bu toprakların Roma için ne kadar önemli olduğunun vurgusunu yapmışlar ve bu bölgelerin tanrıçanın koruması altında ve imparatorların kontrolünde olduğunu göstermek ve vurgulamak istemişlerdir.

Görsel 2 41. İmparator Vespasianus döneminde, MS 73-MS 74 yıllarında, Tiberias’da (İsrail/Tiberya) basılan *Æ*. (RPC II 2244) (15.27gr, 25mm)

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/2244> Erişim Tarihi 21.03.2023)

²⁹⁷Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin ve Ürdün bölgelerindeki Tykhe/Fortuna kültleri ve tasvirleri için bkz. N. Belayche (2003). Tychè et la Tychè dans les cités de la Palestine romaine. *Syria*, 80, s.111-13.; S.L. Yost (2013). *Shared symbols and cultural identity: The goddess Tyche on coins from the Roman province of Syria*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Chicago: Illinois Üniversitesi.; A. Sartre-Fauriat (2007). Inscriptions inédites pour la Tychè en Syrie du Sud. *Mélanges de l'Université Saint-Joseph*, 60, s.1-20.; L.C. Cummings (1909). The Tychaion at İş-Şanamên. *AJArch.*, 13(4), s.417-428.; R. Gersht (1984). The Tyche of Caesarea Maritima. *Palestine Exploration Quarterly*, 116(2), s.110-114. E. Almasri, Y. Alshawabkeh, F. Balaawi ve A.Shwater (2017). An enthroned Tyche statue from Gadara/Umm Qais, Jordan. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58(1), s.5-20.; S. Dan-Goor ve Y. Tchekhanovets (2020). A Metal Figurine of Fortuna-Isis from the City of David. *Liber Annuus*, 70, s.579-585.; A. Kropp (2015). The Tyche of Berytus: a Phoenician goddess on civic coinage. *Religion in the Roman Empire*, 1(2), s.201-218.

²⁹⁸Vespasianus için bkz. RPC II 2252.; RPC II 2274.; RPC II 2275. Titus için bkz. RPC II 2293.; RPC II 2294. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC II 1630.; RPC II 1702.

Halefi ve iktidar ortağı olan oğlu Titus (MS 79-MS 81) da hem küre kullanılarak hem de küre kullanılmadan yapılan ikonografiyi kullanmış, MS 81 ve MS 96 yılları arasında hükümdarlık yapan diğer oğlu Domitianus (MS 81-MS 96) ise küre olmaksızın benzer ikonografiyi devam ettirmiştir (Bkz. EK 22, EK 23, EK 24, EK 25 ve EK 26).²⁹⁹ Domitianus Germania'ya yaptığı seferlerin ardından, MÖ 93 yılında Roma'ya dönüşüyle birlikte Fortuna Redux Tapınağı inşa ettirmiş ve bu kültün, zafer kazanarak sağ salim eve dönüşteki talihi ve şansını temsil eden bir kült olduğunu yeniden vurgulamıştır.³⁰⁰ Domitianus döneminde, imparatorluğun Doğu eyaletlerinde basılan sikkelerde, oturan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe ikonografisi ilk kez karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.42). Domitianus, burada şimdiye kadar dengesizliği ve değişkenliği sembolize edecek şekilde ayakta duran tanrıçayı oturur vaziyette tasvir ettirerek, kendisinin iktidarı ele geçirmesiyle artık daha istikrarlı bir sürecin başladığını vurgulamak istemiştir. Domitianus döneminde ayrıca, Hellenistik Dönem'den itibaren kullanılan, Antakya Tykhe'si tipinde, oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç takmış, altında bir nehir tanrısı bulunan ve elinde hurma dalı veya buğday başağı tutan Tykhe, Kilikya eyaletinde basılan sikkelerde karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK 27)³⁰¹ Ayrıca, olasılıkla Flavius Hanedanlığı dönemine tarihli kandiller üzerinde, oturan, yeke ve *cornucopia* taşıyan Fortuna tasvirleri de görülmektedir (Görsel 2.43). Bu ikonografinin sikkeler üzerinde ilk kez Domitianus döneminde ortaya çıktığı göz önünün alındığında, üzerinde bu ikonografi bulunan kandiller Domitianus dönemine tarihlendirilebilmektedir.

²⁹⁹Domitianus için bkz. RPC II 1339A.; RPC II 1768.; RPC II 1769. RPC II 1789.; RPC II 2031.; RPC II 2622. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC II 1708.

³⁰⁰Matthews,2011, **a.g.k.**, 87-89. Domitianus ve Fortuna Redux Tapınağı için bkz. Mart. 8.65.

³⁰¹RPC II 1727.; RPC II 1738.; RPC II 1740.; RPC II 1746.; RPC II 1758.; RPC II 1762. Ayrıca Domitianus dönemine ait, şehir duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe başının bulunduğu sikkeler için bkz. RPC II 1751.; RPC II 1754.; RPC II 2027.

Görsel 2.42. İmparator Domitianus döneminde, MS 81-MS 96 yılları arasında, Bithynia eyaletinin Prusias ad Hypium (Düzce/Konuralp) kentinde basılan bir Æ. (RPC II 683) (12.75gr, 27mm)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/683> Erişim Tarihi 21.03.2023)

Görsel 2.43. MS 51-MS 100 yıllarına arasına tarihlendirilen, Pozzuoli 'de (İtalya/Napoli) bulunan ve üzerinde, oturan, sağ elinde yeke ve sol elinde cornucopia tutan Fortuna tasviri bulunan bir kandil.
(Uzunluk: 13.90cm, Genişlik: 9cm)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1856-1226-402 Erişim Tarihi 22.03.2023)

Eskiçağın tehlikeli faaliyetlerinde birisi olan deniz yolculukları, zenginliğini denizler üzerinden yaptığı ticaret ile elde eden Roma gibi büyük bir emperyal güç için oldukça önemli bir meseleydi. Bu nedenle, denizcilerin ve deniz ticareti ile uğraşanların, genellikle deniz ve deniz yolculuğu ile ilişkilendirilen tanrıçayı yatıştırmak istemeleri ve ona saygı göstermeleri ve sürekli olarak sanat eserlerinde ve sikkelerde yer vererek tanrıçayı kendi taraflarına çekmek istemeleri oldukça doğal görünmektedir. MS 88-MS 89 yıllarına, yani imparator Domitianus dönemine tarihlendirilen ve Londra'daki Thames Nehri'nde bulunan, bir geminin direğini kaldırma veya dikme töreni sırasında, gemi direğinin dikileceği basamağa şans getirmesi için yerleştirilen bir sikkede tanrıça Fortuna'nın yeke ile yapılan tasviri yer almaktadır. Büyük ihtimalle gemiye ve yolcularına, yolculuk boyunca iyi şans getirmesi için tanrıçanın bulunduğu arka yüz üste gelecek şekilde yerleştirilmiştir.³⁰²

2.3.4. Beş İyi İmparator Dönemi (MS 96-MS 180)

Domitianus'un suikastçıları tarafından imparatorluk tahtına getirilen Nerva (MS 96-MS 98) ile başlayan Nerva-Antoninus Hanedanlığı dönemi de denilen Beş İyi İmparator Dönemi, Roma İmparatorluk Dönemi'nin en görkemli günlerine tanıklık etmiştir. Bu dönemde imparatorluk kuzey Britanya'dan Dacia'ya (Romanya), Arabistan ve Mezopotamya'ya kadar önemli ölçüde genişlemiş ve zenginleşmiştir. İmparatorluğun gücü ve etkisi sağlamlaştırılmış, savunması ve imparatorluk kurumları geliştirilmiştir. Zenginliğin ve refahın arttığı bu dönemde Fortuna Kültü ve ikonografisinin sikkeler ve sanat eserleri üzerindeki kullanımı, imparatorlar tarafından bu zenginliğin ve refahın sağlayıcısı oldukları göstermeleri için daha geniş bir coğrafyaya yayılmış, ikonografiye yeni eklemeler yapılmış ve yeni yorumlar getirilmiştir.

2.3.4.1. Nerva (MS 96-MS 98) dönemi

MS 96 yılında imparator Domitianus'un suikasta uğramasının ardından, altmışlı yaşlarındaki senatör Nerva imparator olarak seçilmiştir. Nerva, kısa saltanat süresi boyunca birçok farklı tipte ve çok sayıdaki Fortuna tasviri ile iktidarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Nerva, seleflerinin kullandığı Fortuna ikonografilerini devam ettirirken (Bkz.

³⁰²D.N. Carlson (2007). "Mast-Step coins among the Romans." *International Journal of Nautical Archaeology* 36(2), s. 318.

EK 28, EK 29 ve EK 30)³⁰³ aynı zamanda da bu döneme kadar ki Roma ikonografilerinde ayakta duran Fortuna, ilk kez imparatorluğun Batı topraklarında basılan bir sikkede tahtta oturur vaziyette ve Fortuna Populi Romani epiteti ile karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.44 ve EK 31). Fortuna'nın farklı ikonografilerinin popülerliğindeki ve kullanımındaki bu aşırı değişkenlik, nadir görülen tiplerin Nerva tarafından yenilenmiş Divius Augustus serisinin bir parçası olduğu ve bu farklı türlerin, farklı bir Fortuna'ya atıfta bulunduğunu düşündürmektedir.³⁰⁴

Görsel 2.44. İmparator Nerva döneminde, MS 96 yılında, Roma'da basılan denarius. (RIC II Nerva 5)
(3.11gr, 17mm)

<https://muenzen.philhist.uni-augsburg.de/object?lang=en&id=ID251&view=vs>

Erişim Tarihi 21.03.2023)

Matthews'a göre Nerva'nın, Fortuna Populi Romani epitetini tekrardan sikkelere taşımalarının sebebi, daha az otoriter ve daha cumhuriyetçi bir yönetim şeklinin propagandasını yapması ve bu yönetim şeklini kendisinin sağlayacağını gösterme girişiminden kaynaklanmaktadır. Senatörlükten gelen Nerva ve Roma Senatosu için bu durum büyük bir önem arz etmekteydi. Nerva'ya verilen destek; halk, Praetorian muhafızları veya ordudan değil, Domitianus'un ölümüne sevinen Senato ve çevresinden gelmiştir. Nerva, Galba gibi askeri kariyeriyle ve askerinin desteği sayesinde imparatorluğa yükselmemiş, iktidarını Senatodan almıştır. Bu nedenle Senato tarafından en son Caesar'a karşı Pompeius'un propagandasını yaparken kullanılmış olan Fortuna Populi Romani epitetinin ve ikonografisinin kullanımı, Nerva'nın amaç ve isteklerine yardımcı olması

³⁰³RPC III 686.; RPC III 2961. RPC III 2967.

³⁰⁴Matthews,2011, a.g.k., 194-195.

için tekrarlanmıştır. Domitianus gibi “*dominus et deus*” (efendi ve tanrı) değil Augustus gibi “*primus inter pares*” (eşitler arasında birinci) olduğunun mesajını vermek istemiştir. Nerva, Fortuna Populi Romani’yi, genellikle imparatorların elinde görülen ve imparatorluk gücünün simgesi olan bir asa ile ve bolluk, bereket ve tahıl ticaretini vurgulayan buğday başağı ile tasvir etmiştir. Böylelikle tanrıçanın ve tanrıça aracılığıyla imparatorluğun gücünü, zenginliği, bereketini, bolluğunu ve refahını sağladığının mesajı etkili bir şekilde verilmek istenilmiştir.³⁰⁵

Sikkeler üzerinde, bir küre üzerine konulmuş yeke tasviri Nerva tarafından da kullanılmıştır (EK 32). Matthews’a göre bastırıldığı sikkelerde, sadece imparator ile ilişkili olan Fortuna’nın vurgusu yapılmamış, aynı zamanda Fortuna’nın yönetme ve hükmetme gücünü tanımlayan nitelikleri ön plana çıkarılmıştır. Yeke, denizlerdeki hakimiyeti sağlama ve denizden yapılan tahıl ticaretini korumanın yanı sıra talihin ve kaderin kontrolünü de temsil etmekte ve ayrıca Fortuna’nın insanların hayatını yönlendirdiği vurgusunu yapmaktadır. Yekenin küre ile kullanılması, Fortuna’nın sadece bireylerin değil, tüm dünyanın talihini ve kaderini yönlendirdiğini açıkça göstermektedir. İmparatorluğun talihinin koruyucu ve tanrıça yoluyla sağlayıcısı olan imparatorun kara ve denizlerdeki kesin hakimiyeti belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır.³⁰⁶ Nerva dönemindeki tüm bu ikonografik çeşitliliğe ek olarak, ilk olarak imparator Claudius döneminde karşımıza çıkan, bir tapınak içerisinde Fortuna tarafından taçlandırılan imparator tasviri, Nerva döneminde de görülmektedir (Bkz EK 33).

2.3.4.2. Traianus (MS 98-MS 117) dönemi

Nerva’nın MS 98 yılındaki ölümünden hemen sonraki bir döneme tarihlendirilen, Traianus’un bastırıldığı sikkelerde sadece yenilikçi bir tiple karşılaşmaktayız. Bu tip sikkelerde, gemi pruvasına dayanmış bir yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna tasviri yapılmıştır (Görsel 2.45- Bkz. EK 34).³⁰⁷ Traianus’un MS 98/99 yılına tarihlenen ve Vespasianus’un Fortuna Redux tasvirini andıran bu sikke tipinde imparatorluk unvanları ve deniz seyahatini temsil eden gemi pruvasıyla, Vespasianus’un Fortuna Redux Kültü’ne atıfta bulunduğu düşünülebilir. Öncekilere benzer bu ikonografi de Traianus’un Roma’ya sağ salim ve güvenli bir şekilde döneceğini ve onun bir geminin kaptanı gibi devleti

³⁰⁵Matthews,2011, a.g.k., 196-197.

³⁰⁶Matthews,2011, a.g.k., 200.

³⁰⁷RPC III 3923.

yönetme konusundaki amaç ve isteklerini belirten bir mesaj taşımaktadır.³⁰⁸ Traianus döneminde ayrıca, ayakta duran, yeke ve *cornucopia* taşıyan Fortuna/Tykhe ikonografisi kullanılmaya devam edilmiştir (Bkz. EK 35).³⁰⁹

Görsel 2.45. İmparator Traianus döneminde, MS 98/99 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. (RIC II Trajan 4) (7.43gr,19mm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1996-0316-39 Erişim Tarihi 22.03.2023)

Traianus'un MS 112 yılından sonra bastırıldığı sikkelerde Fortuna Redux oturur vaziyette karşımıza çıkmaktadır. MS 112 ve MS 117 yılları arasında Roma'da, Fortuna Redux Kültü için basılan sikkelerde tutarlı bir şekilde, benzer ikonografi kullanılmış, ön yüzde ışık saçan bir taçla veya defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış şekilde tasvir edilmiş imparator Traianus; arka yüzde, oturur vaziyette, sağ elinde bir yeke ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna yer almaktadır (Görsel 2.46- Bkz. EK 36). Ayrıca Amisus'da (Samsun) basılan sikkelerde; oturan, *cornucopia* ve *patra* tutan Fortuna ikonografisiyle de karşılaşmaktayız (Bkz. EK 37). Kanımızca, şimdiye kadar ayakta veya dengesiz bir kürenin üzerinde tasvir edilmiş ve böylece tanrıçanın kaprisli karakteri, değişkenliği ve bir bireyde veya bir yer kalıcı olmadığı anlayışı hâkim olmuştur ve bu durum ikonografiyle açıkça gösterilmiştir. Traianus ise tanrıçayı, geleneksel sembolleri olan *cornucopia* ve yeke ile tasvir etmiş ve tanrıçayı oturur vaziyette göstermiştir. Böylece Traianus, kendisinin iktidara gelişiyle şimdiye kadar dengesiz ve değişken olan Fortuna'nın artık sabit, kararlı ve her zaman Roma'nın ve imparatorun tarafından olacağı

³⁰⁸Matthews,2011, a.g.k., 201-202.

³⁰⁹RPC III 467.; RPC III 704.; RPC III 1145.; RPC III 1597.; RPC III 1668.; RPC III 1826.; RPC III 2043.; RPC III 2664.; RPC III 2901.; RPC III 2926.; RPC III 2986.; RPC III 4135. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC III 3656.; RPC III 3795.

ve Roma imparatorluğunu ve imparatorunu daima koruyacağını mesajını vermek istemiştir.

Görsel 2.46. İmparator Traianus döneminde, MS 114 yılında, Roma'da basılan aureus. (RIC II Trajan 318) (7.17gr)

(http://numismatics.org/ocre/id/ric.2.tr.318_aureus Erişim Tarihi 22.03.2023)

Perfect'e ise Traianus'un Fortuna Redux sikkelerinin kronolojisini Roma militarizmi ile ilişkilendirmektedir. Söz konusu sikkeler, MS 113 yılından MS 117 yılındaki ölümüne kadar devam etmiş Part seferlerine aittir. İktidara gelir gelmez, iktidarını meşrulaştırmak için sikkelerinde Fortuna'ya yer vermiş olsa da MS 101-MS 102 ve MS 104-MS 105 yıllarındaki Dacia (Romanya) seferlerinde Fortuna Redux Kültü'ne yer vermemiştir. MS 113 yılında Partlara karşı yaptığı savaşla, Augustus ve Vespasianus gibi, Fortuna'yı doğudan yapılan seyahatler ile ilişkilendirmiş, doğu seferine çıkarken Fortuna Redux'a sikkelerinde yer vermiş ve bu yüzden bu kültü Octavianus'un doğu diplomasisi ile ilişkilendirmiştir.³¹⁰ Kanımızca bunun sebebi, Fortuna Redux Kültü'nün, Octavianus'un doğu seferlerinden dönüşüyle birlikte ortaya çıkması ve bu sebeple bu kültün, özellikle doğuya yapılan seferler ile ilişkilendirilmesidir. Bu nedenle Traianus, Fortuna Redux Kültü'ne vurgu yaparak kendisini Octavianus ile ilişkilendirmek istemiş ve bu yolla otoritesini halkın gözünde sağlamlaştırmak istemiştir.

Doğuda çok sayıda sefer yapıp zafer kazanan Traianus, tanrıçanın koruması altında olduğunu göstermek için Küçük Asya'da basılan sikkelerde; bir tapınakta, *cornucopia* taşıyan Fortuna tarafından imparatorun taçlandırıldığı bir ikonografi tipini (Bkz. EK 38),

³¹⁰Perfect,2012, a.g.k., 67-69.

tanrıçaya yaptığı sunuları övmek ve halka duyurmak için tanrıçanın *patera* ile yapılan ikonografi tipini (Bkz. EK 39), ayakta duran, başında bir *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe ikonografisi tipini³¹¹ ve ilk olarak Flaviuslar döneminde karşımıza çıkan, tanrıçanın askeri ve zafer ile ilişkili niteliklerini temsil eden bir ikonografi olan, *vexillum* (sancak) ve *cornucopia* veya sancak ve *aplustum* taşıyan Tykhe ikonografisi tipini de kullanmıştır.³¹²

Dönemin Küçük Asya³¹³ açısından önemli gelişmelerinden biri de Malalas'ın aktardığı bir olaydır. Buna göre Traianus, MS 115 yılında meydana gelen bir depremden sonra Antakya kentini yeniden inşa ettirmiştir. Kentin yeniden inşa edilmesi sırasında, Kalliope adında Antakyalı genç ve güzel bir bakire kız, kefarete ve kentin arınması için kurban edilmiş ve onun için bir gelin alayı düzenlenmiştir.³¹⁴ Daha sonra, daha önce

³¹¹RPC III 1940.; RPC III 2015.

³¹²Sancak ve *cornucopia* için bkz.; RPC III 3917.; Sancak ve *aplustum* için bkz. RPC III 3975.

³¹³Küçük Asya Tykhe/Fortuna ile ilişkili olarak bkz. A.Y. Baukova (2021). Goddess Tyche in the coinage of the cities of the Roman province of Asia. Institute of Oriental Studies, 9-26.; M. Arslan ve Y. Yeğin (2022). Ankara'dan Isis-Tykhe betimli sihirli bir grup yüzük taşı. *Anadolu Araştırmaları*, (26), s.81-100.; D. Kaplan ve S. Durugönül (2018). Tarsus Müzesi'nden bir aedícula kabartması olarak 'Antiokheia Tykhe'si. *Cedrus*, 6, s.1-12.; M.E. Karan (2018). *Rhodiapolis Tykhe/Fortuna heykeli*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.; B.E. Sönmez (2021). Roma imparatorluk dönemi Afyon Müzesi'nde bulunan Tykhe grubu adak heykelcikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 14(76), s.149-155.; L. Summerer ve S. Atasoy (2002). Die Tyche von Amisos. *Arch. Anz.*, s.247-258.; P. Talloen (2019). The Tychaion of Sagalassos: The cultural biography of an emblematic monument. *Ist. Mitt.*, 69, s.261-304.; M.B. Yürük (2017). *Side Tykhe Tapınağı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³¹⁴Malalas'ın aktardığı genç kız kurban etme törenleri, bir şehrin koruyucu tanrıçasının gücüne ve onun kişileştirilmesine yönelik tutum ve uygulamalar hakkında bizlere bilgi vermektedir. Şehrin büyük huşu duyulan koruyucu tanrıçası Tykhe'nin heykeli, kentin kuruluşunun, kurucusunun ve koruyucusunun vücut bulmuş hali olarak ona adanmış ve düzenli olarak yapılan ritüel amaçlı uygulama ve fedakarlıklar, ona duyulan saygı sebebiyle sunulmuştur. Tykhe Kültü'nü genç kız kurbanı ile bağdaştırmanın altındaki neden, bir kent hayatında fedakarlığın ve kutsal korumanın ne kadar önemli olduğunun vurgulanmasına dair tutumdur. Aslında burada Malalas, paganları Hıristiyan geleneğinden ayırmak istemiş ve bu durumu retorik bir amaç için kullanmış gibi görünmektedir. Bkz. Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 53. Örneğin Malalas bu durumu vurgulamak için, MS 330 yılında imparator I. Constantinus'un (MS 306-MS 337), Konstantinopolis kentinin kuruluşunun onuruna bir Tykhe heykeli yaptırdığını ve bu heykeli geleneksel kurban töreni yerine "Tanrıça'ya kansasız bir kurban" sunarak adadığını belirtmektedir. Bkz. Malalas, 13.320. Garstad'a göre Malalas'ın Tykhe'ye yapılan insan kurbanlarından bahsetmesi, MS 4. yüzyılda Hıristiyanlık karşısından önemli bir dini ve ideolojik bir rakip olması nedeniyle Tykhe Kültü'ne yapılmış bir kötüleme saldırısıdır. Tykhe'nin bir mitolojisinin olmaması sebebiyle Malalas'ın oluşturduğu bu kurgu pratikte gereklidir. Malalas, Tykhe Kültü'nün kökenlerini kara büyü ve tiranlığın suistimaline bağlayarak ve barbarca kurban edilen genç bakire kız törenlerine dayanan anlatımlar uydurarak, Tykhe Kültü'ne saldırmış ve lanetlemiştir. Kilise tarafından hoş görülmemeyen Tykhe Kültü, pagan imparatorlar tarafından kabul görmüştür. Kilise'nin Tykhe Kültü'ne verdiği tavizler, kilisenin yükselişi için ödediği bir bedelin parçası olmuştur. Böylece Malalas, pagan imparatorlar tarafından kabul edilen Tykhe Kültü'nü karalamış, ancak Tykhe'ye kan dökmeden sunulara da bulunan I. Constantinus tarafından tesis edilen Konstantinopolis Tykhesi'ni yeni bir durum ve Tykhe figürünün kefareti olarak tasvir etmeye dikkat etmiştir. I. Constantinus'un kanlı kurban törenlerinden vazgeçerek, pagan geçmişin ayinlerini ortadan kaldırmış ve aynı zamanda gelecekteki potansiyel kurban adaylarını da kurtararak adeta bir kurtarıcı rolü üstlenerek kahramanlaştırılmıştır. I. Constantinus pagan dünyanın hatalarını ortadan kaldırarak ve Hıristiyan

bitirilememiş olan Antakya tiyatrosunun inşasını tamamlamış ve oraya kurban ettiği genç kızın yaldızlı bronz bir heykelini yerleştirmiştir. Bu heykel sahnenin önündeki *nymphaionun* (anıtsal çeşme) ortasındaki dört sütunun üzerinde durmaktaydı. Kız burada, kentin Tykhe'sinin kişileştirilmesi olarak, Orontes Nehri'nin kişileştirilmesi üzerinde oturmakta ve imparatorlar Seleukos ve oğlu Antiokhos tarafından taçlandırılmaktadır.³¹⁵

Traianus'un adadığı heykelin orijinal heykel mi yoksa bir kopya mı olduğu sorusunun cevabı belli değildir. Bu duruma yorum olarak bazı araştırmacılar, Traianus tarafından adanan heykelin Tykhe değil, heykelin tiyatroya yerleştirilmesinden dolayı Zeus ve Apollon ile Antakya'nın koruyucu kutsal güçlerinden ve Musalardan biri olan Kalliope'yi temsil ettiğini düşünmektedirler.³¹⁶ Malalas'ın Kalliope'yi, “*şehrin Tykhe'si kılığında Orontes Nehri'nin yukarisına oturmuş*” olarak tanımlaması, bu heykelin Eutykhides'in orijinal heykelinin bir kopyası olduğunu göstermektedir. Diğer araştırmacılar ise, Pausanias'ın verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere, Eutykhides'in orijinal eserinin MS 2. yüzyılda hâlâ var olduğunu ve bu yüzden de Traianus'un adadığı heykelin orijinalinin yerine geçemeyeceğini düşünmektedirler. Heykelin MS 115 yılındaki depremde zarar görmüş olması ve üzerinde restorasyon çalışması yapılmış olması mümkün olsa da dönemin veya daha sonraki dönemlerin edebi kaynakları bu konuda bilgi vermemektedir. Malalas'ın Traianus hakkında verdiği bilgilerde başka bir kutsal varlığa adanmış farklı bir kopya heykel tanımlanıyor gibi gözükse de nehir tanrısı Orontes üzerinde oturan bir kadın figürü orijinal heykelin niteliklerini doğrulamaktadır. Nitekim ne olursa olsun, söz konusu heykelin üzerinden dört asır geçmesine rağmen hâlâ saygı gösterilen bir eser olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁷

Nüvizmatik, arkeolojik ve ebedi kanıtlar karşılaştırıldığında Antakya Tykhe'si tasviri, nitelikleri ve görünüşü açısından belirli bir döneme kadar benzer şekilde yapılmış

imparatorluk çağını başlatarak, zamanın çok önemli bir noktasında tek başına mücadele etmiş gibi gösterilmek istenilmiştir. Bkz. B. Garstad, (2005). The Tyche sacrifices in John Malalas: virgin sacrifice and fourth-century polemical history. *ICS*, 30, 132-133.

³¹⁵Malalas, 8.275-76. Malalas, Traianus'dan önce imparator Tiberius'un da Antakya'daki tiyatrosunun inşasına başlamadan önce Antigone isimli bir kızı kurban ettiğini söylemektedir. Bkz. Malalas, 10.235.

³¹⁶Malalas, Traianus'un Kalliope heykelinin dört sütunun üzerine yerleştirildiğini aktarmaktadır. Birçok araştırmacı bu durumu dört sütunlu bir mabet içinde olduğu anlamına gelebildiği gibi, Kalliope'nin heykelinin mabet inşa edilecek kadar anıtsal bir boyutta yapılmadığını ve bu durumun dört sütunla desteklenen basit bir platformun üzerine yerleştirilmiş olma olasılığına da dikkat çekmektedir. Malalas, Antakya'nın kuruluşundan kalma başka bir heykel olan Antigonia Tykhe'si ile ilişkili olarak I. Seleukos'un dört sütunlu bir mabet inşa ettirdiğini ve önüne bir sunak koyarak Tykhe heykelinin yüksek bir pozisyona yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Malalas'ın bu dört sütunlu mabet hakkında aktardıkları, aynı zamanda Antakya'da da Eutykhides'in orijinal heykeli için bir mabet olup olmadığı konusunda, araştırmacılar arasında kafa karışıklığı yaratmıştır. Bkz. Stansbury-O'Donnell, 1994, **a.g.k.**, 53-54.

³¹⁷Stansbury-O'Donnell, 1994, **a.g.k.**, 53.

olsa da yine de bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle Traianus döneminden itibaren Antakya’da basılan veya başka yerde basılıp Antakya Tykhe’sini tasvir eden sikkelerde belirli değişiklikler göze çarpmaktadır. MS 115 yılındaki Antakya depreminden önceki bazı sikkelerde, tasvirin niteliklerinin değiştiği görülmektedir. Genel yapı aynı olsa da Antakya ve çevresindeki sikkelerde Tykhe, artık hurma dalı yerine bir veya iki tahıl demeti ya da meyve veya çiçek tutmaktadır. (Görsel 2. 47). MS 2. yüzyılda ait eserlerde de hurma dalı veya nehir kişileştirilmesi eksik veya kayıp olsa da tasvir için kullanılan temel kompozisyon aynıdır (Görsel 2.48). Antakya Tykhe’si kompozisyonu, Traianus döneminde diğer Doğu kentlerinde basılan sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır.³¹⁸

Görsel 2.47. İmparator Traianus döneminde, MS 103-MS 111 arasında Antakya’da basılmış tetradrahmi.

(RPC III 3534) (14.42gr,25mm)

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/3534> Erişim Tarihi 24.02.2023)

³¹⁸RPC III 2947.; RPC III 3254.; RPC III 3911.

Görsel 2.48. Eutykhides'in Antakya Tykhesi tasvirinin Roma dönemine (MS 1.veya 2.yüzyıllar) ait bronz kopyası. Boy:15.8 cm.

(<https://artgallery.yale.edu/collections/objects/7257> Erişim Tarihi 24.02.2023)

Tykhe'nin sikkeler üzerindeki birçok tasviri, Traianus'dan önce hurma dalı ile yapılan modele uysa da bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Traianus dönemi öncesi bazı sikkeler ve değerli taşlar üzerinde hurma dalı yerine tahıl demeti ile tasvir edilmektedir. Tykhe, tam olarak emin olunamasa da MS 1. ve MS 3. yüzyıl arasına tarihlendirilebilen yeşil çakmaktaşı üzerinde, tahıl demeti ve onun başının üstünde bir çelenk tutan zafer tanrıçası Nike ile tasvir edilmiştir (Görsel 2.49) Anadolu'dan Kapadokya-Caesarea-Mazaka, Karia-Afrodisias ve Kilikya-Tarsus'tan bazı Traianus öncesi sikkelerde de tanrıçanın hurma dalı yerine tahıl demeti ve haşhaş (afyon) tuttuğu görülmektedir. Stansbury-O'Donnell, bahsettiğimiz farklı sikke tiplerinin Antakya dışında da bulunmasının sebebinin, ikonografinin orijinalinden coğrafi uzaklıkta basılan yerlerde sikke basımı yapanların sikkeyi istedikleri gibi tasarlayabilmeleri olduğunu söylemektedir. İkonografinin gösterdiği gibi, Antakya'da sikke basımı yapanlar kendi modellerine daha sadık kalmış gibi görünmektedir.³¹⁹

³¹⁹Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 57-58.

Görsel 2.49. MS 1. ve MS 3.yüzyıllar arasında tarihlendirilen, kayaya oturmış bir şekilde duvar tacı takmış ve elinde tahıl demeti ve haşhaş (afyon) tutmakta. Ayağının altından ise Orontes Nehri'nin kişileştirilmesi bulunan yeşil çakmaktaşı.

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1921-0711-10 Erişim Tarihi 25.02.2023)

MS 115 yılından önce Traianus'un şehre gelerek başlattığı bayındırlık işleri programının bir parçası olarak Tykhe heykelinin yenilenmesi için bir fırsat doğmuştur. Bu yüzdten, ikonografide bir değişiklik yapılmış olması daha olası görünmektedir. Antakya Tykhe'sinin yeni niteliklerinde, bereket ve bolluğu vurgulamak için kullanılan tahıl demeti, Roma karşılığı Ceres olan buğday, hasat ve bereket tanrıçası Demeter'in sembolü olmasının yanı sıra doğurganlık, bereket, verimlilik ve refah sembolüdür. I. Seleukos'un ve I. Tigranes'in kazandıkları zaferler sonrası, Antakya Tykhe'si ikonografisinde, zafer sembolü olan hurma dalını kullanmışlardır ve bu durum Traianus döneminde değişiklikler göstermiştir. Edebi kaynaklarda bu değişim hakkında bir veri bulunmaması, değerli taşlar ve heykeller üzerinde kesin bir tarihlendirme yapılamaması gibi nedenlerden dolayı bu değişimi izlemenin en iyi ve güvenilir yolu nümizmatik kanıtları incelemektir. Böylesi bir değişim için üç açıklama yapılabilir. Birincisi orijinal Antakya Tykhe'si ilk yapıldığından itibaren Seleukos'un zaferini anmak için hurma dalı tutarken, Traianus döneminde imparatorluğu bereket ve bolluğunu vurgulamak için tahıl demeti ile değiştirilmiştir. İkincisi, orijinal heykel tahıl demeti tutmaktaydı ve bu tahıl demeti Selukoslara karşı Suriye'de zafer kazanan Tigranes'in zaferini vurgulamak için hurma dalı ile değiştirilmiştir. Traianus döneminde de orijinal sembol olan tahıl demeti

yeniden yerleştirilmiştir. Üçüncüsü ise Antakya Tykhe'si heykeli ilk yapıldığından itibaren tahıl demeti tutmakta olup, sadece Tigranes'in ve Traianus dönemi arasındaki sikkelerde hurma dalı ile tasvir edilmiştir. Tigranes'in orijinal sembolü değiştirmiş olması mümkün olsa da ilk sembolün hurma dalı olması daha olasıdır.³²⁰

Tykhe heykelinin, Seleukos'un zaferlerini anmak için yapılması ve hurma dalının zaferin sembolü, yani fetheden Hellenlerin sembolü olmasının yanı sıra, Suriye ve Yakın Doğu'da, Hellen olmayan yerli halk arasında verimliliği, bolluğu, bereketi ve refahı sembolize etmesi sebebiyle ilk kullanımın hurma dalı olması daha muhtemeldir. Hurma dalının birden çok anlama gelen bu simgesel anlamı, Antakya Tykhe'sinin heykeltıraşı Eutykhides'in öğretmeni olan Lysippos'un eserlerinde de görüldüğü üzere erken Hellenistik sanatta kullanılan sembollerin ayrıntılı alegorik kullanımına uymaktadır. Antakya Tykhe'si heykelinin zengin alegorik sembolizmi daha sonraki hükümdarların ilgisini çekmiş ve onlar da bu tasvire sikkelerinde yer vermişlerdir. Ancak hurma dalının sembolik değeri, Antakya'nın Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki ekonomik yükselişi ile azalmış ve ikonografiden neredeyse kaybolmuştur. Böylece Traianus dönemi ile şehrin asıl öneminin ekonomik olduğunun ve tanrıçanın, Antakya'nın bereketini, bolluğunu ve refahını sağladığı ve koruduğu vurgusu geleneksel ikonografinin yerini almıştır. Roma döneminde şehrin zenginliğinin ve tanınırlığının artmasıyla ve doğuda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel bir merkez haline gelmesiyle ikonografinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Kentin popülaritesi, Eutykhides'in Antakya Tykhe'si heykelinin, sikkeler, değerli taşlar ve heykellerdeki tasvirilerinin popülaritesinin artmasıyla paralel olduğu düşünülebilir.³²¹

2.3.4.3. Hadrianus (MS 117-MS 138) dönemi

Traianus'dan sonra tahta geçen Hadrianus döneminde tanrıçanın en çok kullanılan ikonografisi; ayakta duran, başında *kalathos* olan veya olmayan, yeke ve *cornucopia* tutan tasvirlerdir (EK 40 ve EK 41).³²² Hadrianus bu tasvirleri kullanarak seleflerine atıfta bulunmakta ve onlara olan bağlılığını ve saygısını göstermektedir. Kendisini evlat edinen Traianus'un Fortuna Redux Kültü epitetini ve onun ikonografisini devam ettirerek selefleriyle bağlantı kurmuş, iktidarını meşrulaştırmış ve ayrıca hem onun MS 118

³²⁰Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 58-59.

³²¹Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 58-60.

³²²RPC III 116.; RPC III 506.; RPC III 1027B.; RPC III 1805.; RPC III 2067.; RPC III 2110.; RPC III 2582.; RPC III 2691.; RPC III 2744.; RPC III 2751.; RPC III 2784.; RPC III 2797.; RPC III 3117.; RPC III 3173.; RPC III 3217.; RPC III 3241.; RPC III 3913.; RPC III 4988.

yılındaki Roma'ya dönüşünü hem de başarılı ve sorunsuz bir iktidar değişimini kutlamıştır.³²³ Bu geçiş döneminde ve iktidar değişiminde Fortuna Redux, imparatoru koruyan bir tanrıça olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde yeni bir anlayış kazanan Fortuna Redux epiteti ve tanrıçanın ikonografisi, imparatorlar Roma'dan uzaktayken, imparatorluğun barışının, refahının ve istikrarının tehlikede olduğu düşünüldüğü sırada ortaya çıkmış ve imparatorlar bu dönemlerde tanrıçanın ikonografisini kullanarak kendilerini kurtarıcı olarak göstermişlerdir.³²⁴ Perfect'e göre Hadrianus, Fortuna Redux Kültü'nü, selefleri gibi militarist özellikleriyle değil, barış zamanında, istikrarı ve refahı koruyan bir tanrıça olarak tanımlamıştır.³²⁵

Bunun yanında Hadrianus, hükümdarlığının başlarında iki tip Fortuna tasvirine daha yer vermiştir. Bunlardan birisi Traianus'un ikonografisinin devamı olan; oturan, başında *kalathos* bulunan veya bulunmayan, yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe tasviridir (EK 42 ve EK 43).³²⁶ İkincisi ise oturan Fortuna ikonografisindeki yekenin altına bir küre eklenmiş tasvirdir (Görsel 2.50). İlerleyen dönemlerde ise bu iki ikonografiye ek olarak, ayakta duran veya oturan, *patera* ve *cornucopia* tutan Fortuna tasvirleri de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.51).³²⁷

Görsel 2.50. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117 yılında, Roma'da basılmış denarius. (RIC II, Part 3 Hadrian 17) (3.4gr, 17mm)

<http://numismatics.org/collection/1950.88.4> Erişim Tarihi 24.03.2023)

³²³Perfect,2012, a.g.k., 69.

³²⁴Matthews,2011, a.g.k., 203-205.

³²⁵Perfect,2012, a.g.k., 71.

³²⁶RPC III 3079.; RPC III 3162A.; RPC III 3191.

³²⁷RPC III 1628. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC III 157.; RPC III 287.

Görsel 2.51. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117 yılında, Roma'da basılmış aureus. (RIC II, Part 3 Hadrian 2010) (7.06gr 20mm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1996-0316-94 Erişim Tarihi 24.03.2023)

Bunlara ilaveten ilk kez Hadrianus döneminde karşımıza çıkan tipler de mevcuttur. Bunlardan ilki; sağ elinde küre üzerinde duran bir yeke ve sol elinde imparatorluk gücünü temsil eden bir asa ile imparatorun, tanrıçanın tezahüründe gösterildiği ikonografi tipidir (Görsel 2.52). Dönemin ikinci yeni tipi; ayakta duran, yüzü sola dönük bir şekilde duran ve *cornucopia* tutan Fortuna ile imparatorun el sıkıştığı ikonografidir (Görsel 2.53). Bize göre oluşturulan bu ikonografi ile imparatorun tanrıça ile doğrudan iletişime geçtiği fikri verilmeye çalışılmış ve aynı zamanda Roma'ya, Fortuna Redux sayesinde, sağ salim ve güvenli bir şekilde döndüğü, tanrıçanın onu selamladığı ve onun tanrıçanın koruması altında olduğu gösterilmek istenilmiştir. Ancak Perfect, diğer geliş ve selamlaşma sahnelerinde tanrı veya tanrıçaların sağa dönük bir şekilde durduğunu belirtmekte ve burada tanrıçanın yüzünün sola dönük oluşundan yola çıkarak bu sahnenin tanrıçanın, imparatorun sefer için uğurlanma sahnesi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Hadrianus, tanrıçayı bu şekilde tasvir ederek imparatorun seferden sağ salim dönmesi ile ilişkili olan bağına değiştirmiş ve bunun yerine sefere çıkan imparatoru, Roma dışındaki seyahatleri boyunca koruyan bir tanrıça haline getirmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Hadrianus'un seyahatlerinin askeri bir amaç taşımaması, Fortuna sikkelerinin selefleri gibi sefere çıkmadan önce değil barış zamanında bastırıldığını göstermektedir. Böylece imparator, Fortuna Redux'u militarist doğasından arındırmış ve askeri olmayan amaçlarına hizmet etmesi için kendi politikasına uyarlamıştır. Hadrianus bastırıldığı birçok farklı Fortuna ikonografisine sahip sikkeler ile gelenekten ve seleflerinden ayrılmadığını göstermek için hem seleflerinin askeri anlamda koruyucu tanrıçasını benimsemiş hem de kendi özgün politikaları için tanrıça ile olan kişisel ilişkisini ve tanrıçanın niteliklerini

yeniden yaratmaya çalışmıştır. Kısacası Hadrianus, kendi dönemine kadar uygulanan dış politikanın aksi bir siyaset izlediği için, otoritesini haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak adına militarist özellikle sahip olmayan bir Fortuna Redux imajı yaratmış ve onu benimsemiştir.³²⁸

Görsel 2.52. İmparator Hadrianus döneminde, MS 121-MS 123 yılları arasında, Roma'da basılmış denarius. (RIC II, Part 3 Hadrian 567-571) (3.38gr, 17mm)

(<http://numismatics.org/collection/1956.127.127> Erişim Tarihi 24.03.2023)

Görsel 2.53. İmparator Hadrianus döneminde, MS 130-MS 138 yılları arasında, Roma'da basılmış denarius. (RIC II, Part 3 Hadrian 2000-2004) (3.100gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1912-0710-110 Erişim Tarihi 24.03.2023)

³²⁸Perfect,2012, a.g.k., 73-74.

Hadrianus'un evlatlık oğlu ve önceden belirlenmiş olan varisi Lucius Aelius'un (MS 101-MS 138) temsili, oğlunun umudunun ve gelecek vadeden başarısının sembolleri olarak, Hadrianus'un bastırıldığı bazı sikkelerde umut tanrıçası Spes ve Fortuna ile senkretik olarak yer almıştır (Bkz. EK 44). Burada da görüldüğü gibi imparatorluk oluştuğundan beri genellikle kötü bir şekilde sonuçlanan, veraset gibi karmaşık bir mesele için Fortuna'ya, sabit bir imaj verilmiş ve hanedan ardıllığını garanti altına almak için tanrıça için kült uygulamaları yapılmış ve ikonografisi bu durumu meşrulaştırmak için kullanılmıştır.³²⁹

Fortuna'nın en önemli ikonografik niteliklerinden olan ve zamanla ayırt edici özelliklerinden bir haline gelen çark yine ilk kez bu dönemde kullanılmıştır. Asıl olarak Hellen dünyasını intikam tanrıçası olarak bilinen Nemesis'in sembolü olan çark, küre gibi olumsuz anlamlara gelebilmekle birlikte, tanrıça Nemesis'in intikamcı nitelikleri ile birleşerek talihin iniş ve çıkışlarını belirtmek için kullanılmıştır. Matthews'a göre yeke, deniz seyahatini temsil etmekteyken, çark kara yolculuğunu temsil etmiştir.³³⁰ Çark, iyi talih tanrıçası Felicitas'ın sembolü olan *caduceus*la birlikte ve Felicitas Augustus epiteti altında karşımıza çıkmaktadır. Fortuna-Felicitas burada sağ elinde *caduceus*, sol elinde *cornucopia* ve altında bir çark ile tasvir edilmiştir (Görsel 2.54).

Görsel 2.54. İmparator Hadrianus döneminde, MS 134-MS 138 yılları arasında, Roma'da basılan sestertius. (RIC II, Part 3 Hadrian 2250-2253- RIC Hadrian: 749) (22.83gr, 30.4mm)
(<https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID171514&view=rs> Erişim Tarihi 27.03.2023)

³²⁹Arya,2002, **a.g.k.**, 364.

³³⁰Matthews,2011, **a.g.k.**, 213-214. Matthews bu iddiasını, Via Traiana'yı (Traianus Yolu) kutlayan Traianus sikkelerinde çarkın kara seyahati ile ilişkili olarak kullanmış olmasından yola çıkarak desteklemektedir. Bkz. RIC II Trajan 638.

Hadrianus döneminde, özellikle Kilikya bölgesinde basılan sikkelerde; oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç ve altında kişileştirilmiş bir nehir tanrısı bulunan, hurma dalı ve buğday başağı tutan Tykhe ikonografisi de sıklıkla kullanılmıştır.³³¹ Aynı ikonografiye *cornucopia* da eklenmiştir (Görsel 2.55). Ayrıca bu dönemde, Flaviuslar ve Traianus döneminde olduğu gibi, Dora'da (İsrail/Tantura) basılan, ayakta duran, sancak ve *cornucopia* taşıyan ve Ascalon'da (İsrail/Aşkelon) basılan, gemi pruvası üzerinde ayakta duran, sancak ve *aplustrum* taşıyan Tykhe tasvirleri de ikonografi de yer almıştır.³³² Ayrıca, başta Judea Eyaleti olmak üzere, Doğu eyaletlerinde basılan sikkelerde, ayakta duran, asa ve *cornucopia* tutan Tykhe ikonografisine de yer verilmiştir.³³³

Görsel 2.55. İmparator Hadrianus döneminde, MS 117-MS 138 yılları arasında, Tarsus'da basılan tetrachmi. (RPC III 3260) (9.62gr, 25mm)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/3260> Erişim Tarihi 27.03.2023)

Kentlerin koruyucu tanrıçası olarak Tykhe'nin Roma döneminde saygı gösterilmeye devam edildiğinin en iyi kanıtlarından birisi, Sparta'da (Yunanistan/Peloponnesos) bulunan ve Hadrianus dönemine tarihlendirilen, kent duvarlarını temsil eden bir taç takmış Tykhe başıdır.³³⁴ Surların tepelerini taklit eden mazgalı ve pencereli kuleleri bulunan ve üzerinde bazı figürlerin yer aldığı kent surlarını temsil eden bu taç,

³³¹RPC III 3258.; RPC III 3261.; RPC III 3319A.; RPC III 3686.; RPC III 3914. Ayrıca Hadrianus döneminde, sadece şehir duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC III 3805.

³³²Sancak ve *cornucopia* için bkz. RPC III 3921.; Sancak ve *aplustrum* için bkz. RPC 3996.; RPC III 4002.

³³³RPC III 4030.

³³⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 2-3. Pausanias'dan elde ettiğimiz bilgilere göre, Peloponnesos'da Tykhe Kültü'nün yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Pausanias, İmparatorluk Kültü ile ilişkili Roma yazıtlarıyla ve arkeolojik verilerle kanıtlandığı Sparta'da Tykhe Kültü'nün varlığından bahsetmemektedir. Yazıtlar için bkz. IG V.1, 242.; IG V.1, 364.; IG V.1, 559.

işçilik bakımından türünün en iyi örneklerinden birisidir (Görsel 2.56). Palagia, Sparta'da bulunan ve Hellenler ile Amazonların kent duvarları önünde yaptıkları savaşı tasvir eden eserler ile Tykhe'nin kent duvarlarını temsil eden tacındaki figürlerin aynı olduğu sonucuna varmakta ve tacın üstündeki figürün bir Amazon tasviri olduğunu ileri sürmektedir.³³⁵ Ancak taç üzerindeki sahnenin, Roma'nın efsanevi kurucusu olarak görülen Aeneas'ın Truva'dan kaçışını tasvir eden bir sahne olduğunu düşünen Arya, Aeneas ve oğlu Ascanius'un, Roma'nın kurucuları ve Julius Ailesi'nin ataları olduğunu belirterek bu tacın ve üzerindeki sahnenin, Roma'nın ve imparatorluk ailesinin sembolleri olduğunu belirtmektedir. Burada kentlerin koruyucu tanrıçası Tykhe, Roma imparatoru Hadrianus ve Sparta kenti arasındaki özel ilişki, Roma'nın ve Julius Ailesi'nin kuruluş efsanesinden önemli bir sahnenin kent duvarlarını temsil eden bir taç üzerinde yer almasıyla ustaca vurgulanmıştır.³³⁶ Ayrıca bu eser, Hellen efsanelerine dair sahneler içermesinden dolayı, Hellen uygarlığına olan hayranlığıyla ön plana çıkan Hadrianus'un, MS 131-MS 132 yıllarında, Yunanistan kentlerini gezerken oluşturduğu Hellen kent devletleri birliği Panhellenion³³⁷ ile ortaya çıkmış bir eser olabilir.

³³⁵Palagia,1994, **a.g.k.**, 70-71.

³³⁶Arya,2002, **a.g.k.**, 10-14. Arya'ya göre Sparta'da bulunan ve kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe heykeli, Truva kentinin korunmasını ve talihini de temsil etmektedir. Truva Savaşı ile ilişkili olarak bir efsaneye göre Spartalı Helen'in kaçırılması üzerine savaşın başlaması, Sparta ve Truva arasındaki ilişkinin güçlü bir bağa sahip olduğunun göstergesidir. Truva Savaşı'ndan Sparta'nın muzaffer olarak çıkması ile ilişkili olarak, Truva'nın ve dolaylı olarak Roma'nın talihini ve kaderinin, Sparta'dan Tykhe tarafından korunmasını temsil ediyor olabilir. Romalıların kendilerinin Truva'dan kaçan Aeneas'ın torunlarının Roma'yı kurduklarına inanmalarıyla antik dünyada oldukça önemli bir rol oynayan Truva efsanesine kendi kökenleri ustaca eklemişlerdir. Arya bu nedenle Sparta'da bulunan heykelin, Roma kentini koruyuculuğunu ve talihini temsil ediyor olabileceğini düşünmektedir. Sparta bulunan ve Tykhe Kültü ile ilişkili olan yazıtlardan yola çıkarak, heykelin imparatorun Tykhe'sini de temsil ediyor olabileceği düşünülmektedir. Heykelin tarihlendirildiği dönem olan Hadrianus döneminde imparator, kendisi ile Julius Ailesi arasında bir ilişki kurmuş ve bu aile ile Roma imparatoru arasındaki yakın bağları eski haline getirmeye çalışmıştır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 16-17. Burada da görüldüğü üzere kent koruyucu role sahip olan Tykhe, Roma imparatorlarının kendi hakimiyetlerini kutsal bir kökene dayandırarak meşrulaştırma ve pekiştirme yoluna gitmişlerdir.

³³⁷P.N. Doukellis (2007). Hadrian's Panhellenion: A network of cities? *Mediterranean Historical Review*, 22(2), s.295-308.

Görsel 2.56. Roma imparatoru Hadrianus dönemine tarihlendirilen ve Sparta Arkeoloji Müzesi'nde bulunan, kent duvarlarını temsil eden bir taç takmış olan Tykhe heykelinin başı. (Baş ve boyun 26cm, yüz 20cm ve taç 11.5cm)

([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Head_of_Tyche_\(2nd_century_A.D.\)_at_the_Archaeological_Museum_of_Sparta_\(5-15-2019\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Head_of_Tyche_(2nd_century_A.D.)_at_the_Archaeological_Museum_of_Sparta_(5-15-2019).jpg) Erişim Tarihi 20.04.2023)

Kent duvarlarını temsil eden bir taç takmış koruyucu Tykhe tasviri, Roma sikkelerinde, anıtlarında ve tapınaklarında koruyucu bir tanrıça olarak sıklıkla yer almıştır. Kentin koruyucu tanrıçası olarak Tykhe tasvirinin bir tapınak üzerinde öne çıkan örneklerinde bir diğeri de Ephesus'daki Hadrianus Tapınağı'nın, merkezi cephesindeki ara sütunların üzerindeki kemerde bulunan bir kilit taşı üzerinde görülmektedir (Görsel 2.57).

Görsel 2 57. Ephesus kentindeki Hadrianus Tapınağı'nın kemeri üzerinde bulunan, kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe başı.

(<https://followinghadrian.com/2015/05/04/the-temple-of-hadrian-at-ephesus-ionia-turkey/>

Erişim Tarihi 18.04.2023)

2.3.4.4. Antoninus Pius (MS 138-MS 161) dönemi

Hadrianus'un varis olarak belirlediği Lucius Aelius, MS 137 yılında Hadrianus'dan önce vefat etmiş ve onun yerine Antoninus Pius (MS 138-MS 161) veliaht olarak belirlenmiştir. Antoninus Pius'da hakimiyetini meşrulaştırmak ve hanedan ardıllığını garanti altına almak için kendisinden önceki yöneticiler gibi Fortuna'nın ikonografisini sık ve etkili bir biçimde kullanmıştır. Hatta, Antoninus Pius, Fortuna'yı kendi özel kültürünün bir parçası haline getirmiş ve yatak odasına Fortuna'nın yıldızlı altın bir heykelini yerleştirmiştir.³³⁸ Antoninus Pius böylece, Servius Tullius ve Geç Cumhuriyet Dönemi yöneticilerinin Fortuna ile olan sıkı ilişkisini açık bir şekilde tekrardan yansıtmış ve bu geleneği devam ettirmiştir. İmparator, Fortuna heykelini bir hanedan sembolü olarak kabul etmiş ve heykeli halefi Marcus Aurelius'a (MS 161-MS 180) bırakmış ve o da heykeli yatak odasında bulundurmıştır.³³⁹ Ancak bu heykelin niteliklerine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Antoninus Pius'un tahta çıktığından kısa süre sonra bastırıldığı sikkelerde, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan veya bulunmayan, sağ elinde küre üzerinde duran veya yerde duran bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe tasviri kullanılmıştır (Bkz. EK 45, EK 46 ve EK 47).³⁴⁰ Aynı zamanda tanrıçanın, oturan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan ikonografisine de sikkelerde yer verilmiştir.³⁴¹ Bu ikonografik niteliklere ek olarak ayakta duran, sağ elinde yeke ve *patera* ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ikonografisi sikkelerde yer almaya başlamıştır (Görsel 2.58). Aynı zamanda, *cornucopia* ve gemi pruvası üzerinde duran yeke tutan Fortuna³⁴² ve tanrıçanın, ayakta duran veya oturan, *patera* ve *cornucopia* tutan ikonografisi de sikkelerde yer almıştır (Bkz. EK 48).³⁴³

³³⁸SHA. *Ant. Pius*.12.5.

³³⁹SHA. *M. Ant.*7.3.

³⁴⁰RPC III 1296.; RPC IV.1 4691.; RPC IV.1 4669.; RPC IV.1 7838.; RPC IV.1 10358.; RPC IV.1 11690.; RPC IV.1 4324.; RPC IV.1 4402.; RPC IV.1 5895.; RPC IV.1 4841.; RPC IV.1 6250.; RPC IV.2 11310.; RPC IV.2 1598.; RPC IV.2 1444.; RPC IV.2 11710.; RPC IV.2 2002.; RPC IV.2 1860.; RPC IV.2 2978.; RPC IV.2 1735.; RPC IV.2 11587.; RPC IV.2 3023.; RPC IV.3 5796.; RPC IV.3 5810.; RPC IV.3 4968.; RPC IV.3 6197.; RPC IV.3 8620.; RPC IV.4 15511.

³⁴¹RPC IV.3 7552.; RPC IV.3 17511.

³⁴²RIC III Antoninus Pius 1015.

³⁴³RPC IV.1 5018.; RPC IV.1 10653.; RPC IV.1 10395. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe için bkz. RPC IV.1 4226.; RPC IV.1 7925.

Görsel 2 58. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 157-MS 158 yılları arasında, Roma'da basılan denarius. (RIC III Antoninus Pius 271) (3.81gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1970-0406-1 Erişim Tarihi 27.03.2023)

Ayrıca İmparatorluk Dönemi'nde bir ilk olarak bir imparatoriçe, sikkesinde Fortuna'ya ver vermiştir. Antoninus Pius'un karısı Faustina, Caligula'nın kız kardeşi Julia'dan sonra Fortuna ile ilişkilendirilen ilk imparatorluk kadınlarından birisi olmuştur. Faustina'nın Fortuna ile olan ilişkisi, yönetici soylu kadın erdemlerinin ikonografiye yansımış halidir. Antoninus Pius, Fortuna ve Faustina ilişkisi ile Servius Tullius'un Fortuna ile olan ilişkisi hatırlatılmıştır.³⁴⁴ İmparatoriçe Faustina'nın, tanrıça ile yer aldığı sikkelerde Fortuna, sol elinde bu dönemin en belirgin sembolü olan *patera* ve sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke tutmaktadır (Görsel 2.59). Kanımızca, bu sikkelerde başı örtük olan Fortuna'nın *patera*, küre ve yeke ile gösterilmesi, soylu kadınların imparatorluk yönetiminde ve Fortuna kültlerinde ve törenlerinde önemli ve etkin bir rol oynadıklarını göstermektedir. Ayrıca, Fortuna Kültü'nün imparatoriçeler ile ilişkilendirilmesi, tanrıçanın hanedan ardılığını sağlayıcısı olduğunun ve önemli soylu kadın figürlerin, imparatorluğun talihine ve kaderine dahil olduklarını vurgulamaktadır. Üstelik, yalnızca eril güçten ziyade dişil güçler de verilmiş ve tanrıçanın, kadınlar, doğum, bereket ve verimlilik ile ilgili arkaik anlamları yeniden canlandırılmıştır. Fortuna Kültü'ne ve imparatorluk yönetimine tüm hanedan dahil edilerek imparatorluğun devamlılığı, Fortuna Kültü ve ikonografisi aracılığıyla garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Faustina'nın sikkelerinde Fortuna, elinde bir küre ve yeke ile de tasvir edilmiştir (Bkz. EK 49). Hanedanın kadın üyelerinin sikkelerinde aynı zamanda, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan veya bulunmayan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan tasvirleri de yer almıştır (Bkz. EK50).

³⁴⁴Matthews,2011, a.g.k., 222-223.

Görsel 2.59. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 141 yılında, Roma'da basılan aureus. (RIC III Antoninus Pius 349Aa) (7.23gr, 19mm)

(<http://numismatics.org/collection/1966.62.11> Erişim Tarihi 27.03.2023)

Antoninus Pius döneminde sikkelerde en çok karşımıza çıkan epitet; anlayışlı, hoşgörülü veya uysal Fortuna anlamına gelen Fortuna Obsequens'dir. Fortuna'nın kalıplaşmış ikonografisi olan yeke ve cornucopianın yanı sıra tanrıça, gemi pruvası ve *patera* ile de tasvir edilmiştir (Görsel 2.60). *Patera*'nın bu ikonografideki kullanım amacı Fortuna Obsequens Kültü'ne yapılan sunu ve ayinleri göstermektir. Matthews'a göre burada kullanılan *patera*, kültür halka açık törenlerini ve Antoninus Pius tarafından yapılan restorasyonu göstermektedir. Aynı zamanda kültürün olumlu anlamlar ifade eden epiteti, tanrıçanın etkili ikonografisi ile birleştirilerek tanrıçanın deniz seyahatlerinde koruma, askeri zafer ve bereket bahşeden, olumlu, iyi niyetli ve hayırsever bir tanrıça olduğu da vurgulanmak istenilmiştir.³⁴⁵

Görsel 2.60. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 145-MS 161 yılları arasında, Roma'da basılan aureus. (RIC III Antoninus Pius 139) (7.23gr, 17.5mm)

(<http://numismatics.org/collection/1966.62.3> Erişim Tarihi 28.03.2023)

³⁴⁵Matthews,2011, a.g.k., 223-225.

Antoninus Pius döneminde de tanrıçanın askeri niteliklerinin vurgulandığı, ayakta duran, sancak ve *aplustrum*³⁴⁶, asa ve *cornucopia* taşıyan³⁴⁷ ikonografileri devam ettirilmiştir. Ayrıca bir yenilik olarak, İskenderiye’de basılan sikkelerde tanrıça, iki sütunlu bir tapınağın içerisinde, ayakta durmakta, başında *kalathos* bulunmakta, yeke ve *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 2.61).³⁴⁸ Kanımızca bu durum, tanrıçanın İskenderiye’de bir tapınağı ve tapınak içinde yer alan bir heykeli olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca İskenderiye’deki Tykhaion’un varlığı konusundaki tartışmalarda bir kanıt niteliğindedir.

Görsel 2.61. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 144-MS 145 yıllarında, İskenderiye’de basılan *Æ*.
(RPC IV.4 16361) (20.66gr, 33mm)

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/16361> Erişim Tarihi 28.03.2023)

2.3.4.5. Lucius Verus (MS 161-169)- Marcus Aurelius (MS 161-180) dönemi

Marcus Aurelius imparator olmadan önce, MS 155-MS 156 yıllarında Antoninus Pius’un otoritesi altında basılan sikkelerde farklı bir ikonografi karşımıza çıkmaktadır. Bu ikonografide tanrıça Fortuna ayakta durmakta ve sol eliyle bir yeke tutarken sağ eliyle kıyafetinin kumaşını yukarı doğru kaldırmaktadır (Görsel 2.62). Fortuna ile ilişkili olarak ilk kez Marcus Aurelius adına, imparator Antoninus Pius tarafından bastırılan bu sikke tipi imparatorun çeşitli ve geniş Fortuna ikonografisinin nadir bir parçası olarak tanrıçanın ikonografik çeşitliliğinde yer almıştır.

³⁴⁶RPC IV.3 6388.

³⁴⁷RPC IV.3 6436.

³⁴⁸RPC IV.4 14841.

Görsel 2.62. İmparator Antoninus Pius döneminde, MS 155-156 yılında, Roma'da basılan sestertius.
(RIC III Antoninus Pius 1329A) (23.52gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1937-0607-105 Erişim Tarihi 28.03.2023)

Fortuna ikonografisi, Fortuna Redux epiteti altında imparatorlar Lucius Verus ve Marcus Aurelius'un hükümdarlığı altında kullanılmaya devam edilmiştir. Bu imparatorlar tanrıçanın ikonografisini çok fazla genişletmeyerek ve çeşitlendirmeyerek kendilerinden önceki ikonografileri kullanmaya devam etmişlerdir. Parthia'daki ve Avrupa'daki seferlerde tanrıçanın ikonografisini Fortuna Redux epiteti ile kullanarak onun militarist özellikleri yeniden gündeme getirilmiştir. Lucius Verus, MS 161 yılında tahta gelir gelmez Fortuna ikonografisinin bulunduğu sikkeler bastırmıştır. İmparatorun, Roma'da bastırıldığı bütün Fortuna sikkelerinin ikonografisi, Traianus ve Hadrianus'un kullandığı ikonografiye benzemektedir. Lucius Verus dönemindeki sikkelerde Fortuna, oturur vaziyette, küre üzerinde veya yerde duran yeke ve *cornucopia* tutmaktadır. (Bkz. EK 51).³⁴⁹ Lucius Verus sikkelerinde ayrıca, ayakta duran, *patera* ve *cornucopia* tutan³⁵⁰, asa ve *cornucopia* tutan³⁵¹, *kalathos* giyen (veya giymeyen), yeke ve *cornucopia* tutan³⁵² (Bkz EK 52) ve oturan, başında *kalathos* bulunan, yeke ve *cornucopia* tutan³⁵³ ve Antakya Tykhe'si tipinde, oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç bulunan, hurma dalı veya buğday başağı tutan ve altında basıldığı kentin nehrinin bir kişileştirilmesi bulunan³⁵⁴ Fortuna/Tykhe ikonografileri de kullanılmıştır.

³⁴⁹Perfect,2012, a.g.k., 78.

³⁵⁰RPC IV.1 10965.

³⁵¹RPC IV.1 5228.; RPC IV.3 6450.

³⁵²RPC IV.1 9545.; RPC IV.1 10344.; RPC IV.1 4893.; RPC IV.2 1286.; RPC IV.2 1141.; RPC IV.2 9931.; RPC IV.2 1254.; RPC IV.2 2094.; RPC IV.3 9345.; RPC IV.3 8509.; RPC IV.3 17339.; RPC IV.3 9364.; RPC IV.3 5289.; RPC IV.4 15392.

³⁵³RPC IV.4 14490.

³⁵⁴RPC IV.3 8448.; RPC IV.3 5746. Ayrıca kent duvarlarını temsil eden taç için bkz. RPC IV.3 10285.

Marcus Aurelius'un imparatorken, MS 167-MS 170 yılları arasında bastırıldığı sikkelerdeki Fortuna ikonografisi, Lucius Verus'un sikkelerini takip etmiştir. Marcus Aurelius sikkelerinde de Fortuna, oturur vaziyette, sağ elinde bir yeke ve sol elinde bir *cornucopia* ile gösterilmiştir (Bkz. EK 53).³⁵⁵ Ayrıca ayakta duran, başında *kalathos* bulunan (veya bulunmayan), sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan³⁵⁶ (Bkz. EK 54 ve EK 55), ayakta duran *paterna* ve *cornucopia* tutan,³⁵⁷ asa ve *cornucopia* tutan³⁵⁸ ve Antakya Tykhe'si tipinde³⁵⁹ Fortuna/Tykhe ikonografileri de bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Marcus Aurelius da Fortuna ikonografisini Lucius Verus gibi Fortuna Redux epiteli altında hem militarist anlamda Traianus'un hem de barışçı bir anlamda Hadrianus'un kullandığı şekilde betimlemiştir. Böylelikle onlara olan bağlılığını ve saygısını göstererek hükümdarlığını meşrulaştırmış ve hanedan ardıllığını garanti altına almıştır. Marcus Aurelius'un Fortuna ikonografisini, Fortuna Redux epiteli ile kullanması, Marcomanni kabilesine karşı vereceği savaşta ve çıkacağı seyahatte tanrıçayı kendisinin koruyucu ve yönlendiricisi olarak benimsediği ve tanrıçayı askeri zafer ve özellikle seyahat ile ilişkilendirdiğini göstermektedir. Tanrıçanın ikonografisi, özellikle imparatorun askeri seferlerden güvenli ve muzaffer bir şekilde dönüşünü garanti etmede ve sağlamadaki rolü öne çıkartılarak tanrıçanın militarist nitelikleri pekiştirilmiştir.³⁶⁰ Matthews'a göre, şimdiye kadar görülüşü gibi Fortuna ikonografisinin Fortuna Redux epiteli ile kullanılması, imparatorluğun ve imparatorların tehlikede olduğu ve imparatorluğun barışının, bekasının ve refahının tehdit altında olduğu dönemlerde tercih edilmiştir.³⁶¹

Marcus Aurelius döneminde, Roma'da bir ilk olarak tanrıça Fortuna'nın ikonografisine çark eklenmiştir. İlk kez Hadrianus döneminde Felicitas kültü ile senkretik olarak karşımıza çıkan çark, Marcus Aurelius döneminde doğrudan Fortuna ile ilişkili olarak düşünülmüştür. Bu ikonografide tanrıça, oturur vaziyette, sağ elinde küre üzerinde

³⁵⁵RPC IV.2 2644.; RPC IV.4 14054.

³⁵⁶RPC IV.1 4205.; RPC IV.1 7838.; RPC IV.1 10250.; RPC IV.1 7470.; RPC IV.1 9373.; RPC IV.1 4331.; RPC IV.1 4439.; RPC IV.1 11005.; RPC IV.1 17570.; RPC IV.1 5679.; RPC IV.1 7966.; RPC IV.2 11405.; RPC IV.2 208.; RPC IV.2 1745.; RPC IV.2 11482.; RPC IV.2 1444.; RPC IV.2 9777.; RPC IV.2 3603.; RPC IV.2 1192.; RPC IV.2 1694.; RPC IV.2 934.; RPC IV.2 1906.; RPC IV.2 11587.; RPC IV.3 7302.; RPC IV.3 7550.; RPC IV.3 11842.; RPC IV.3 4948.; RPC IV.3 17174.; RPC IV.3 7727.; RPC IV.3 10381.; RPC IV.4 14999.

³⁵⁷RPC IV.1 7880.; RPC IV.1 10090.; RPC IV.1 10969.; RPC IV.2 954.

³⁵⁸RPC IV.1 8098.; RPC IV.3 4036.

³⁵⁹RPC IV.3 9023.; RPC IV.3 7018.; RPC IV.3 6875. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç için bkz. RPC IV.1 9661.; RPC IV.1 6161.

³⁶⁰Perfect,2012, **a.g.k.**, 79-80.

³⁶¹Matthews,2011, **a.g.k.**, 228.

duran bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutmakta ve oturduğu tahtın altında bir çark (*rota Fortunae*) bulunmaktadır (Görsel 2.63). Bize göre, tanrıçanın ve talihin değişkenliğini, iniş ve çıkışlarını ve insanların talihinin her zaman ters dönebileceği gibi anlamlar ifade eden çarkın, Marcus Aurelius döneminin sonlarına doğru, yani imparatorluğun sallantıya geçtiği ve istikrarın, barışın ve düzenin sarsılmaya başladığı bir zamanda ortaya çıktığı düşünülmürse bu tasvir ikonografik olarak oldukça etkileyici bir mesaj olmuştur.

Görsel 2.63. İmparator Marcus Aurelius döneminde, MS 175-MS 176 yılında, Roma'da basılmış denarius. (RIC III Marcus Aurelius 343) (3.22gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-14122 Erişim Tarihi 28.03.2023)

Hellen dünyasında bir Grifon³⁶² ve tanrıça Nemesis ile tasvir edilen çark, Roma döneminde daha çok Nemesis ile karşımıza çıkmaktadır.³⁶³ MS 2. ve 3. yüzyıllarda hem Nemesis hem Fortuna düzenli olarak çark ile tasvir edilmiş ve iki tanrıça neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir. Çark sembolüyle hayatın değişkenliği ve iniş çıkışları ve Fortuna'nın insanların hayatları üzerindeki etkisi vurgulanmak istenirken, oyun ve gösterilerdeki rolü sebebiyle Nemesis ile kullanılan çark ile sadece cezalandırmalar

³⁶²Grifon, aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kafalı mitolojik yaratıktır.

³⁶³Çarkın sanattaki görünümü, kötü ruhları defeden bir araç olarak kullanıldığı düşünülen Miken Dönemi'ne kadar uzanabilmektedir. Yüzyıllar boyunca Hellen edebi geleneklerinde çark, yaşam döngüsünü sembolize etmek için kullanılmış, önce Hellen dünyasında intikam tanrıçası Nemesis'in sembolü haline gelmiş ve daha sonra da Roma dünyasında tanrıça Fortuna'nın en belirgin ve ayırt edici sembolü haline gelmiştir. Çark ilk olarak Yunanistan'daki Olynthos kentinde bulunan, MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlendirilen ve "Uğurlu Ev" olarak bilinen yerde, muhtemelen kumar oynanan bir oda olduğu düşünülen ve kumara atıfta bulunan "Agathe Tykhe" yazısı ile bir mozaiikte tasvir edilmiştir. Bkz. D.M. Robinson (1934). The Villa of Good Fortune at Olynthos. *AJArch.*, 38(4), s. 501-510. Tanrıçanın MS 1. yüzyıldan önce çarkla bir tasviri veya edebi tanımlaması mevcut değildir. Alegorik bir ölüm tasviri içeren ve Pompeii'de bulunan bir mozaiikte, muhtemelen tanrıçanın hayattaki rolüne ve Hellenistik Dönem'in felsefi söylemelerine atıfta bulunan bir çark bulunmaktadır. Günümüze ulaşan edebi kaynaklar göz önüne alındığında tanrıçanın çarkı, Latince ve İmparatorluk Dönemi Grekçe kaynaklarda daha çok karşımıza çıkmakta ve tanrıçanın kararsız ve değişken doğasını yansıtmaktadır. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 84-85. Ayrıca bkz. D. M. Robinson (1946). The wheel of fortune. *CPhil.*, 41(4), s.207-216.

vurgulanmak istenilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde çark genellikle imparatorların seyahatlerini ve Roma'ya sağ salim ve güvenli bir şekilde geri dönüşünü sembolik olarak temsil etmiştir. Arya'ya göre İmparatorluk Dönemi'nde, Fortuna'nın yekenin altında çarkın görünümü, imparatorun Roma'ya sağ salim dönüşünü ve tanrıçanın, insanların hayatlarındaki iniş çıkışının üzerinde büyük bir gücünün ve kontrolünün bir simgesi haline gelmiştir.³⁶⁴

Doğurganlık, bereket ve refah tanrıçası olarak Fortuna ile ilişkilendirilmesinden dolayı çarkın güneşi ve ayı temsil ettiği de düşünülmüştür. Ancak güneş ve ayın döngüleri Fortuna'nın profiline uysa da ilk olarak Hellen dünyasında ortaya çıkmış olması, çarkın yerel Latin tanrıçası Fortuna'ya değil, daha çok talih ve şans tanrıçaları olarak Tykhe ve Fortuna'nın karışımına ait olduğu düşünülmektedir.³⁶⁵ İkonografide genellikle, tanrıça ayaktaysa onun ayaklarının altında, eğer oturuyorsa da sandalyesinin altında gösterilen çarkın, tanrıçanın kontrolü altında olduğu ve bu durumun tanrıçanın öngörülemez karakterini yansıttığı fikri daha geçerli gözükmektedir.³⁶⁶ Ovidius bu durumu şöyle aktarmaktadır: “*O, sallantılı ayağının altında tuttuğu kararsız çarkıyla kendi kararsızlığını kabul eden bir tanrıçadır. Herhangi bir yapraktan, herhangi bir esintiden daha az kararlıdır.*”³⁶⁷

Roma edebiyatında ilk olarak Cicero'nun “*In Pisonem*” adlı eserinde karşımıza çıkan “Fortuna'nın çarkı”³⁶⁸ kavramı genel olarak iyi ve kötü talihin her zaman yer değiştirdiği bir değişim metaforu olarak kullanılmaktadır. Çarkın daireselliğinin ve dönme hareketinin sadece değişimi değil, aynı zamanda tekrarı yarattığına dair bir anlamı da vardır.³⁶⁹ Yani bir kişinin sürekli değişen iyi ve kötü talihi temsil etmektedir. Bir kişinin talihi bir gün iyiyken birden tersine dönebilmekte ve tekrardan iyi bir talihe sahip olabilmektedir. Bu durumun ve değişkenliğin ise tanrıça Fortuna'nın isteklerine bağlı olduğu düşünülmüştür. Fortuna'nın, değişken ve kaprisli karakteri ile kendi isteklerine göre hareket etmekte olduğu, bu durumun olumlu veya olumsuz sonuçlar getirebileceği ve bunun öngörülemez bir şekilde olacağı düşünülmektedir. Nitekim tanrıçanın hem veren hem de geri olan doğası çark ile etkileyici bir şekilde temsil edilmektedir.

³⁶⁴Arya,2002, **a.g.k.**, 86-88.

³⁶⁵Byrne,2013, **a.g.k.**, 23.

³⁶⁶Byrne,2013, **a.g.k.**, 27.

³⁶⁷Ov. *Pont.* IV.III 31-32.

³⁶⁸Cic. *Pis.*22.

³⁶⁹Byrne,2013, **a.g.k.**, 28.

MS 2. yüzyılda Fortuna Kültü ikonografisi çeşitli şekillerde ve sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle sikkeler üzerinde ve ayrıca heykeller, heykelcikler, yüzükler veya değerli taşlar üzerinde, tanrıçanın en ayırt edici ve geleneksel ikonografisi olan, ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna tasviri açık bir şekilde izlenebilmektedir (Görsel 2.64 ve 2.65). Aynı zamanda tanrıçanın bu dönemde heykel sanatındaki tasvirleri artmış ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan (veya bulunmayan), sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan (EK 56 ve EK 57); başında taç bulunan ve *cornucopia* tutan (Görsel 2.66-Bkz. EK 58); ayakta duran, altında, başında şehir duvarlarını temsil eden taç bulunan Pontus'un (Karadeniz) kişileştirilmesi bulunan (Görsel 2.67) ve *cornucopia* taşıyan ve ayakta duran, başında zeytin yapraklarıyla süslü kent surlarını temsil eden bir taç bulunan, sağ kolunun altında bulunan kırık parçadan dolayı yeke tuttuğu düşünülen ve sol elinde *cornucopia* ve bereketin ve zenginliğin kişileştirilmiş tanrısı olan çocuk Ploutos'u tutan (Görsel 2.68) Tykhe/Fortuna heykelleri gibi heykeller dönemin sanat eserleri arasında yer almışlardır. Bunlara ek olarak tam anlamda bir tarihlendirme yapılamasa da çark içermesinden dolayı MS 2. yüzyıla ait olabileceği düşünülen bir duvar resminde, ayakta duran, sağ elinde bir çark üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna yer almaktadır (Görsel 2.69).

Görsel 2.64. MS 2.yüzyıla tarihlendirilen, Galya'da yapılan ve Hedderheim'da (Almanya/Hesse-Darmstadt) bulunan, ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna'nın pişmiş toprak heykelciği. (16.70 cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1931-0415-106 Erişim Tarihi 29.03.2023)

Görsel 2 65. MS 2. yüzyıla tarihlendirilen, Londinium'da (İngiltere/Londra) bulunan ve üzerinde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde cornucopia tutan Fortuna tasvirinin bulunduğu kemik saç tokası.
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1883-0509-3 Erişim Tarihi 29.03.2023)

Görsel 2.66. Burdur Müzesi'nde bulunan, MS 2. Yüzyıla tarihlendirilen ve sol elinde cornucopia tutan Tyche.

(<https://tr.pinterest.com/pin/393853929894039589/> Erişim Tarihi 05.04.2023)

Görsel 2.67. Romanya'daki Köstence Ulusal Tarih ve Arkeoloji Müzesi'nde (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța) bulunan ve MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Fortuna heykeli. (1.55m)
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Muzeul_de_Istorie_%C8%99i_Arheologie_din_Constan%C8%9Ba#/media/Fi%C8%99ier:Fortuna_cu_Pontos.jpg Erişim Tarihi 29.03.2023)

Görsel 2 68. MS 2. yüzyıla tarihlendirilen, Prusias ad Hypium'da (Düzce/Konuralp) ele geçirilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Tyche heykeli. (2.60m)
(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/duzce/gezilecek/tyche-heykel-ve-orpheus-mozag> Erişim Tarihi 29.03.2023)

Görsel 2.69. Milano Arkeoloji Müzesi'nde bulunan duvar resmi.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fortuna - MI - Museo archeologico - 25-7-2003 - fotomia.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fortuna_-_MI_-_Museo_archeologico_-_25-7-2003_-_fotomia.JPG) Erişim Tarihi 29.03.2023

2.3.5. Çöküşe Doğru (MS 177-MS 235) İmparatorlukta Fortuna Kültü ve İkonografisi

Marcus Aurelius'un ölümü ve oğlu Commodus'un (MS 177- MS 192) tahta geçişiyle birlikte, imparatorlukta yaklaşık iki yüz yıldır süren barış, istikrar ve güven ortamı sona ermiştir. Commodus'un olaylı geçen iktidar süresinden sonra taht için çetin mücadeleler verilmiştir. İktidar, MS 193-MS 195 yılları arasında tahta oturan beş lider arasında sürekli el değiştirmiş ve ortak imparatorluklar oluşturularak istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. MS 195 yılından sonra gücü tamamen eline geçirmeyi başaran Septimius Severus (MS 193-MS 211) ile birlikte, istikrar tekrardan sağlanmış ve Severus Hanedanlığı (MS 193-MS 235), imparatorluğun bu zor dönemlerin ardından MS 235 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Güven ve istikrar ortamının tam olarak oluşturulamadığı bu dönemde Fortuna ikonografisinin sikkeler ve sanat eserleri üzerindeki kullanımı nispeten azalmıştır. Ancak bu dönemde de Fortuna ikonografisi, tahta çıkan her imparator tarafından iktidarını meşrulaştırmak ve gücünü pekiştirmek için kullanılmaya devam edilmiştir.

2.3.5.1. Commodus (MS 177-MS 192) dönemi

Marcus Aurelius'dan sonra tahta geçen Commodus, Fortuna ikonografisini selefleri gibi Fortuna Redux epiteti ile kullanarak tanrıçayı, güvenli seyahat, askeri seferleri ve zaferleri ile ilişkilendirmiştir. Commodus, Fortuna ikonografisine sahip ilk sikkesini MS 179-MS 180 yılında bastırılmış ve seleflerinin kullandığı, oturur vaziyette, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan³⁷⁰ ikonografide, Marcus Aurelius'un daha önce eklediği çarkı kalıcı bir şekilde betimleyerek tekrarlamıştır (Görsel 2.70). Perfect, Roma geleneğinde istikrarsızlığın, düzensizliğin ve değişkenliğin sembolü olan çarkın, Marcus Aurelius ve Commodus'un ikonografik kullanımında güvenli seyahat ile ilişkilendirildiğini düşünmektedir.³⁷¹ Aynı zamanda Küçük Asya'daki Thyatira'da (Manisa/Akhisar) basılan bir sikkede, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe, bir sütun üzerinde yer alan bir çarkla birlikte betimlenmiştir (Görsel 2.71). Ayrıca Commodus, Fortuna'nın en alışlagelmiş ve herkesçe kabul edilmiş ikonografisi olan ayakta duran, başında *kalathos* bulunan (veya bulunmayan), sağ elinde bir küre üzerinde (veya yerde duran) yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ikonografisini de kullanmıştır (Bkz. EK 59).³⁷² Bu ikonografilere ek olarak, *paterna* ve *cornucopia*³⁷³, hurma dalı ve *cornucopia*³⁷⁴, Antakya Tykhe'si tipi³⁷⁵, asa ve *cornucopia*³⁷⁶ tutan Fortuna/Tykhe betimlemeleri de görülmektedir.

³⁷⁰RPC IV.1 5324.; RPC IV.2 2644.

³⁷¹Perfect,2012, **a.g.k.**, 82-83.

³⁷²RIC III Commodus 358.; RPC IV.1 4205.; RPC IV.1 8911.; RPC IV.1 3938.; RPC IV.1 10619.; RPC IV.1 10550.; RPC IV.1 4347.; RPC IV.1 4320.; RPC IV.1 4469.; RPC IV.1 3691.; RPC IV.1 3677.; RPC IV.1 4820.; RPC IV.1 5543.; RPC IV.1 6029.; RPC IV.1 6298.; RPC IV.2 63.; RPC IV.2 2369.; RPC IV.2 10497.; RPC IV.2 1164.; RPC IV.2 2869.; RPC IV.2 962.; RPC IV.2 302.; RPC IV.2 10867.; RPC IV.2 1146.; RPC IV.2 9785.; RPC IV.2 1479.; RPC IV.2 1063.; RPC IV.2 1376.; RPC IV.2 17483.; RPC IV.2 1179.; RPC IV.2 9226.; RPC IV.3 10301.; RPC IV.3 6954.; RPC IV.4 16435.

³⁷³RPC IV.1 5222.; RPC IV.1 10112.

³⁷⁴RPC IV.3 17194.

³⁷⁵RPC IV.3 10276.; RPC IV.3 10296.; RPC IV.3 7163.; RPC IV.3 6793. Ayrıca sadece kent duvarlarını temsil eden taç takmış Tykhe tasviri için bkz. RPC IV.1 7860.; RPC IV.1 5217.

³⁷⁶RPC IV.3 6688.; RPC IV.2 6563.

Görsel 2.70. İmparatorlar Marcus Aurelius ve Commodus döneminde, MS 179 yılında, Roma'da basılan denarius. (RIC III Marcus Aurelius 662) (2.79gr)

(<http://numismatics.org/collection/1956.127.1116> Erişim Tarihi 28.03.2023)

Görsel 2.71. İmparator Commodus döneminde, MS 184-MS 187 yıllar arasında, Thyatira'da basılmış bir Æ. (RPC IV.2 2877) (19.28gr, 32m)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/2877> Erişim Tarihi 28.03.2023)

Fortuna Redux epiteli ile kullanılan ikonografi, MS 188 yılında, yani Commodus'un MS 184 yılında Felix sıfatını almasından sonra, Fortuna Felix epiteli ile kullanılmış ve ilişkilendirilmiştir. Commodus'un bu yeni ikonografisinde Fortuna ayakta durmakta, sağ ayağını gemi pruvasına dayamış bir şekilde sağ elinde *caduceus* ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 2.72-Bkz. EK 60). Bu yüzden bu ikonografinin seyahat ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir.³⁷⁷ Commodus bu ikonografiyi, seleflerinin Fortuna Redux ikonografisinin yerine koymuş kendi kişisel Fortuna kültürünü ve ikonografisini oluşturmuştur. Böylece imparator kendisini başta babası Marcus Aurelius olmak üzere seleflerinden ayırmak istemiştir.

³⁷⁷Perfect,2012, a.g.k., 83.

Görsel 2.72. İmparator Commodus döneminde, MS 189 yılında, Roma'da basılmış bir denarius. (RIC III Commodus 186) (3.337gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1912-0710-300 Erişim Tarihi 28.03.2023)

Commodus'un hükümdarlığını sonlarını doğru, MS 189 yılında basılan sikkelerde sadece onun kullandığı bir Fortuna epiteti ve geleneksel ikonografiden oldukça farklı bir betimleme de karşımıza çıkmaktadır. Bu ikonografide, kalıcı, sonsuz veya bitmez tükenmez Fortuna anlamına gelen Fortuna Manens epiteti ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Burada tanrıça, oturur vaziyette, sağ eliyle yanında bulunan bir atın dizginlerini tutmakta ve sol elinde bir *cornucopia* taşımaktadır (Görsel 2.73). Burada oturan bir figürün, yekenin yerine kullanılan ve ayakta duran bir at ile yan yana gösterilmesi alışılmadık ve doğal olmayan bir durumdur. Dolayısıyla ulaşım, seyahat, nakliye, av ve yarış için kullanılan başlıca hayvan olan atın Fortuna ile kullanılması, tanrıçanın seyahat ile ilişkili niteliklerine yapılan bir atıf olmalıdır.³⁷⁸

Görsel 2.73. İmparator Commodus döneminde, MS 186-MS 189 yıllarında, Roma'da basılan denarius. (RIC III Commodus 191a) (3.23gr, 17mm)

(<http://numismatics.org/collection/1995.11.306> Erişim Tarihi 29.03.2023)

³⁷⁸D.Woods (2019). Commodus and Fortuna Manens. *Num. Chron.*, 179, s.173-175.

Woods'a göre Commodus'un, atın çektiği iki tekerlekli araba yarışlarına olan sevgisi ve bağlılığından dolayı bu ikonografi, imparatorun bir yarışta kazandığı zaferi kutlamak için kullanılmıştır. Ancak burada zafer ile ilişkilendiren hurma dalı veya defne çelengi gibi semboller olmaması bu yorumu zayıflatmaktadır. Bir başka olasılık ise bu ikonografinin, süvari sınıfının kurduğu bir kült olan Fortuna Equestris Kültü ile ilişkilendirilebileceğidir. Ancak Commodus'un bu külte bir atıfta bulunması için bir sebep bulunmamaktadır. Son olarak, Fortuna'nın bir atla yapılan tasviri, Commodus'un bir alkış yağmuruna tutulmasını veya bir zaferi kutlamak ve onurlandırmak için kullanmış olabileceği şeklindedir. Ancak bu tasvirde, at arabasında veya atın üzerinde Commodus'un olmaması ve herhangi bir zafer sembolü bulunmaması bu varsayımı da zayıflatmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Woods, Commodus'un Manens epitetini ve dizginlerini tanrıçanın tuttuğu bir atı kullanmasının sebebi, bir atla karıştığı ölümcül kazadan kurtulduğunu belirtmek ve bu durumu kutlamak ve bunun için tanrıçaya şükranlarını sunması şeklinde açıklamaktadır.³⁷⁹

2.3.5.2. Pertinax (MS 192-MS 193), Didius Julianus (MS 193), Pescennius Niger (MS 193-MS 194/5) ve Clodius Albinus (MS 193-MS 197) dönemi

Commodus'un MS 193 yılındaki suikastından sonra tahta geçen Pertinax ve ondan sonra tahta geçen Didius Julianus kısa hükümdarlık süresince ayakta duran, sağ elinde küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan tanrıça betimini kullanmıştır (Bkz. EK 61 ve EK 62).³⁸⁰ Tanrıça bu dönemde, ortak imparator Pescennius Niger'in doğudayken, Antakya'da bastırıldığı ve Fortuna Redux epitetini kullandığı sikkelerde hem ayakta duran, sağ eliyle yeke ve sol eliyle *cornucopia* tutarken hem de oturuyorken, sağ eliyle yeke ve sol eliyle *cornucopia* tutarken gösterilmektedir (Bkz. EK 63).³⁸¹ Pescennius Niger ayrıca adalet ve dengeyi temsil eden terazi ve *cornucopia* tutan Fortuna tasvirine sikkelerinde yer vermiştir.³⁸² Bunlara ek olarak Antakya'da bastırıldığı sikkelerde, Antakya Tykhe'si ikonografisinin bir sembolü olan hurma dalını kullanmıştır. Bu ikonografide Fortuna; ayakta durmakta, sağ eliyle hurma dalı ve sol eliyle *cornucopia*

³⁷⁹Woods,2019, **a.g.k.**, 176-178.

³⁸⁰RIC IV Pertinax 2.; RIC IV Didius Julianus 9.; RIC IV Didius Julianus 12.

³⁸¹Ayakta duran Fortuna için bkz. RIC IV Pescennius Niger 25. Ayrıca ayakta duran, sağ elinde *caduceus* ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ikonografisine de sikkelerinde yer vermiştir. Bkz. RIC IV Pescennius Niger 28. Aynı zamanda Pescennius Niger'in sikkelerinde Fortuna, *patera* ve çelenk ile de tasvir edilmiştir. Bkz. RIC IV Pescennius Niger 20.

³⁸²RIC IV Pescennius Niger 30.

tutmaktadır (Görsel 2.74).³⁸³ Bu dönemin ortak imparatorlarından Clodius Albinus ise; hem ayakta duran, sağ eliyle küre üzerinde bulunan yeke ve sol eliyle *cornucopia* tutan hem de oturan, sağ eliyle bir küre üzerinde bulunan yeke ve sol eliyle *cornucopia* tutan ve oturduğu tahtın altında çark bulunan tasviri kullanmıştır (Bkz. EK 64).³⁸⁴ Bu istikrarsız dönemde tahta çıkan veya ortak olmaya çalışan imparatorlar, kısa zaman içerisinde hakimiyetlerini meşrulaştırmak için tanrıçanın çeşitli ikonografilerini kullanarak kendilerini seleflerine bağlamaya ve tanrıçanın koruması altına girmeye çalışmışlardır. Geç Cumhuriyet Dönemi'ndeki iç savaşlarda ve iktidar mücadelesinde görülen bir durum olan, Fortuna'yı kendi tarafına çekme, tanrıça ve onun ikonografisi üzerinden propaganda yapma ve meşruluk sağlama mücadeleleri, istikrarsız geçen bu dönemde de karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 2.74. İmparator Pescennius Niger döneminde, MS 193-MS 194 yıllarında, Antakya'da basılan denarius. (RIC IV Pescennius Niger 22) (4.34gr, 18.4mm)

(<http://numismatics.org/collection/1956.127.1250> Erişim Tarihi 29.03.2023)

2.3.5.3. Septimius Severus (MS 193-MS 211) dönemi

Fortuna'nın ikonografisini, hakimiyeti meşrulaştırmak, hanedanı garanti altına almak ve tanrıçanın koruması altına girmek için birçok farklı şekilde kullanan imparator Septimius Severus, kendisini Commodus sonrası oluşan istikrarsız dönemden, meşru ve kalıcı bir imparator olarak çıkarmak ve iktidarını Marcus Aurelius'un hanedanlığına bağlayarak hakimiyetini sağlamlaştırmak ve kalıcı hale getirmek istemiştir. Septimius Severus, tanrıçaya sıklıkla sikkelerinde yer veren ve tanrıçanın yeni ve farklı

³⁸³RIC IV Pescennius Niger 29.

³⁸⁴Ayakta duran Fortuna için bkz. RIC IV Clodius Albinus 22.

ikonografilerini oluşturan bir imparatorudur. Septimius Severus'un bastırıldığı sikkelerde, Fortuna Redux epiteti ile kullanılan ve tanrıçanın askeri niteliklerinin vurgulandığı ikonografide tanrıça, oturmakta veya ayakta durmakta, sağ elinde yeke (küre üzerinde veya yerde) ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır.³⁸⁵ Bunlara ek olarak Septimius Severus; oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna³⁸⁶ (Bkz. EK 65), ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna³⁸⁷ (Bkz. EK 66) ve ayakta duran, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde yeke tutan ve gemi pruvası ile tasvir edilen Fortuna (Bkz. EK 67) betimlerini de kullanmıştır. Ayrıca Severus Hanedanlığı döneminde, sol elinde *cornucopia* ve sağ elinde yeke tutan Fortuna heykelcikleri ve üzerinde Fortuna'nın bulunduğu yüzükler de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2.75 ve 2.76).

Görsel 2 75. Severus Hanedanlığı dönemine, MS 200-MS 225 yılları arası tarihlendirilen, Galya'da (Fransa) yapılmış ve büyük ihtimalle masa süslemesi için kullanılan bir Fortuna heykelciği. (12.80cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1890-0923-16)

Erişim Tarihi 29.03.2023)

³⁸⁵Perfect,2012, **a.g.k.**, 86-87.; RIC IV Septimius Severus 378.; RIC IV Septimius Severus 379.

³⁸⁶RIC IV Septimius Severus 110.; RIC IV Septimius Severus 78B.; RIC IV Septimius Severus 78C.; RIC IV Septimius Severus 189A.; RIC IV Septimius Severus 189B. Çark bulunmayan oturan, yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe ikonografisi için bkz. RIC IV Septimius Severus 350.; RIC IV Septimius Severus 378A.; RIC IV Septimius Severus 451.

³⁸⁷RIC IV Septimius Severus 69.; RIC IV Septimius Severus 71A.; RIC IV Septimius Severus 84.; RIC IV Septimius Severus 115A.; RIC IV Septimius Severus 376A.; RIC IV Septimius Severus 376B.; RIC IV Septimius Severus 448B.

Görsel 2.76. MS 3. ve MS.4 yüzyıllar arasında tarihlendirilen ve Girit Adası'nda bulunan bir altın yüzük.
(4.27gr, 1cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1896-1016-5 Erişim Tarihi 29.03.2023)

Septimius Severus, Fortuna Redux ve Fortuna Augustus epitetlerini kullanarak, soyunu seleflerine bağlamaya çalışmıştır. İmparator, doğudayken Kapadokya'da bastırıldığı bir sikkede tanrıça, hurma dalı ve *cornucopia* ile tasvir edilmiştir (Bkz. EK 68).³⁸⁸ Pescennius Niger'in sikkelerindeki gibi Septimius Severus'un sikkelerinde de Antakya Tykhe'sinin ayırt edici sembolü olan hurma dalı tercih edilmiştir. Burada da görüldüğü üzere tanrıçanın ikonografisinin doğu ve batıdaki kullanımında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca Matthews'a göre Septimius Severus'un barışın ve zaferin sembolü olan hurma dalını MS 193-MS 195 yılları arasında kullanması, Didius Julianus'a ve Pescennius Niger'e karşı kazanılan zaferi ve bu zaferlerin ardından gelecek barışı temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.³⁸⁹ Septimius Severus döneminde oturan, sağ elinde hurma dalı ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ve oturan, sağ elinde haşhaş ve buğday başağı ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ikonografisi de doğuda, Kapadokya ve Emesa'da (Humus/Suriye) basılan sikkelerde yer almıştır (Bkz. EK 69 ve EK 70). Bilindiği üzere buğday başağı genel olarak tahıl, tarım ve bereket tanrıçası Ceres'in (Demeter) sembolü olarak görülmüştür. Septimius Severus'un Fortuna'yı haşhaş, buğday başağı ve *cornucopia* ile betimlemesiyle beraber iki tanrıça arasındaki ilişki vurgulanmakta ve güçlendirilmektedir.³⁹⁰

³⁸⁸Bu ikonografi özellikle Emesa'da (Humus/Suriye) basılan sikkelerde karşımıza çıkmaktadır. Bkz. RIC IV Septimius Severus 382.; RIC IV Septimius Severus 383.; RIC IV Septimius Severus 384.

³⁸⁹Matthews,2011, **a.g.k.**, 235-236.

³⁹⁰Perfect,2012, **a.g.k.**, 90.

Septimius Severus döneminde karşımıza çıkan bir başka ikonografi ise ayakta duran, sağ elinde tuttuğu *patera* ile önündeki sunağa sunuda bulunan ve sol eliyle *cornucopia* tutan tanrıçadır. Romalılar için dindarlık, zafer ve ardından gelen barışın sağlanması ve devam ettirilmesi için gerekli bir araçtır. Böylece zafer ve barışa vurgu yapan Septimius Severus, Fortuna'yı *patera* ile bir sunuda bulunurken tasvir ettirerek de dini erdeme ve dindarlığa da dikkat çekmiştir (Görsel 2.77).³⁹¹ Ayrıca bu dönemde ikonografilerin Fortuna Redux epiteti ile kullanılmasının sebebi ise imparatorun Roma'ya sağ salim dönüşünü kutlamak için tanrıçaya yaptığı sunulara atıfta bulunmaktadır.³⁹²

Görsel 2.77. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194-MS 195 yıllarında, Emesa'da basılan denarius. (RIC IV Septimius Severus 385) (3.13gr, 17.5mm)

(<http://numismatics.org/collection/1992.118.6> Erişim Tarihi 29.03.2023)

Zaferi kazanıp barışı getirdikten sonra sıra; hakimiyeti meşrulaştırmaya ve imparatorluk otoritesini kurmaya gelmiştir. Septimius Severus, MS 194-MS 195 yıllarında Fortuna'yı imparatorun otoritesini ve imparatorluk gücünü temsil eden bir asa ve *cornucopia* ile tasvir ettirmiştir (Görsel 2.78-Bkz. EK 71).³⁹³ Kanımızca, Septimius Severus rakiplerine karşı zafer kazanarak barış, istikrar, düzen ve refah getirmiş ve böylece imparatorluk otoritesinin tek sahibi olmuş ve bu durumu kronolojik olarak tanrıça Fortuna'nın ikonografisi üzerinden takdire şayan bir şekilde tüm Roma dünyasına göstermiş, hakimiyetini meşrulaştırmış ve hanedan ardıllığını garanti altına almıştır. Tüm bunlara ek olarak tanrıçanın ikonografisini kullanarak imparatorluğun refahını, bereketini

³⁹¹RIC IV Septimius Severus 479B.

³⁹²Matthews,2011, a.g.k., 237.

³⁹³Matthews,2011, a.g.k., 240. Ayrıca bkz. RIC IV Septimius Severus 450.

ve zenginliğini arttırdığının propagandasını açık bir şekilde yapmıştır. Nitekim MS 194 yılında basılan bir sikkede Fortuna, ayakta durmakta ve iki elinde de bereketin ve zenginliğin artışı gösteren *cornucopia* taşımaktadır (Görsel 2.79).³⁹⁴

Görsel 2.78. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194-MS 195 yıllarında, Kapadokya'da basılan denarius. (RIC IV Septimius Severus 388) (2.857gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R1946-1004-801 Erişim Tarihi 29.03.2023)

Görsel 2.79. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 194 yılında, Antakya'da basılan denarius. (RIC IV Septimius Severus 449A) (2.93gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1997-1203-124 Erişim Tarihi 29.03.2023)

Septimius Severus'un eşi, imparatoriçe Julia Domna (MS 170-MS 217), Caligula'nın kız kardeşi Julia ve Antoninus Pius'un eşi Faustina'dan sonra tanrıça Fortuna ile ilişkilendirilen üçüncü imparatorluk hanedanlığı kadın mensubu olmuştur. Julia Domna, Fortuna ile ilk kez MS 193-MS 196 yılları arasında basılan bir sikkede

³⁹⁴RIC IV Septimius Severus 477A.

karşımıza çıkmaktadır. Burada Redux epiteti ile gösterilen Fortuna, yukarıda bahsettiğimiz Septimius Severus sikkesinde olduğu gibi ayakta durmakta ve iki elinde de *cornucopia* tutmaktadır.³⁹⁵ Bu durumdan da anlaşılacağı üzere bu ikonografide Fortuna, yalnızca tarım, tahıl ve bereket ile ilişkilendirilmekle kalmamış, Septimius Severus'un iki oğlunun annesi olan Julia Domna, doğurganlık, verimlilik ve annelikle ilişkili niteliklerini temsil eden iki *cornucopia* ile gösterilerek tanrıça ile ilişkilendirilmiştir. Anlaşılacağı üzere buradaki çift *cornucopia*, Septimius Severus ve Julia Domna'nın iki çocuğunu temsil etmektedir.³⁹⁶

Julius-Claudius Hanedanlığı döneminden itibaren Fortuna'nın imparatorluk varisleri ile ilişkilendirilmesi geleneği bu dönemde de devam ettirilmiştir. Bu durum MS 196-MS 211 yılları arasında basılan ve ön yüzünde Julia Domna'nın yer aldığı bir sikke üzerinde; oturan, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde bir küre üzerinde duran yeke tutan Fortuna, önünde ayakta duran bir çocuk tasviri ile kendisini göstermektedir (Görsel 2.80). Matthews'a göre Fortuna'nın imparatoriçe ve çocuklar ile tasvir edilmesi, tanrıçanın doğurganlık ve verimlilik ile olan ilişkisinden daha fazlasını ifade etmiş ve hatta imparatorluğun talihini, kaderini ve geleceğini de temsil etmiştir.³⁹⁷ Hem imparatoriçeler hem de çocuklar ile gösterilmesiyle tanrıçanın, doğum, kadınlık ve çocuklar üzerinden, imparatorluğunun geleceğinin sağlam ellere teslim edilmesinde oynadığı rol de vurgulanmak istenilmiştir. Burada Fortuna açıkça, hanedanın koruyucusu ve hanedan ardıllığının garantörü olarak görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak imparatoriçe Julia Domna'nın sikkelerinde oturan, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde bir küre üzerinde duran yeke tutan Fortuna ve ayakta duran sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde yeke tutan Fortuna ikonografileri de karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK 72 ve EK 73).

³⁹⁵RIC IV Septimius Severus 623.

³⁹⁶Matthews,2011, **a.g.k.**, 241. Çift *cornucopianın* çocuk ve doğum ile ilişkilendirilmesi, MS 19 yılında imparator Tiberius'un oğlu Drusus'un ikizlerinin doğumunun, her birinin tepesinden meyve yerine çocuk başları çıkan iki *cornucopia* ile gösterilmesi geleneğinden geliyor olmalıdır. Bkz. RIC Tiberius 42.

³⁹⁷Matthews,2011, **a.g.k.**, 242.

Görsel 2.80. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılan denarius. (RIC IV Septimius Severus 554) (3.56gr, 19mm)
(<http://numismatics.org/collection/1944.100.51237> Erişim Tarihi 29.03.2023)

Severus Hanedanlığı, Nerva-Antoninus Hanedanlığı'nın aileye ait Fortuna Kültü'nü benimsemiş, Antoninusların yatak odalarında tutukları Fortuna heykeline ibadet etmiş ve onlar da aynı heykeli yatak odalarında saklamışlardır. Septimius Severus, oğulları Caracalla (MS 198-MS 217) ve Geta (MS 209-MS 211) için bu heykelin kopyasını yaptırmak iste de heykelin kopyasının yapılmasından vazgeçilmiş ve Antoninusların yatak odalarında tuttuğu heykel, Septimius Severus'un oğullarının odasına konulmuştur.³⁹⁸ Bu heykelin niteliklerine dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Hanedanlığını Antoninuslara bağlamak ve hanedan ardılığını garanti altına almak isteyen Septimius Severus, Antoninuslar döneminde yapılmış iki Fortuna tapınağının ve Fortuna Augusta'ya adanmış bir kemerin bulunduğu Kuzey Afrika'da bulunan bir kent olan Leptis Magna'da (Libya), MS 200 yılında, üzerinde Fortuna'nın da yer aldığı Septimius Severus Kemerini inşa ettirmiştir. Bu kemer üzerindeki sahnede Fortuna, Septimius Severus'un üzerinde durmaktadır. Burada imparator oğlu Caracalla'nın elini tutmakta ve Geta da onların arasında durmakta, sağ elinde *paterna*, sol elinde *cornucopia* taşıyan ve başında Hellen tanrıçalarına özel *polos* takmış Julia Domna, büyük ihtimalle Fortuna'nın bir tezahürü olarak onların üzerinde yer almaktadır.³⁹⁹

³⁹⁸SHA. Sev.23.5-6.

³⁹⁹Arya,2002, a.g.k., 366-367. Faustina ve Julia Domna gibi imparatoriçelerin Fortuna ile ilişkilendirilip, sikkelerde, heykeller ve rölyeflerde tanrıçanın nitelikleri ile gösterilmelerinin sebebi, Fortuna Kültü'nün Roma dünyasında sahip olduğu eşsiz role yatmaktaydı. Başta Fortuna Muliebris ve Fortuna Virilis kültürleri olmak üzere kadınlar ve doğurganlık ile ilişkilendirilen kültürler, kadınların dini ortamda güçlenmesini sağlamıştır. Fortuna'nın Roma arkaik dönem geleneğinden gelmekte olan kadınlık, doğurganlık, doğum ve çocuklar ile olan ilişkisi sebebiyle tanrıça, imparatorluk döneminde imparatoriçelerin varis doğurarak

Septimius Severus dönemine ait farklı türlerde yapılmış birçok Fortuna tasvirine ek olarak bu dönemin en dikkat çeken ikonografisi, MS 203 yılında basılan bir sikkede görülmektedir. Bu sikkede; oturan, oturduğu tahtın altında bir çark bulunan, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna'nın önünde başı örtülü ve toga giymiş bir şekilde üç ayaklı bir sehpanın önünde ayakta duran imparator Septimius Severus, sağ elinde tuttuğu bir *patera* ile tanrıçaya sunuda bulunmaktadır (Görsel 2.81). Kanımızca burada, sol elinde tuttuğu yekeyle insanların hayatını, talihini ve kaderini yönlendiren, sağ elinde tuttuğu *cornucopia* ile bereketi sağlayan Fortuna, değişkenliği ve belirsizliği temsil eden çarkın üstündeki bir tahta oturarak kalıcı hale gelmiş ve çarkın dönüşü durmuştur. Septimius Severus ise kalıcı hale gelen ve refah sağlayan Fortuna'ya şükranlarını sunarak onun, Roma İmparatorluğu'nun egemen tanrıçası olduğunu göstermektedir.

Görsel 2.81. İmparator Septimius Severus döneminde, MS 203 yılında, Roma'da basılan aureus. (RIC IV Septimius Severus 188) (7.24gr, 20mm)

(<https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18200269&view=vs> Erişim Tarihi 29.03.2023)

2.3.5.4. Caracalla (MS 198-MS 217) ve Geta (MS 209-MS 211) dönemi

Septimius Severus'un oğulları Caracalla ve Geta, Fortuna'nın geleneksel ikonografisi olan, oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde veya yerde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna betimlerini kullanmışlardır.⁴⁰⁰ MS 211 yılında bastırılan bu sikke tipinde, Fortuna Redux epiteti ve

hanedan ardılığını garanti altına alınmasında oynadığı önemli rol sebebiyle imparatoriçeler ile ilişkilendirilmiştir. Bkz. Arya,2002, **a.g.k.**, 344-345.

⁴⁰⁰RIC IV Caracalla 479A.; RIC IV Caracalla 485A.; RIC IV Caracalla 489.; RIC IV Geta 75.; RIC IV Geta 76.; RIC IV Geta 168A.; RIC IV Geta 173A.

çark ile gösterilen Fortuna, Caracalla ve Geta'nın, Britanya'dan Roma'ya güvenli ve sağ salim dönüşlerini ifade etmektedir (Bkz. EK 74).⁴⁰¹ Ayrıca Caracalla'nın sikkelerinde, ayakta duran, yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna tasvirlerine de yer verilmiştir.⁴⁰² Ayrıca Geta'nın MS 211 yılında basılan bir sikkesinde Fortuna ilk kez karşımıza, çarkın üzerine yaslanmış bir şekilde yerde oturmakta ve sol elinde *cornucopia* tutmaktadır (Görsel 2.82).

Görsel 2 82. İmparator Geta döneminde, MS 211 yılında, Roma'da basılan gümüş. (RIC IV Geta 77)
(3.2gr, 19mm)

<http://numismatics.org/collection/1935.117.593> Erişim Tarihi 03.04.2023)

2.3.5.5. Elagabalus (MS 219-MS 222) dönemi

Caracalla'dan sonra tahta çıkan Elagabalus (MS 219-MS 222), oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna tasvirini devam ettirmiştir.⁴⁰³ Elagabalus'un Redux epiteti ile kullandığı bu betimleme, onun MS 219 yılındaki Roma'ya dönüşünü kutlamakta ve Severus Hanedanlığı'nın bir halefi olduğunu ilan ederek iktidarını meşrulaştırmaktadır.⁴⁰⁴ Aynı zamanda ayakta duran, başında *kalathos* bulunan (veya bulunmayan) sağ elinde küre üzerinde (veya yerde duran) yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna da karşımıza

⁴⁰¹Matthews,2011, a.g.k., 247.

⁴⁰²RIC IV Caracalla 154.; Ayakta duran, yanında çark bulunan ve *cornucopia* tutan Fortuna için bkz. RIC IV Caracalla 189.

⁴⁰³RIC IV Elagabalus 18e.; RIC IV Elagabalus 18f.; RIC IV Elagabalus 19. Çark bulunmayan, oturan, yeke ve *cornucopia* tutan Tykhe için bkz. RPC VI 1285.; RPC VI 1439.

⁴⁰⁴Matthews,2011, a.g.k., 251.

çıkılmaktadır (Bkz. EK 75).⁴⁰⁵ Elagabalus döneminde ayrıca, oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir *patera* ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna tasvirleri de görülmektedir (Görsel 2.83).⁴⁰⁶ İmparator kullandığı bu ikonografi ile tanrıçaya yaptığı sunuları ortaya koymakta ve tanrıçanın koruması altında olduğunu vurgulamaktadır.

Görsel 2.83. İmparator Elagabalus döneminde, MS 218-MS 219 yılında, Antakya'da basılan denarius.

(RIC IV Elagabalus 189) (3.270gr)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1992-0509-179 Erişim Tarihi 03.04.2023)

Elagabalus ve onun halefi Severus Alexander'ın (MS 222-MS 235) büyük annesi ve Septimius Severus'un karısı imparatoriçe Julia Domna'nın büyük kardeşi olan Julia Maesa'nın (MS 160-MS 224) Fortuna Redux epitetinin bulunduğu sikkelerinde, Fortuna'nın bir çocuk ile tasvir edilmesiyle Severus Alexander hakimiyetini meşrulaştırmıştır (Görsel 2.84). Yukarıda bahsettiğimiz gibi imparatoriçe Julia Domna'nın sikkelerinde de Fortuna bir çocukla birlikte tasvir edilmiş ve bu ikonografi hanedan ardılığını garanti altına alıp meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Julia Maesa'nın sikkesinde, Fortuna ile gösterilen çocuk da onun torunlarını temsil etmekteydi. Ön yüzünde Julia Maesa ile kullanılan ve çocukla tasvir edilen Fortuna, imparatorluğun varislerinin statülerini tanrıça aracılığıyla gösterilmesini ve hanedanın meşruluğunun ilan

⁴⁰⁵RIC IV Elagabalus 82.; RIC IV Elagabalus 83A.; RIC IV Elagabalus 348.; RPC VI 5127.; RPC VI 5259.; RPC VI 5908.; RPC VI 877.; RPC VI 1286.; RPC VI 1288.; RPC VI 1440.; RPC VI 1826.; RPC VI 3008.; RPC VI 30246.; RPC VI 3580.; RPC VI 3663.; RPC VI 30073.; RPC VI 4769.; RPC VI 4918.; RPC VI 4469.; RPC VI 4562.; RPC VI 5441.; RPC VI 5653.; RPC VI 5699.; RPC VI 6126.; RPC VI 6136.; RPC VI 6267.; RPC VI 6375.; RPC VI 8185.; RPC VI 8943. Ayrıca Elagabalus'un sikkelerindeki Antakya Tykhe'si tipi için bkz. RPC VI 7731.; RPC VI 8010.; RPC VI 8021. Sadece kent duvarlarını temsil eden taç için bkz. RPC VI 7707.; RPC VI 7708.

⁴⁰⁶Elagabalus'un, Makedonya'da basılan, bir tahta oturan ve sağ elinde *patera* tutan ve bir balık ile tasvir edilen Tykhe sikkeleri için bkz. RPC VI 139.; RPC VI 140.

edilmesini sağlamıştır. İmparatorluğun otoritesinin, hükümet sisteminin ve kurumlarının güvenliğini ve devamlılığını sağlayan bir tanrıça olan Fortuna'nın, imparatorluk gücünün anahtarı olan koruyucu kadın figürü ile ilişkilendirilmesi, iktidarın meşrulaştırılması açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur.⁴⁰⁷

Görsel 2 84. İmparator Elagabalus döneminde, MS 218-MS 222 yılları arasında, Roma'da basılan denarius. (RIC IV Elagabalus 252) (3.36gr, 19mm)

(<https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID68428&view=rs> Erişim Tarihi 03.04.2023)

2.5.3.6. Severus Alexander (MS 222-MS 235) dönemi

Severus Hanedanlığı'nın son imparatoru olan Severus Alexander, iktidarını meşruluğunu göstermek için ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde veya yerde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ikonografisini Redux epiteti ile kullanmıştır (Bkz. EK 76).⁴⁰⁸ Aynı zamanda ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde asa tutan Fortuna da imparatorluk otoritesinin kendi elinde olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁹

Konumuzun kapsamı Severus Hanedanlığı sonrası kapsamadığı için daha sonraki Tykhe/Fortuna Kültü ikonografisi ele alınmayacak olsa da tanrıçanın ikonografisinin kullanımı MS 4. yüzyıla kadar sürmüş ve tanrıça, tarih sahnesinden ayrılan son pagan tanrıçalardan biri olmuştur. MÖ 1. yüzyıldan, MS 4. yüzyıla kadar kesintisiz ve yaygın bir şekil kullanılan Tykhe/Fortuna ikonografisi, sikkeler, heykel ve duvar resimleri gibi

⁴⁰⁷Matthews, 2011, **a.g.k.**, 253-254.

⁴⁰⁸RIC IV Severus Alexander 232b.; RIC IV Severus Alexander 263.; RIC IV Severus Alexander 265.

⁴⁰⁹RIC IV Severus Alexander 30. Sadece kent duvarlarını temsil eden taç ile tasvir edilmiş Tykhe için bkz. RPC VI 6903.; RPC VI 7006.

sanat eserleri ve kandil, yüzük, toka ve değerli taşlardan yapılan mücevherler gibi gündelik hayata dair eşyaların üzerinde sıklıkla kullanılmıştır (Bkz. EK 77, EK 78, EK 79 ve EK 80, ayrıca Hellenistik ve Roma dönemlerinde Tykhe/Fortuna ikonografisinin gelişimi ekler kısmında tablo halinde verilmiştir Bkz. EK 81 ve EK 82). Tanrıçanın sikkeler ve sanat eserleri gibi yerlerdeki ikonografik temsilleri neredeyse MS 4. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş ve Konstantinopolis (İstanbul) kentinin kurulmasıyla ayrı önem kazanmıştır. Tanrıça Hıristiyanlık ve kilise için büyük bir rakip olmuş ve son pagan tanrıçası olarak Hellen ve Roma uygarlığının dini düşünce yapısında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim Tykhe Kültü'nün varlığı, Romalıların onu benimsemesi ve hürmet etmesiyle daha sağlam bir yer edinmiş, böylece Hıristiyanlığın gelişine bir karşılık verebilmiş ve son pagan tanrıçası olmayı başarmıştır. Hıristiyanlığın erken dönemlerinde, diğer tanrı veya tanrıçaların heykel ve tapınaklarının yok edilmesine rağmen Tykhe'nin tapınak ve heykelleri uzun bir süre korunabilmiş ve tanrıçanın kült tapınımına uzun bir süre devam edilmiştir.⁴¹⁰

⁴¹⁰Stansbury-O'Donnell,1994, **a.g.k.**, 53-57. Ayrıca MS 3. ve 4. yüzyıllar da Tykhe/Fortuna için bkz. C.M. Bowra (1960). Palladas on Tyche. *CQ*, 10(1-2), s. 118-128.; E. Brouscari (1997). The Tyche of Cos on a mosaic from Late Antiquity house in Cos. S.Birk ve B.Poulsen (Ed.), *Patron and Pavements in Late Antiquity*. Odense: Odense University Press, s.65.77.; A. Cameron (2015). City Personifications and Consular Diptychs. *JRS*, 105, s.250-287.; K.J. Shelton (1979). Imperial Tyches. *Gesta*, 18(1), s.27-38.; A. Cameron (1985). The date and the owners of the Esquiline Treasure. *AJArch.*, 89(1), s.135-145.; K.J. Shelton (1985). The Esquiline Treasure: the nature of the evidence., *AJArch.*, 89(1), s.147-155.; C.P.T. Naudé (1964). Fortuna in Ammianus Marcellinus. *Acta Classica: Proceedings of the Classical Association of South Africa*, 7(1), s.70-88.; G. M. A. van Reyn (2004). *Fortuna Caeca: Symptom of ideological failure in Roman society and Augustine's Christian alternative*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Swansea: Swansea University.; N.Lenski (2015). Constantine and the Tyche of Constantinople. J. Wienand (Ed.) *Contested Monarchy. Integrating the Roman Empire in the Fourth Century AD*.New York: Oxford University Press, s. 330-352.

SONUÇ

Kentlerin koruyucu, bereket ve refah sağlayıcı tanrıçası olarak ortaya çıkan Tykhe'ye ait en erken buluntuların, MÖ 6. yüzyılda, başta Küçük Asya'daki Smyrna kenti olmak üzere Hellen dünyasında yer edinmeye başladığı düşünülmüştür. Tykhe, her dönemin getirdiği yeni koşullarla birlikte yeni nitelikler edinmeye devam etmiş ve tam anlamıyla MÖ 4. yüzyılda şans ve talih kavramları onun ikonografisinde vücut bulmuştur. Aynı yüzyılda Tykhe'nin kontrol edilemez, değişken ve kendi isteklerine göre hareket doğası tanrıçaya olumsuz nitelikler katmıştır. Tanrıça bundan sonraki süreçte huşu duyulan bir kutsal varlık olarak ikonografiye yansımış ve eskiçağ dünyasında en bilinen söylemiyle Agathe Tykhe olarak karşımıza çıkmıştır. Agathe Tykhe, birçok rölyef ve amphora üzerinde, en ayırt edici ikonografik özelliği olan *cornucopia* ve *philae* ile tasvir edilmiş, bu dönemde ortaya çıkan sanat eserlerinde tanrıçanın bereket ve refah ile olan ilişkisi etkili bir biçimde vurgulanmıştır. Konumuz açısından Tykhe, siyaset ile ilişkili olarak ilk kez MÖ 4. yüzyılın ortalarında, Kıbrıs'da, II. Euagoras'ın sikkelerinde, başında kent duvarlarını temsil eden bir taç ile tasvir edilmiştir. Tanrıçanın belirleyici ikonografilerinden biri olan yeke de onun insanların talihine ve kaderine yön vermesi anlamında, eserler üzerinde ilk kez bu süreçte vurgulanmıştır.

Hellenistik Dönem'de, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında, Hellen dünyasının, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini hayatının radikal bir biçimde değişmeye başlamasıyla beraber düzen, güven istikrar ortamının yerini, belirsizlik, düzensizlik ve kaos ortamı almış ve iyi talihin her an tersine dönüp felaketler getirebileceği düşüncesi, politik ya da toplumsal anlamda yöneticilerin ve halkın genel bir kaygısı olmuştur. Böyle bir ortamda Tykhe'nin arkaik bereket ve deniz tanrıçası niteliğine zamanla, isminin türediği fiilin hakkını vererek, insanın kontrolünden ve liyakatinden bağımsız ve tesadüfi olarak meydana gelen şans ve iyi veya kötü talihi temsil ve kontrol eden bir tanrıça niteliği de eklenmiştir. Tykhe zamanla, Hellenlerin geleneksel Moira (kader) görüşünün yerini alarak, bir şehrin, bir bireyin ve bir grubun talihini ve kaderini temsil eden bir tanrıça haline gelmiştir. Tanrıça Hellenistik Dönem'de kentlerin koruyucu tanrıçası olarak kabul edilerek, plastik sanatlarda, değerli taşlar üzerinde ve sikkelerde, kent duvarlarını gösteren taç ile sıklıkla temsil edilmiştir. Hellenistik Dönem bu anlamda Tykhe'nin sanatta kalıcı bir yer edinmeye başladığı bir süreç olarak ileri sürülebilir. Bütün bu gelişmeler özellikle MÖ 3. ve MÖ 2. yüzyıllarda Ptolemaios ve Seleukos hanedanlıklarının yöneticilerinin uygulamalarında somut bir şekilde kendini ortaya

koymaktadır. Nitekim dönemin belirgin ikonografileri; bereket sembolü *kalathos*, otoriteyi temsil eden asa, hurma dalı, yeke, *phiale* ve *cornucopia* ile yapılan Tykhe tasvirleri sıklıkla kullanılmış olup, tanrıçanın bu ikonografik temsilleri Roma'ya da sirayet etmiş ve Roma uygarlığında da sıklıkla ve yaygın olarak kullanılan ikonografik nitelikler haline gelmiştir.

Roma dünyasında Fortuna, adının ve niteliklerinin yoruma açık olması ve her statüden insanın tanrıçaya farklı bakış açısı ile bakması sonucu zamanla, bereket, refah, kehanet, doğum, çocukluk ve verimlilik ile ilişkilendirilmiştir. Tanrıça, Roma dünyasının Hellen dünyası ile etkileşime geçmesiyle, Tykhe'nin olumsuz niteliklerini de edinmiş ve kaprisli ve değişken tanrıça olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı süreçte kenti ve halkı koruyan askeri nitelikler ile özdeşleştirilen bir tanrıça, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'nın emperyal arzularının artmasıyla birlikte, savaşlarda zafer kazanan generallerin zaferlerini müjdelemiştir. Bu generallerin en ünlülerinden birisi hiç şüphesiz tanrıçanın favorisi olarak görülen Julius Caesar'dır. Nitekim tanrıçanın yeke ve *cornucopia* ile yapılan ikonografisine bir Roma sikkesi üzerinde ilk kez bu dönemde yer verilmiş ve bu ikonografi yüzyıllar boyunca sıklıkla kullanılmıştır. Julius Caesar ile karşımıza çıkan Fortuna Caesaris Kültü, bireylerin, şehirlerin, olayların ve hatta günlerin talihini kontrol eden bir tanrıça haline dönüşerek, İmparatorluk Dönemi'ndeki uygulamalara zemin hazırlamıştır. Tanrıça, Roma İmparatorluğu'nun batı topraklarında Fortuna, Hellen etkisinin belirgin olduğu doğu topraklarında ise Tykhe olarak anılmış ve adına tapınaklar inşa ettirilmiştir.

MÖ 1. yüzyılın sonunda Octavianus ile başlayan İmparatorluk Dönemiyle birlikte Fortuna, imparatorluğun ve hanedanlığın koruyucusu ve imparatorların iktidarlarının sağlayıcısı haline gelmiştir. Octavianus, Julius Caesar'ın şansını ve talihini miras alarak Fortuna'yı tek bir mükemmel bir form haline getirmiş ve iktidar sağlayıcı ve hanedan ardıllığının garantörü olarak görülmesini sağlamıştır. Octavianus, Tykhe'nin Hellenistik Dönem'deki hükümdarlık sağlayıcı olarak kullanılan doğulu kullanımını kendi amaçları için kolayca benimsenmiş ve onu, Fortuna'nın Roma'daki yerli kişiliğiyle bütünleştirmiştir. Ardından gelen imparatorlar da Roma'nın kimliğinin büyük ölçüde bir parçası olan Tykhe/Fortuna Kültü'nü devletin diğer tüm halklar üzerindeki üstünlüğünü göstermenin bir aracı olarak kullanmışlardır.

Octavianus tanrıçanın, dinsel, kültürel, ikonografik ve sembolik gücünü herkesin görebileceği bir şekilde ustaca kullanarak, iktidarını ve hanedan ardıllığı meşrulaştırmış

ve imparatorlar için tanrısal bir kimlik yaratmıştır. Böylece İmparatorluk Dönemi'nde, güvenli seyahatleri de sağladığına inanılan Tykhe/Fortuna, ibadet edenlerin gelişen ihtiyaçlarına göre Roma'nın kültürel ortamında yeni anlamlar ve ikonografik özellikler kazanmaya devam eden çok değerli bir tanrıça olmuştur.

Octavianus sonrası yaşanan süreçte imparatorların bir kısmı, kendi dönemlerindeki gelişmelere göre, geleneksel ikonografiyi kullanarak seleflerine olan bağlılıklarını göstermiş, bazıları da kendisini onlardan ayırıp farklı bir yere koyup kendilerine özgü Tykhe/Fortuna ikonografileri yaratmışlardır. Ancak genel olarak bu dönemde, tanrıçanın en çok kullanılan ikonografileri; tanrıçanın dengesizliği ve evren üzerindeki kontrolünü temsil eden bir küre üzerinde duran yeke ve *cornucopia* tutan, ayakta duran veya oturan ve oturduğu tahtın altında, tanrıçanın insanların talihi üzerindeki kontrolünü ve hayatın iniş çıkışlarını temsil eden çark bulunan ikonografisi olmuştur. Söz konusu ikonografi, Roma imparatorlarının karalar ve denizler üzerindeki dünya hakimiyetini meşrulaştırılmaya yardımcı olan önemli bir propaganda sembolü olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak, bolluğu, bereketi ve refahı temsil eden bereket boynuzu (*cornucopia*), hurma dalı, buğday demeti ve meyve sepeti (*kalathos*); tanrıçanın kentlerin koruyuculuğunu üstlendiğini gösteren kent duvarlarını temsil eden taç (*corona muralis*); tanrıçanın insanların hayatını istediği gibi yönlendirdiği düşünülen yeke (*gubernaculum*); dengesizliği ve evrensel gücü temsil eden küre; denizlere olan hakimiyetini temsil eden gemi pruvası ve süslemeli bir gemi parçası (*aplustrum*); barışı ve yolculuğu temsil eden tanrı Hermes'in asası (*caduceus*); dindarlığı ve geleneklere bağlılığı sembolize eden sunu kabı (*patera*); imparatorluk otoritesinin göstergesi asa ve çelenk; askeri gücü ve fetih arzularını ifade eden sancak (*vexillum*); adaleti ve dengeyi temsil eden terazi ve hayatın iniş çıkışlarını, yani tanrıçanın insanların talihini belirlediği ve kontrol ettiğini gösteren ve aynı zamanda da karadaki hakimiyetini sembolize eden çark (*rota Fortunae*) ile Tykhe/Fortuna, temsil ve vaat ettiği her şeyle, Roma'nın emperyal ve militarist gücünün, yani Roma İmparatorluğu'nun kişileştirilmiş ve tanrılaştırılmış halini temsil etmiştir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aelianus (1997). *Historical Miscellany* (Çev: N.G. Wilson). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anakreon (1988). *Greek Lyric, Volume II: Anacreon, Anacreontea, Choral lyric from Olympus to Alcman* (Çev: D.A. Campbell). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Arnobius (1871). *Adversus nationes* (Çev: H. Bryce ve H. Campbell). Edinburgh: T. & T. Clark.
- Augustinus (1963). *City of God, Volume II: Books 4-7* (Çev: W.M. Green). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Caesar (1955). *Alexandrian War. African War. Spanish War* (Çev: A.G. Way). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cassius Dio (1916). *Roman History, Volume IV: Books 41-45* (Çev: E. Cary ve H.B. Foster). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cicero (1923). *On Old Age. On Friendship. On Divination* (Çev: W. A. Falconer). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cicero (1927). *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo* (Çev: H.G. Hodge). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cicero (1928). *On the Republic. On the Laws* (Çev: C.W. Keyes). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cicero (1928). *The Verrine Orations, Volume I: Against Caecilius. Against Verres, Part 1; Part 2, Books 1-2* (Çev: L. H. G. Greenwood). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cicero (1931). *Pro Milone. In Pisonem. Pro Scauro. Pro Fonteio. Pro Rabirio Postumo. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro Rege Deiotaro* (Çev: N. H. Watts). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Columella (1955). *On Agriculture, Volume III: Books 10-12. On Trees* (Çev: E.S. Forster ve E.H. Heffner). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dion Khrystostomos (1951.). *Discourses 61-80. Fragments. Letters* (Çev: H.L. Crosby). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Halikarnassoslu Dionysios (1939). *Roman antiquities, Volume II: Books 3-4* (Çev: E. Cary). Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Halikarnassoslu Dionysios (1945). *Roman antiquities, Volume V: Books 8-9.24* (Çev: E. Cary). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hesiodos (2018). *Theogony. Works and Days. Testimonia* (Çev: G. W. Most). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Historia Augusta, Volume I* (Ed. G. P. Goold) (1921). (Çev: D. Magie). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Historia Augusta, Volume II* (Ed. G. P. Goold) (1924). (Çev: D. Magie). Cambridge, MA: Harvard University Press
- Horatius (2004). *Odes and Epodes* (Çev: N. Rudd). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ioannes Malalas (1986). *The Chronicle* (Çev: E. Jeffreys, M. Jeffreys ve Roger Scott). Melbourne: Central Printing.
- Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius, Accius (1936). *Remains of Old Latin, Volume II* (Çev: E. H. Warmington). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1919). *History of Rome, Volume I: Books 1-2* (Çev: B. O. Foster). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1924). *History of Rome, Volume III: Books 5-7* (Çev: B. O. Foster). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1926). *History of Rome, Volume IV: Books 8-10* (Çev: B. O. Foster). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1938). *History of Rome, Volume XII: Books 40-42* (Çev: E.T. Sage ve A.C. Schlesinger). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1940). *History of Rome, Volume VI: Books 23-25* (Çev: F.G. Moore). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1949). *History of Rome, Volume VIII: Books 28-30* (Çev: F.G. Moore). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (1951). *History of Rome, Volume XIII: Books 43-45* (Çev: A.C. Schlesinger). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livius (2018). *History of Rome, Volume XI: Books 38-40* (Çev: J. C. Yardley). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Macrobius (1969). *The Saturnalia* (Çev: P. V. Davies). New York: Columbia University Press.

- Martialis (1993). *Epigrams, Volume II: Books 6-10* (Çev: D. R. S. Bailey). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ovidius (1924). *Tristia. Ex Ponto* (Çev: A. L. Wheeler.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ovidius (1959). *Fasti* (Çev: J.G. Frazer). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pausanias (1918). *Pausanias. Description of Greece, Volume I: Books 1-2 (Attica and Corinth)* (Çev: W. H. S. Jones). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pausanias (1926). *Pausanias. Description of Greece, Volume II: Books 3-5 (Laconia, Messenia, Elis 1)* (Çev: W. H. S. Jones ve H. A. Ormerod). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pausanias (1933). *Pausanias. Description of Greece, Volume III: Books 6-8.21 (Elis 2, Achaia, Arcadia)* (Çev: W. H. S. Jones). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pausanias (1935). *Pausanias. Description of Greece, Volume IV: Books 8.22-10 (Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri)* (Çev: W. H. S. Jones). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pindaros (1997). *Olympian Odes. Pythian Odes* (Çev: W. H. Race). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plutarkhos (1916). *Lives, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla* (Çev: B. Perrin). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plutarkhos (1920). *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius* (Çev: B. Perrin). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plutarkhos (1936). *Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek questions. Greek and Roman parallel stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians more famous in war or in wisdom?* (Çev: F.C. Babbitt). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Propertius (1990). *Elegies* (Çev: G.P. Goold). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sevillalı İsidorus (2006). *The Etymologies* (Çev: J. A. Beach). New York: Cambridge University Press.
- Suetonius (1914). *Lives of the Caesars, Volume I: Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula* (Çev: J. C. Rolfe). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suetonius (1914). *Lives of the Caesars, Volume II: Claudius. Nero. Galba, Otho, and Vitellius. Vespasian. Titus, Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and*

- Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus* (Çev: J. C. Rolfe). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tacitus (1931). *Histories: Books 4-5. Annals: Books 1-3* (Çev: C.H. Moore ve J. Jackson). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tacitus (1937). *Annals: Books 13-16* (Çev: J. Jackson). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tertullianus (2015). *Ad nationes* (Çev: A.M.O Holmes). Savage, MN: Lighthouse Christian Publishing.
- Valerius Maximus (2000). *Memorable doings and sayings, Volume I: Books 1-5* (Çev: D.R.S. Bailey). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Varro (1938). *On the Latin Language, Volume I: Books 5-7* (Çev: R.G. Kent). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vitruvius (1931). *On architecture, Volume I: Books 1-5* (Çev: F. Granger). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Yaşlı Plinius (1940). *Natural history, Volume III: Books 8-11* (Çev: H. Rackham). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Yaşlı Plinius (1952). *Natural history, Volume IX: Books 33-35* (Çev: H. Rackham). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Yaşlı Plinius (1962). *Natural history, Volume X: Books 36-37* (Çev: D. E. Eichholz). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Modern Kaynaklar

- Allègre, F. (1889). *Étude sur la déesse grecque Tyché: sa signification religieuse et morale, son culte et ses représentations figurées*. Paris: Leroux.
- Almasri, E., Alshwabkeh, Y., Balaawi, F. ve A., Shwater (2017). An enthroned Tyche statue from Gadara/Umm Qais, Jordan. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58(1), 5-20.
- Arslan, M. ve Yeğın, Y. (2022). Ankara'dan Isis-Tykhe betimli sihirli bir grup yüzük taşı. *Anadolu Araştırmaları*, (26), 81-100.
- Arya, D. A. (2002). *The goddess Fortuna in imperial Rome: cult, art, text*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Austin: Texas Üniversitesi.
- Avery, H. C. (1967). Marius Felix. *Hermes*, 95(H. 3), 324-330.

- Balsdon, J. P. (1951). Sulla Felix. *JRS*, 41(1-2), 1-10.
- Baukova, A.Y. (2021). Goddess Tyche in the coinage of the cities of the Roman province of Asia. *Institute of Oriental Studies*, 9-26.
- Beer, C. (2002). A head of a marble Tyche from Idalion. *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, 32(1), 369-385.
- Belayche, N. (2003). Tychè et la Tychè dans les cités de la Palestine romaine. *Syria*, 80, 111-138.
- Billington, S. (2002). Fors Fortuna in ancient Rome. Billington, S. ve Green, M. (Ed.). *The Concept of the Goddess*. Londra: Routledge, 129-140.
- Boatwright, M. T., Gargola D.J. ve R.J.A. Talbert (2004). *The Romans: From Village to Empire*. New York: Oxford University Press.
- Bouché-Leclercq, A. (1891). Tyché ou la fortune: à propos d'un ouvrage récent. *Rev. Hist. Rel.*, 23, 273-307.
- Bowra, C. M. (1960). Palladas on Tyche. *CQ*, 10(1-2), 118-128
- Brendel, O. J. (1960). Two Fortunae, Antium and Praeneste. *AJArch.*, 64(1), 41-47.
- Broucke, P.B.F.J. (1994). Tyche and the fortune of cities in the Greek and Roman world. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession With Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 34-49.
- Brouscari, E. (1997). The Tyche of Cos on a mosaic from Late Antiquity house in Cos. S.Birk ve B.Poulsen (Ed.), *Patron and Pavements in Late Antiquity*. Odense: Odense University Press, 65-77.
- Brunt, P. A., ve Moore, J. M. (1967). *Res gestae divi Augusti: the achievements of the divine Augustus*. Oxford: Oxford University Press.
- Brutscher, C. (1958). Cäsar und sein Glück. *MH*, 15(1), 75-83.
- Byrne, A. (2013). *Fortune and her wheel: a cognitive linguistic approach*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Vancouver: British Columbia Üniversitesi.
- Cameron, A. (1985). The date and the owners of the Esquiline Treasure. *AJArch.*, 89(1), 135-145.
- Cameron, A. (2015). City Personifications and Consular Diptychs. *JRS*, 105, 250-287.
- Canter, H. V. (1922). "Fortuna" in Latin Poetry. *Studies in Philology*, 19(1), 64-82.
- Carlson, D.N. (2007). "Mast-Step coins among the Romans." *International Journal of Nautical Archaeology*, 36(2), s. 317-324.

- Carter, J. B. (1900). The cognomina of the goddess" Fortuna." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 31, 60-68.
- Carter, J. B. (1906). *The religion of Numa: and other essays on the religion of ancient Rome*. New York: Macmillan and Company, Limited.
- Champeaux, J. (1982). *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des orgines à la mort le César I- Fortuna dans la religion archaïque*. Roma: Ecole Française de Rome.
- Champeaux, J. (1987). *Fortuna: Recherches le culte de la Fortune à Rome et dans le monde romain des orgines à la mort le César II- Les transformations de Fortuna sous la République*. Roma: Ecole Française de Rome.
- Champeaux, J. (2009). La Fortune Romaine. *Revue des Deux Mondes*, 138-148.
- Clark, A. J. (2007). *Divine qualities: Cult and community in Republican Rome*. Oxford: Oxford University Press.
- Cummings, L.C. (1909). The Tychaion at Is-Şanamên. *AJArch.*, 13(4), 417-428.
- Dan-Goor, S. ve Tchekhanovets, Y. (2020). A Metal Figurine of Fortuna-Isis from the City of David. *Liber Annuus*, 70, 579-585.
- David, F. N. (1962). *Games, gods, and gambling: A history of probability and statistical from earliest times to the Newtonian era*. New York: Hafner Publishing Company.
- De Caprariis, F. (2005). Fortuna Redux. *Archeologia Classica*, 56, 131-153.
- De Jaegere, L. (1940). *Fortuna: De oude cultus van Fortuna in Latium en te Rome*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Leuven: Leuven Üniversitesi.
- Dessau, H. (1884). Archaische Bronze-Inschrift aus Palestrina. *Hermes*, 453-455.
- De Vaan, M. (2008). *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Vol. 7). Leiden: Brill.
- Doukellis, P.N. (2007). Hadrian's Panhellenion: A network of cities? *Mediterranean Historical Review*, 22(2), 295-308.
- Dumézil, G. (1943). *Servius et la Fortune*. Paris: Gallimard.
- Dumézil, G. (1974). *La religion romaine archaïque*. Paris: Payot.
- Dumézil, G. (1978). *Déeses latines et mythes védiques*. New York: Arno Press.
- Edwards, C. M. (1990). Tyche at Corinth. *Hesp.*, 59(3), 529-542.
- Feeney, D. (1998). *Literature and religion at Rome: cultures, contexts, and beliefs*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Forster, T. S. (2020). *Julius Caesar, Fortune, and Latin historiography in twelfth-century England*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cambridge: Sellwyn College.
- Fowler, W.W. (1899). *The Roman festivals of the period of the republic. An introduction to the study of the religion of the Romans*. London: Macmillan and Company, Limited.
- Fowler, W. W. (1903). Caesar's conception of Fortuna. *CR*, 17(3), 153-156.
- Fowler, W.W. (1911). *The religious experience of the Roman people: From the earliest times to the age of Augustus*. London: Macmillan and Company, Limited.
- Fowler, W. W. (1914). *Roman ideas of deity in the last century before the Christian era: lectures delivered in Oxford for the common university fund*. London: Macmillan and Company, Limited.
- Friedrich, W. H. (1938). Cato, Caesar und Fortuna bei Lucan. *Hermes*, 73(H. 4), 391-423.
- Fullerton, M. D. (1990). *The archaistic style in Roman statuary*. Leiden: Brill.
- Furley, W. D. (2010). Hymns to Tyche and related abstract entities. *Paideia*, 65, 161-180.
- Gaertingen, F.H. (1911). Die Phylarchosinschrift von Tegea. *MDAI(A)*, 36, 349-360.
- Garstad, B. (2005). The Tyche sacrifices in John Malalas: virgin sacrifice and fourth century polemical history. *ICS*, 30, 83-135.
- Gavrilović-Vitas, N. (2021). The cult of goddess Fortuna in the Roman central Balkans. *Starinar*, (71), 163-180.
- Gersht, R. (1984). The Tyche of Caesarea Maritima. *Palestine Exploration Quarterly*, 116(2), 110-114.
- Gibson, C. A. (2007). Alexander in the Tychaion: Ps.-Libanius on the statues. *GRBS*, 47(4), 431-454.
- Gibson, C. A. (2009). The Alexandrian Tychaion and the date of Ps.-Nicolaus Progymnasmata. *CQ*, 59(2), 608-623.
- Gilbert, C. D. (1973) Marius and Fortuna. *CQ*, 23(1) 104-107.
- Glare, P. G. (2012). *Oxford Latin dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Göttlicher, A. (1981). Fortuna Gubernatrix: Das Steuerruder als römisches Glückssymbol. *Antike Welt*, 12(4), 27-33.
- Greenbaum, D. G. (2016). *The Daimon in Hellenistic astrology: origins and influence*. Leiden: Brill.
- Güven, S. (1989). The swan-Song of a Roman dictator: Sulla's offering to Fortuna Primigenia. *METU JFA*, (9:1), 17-36.

- Hecquet-Noti, N. (2003) Fortuna dans le monde latin: chance ou hasard? Y.Foehr Janssens ve E. Métry, (Ed.), *La fortune: thèmes, représentations, discours*. Genève: Librairie Droz.
- Hillard, T. W. (1991). Sulla's early fortunes and his reputation. *Antichthon*, 25, 63-71.
- Hornblower, S ve Spawforth, A. (1999). *The Oxford classical dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ilijic B.M. (2020). Contribution to the knowledge of the cult of Venus, Fortuna/Tyche and Isis at the site Timacum Minus. Petkovic, S. ve Vitas, N.G. (Ed.). *Ancient Cult in Balkans Through Archaeological Findings and Iconography*. Belgrad: Serbian Archaeological Society, 9-25.
- Kajanto, I. (1981). 'Fortuna'. *ANRW*, Vol. 2.17.1, 502–558.
- Kajanto, I. (1983). Notes on the Cult of Fortuna. *Arctos–Acta Philologica Fennica*, 17, 13-20.
- Kajanto, I. (1988). Epigraphical evidence of the cult of Fortuna in Germania Romana. *Latomus*, 47(3), 554-583.
- Kaplan, D. ve Durugönül, S. (2018). Tarsus Müzesi'nden bir aedicula kabartması olarak 'Antiokheia Tykhe'si. *Cedrus*, 6, 1-12.
- Karan, M.E. (2018). *Rhodiapolis Tykhe/Fortuna heykeli*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kershaw, S. P. (1986). *Personification in the Hellenistic world: Tyche, Kairos, Nemesis*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bristol: Bristol Üniversitesi.
- Kılıç, M. (2014). The cults of Nemeseis and Tyche at Smyrna. *Belleten*, 78(283), 833-854.
- Kropp, A. (2015). The Tyche of Berytus: a Phoenician goddess on civic coinage. *Religion in the Roman Empire*, 1(2), 201-218.
- Kuiper, K. (Ed.) (2011). *Ancient Rome: From Romulus and Remus to the Visigoth invasion*. New York: Britannica Educational Publishing.
- Langdon, S. (1930). The Semitic goddess of fate, Fortuna-Tyche. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 62(1), 21-29.
- Latte, K. (1960). *Römische Religionsgeschichte*. Münih: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Lazarus, F.M. (1985). On the meaning of Fors Fortuna: A hint from Terence. *AJPhil.*, 106 (3), 359-367.

- Leach, E. W. (2010). Fortune's extremities: Q. Lutatius Catulus and Largo Argentina temple B: A Roman consular and his monument. *MAAR*, 55, 111-134.
- Lenski, N. (2015). Constantine and the Tyche of Constantinople. Wienand, J. (Ed.) *Contested Monarchy. Integrating the Roman Empire in the Fourth Century AD*. New York: Oxford University Press, 330-352.
- Lind, L. R. (1973). Roman religion and ethical thought: Abstraction and personification. *CJ*, 69(2), 108-119.
- Lott, J. B. (2015). The earliest Augustan gods outside of Rome. *CJ*, 110(2), 129-158.
- Martin, T.R. (2012). *Ancient Rome: From Romulus to Justinian*. New Haven: Yale University Press.
- Matheson, S.B. (1994). The goddess Tyche. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 18-33.
- Matthews, L. (2011). *Roman constructions of fortuna*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Oxford: Oxford Üniversitesi.
- McKenzie, J. S. ve Reyes, A. T. (2013). The Alexandrian Tychaion: a Pantheon? *JRA*, 26, 36-52.
- Metzler, D. (1994). Mural crowns in the ancient Near East and Greece. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 76-85.
- Miano, D. (2018). *Fortuna: deity and concept in archaic and Republican Italy*. Oxford: Oxford University Press.
- Murphy, P. R. (1986). Caesar's Continuators and Caesar's "Felicitas". *CW*, 79(5), 307-317.
- Naudé, C. P. T. (1964). Fortuna in Ammianus Marcellinus. *Acta Classica: Proceedings of the Classical Association of South Africa*, 7(1), 70-88.
- Otto, W.F. (1910). "Fortuna". *RE*, 7, 1, 12-42.
- Palagia, O. (1982). A colossal statue of a personification from the agora of Athens. *Hesp.*, 51(1), 99-113.
- Palagia, O. (1994). Tyche at Sparta. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 64-75.
- Patch, H. R. (1922). *The tradition of the goddess Fortuna in Roman literature and in the transitional period*. Northampton, MA: Departments of Modern Languages of Smith College.

- Pennick, N. (1989). *Games of the Gods: The origin of board games in magic and divination*. Maine: Samuel Weiser Inc.
- Perfect, C. (2012). *Fortuna Redux in early imperial coinage*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hanover, New Hampshire: Dartmouth Üniversitesi.
- Picard, C. (1938). La Tyché de Xénophon d'Athènes et de Callistonicos. *Rev. Arch.*, 333-334.
- Price, S. (1991). The history of the Hellenistic period. Boardman J., Griffin, J. ve Murray, O. (Ed.). *The Oxford history of Greece and the Hellenistic world*. New York: Oxford University Press.
- Prusac, M. (2011). Personifications of Eudaimonia, Felicitas and Fortuna in Greek and Roman art. *Symbolae Osloenses*, 85(1), 74-93.
- Reith, G. (2005). *The age of chance: Gambling in Western culture*. New York: Routledge.
- Robinson, D.M. (1934). The Villa of Good Fortune at Olynthos. *AJArch.*, 38(4), 501-510.
- Robinson, D. M. (1946). The wheel of fortune. *CPhil.*, 41(4), 207-216.
- Roman, L. ve Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman mythology*. New York: Facts on File.
- Sartre-Fauriat, A. (2007). Inscriptions inédites pour la Tychè en Syrie du Sud. *Mélanges de l'Université Saint-Joseph*, 60, 1-20.
- Savage, S. M. (1940). The cults of ancient Trastevere. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 17, 26-56.
- Scullard, H.H. (1981). *Festivals and ceremonies of the Roman republic*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Sharpe, H. F. (2014). Bronze statuettes from the Athenian Agora: evidence for domestic cults in Roman Greece. *Hesp.*, 83(1), 143-187.
- Shelton, K. J. (1979). Imperial Tyches. *Gesta*, 18(1), 27-38.
- Shelton, K. J. (1985). The Esquiline Treasure: the nature of the evidence. *AJArch.*, 89(1), 147-155.
- Shelton, J. (1990). A Tychaion at the Mons Claudianus. *ZPE*, 267-269.
- Smith, W. (Ed.) (1849). *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Londra: Taylor, Walton ve Maberly; And John Murray.
- Smith, A. C. (1994). Queens and empresses as goddesses: The public role of the personal tyche in the Graeco-Roman world. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 86-105.

- Sobocinski, M. G. (2009). Porta Triumphalis and Fortuna Redux: Reconsidering the evidence. *MAAR*, 54, 135-164.
- Sönmez, B. E. (2021). Roma imparatorluk dönemi Afyon Müzesi'nde bulunan Tykhe grubu adak heykelcikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 14(76), 149-155.
- Spyridakis, S. (1969). The Itanian Cult of Tyche Protogeneia. *Hist.*, (H. 1), 42-48.
- Stafford, E. ve Herrin, J. (2005). *Personification in the Greek world: from Antiquity to Byzantium*. New York: Routledge.
- Stansbury-O'Donnell, M. D. (1994). Reflections of the Tyche of Antioch in literary sources and on coins. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 50-63.
- Stevenson, S. W. (1889). *A dictionary of Roman coins, Republican and Imperial*. Londra: G. Bell and Sons.
- Stewart, A. (2017). Hellenistic Freestanding Sculpture from the Athenian Agora, Part 3: Agathe Tyche, Aphrodite, Artemis, Athena, Eileithyia. *Hesp.*, 86(1), 83-127.
- Summerer, L. ve Atasoy, S. (2002). Die Tyche von Amisos. *Arch. Anz.*, 247-258.
- Talloon, P. (2019). The Tychaion of Sagalassos: The cultural biography of an emblematic monument. *Ist. Mitt.*, 69, 261-304.
- Tappan, E. (1931). Julius Caesar's luck. *CJ*. 27(1), 3-14.
- Thiry-Cherques, H. R. (2005). Chance and fortune. *Organization*, 12(4), 590-600.
- Thompson, D.B. (1973). *Ptolemaic oinochai and portraits in faience: Aspects of the ruler*. Oxford: Oxford University Press.
- Thulin, C. (1905). Minerva auf dem capitol und Fortuna in Praeneste. *Rh. Mus.*, 256-261.
- Tracy, S. V. (1994). IG II² 1195 and Agathe Tyche in Attica. *Hesp.*, 63(2), 241-244.
- Vallois, R. (1929). Le temple délien d'Arsinoé Philadelphé ou d'Agathé Tyché. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 73(1), 32-40.
- Van Andringa, W. vd. (2010). Le sanctuaire de Fortune Auguste à Pompéi (campagnes 2008 et 2009). *FOLD&R FastiOnLine documents & research*, (209).1-4.
- Van Andringa, W. vd. (2011). M. Tullius et le temple de fortune Auguste à Pompéi. *Mélanges de l'École française de Rome-Antiquité*, (123-1), 359-366.
- Van Reyn, G. M. A. (2004). Fortuna Caeca: Symptom of ideological failure in Roman society and Augustine's Christian alternative. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Swansea: Swansea University.

- Webster, T. B. L. (1954). Personification as a mode of Greek thought. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 17(1-2), 10-21.
- Wissowa, G. (1912). *Religion und kultus der Römer*. Münih: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Woodard, R. D. (2020). Coriolanus and Fortuna Muliebris. *JASCA*, 4, 1-32.
- Woods, D. (2019). Commodus and Fortuna Manens. *Num. Chron.*, 179, 173-178.
- Yılmaz, C.A. (2022). Mısır'da Makedon hakimiyeti: I. Ptolemaios dönemi üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Matbuat*, 6(2), 182-189.
- Yost, S. L. (2013). *Shared symbols and cultural identity: The goddess Tyche on coins from the Roman province of Syria*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Chicago: Illinois Üniversitesi.
- Yürük, M. B. (2017). *Side Tykhe Tapınağı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

Web Adresi:	Son Erişim Tarihi:
https://it.wikipedia.org	22.12.2022
https://epigraphy.packhum.org/allregions	22.12.2022
https://paganplaces.com	02.01.2023
https://www.wetheitalians.com	02.01.2023
https://www.theoi.com	13.02.2023
https://en.wikipedia.org	20.02.2023
https://www.wildwinds.com	23.02.2023
https://artgallery.yale.edu	24.02.2023
https://art.thewalters.org	24.02.2023
https://www.worldhistory.org	24.02.2023
https://www.flickr.com	26.02.2023
https://www.coinarchives.com	03.03.2023
https://moniquewebber.omeka.net	16.03.2023
https://www.metmuseum.org	20.03.2023
https://muenzen.philhlist.uni-augsburg.de	21.03.2023
https://www.britishmuseum.org	03.04.2023
http://numismatics.org	03.04.2023

https://rpc.ashmus.ox.ac.uk	03.04.2023
https://ikmk.smb.museum	03.04.2023
https://www.ikmk.at	03.04.2023
https://www.kulturportali.gov.tr	05.04.2023
https://tr.pinterest.com	05.04.2023
https://followinghadrian.com	18.04.2023
https://commons.wikimedia.org	20.04.2023

EKLER

EKLER DİZİNİ

EK 1. Berlin amphoriskosu üzerindeki Helen'in ikna edilmesi sahnesi.

EK 2. Berlin amphoriskosu üzerindeki Nemesis ve Tykhe tasviri.

EK 3. MÖ 392-MÖ 391 yıllarına tarihlendirilen bir amphora üzerinde yer alan, *cornucopia* ve *philae* tutan Agathe Tykhe tasviri.

EK 4. Zeus Epiteleios Philios'a adanmış bir kabartma.

EK 5. Atina'da bulunan, MÖ 335-MÖ 334 yıllarına tarihlendirilen, ayakta duran ve eksik olsa da kolunun pozisyonundan dolayı *cornucopia* tuttuğu düşünülen Agathe Tykhe heykeli.

EK 6. Atina Agorası'nda bulunan ve MÖ 325 yılına tarihlendirilen ve kırık olan kolunun kıvrımında dolayı *cornucopia* tuttuğu varsayılp, Tykhe'ye ait olduğu düşünülen heykel.

EK 7. Atina Agorası'nda bulunan ve MÖ 300-MÖ 275 yılları arasına tarihlendirilen, başı, boynu ve belden aşağısı olmayan, kıvrımlar halinde duran bol dökümlü bir kumaş giymiş ve *cornucopia* tutan Agathe Tykhe heykeli.

EK 8. MÖ 145- MÖ 141 yılları arasında Seleukeia/Seleuceia ad Tigrim'de (Dicle Nehri'nin batı kıyısı, Irak/Bağdat yakınları) basılmış bir tetradrahmi (gümüş).

EK 9. MÖ 128-MÖ 122 yılları arasında, Apameia'da (Suriye/Hama) basılmış bir bronz sikke.

EK 10. MÖ 105-MÖ 104 yıllarında, Tripolis'de (Lübnan/Tripli) basılmış bir tetradrahmi.

EK 11. MÖ 96-MÖ 95 yıllarında, Antakya'da basılmış bir drahmi (gümüş).

EK 12. MÖ 83-MÖ 69 yılları arasında, Tigranokerta'da (Diyarbakır/Silvan) basılmış bir tetradrahmi.

EK 13. MS 14-MS 37 yılları arasında, Kilikya-Mopsus/Mopsuestia'da (Adana/Misis) basılmış bir Æ (bronz, bakır, pirinç ve metal alaşım sikke).

EK 14. MS 30-MS 40 yılları arasında, Kilikya/ Epiphaneia'da (Hatay/Erzin) basılmış bir Æ.

EK 15. MS 45 yılında, Kilikya/ Caesarea'da (?) basılmış bir Æ.

EK 16. MS 67-MS 68 yıllarında, İskenderiye'de basılmış bir Æ.

EK 17. MS 68 yılında, Roma'da basılmış bir denarius (gümüş sikke).

EK 18. MS 71 yılında Lugdunum'da (Lyon/Fransa) basılmış bir denarius.

EK 19. MS 72 yılında, Lugdunum'da basılmış bir dupondius (bronz alaşım).

EK 20. MS 71 yılında, Lugdunum'da basılmış bir aureus (altın).

EK 21. MS 74 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.

- EK 22.** MS 72 yılında, Roma'da basılmış bir sestertius (bakır alaşım).
- EK 23.** MS 74 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 24.** MS 79-MS 81 yılları arasında, Hierapolis'de (Denizli/Pamukkale) basılmış bir Æ.
- EK 25.** MS 82 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 26.** MS 89-MS 90 yıllarında, Flaviopolis'de (Osmaniye/Kadirli) basılmış bir bronz sikke.
- EK 27.** MS 81-MS 96 yılları arasında, Tarsus'da (Mersin) basılmış bir tetradrahmi.
- EK 28.** MS 96 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 29.** MS 97 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 30.** MS 96-MS 98 yılları arasında, Ancyra'da (Ankara) basılmış bir Æ.
- EK 31.** MS 97 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 32.** MS 98 yılında, Küçük Asya'da basılmış bir dupondius (bronz).
- EK 33.** MS 98 yılında, Küçük Asya'da (Uşak civarları) basılmış bir cistophorus (gümüş).
- EK 34.** MS 103-MS 111 yılları arasında, Roma'da basılan bir sestertius.
- EK 35.** MS 103-MS 111 yılları arasında, Perinthus'da (Tekirdağ/Marmaraeğlisi) basılmış bir Æ.
- EK 36.** MS 112-MS 117 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 37.** MS 113-MS 114 yıllarında, Amisus'da (Samsun) basılmış bir Æ.
- EK 38.** MS 98-MS 117 yılları arasında, Küçük Asya'da (Uşak civarları) basılmış bir cistophorus.
- EK 39.** MS 114-MS 116 yılları arasında, Pergamum'da (Bergama) basılmış bir Æ.
- EK 40.** MS 120-MS 121 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 41.** MS 117-MS 138 yılları arasında, Cyzicus'da (Balıkesir/Erdek) basılmış bir Æ.
- EK 42.** MS 131-MS 132 yıllarında, Amisus'da basılmış bir gümüş sikke.
- EK 43.** MS 117, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 44.** MS 137 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 45.** MS 150-MS 151 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 46.** MS 151-MS 152 yılları arasında, Roma'da basılmış bir sestertius.
- EK 47.** MS 139 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 48.** MS 138-MS 161 yılları arasında, Korinthos'da (Yunanistan) basılmış bir Æ.
- EK 49.** MS 141 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 50.** MS 138-MS 161 yılları arasında, Amastris'da (Bartın/Amasra) basılmış bir Æ.

- EK 51.** MS 168 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 52.** MS 161-MS 169 yılları arasında, Nicaea'da (Bursa/İznik) basılmış bir Æ.
- EK 53.** MS 168 yılında, Roma'da basılan bir aureus.
- EK 54.** MS 169-MS 170 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 55.** MS 161-MS 165 yılları arasında, Ephesus'da (İzmir/Selçuk) basılmış bir Æ.
- EK 56.** MS 150- MS 200 yılları arasına tarihlendirilen ve Roma'da bulunan, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli.
- EK 57.** MS. 150-MS 200 yılları arasına tarihlendirilen, İspanya/Madrid'deki Prado Müzesi'nde (Museo Nacional del Prado) bulunan, ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli.
- EK 58.** Belçika/Brüksel'deki Sanat ve Tarih Müzesi'nde (Cinquantenaire Museum) bulunan, MS 2. yüzyıla tarihlendirilen ve kökeni bilinmeyen ancak Perge (Antalya/Aksu) antik kentinde götürüldüğü düşünülen Tykhe/Fortuna heykeli.
- EK 59.** MS 184-MS 192 yılları arasında Aezani'de (Kütahya/Çavdarhisar) basılmış bir Æ.
- EK 60.** MS 192 yılında, Roma'da basılmış bir dupondius.
- EK 61.** MS 193 yılında, Roma'da basılmış bir sestertius.
- EK 62.** MS 193 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 63.** MS 193-MS 194 yıllarında Antakya'da basılmış bir denarius.
- EK 64.** MS 194-MS 195 yıllarında Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 65.** MS 195-MS 196 yıllarında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 66.** MS 197 yılında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 67.** MS 197-MS 200 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 68.** MS 194 yılında, Kapadokya'da basılmış bir denarius.
- EK 69.** MS 194 yılında, Kapadokya'da basılmış bir denarius.
- EK 70.** MS 194 yılında, Kapadokya'da basılmış bir denarius.
- EK 71.** MS 194 yılında, Antakya'da basılmış bir denarius.
- EK 72.** MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 73.** MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius.
- EK 74.** MS 211 yılında, Roma'da basılmış bir aureus.
- EK 75.** MS 218-MS 222 yılları arasında, Philippopolis'de (Bulgaristan/Filibe) basılmış bir Æ.

EK 76. MS 231-MS 235 yılları arasında, Roma'da basılan bir denarius.

EK 77. Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 1. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilen, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan altın Fortuna heykelciği.

EK 78. Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 1. ve 3. Yüzyıllar arasına tarihlendirilen bir kırmızı akik taşı üzerinde, ayakta duran sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna.

EK 79. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen, Akmonia'da (Uşak/Banaz-Ahatköy) bulunan, ayakta duran ve *cornucopia* tutan Tykhe bir mozaïği.

EK 80. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen, Vatikan'daki Chiaramonti Müzesi'nde bulunan, ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli.

EK.81. Hellenistik Dönemde Tykhe İkonografisinin Gelişimi

EK.82. Roma Döneminde Tykhe/Fortuna İkonografisinin Gelişimi

EK 1. Berlin amphoriskosu üzerindeki Helen'in ikna edilmesi sahnesi. (Kershaw, 1984)

EK 2. Berlin amphoriskosu üzerindeki Nemesis ve Tykhe tasviri. (<https://www.theoi.com/Gallery/N16.1.html> Erişim Tarihi 13.02.2023)

EK 3. MÖ 392-MÖ 391 yıllarına tarihlendirilen bir amphora üzerinde yer alan, *cornucopia* ve *philae* tutan Agathe Tykhe tasviri. (Stewart, 2017)

EK 4. Zeus Epiteleios Philios'a adanmış bir kabartma. Kabartmanın üstündeki yazıt: “Atinalı Olympiodoros, annesi Aristomakhē ve karısı Theoris, verilen sözü yerine getirmek ve şükranlarını sunmak için, Zeus Epiteleios Philios, annesi Philia ve karısı Agathe Tykhe için sunuda bulunuyor.” (Erkan İznik Arşivi)

EK 5. Atina'da bulunan, MÖ 335-MÖ 334 yıllarına tarihlendirilen, ayakta duran ve eksik olsa da kolunun pozisyonundan dolayı *cornucopia* tuttuğu düşünülen Agathe Tykhe heykeli. (Stewart, 2017)

EK 6. Atina Agorası'nda bulunan ve MÖ 325 yılına tarihlendirilen ve kırık olan kolunun kıvrımında dolayı *cornucopia* tuttuğu varsayılp, Tykhe'ye ait olduğu düşünülen heykel. (1.54m) (Palagia, 1994)

EK 7. Atina Agorası'nda bulunan ve MÖ 300-MÖ 275 yılları arasına tarihlendirilen, başı, boynu ve belden aşağısı olmayan, kıvrımlar halinde duran bol dökümlü bir kumaş giymiş ve *cornucopia* tutan Agathe Tykhe heykeli. (0.80m) (Stewart, 2017)

EK 8. MÖ 145- MÖ 141 yılları arasında Seleukeia/Seleuceia ad Tigrim'de (Dicle Nehri'nin batı kıyısı, Irak/Bağdat yakınları) basılmış bir tetradrahmi (gümüş). Ön yüzde; *diadem* takmış ve sağa dönük bir şekilde duran II. Demetrios Nicator ve arka yüzde; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ yazısı ve tahtta oturan, oturduğu tahtın altında, tahtı destekleyen bir Tritoness bulunan, sağ elinde kısa bir asa ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (16.17gr, 30mm)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.71955> Erişim Tarihi 23.02.2023)

EK 9. MÖ 128-MÖ 122 yılları arasında, Apameia'da (Suriye/Hama) basılmış bir bronz sikkē. Ön yüzde; başında bir çelenk bulunan ve sağa dönük bir şekilde duran Dionysos ve arka yüzde; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΧΑΝΔΡΟΥ yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe (7.25gr, 20mm)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.76780> Erişim Tarihi 23.02.2023)

EK 10. MÖ 105-MÖ 104 yıllarında, Tripolis’de (Lübnan/Tripli) basılmış bir tetradrahmi. Ön yüzde; *diadem* takmış ve sağa dönük bir şekilde duran IX. Antiokhos Kyzikenos ve arka yüzde; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (16.19gr, 28mm) (<http://numismatics.org/collection/1944.100.76784> Erişim Tarihi 23.02.2023)

EK 11. MÖ 96-MÖ 95 yıllarında, Antakya’da basılmış bir drachmi (gümüş). Ön yüzde; *diadem* takmış ve sağa dönük bir şekilde duran IX. Antiokhos Kyzikenos ve arka yüzde; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (3.86gr, 17mm) (<http://numismatics.org/collection/1944.100.76895> Erişim Tarihi 23.02.2023)

EK 12. MÖ 83-MÖ 69 yılları arasında, Tigranokerta'da (Diyarbakır/Silvan) basılmış bir tetradrahmi. Ön yüzde; iki kartal arasında kuyruklu bir yıldızla süslenmiş beş köşeli taç giyen ve sağa dönük bir şekilde duran II. Tigranes ve arka yüzde; kayanın üzerine oturmuş bir şekilde sağ elinde bir hurma dalı tutan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç bulunan ve altında ise Arakses (Aras) Nehri'ni temsil eden bir yüzücü bulunan Tigranokerta Tykhe'si. (4.128gr)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.62299> Erişim Tarihi 23.02.2023)

EK 13. MS 14-MS 37 yılları arasında, Kilikya-Mopsus/Mopsuestia'da (Adana/Misis) basılmış bir Æ (bronz, bakır, pirinç ve metal alaşım sikke). Ön yüzde; ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Tiberius ve arka yüzde; ΜΟΥΣΑΤΩΝ yazısı ve sağa dönük bir şekilde oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç takmış, altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi bulunan ve elinde buğday başağı tutan Tykhe. (9.57gr, 25mm) (RPC I 4050)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4050> Erişim Tarihi 18.03.2023)

EK 14. MS 30-MS 40 yılları arasında, Kilikya/ Epiphaneia'da (Hatay/Erzin) basılmış bir Æ. Ön yüzde;] ΣΕΒΑ [yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sola dönük bir şekilde duran imparator Caligula ve arka yüzde; ΕΠΙΦΑΝΕΩΝ, ΖΡ yazısı ve ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe. (9.52gr, 23mm) (RPC I 4068)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4068> Erişim Tarihi 18.03.2023)

EK 15. MS 45 yılında, Kilikya/ Caesarea'da (?) basılmış bir Æ. Ön yüzde; ΤΙΒΕΡΙΟC ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΚΑΙΣΑΡ yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Claudius ve arka yüzde ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΕΤΟΥΤ Ε yazısı ve oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden taç giymiş ve elinde buğday başağı tutan ve altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi ile tasvir edilmiş Tykhe. (6.66gr, 23mm) (RPC I 4086)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/4086> Erişim Tarihi 18.03.2023)

EK 16. MS 67-MS 68 yıllarında, İskenderiye’de basılmış bir Æ. Ön yüzde; ΝΕΡΩ ΚΛΑΥ ΚΑΙΣ ΣΕΒ ΓΕΡ ΑΥ yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nero ve arka yüzde ΛΙΑ yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (16.80gr, 30mm) (RPC I 5319)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/5319> Erişim Tarihi 18.03.2023)

EK 17. MS 68 yılında, Roma’da basılmış bir denarius (gümüş). Ön yüzde; [IMP] SER GALBA CAESAR AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Galba ve arka yüzde SALVS GEN HVMANI yazısı ve bol dökümlü bir kıyafet ile sola dönük bir şekilde sağ ayağını bir üzerine koymuş bir şekilde ayakta duran, sağ elinde sunuda bulunmak için bir patera ve sol elinde bir yeke tutan Fortuna-Salus. (3.38gr) (RIC I Galba 211)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-10115

Erişim Tarihi

20.03.2023)

EK 18. MS 71 yılında Lugdunum'da (Lyon/Fransa) basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAESAR VESPASIANVS AVG TR P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Vespasianus ve arka yüzde; FORTVNA AVGVST yazısı ve sola dönük bir şekilde bir şekilde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna. (3.61 gr) (RIC II, Part 1 Vespasian 1116)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-415 20.03.2023)

EK 19. MS 72 yılında, Lugdunum'da basılmış bir dupondius (bronz alaşım). Ön yüzde; IMP CAESAR VESPASIAN AVG COS IIII yazısı ve ışınlar ile donatılmış bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Vespasianus ve arka yüzde; FORTVNAE REDVCI yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir kürenin üzerinde duran yeke ve hurma dalı ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (12.71 gr) (RIC II, Part 1 Vespasian 75)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-10680 Erişim Tarihi 20.03.2023)

EK 20. MS 71 yılında, Lugdunum'da basılmış bir aureus (altın). Ön yüzde; IMP CAESAR VESPASIANVS AVG TR P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Vespasianus ve arka yüzde; COS III FORT RED yazısı ve ayakta duran, sağ elinde dünyayı ve dengeyi temsil eden bir küre ve sol elinde barış sembolü *caduceus* tutan Fortuna. (7.49gr, 18.75mm) (RIC II, Part 1 Vespasian 1111)

(<http://numismatics.org/collection/1905.57.308> Erişim Tarihi 20.03.2023)

EK 21. MS 74 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; IMP CAESAR VESP AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Vespasianus ve arka yüzde FORTVNA AVGVST yazısı ve bir kaide üzerinde sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.28gr) (RIC II, Part 1 Vespasian 682)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1867-0101-640 Erişim Tarihi 20.03.2023)

EK 22. MS 72 yılında, Roma'da basılmış bir sestertius (bakır alaşım). Ön yüzde; T CA[ES V]ESPASIAN IMP PON TR POT COS II yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Titus ve arka yüzde FO[RTVNAE] REDVCI yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde küre üzerinde duran bir yeke ve hurma dalı ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (27.56gr) (RIC II, Part 1 Vespasian 421)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-10569

Erişim Tarihi

21.03.2023)

EK 23. MS 74 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; T CAESAR IMP VESP yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Titus ve arka yüzde; PONTIF TR POT yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.31gr) (RIC II, Part 1 Vespasian 696)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-10307

Erişim Tarihi

21.03.2023)

EK 24. MS 79-MS 81 yılları arasında, Hierapolis’de (Denizli/Pamukkale) basılmış bir Æ. Ön yüzde TITOΣ KAIΣAP yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Titus ve arka yüzde IEPAPIOΛITΩN ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ [] yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (5.47gr, 20mm) (RPC II 1303)
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/1303> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 25. MS 82 yılında, Roma’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAES DOMITIANVS AVG P M yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Domitianus ve arka yüzde TR POT IMP II COS VIII DES VIII P P yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.41gr) (RIC II, Part 1 Domitian 141)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_BNK-R-312 Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 26. MS 89-MS 90 yıllarında, Flaviopolis’de (Osmaniye/Kadirli) basılmış bir bronz sikke. Ön yüzde; ΔΟΜΗΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Domitianus ve arak yüzde; ΦΛΑΥΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΕΤΟΥΣ ΖΙ yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (4.31gr, 18mm) (RPC II 1759)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/1759> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 27. MS 81-MS 96 yılları arasında, Tarsus’da (Mersin) basılmış bir tetradrahmi. Ön yüzde; ΑΥΤΟ ΚΑΙ ΘΕ ΥΙ ΔΟΜΗΤΙΑΝΟΣ ΣΕ ΓΕΡ yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Domitianus ve arka yüzde; ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ, ΤΑΡ yazısı ve sağa dönük bir şekilde oturan, başında şehir duvarlarını temsil eden bir taç takmış, altında bir nehir tanrısının kişileştirilmesi bulunan ve elinde hurma dalı veya buğday başağı tutan Tykhe. (13.94gr,27mm) (RPC II 1728)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/1728> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 28. MS 96 yılında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP NERVA CAES AVG PM TR P COS II P P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nerva ve arka yüzde FORTVNA AVGVST yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.05gr, 18mm) (RIC II Nerva 4)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.42622> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 29. MS 97 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde IMP NERVA CAES AVG- P M R P COS III P P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nerva ve FORTVNA AVGVST yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.44gr, 19mm) (RIC II Nerva 16)

(<https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18272963&view=rs> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 30. MS 96-MS 98 yılları arasında, Ancyra'da (Ankara) basılmış bir Æ. Ön yüzde; AYTO NEPOYΑΣ KAIΣAP ΣEBA yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nerva. Ve arka yüzde ANKY PANΩN yazısı ve sola dönük bir şekilde ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (6.45gr, 20mm) (RPC III 2531)

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/2531> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 31. MS 97 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; IMP NERVA CAES AVG P M TR P COS III P P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nerva ve arka yüzde; FORTVNA P R yazısı ve bol dökümlü kıyafetiyle, oturur vaziyette sağ elinde buğday başağı ve elinde asa tutan Fortuna. (7.42gr) (RIC II Nerva 17)

http://numismatics.org/ocre/id/ric.2.ner.17_aureus Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 32. MS 98 yılında, Küçük Asya’da basılmış bir dupondius (bronz). Ön yüzde; DIVVS AVGVSTVS yazısı ve sağa dönük şekilde duran Divius Augustus ve arka yüzde IMP NERVA CAES AVGVSTVS REST S C yazısı ve Fortuna’nın sembolleri olan, bir küre üzerine konulmuş yeke. (12.88gr, 28mm) (RIC II Nerva 131)

(<http://numismatics.org/collection/1995.110.27> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 33. MS 98 yılında, Küçük Asya’da (Uşak civarları) basılmış bir cistophorus (gümüş). Ön yüzde; IMP NERVA CAES AVGVSTVS POT P P COS III yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Nerva ve arka yüzde; Nerva'nın *cornucopia* tutan bir kadın (Fortuna?) tarafından çelenkle taçlandırıldığı Roma ve Augustus Tapınağı; ROM ET AVGVSTVS yazılı friz. Yazı: Nerva'nın bereket tutan bir kadın tarafından çelenkle taçlandırıldığı Roma ve Augustus Tapınağı; ROM ET AVGVSTVS yazılı friz. (10.11gr, 25mm) (RIC II Nerva 122)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.42643> Erişim Tarihi 21.03.2023)

EK 34. MS 103-MS 111 yılları arasında, Roma'da basılan bir sestertius. Ön yüzde; IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS V P P yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde; S P Q R OPTIMO PRINCIPI S C yazısı ve ayakta duran, gemi pruvasına dayanmış bir yeke ve *cornucopia* tutan Fortuna. (25.66gr, 33mm) (RIC II Trajan 316) (<http://numismatics.org/collection/1995.11.556> Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 35. MS 103-MS 111 yılları arasında, Perinthus'da (Tekirdağ/Marmaraereğlisi) basılmış bir Æ. Ön yüzde; AY KAI NE TPAIANOΣ ΣΕΒΑ Γ(E) yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde; ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (6.66gr, 23mm) (RPC III 694) (<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/694> Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 36. MS 112-MS 117 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GERM DAC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde PARTHICO P M TR P COS VI P P S P Q R- FORT RE yazısı ve oturur vaziyette, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.10gr) (RIC II Trajan 316)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1934-0715-12 Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 37. MS 113-MS 114 yıllarında, Amisus'da (Samsun) basılmış bir Æ. Ön yüzde; Y T NEP TPAIANOC KAICAP CEB ΓEPM ΔAKIKOC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde; AMICOY EAEYΘEPAC ETOYC PME yazısı ve oturan, sağ elinde *patera* ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (23.76gr, 33mm) (RPC III 1241)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1241> Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 38. MS 98-MS 117 yılları arasında, Küçük Asya'da (Uşak civarları) basılmış bir cistophorus. Ön yüzde; IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM P M yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde; COM ASIA yazısı ve solda ayakta, askeri bir kıyafet giymiş imparator Traianus, sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna (?) tarafından taçlandırılmakta. Tapınak frizindeki yazı: ROM ET AVG. (9.57gr, 25mm) (RIC II Trajan 723)

(<http://numismatics.org/collection/1997.28.1> Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 39. MS 114-MS 116 yılları arasında, Pergamum'da (Bergama) basılmış bir \AA . Ön yüzde; AYTO NEP TRAIANON KAIC APIC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Traianus ve arka yüzde; EΠΙ ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΩΣ ΠΕΡΓΑΜΗΝ, ΤΟ Β yazısı ve ayakta duran, başında kalathos bulunan, sağ elinde *patera* ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (9.14gr, 24mm) (RPC III 1720)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1720> Erişim Tarihi 22.03.2023)

EK 40. MS 120-MS 121 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Hadrianus ve P M TR P COS III yazısı ve ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.1gr, 17.84mm) (RIC II, Part 3 Hadrian 392-394)

([http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_3\(2\).hdn.392-394](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_3(2).hdn.392-394) Erişim Tarihi 24.03.2023)

EK 41. MS 117-MS 138 yılları arasında, Cyzicus'da (Balıkesir/Erdek) basılmış bir Æ. Ön yüzde; AYTOKPA KAICAPA TPAIAN AΔPIANON yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış, göğüs zırhı giymiş ve sağa dönük bir şekilde imparator Hadrianus ve ΕΠΙ CΤΡΑ Α ΠΟΥΥ CΑΒΕΙΝΟΥ ΚΥ-ΖΙ yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (13.29gr, 27mm) (RPC III 1512)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1512> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 42. MS 131-MS 132 yıllarında, Amisus'da basılmış bir gümüş sikke. Ön yüzde; AYT KAI TPA AΔPIANOC CEB II II YΠ Γ yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Hadrianus ve arka yüzde; AMICOY EΛEYΘEPAC ETOYC ΠEΓ yazısı ve oturan, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (5.65gr, 23mm) (RPC III 1247)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1247> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 43. MS 117, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; IMP CAES TRAIAN HADRIANO AVG DIVI TRA PART F yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış, sağa dönük bir şekilde duran ve göğüs zırhı giymiş imparator Hadrianus ve arka yüzde; DIVI NER NEP P M TR P COS- FORT RED yazısı ve oturur vaziyette, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.069gr) (RIC II, Part 3 Hadrian 48)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-8038 Erişim Tarihi 24.03.2023)

EK 44. MS 137 yılında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; L AELIVS CAESAR yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran Lucius Aelius ve TR POT COS II yazısı ve ayakta duran, sağ elinde tütsü kutusu ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna-Spes. (2.99gr, 17.7mm) (RIC II, Part 3 Hadrian 2639-2640)

([http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_3\(2\).hdn.2639-2640](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_3(2).hdn.2639-2640) Erişim Tarihi 27.03.2023)

EK 45. MS 150-MS 151 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; ANTONINVS AVG PIVS P P TR P XIII yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Antoninus Pius ve arka yüzde; COS III yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.19gr) (RIC III Antoninus Pius 194)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-13273

Erişim

Tarihi

28.03.2023)

EK 46. MS 151-MS 152 yılları arasında, Roma'da basılmış bir sestertius. Ön yüzde; ANTONINVS AVG PIVS P P TR P XV yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Antoninus Pius ve arka yüzde; COS III yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran dikey bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (25.74gr) (RIC III Antoninus Pius 885)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-13793

Erişim

Tarihi

28.03.2023)

EK 47. MS 139 yılında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; ANTONINVS AVG PIVS P P yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran Antoninus Pius ve arka yüzde; TR POT COS II yazısı ve ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.5gr, 17.5mm) (RIC III Antoninus Pius 49a)

(<http://numismatics.org/collection/1911.23.180>

Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 48. MS 138-MS 161 yılları arasında, Korinthos’da (Yunanistan) basılmış bir Æ. Ön yüzde; ANTONINVS AVG PIVS yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran Antoninus Pius ve arka yüzde; C L I COR yazısı ve ayakta duran, sağ elinde *patera* ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (6.19gr, 21mm) (RPC IV.1 5086)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/5086> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 49. MS 141 yılında, Roma’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; A DIVA FAVSTINA yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran Faustina ve arka yüzde AETERNITAS yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre ve sol elinde bir yeke tutan ve başı örtülü olan Fortuna. (3.09gr, 16.5mm) (RIC III Antoninus Pius 348a)

(<http://numismatics.org/collection/1956.127.598> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 50. MS 138-MS 161 yılları arasında, Amastris’da (Bartın/Amasra) basılmış bir Æ. Ön yüzde; ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ ΣΕΒΑΚΤΗ yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran II. Faustina ve arka yüzde; ΑΜΑΚΤΡΙΑΝΩΝ yazısı ve ayakta duran sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe (8.10gr, 24mm) (RPC IV.1 5431)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/5431> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 51. MS 168 yılında, Roma’da basılmış bir aureus. Ön yüzde; L VERVS AVG ARM PARTH MAX yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Lucius Verus ve arka yüzde; FORT RED TR P VIII IMP V COS III yazısı ve oturan, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.34gr) (RIC III Marcus Aurelius 583)

(<http://numismatics.org/collection/1959.228.20> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 52. MS 161-MS 169 yılları arasında, Nicaea'da (Bursa/İznik) basılmış bir Æ. Ön yüzde; AVT Λ AVPHAIOC O VH[PO]C KAI yazısı ve göğüs zırhı giymiş ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Lucius Verus ve arka yüzde; NIKAIEQN yazısı ve ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (15.67gr, 31mm) (RPC IV.1 5978)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/5978> Erişim Tarihi 23.03.2023)

EK 53. MS 168 yılında, Roma'da basılan bir aureus. Ön yüzde; M ANTONINVS AVG ARM PARTH MAX yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Marcus Aurelius ve arka yüzde; FORT RED TR P XXII IMP V yazısı ve oturan, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.340gr) (RIC III Marcus Aurelius 183)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R1874-0715-69 Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 54. MS 169-MS 170 yıllarında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; M ANTONINVS AVG TR P XXIII yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Marcus Aurelius ve arka yüzde; COS III yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.72gr, 19mm) (RIC III Marcus Aurelius 215)

(<http://numismatics.org/collection/1948.19.1318> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 55. MS 161-MS 165 yılları arasında, Ephesus'da (İzmir/Selçuk) basılmış bir Æ. Ön yüzde; K M A ANTΩNEINOC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış, göğüs zırhı giymiş ve sağa dönük bir şekilde imparator Marcus Aurelius ve arka yüzde; ΕΦΕCΙΩΝ Β ΝΕΟ(KO) yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tyche. (6.49gr, 23mm) (RPC IV.2 1131)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/1131> Erişim Tarihi 28.03.2023)

EK 56. MS 150- MS 200 yılları arasına tarihlendirilen ve Roma'da bulunan, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli. (95 cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703-32 Erişim Tarihi 05.04.2023)

EK 57. MS. 150-MS 200 yılları arasına tarihlendirilen, İspanya/Madrid'deki Prado Müzesi'nde (Museo Nacional del Prado) bulunan, ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli. (Yükseklik: 147cm, Genişlik: 68cm, Ağırlık: 180kg)

(<https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/fortuna/34d3d9fe-b51c-4833-aa27-8828dcf67ef8> Erişim Tarihi 05.04. 2023)

EK 58. Belçika/Brüksel'deki Sanat ve Tarih Müzesi'nde (Cinquantenaire Museum) bulunan, MS 2. yüzyıla tarihlendirilen ve kökeni bilinmeyen ancak Perge (Antalya/Aksu) antik kentinde götürüldüğü düşünülen Tykhe/Fortuna heykeli.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Tyche,_first_half_of_the_2nd_century_AD,_unknown_provenance,_marble_-_Cinquantenaire_Museum_-_Brussels,_Belgium_-_DSC09047.jpg Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 59. MS 184-MS 192 yılları arasında Aezani'de (Kütahya/Çavdarhisar) basılmış bir Æ . Ön yüzde; AY KOMOΔOC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Commodus ve arka yüzde; AIZANĒITΩN yazısı ve ayakta duran, başında *kalathos* bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Tykhe. (5.36gr, 23mm) (RPC IV.2 1683)

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/1683> Erişim Tarihi 28.03.2023

EK 60. MS 192 yılında, Roma'da basılmış bir dupondius. Ön yüzde; L AEL AVREL COMM AVG P FEL yazısı ve ışın saçan bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Commodus ve arka yüzde; P M TR P XVII IMP VIII COS VII P P yazısı ve sağ ayağını gemi pruvasına dayamış şekilde ayakta duran, sağ elinde *caduceus* ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna ve sağ tarafta bir yıldız. (15.13gr) (RIC III Commodus 620)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-15095

Erişim

Tarihi

28.03.2023)

EK 61. MS 193 yılında, Roma'da basılmış bir sestertius. Ön yüzde; IMP CAES P HELV PERTINAX AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış, göğüs zırhı giymiş ve sağa dönük bir şekilde imparator Pertinax ve arka yüzde; DIS CVSTODIBVS yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (26.250gr) (RIC IV Pertinax 15)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-15109

Erişim

Tarihi

29.03.2023)

EK 62. MS 193 yılında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; IMP'CAES•M•DID-IVLAN•AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Didius Julianus ve arka yüzde; P•M•TR- P•COS yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (6.70gr, 20.4mm) (RIC IV Didius Julianus 2)

(<https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID122913&view=vs>
29.03.2023)

Erişim

Tarihi

EK 63. MS 193-MS 194 yıllarında Antakya'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAES C PESC NIGER IV[S] yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Pescennius Niger ve arka yüzde; FORTVNAE RED yazısı ve oturan, sağ elinde bir yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.473gr) (RIC IV Pescennius Niger 23)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1860-0330-208
29.03.2023)

Erişim

Tarihi

EK 64. MS 194-MS 195 yıllarında Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; D CLOD SEPT ALBIN CAES yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran imparator Clodius Albinus ve arka yüzde; FORT REDVCI COS II yazısı ve oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.390gr) (RIC IV Clodius Albinus 5)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1867-0101-756 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 65. MS 195-MS 196 yıllarında, Roma'da basılmış bir aureus. Ön yüzde; L SEPT SEV PERT AVG IMP VIII yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORTVNAE REDVCI yazısı ve oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (7.410gr) (RIC IV Septimius Severus 78C)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1844-0927-2 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 66. MS 197 yılında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; L SEPT SEV PERT AVG IMP VIII yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; P M TR P V COS II P P yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (3.65gr, 17.1mm) (RIC IV Septimius Severus 104)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.50154> Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 67. MS 197-MS 200 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; L SEPT SEV AVG IMP XI PART MAX yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORTVNAE AVGG yazısı ve ayakta duran, bir gemi pruvası ile tasvir edilen, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde yeke tutan Fortuna. (3.61gr, 18mm) (RIC IV Septimius Severus 126A)

(<http://numismatics.org/collection/1944.100.50166> Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 68. MS 194 yılında, Kapadokya’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORTVNA REDVCI yazısı ve ayakta duran, sağ elinde hurma dalı ve sol elinde gemi *cornucopia* tutan Fortuna. (3.175gr) (RIC IV Septimius Severus 384)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1927-0619-4 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 69. MS 194 yılında, Kapadokya’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP [CAE L SEP SE] V PERT AVG COS II yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORTVN REDVC yazısı ve oturan, sağ elinde hurma dalı ve sol elinde *cornuopia* tutan Fortuna (2.55gr) (RIC IV Septimius Severus 386)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1997-1203-1 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 70. MS 194 yılında, Kapadokya’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IMP CAE L SEP SEV PERT AVG C II C yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORTVNAE RE REDVC yazısı ve oturan, sağ elinde haşhaş ve buğday başağı ve sol elinde *cornucopia* turan Fortuna. (3.201gr) (RIC IV Septimius Severus 387)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1927-0619-7 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 71. MS 194 yılında, Antakya’da basılmış bir denarius. Ön yüzde; L SEPT SEV PERTE AVG IMP II yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Septimius Severus ve arka yüzde; FORT RDEV C yazısı ve oturan, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde bir asa tutan Fortuna. (3.453gr) (RIC IV Septimius Severus 450)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1919-0608-2 Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 72. MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IVLIA AVGVSTA yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran imparatoriçe Julia Domna ve arka yüzde; FORTVNAE FELICI yazısı ve oturan, sağ elinde *cornucopia* ve sol bir küre üzerinde duran yeke tutan Fortuna. (3.63gr, 19mm) (RIC IV Septimius Severus 553)
(<http://numismatics.org/collection/1935.117.493> Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 73. MS 196-MS 211 yılları arasında, Roma'da basılmış bir denarius. Ön yüzde; IVLIA AVGVSTA yazısı ve sağa dönük bir şekilde duran imparatoriçe Julia Domna ve arka yüzde; FORTVNAE-FELICI yazısı ve ayakta duran, sağ elinde *cornucopia* ve sol elinde bir yeke tutan Fortuna. (3.19gr, 18.8mm) (RIC IV Septimius Severus 552)
(<http://numismatics.org/collection/1944.100.50323> Erişim Tarihi 29.03.2023)

EK 74. MS 211 yılında, Roma’da basılmış bir aureus. Ön yüzde; ANTONINVS- PIVS AVG BRIT yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Caracalla ve arka yüzde; FORT RED P M TR P XIII- COS III P P // IOV VIC yazısı ve oturan, oturduğu tahtın altında çark bulunan, sağ elinde yeke ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna. (7.16gr, 20mm) (RIC IV Caracalla 190A)

(<https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18277519&view=vs> Erişim Tarihi 03.04.2023)

EK 75. MS 218-MS 222 yılları arasında, Philippopolis’de (Bulgaristan/Filibe) basılmış bir Æ. Ön yüzde; AYT K M AYPH ANTΩNEINOC yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış, göğüs zırhı giymiş ve sağa dönük bir şekilde imparator Elagabalus ve arka yüzde; ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ yazısı ve ayakta duran, sağ elinde yeke ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna/Tykhe. (4.35gr, 19mm) (RPC VI 615)

(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/615> Erişim Tarihi 03.04.2023)

EK 76. MS 231-MS 235 yılları arasında, Roma'da basılan bir denarius. Ön yüzde; IMP ALEXANDER PIVS AVG yazısı ve defne yaprakları ile süslenmiş bir taç takmış ve sağa dönük bir şekilde imparator Severus Alexander ve arka yüzde; FORTVNAE REDVCI yazısı ve ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde bir *cornucopia* tutan Fortuna. (3.26gr, 19.07mm) (RIC IV Severus Alexander 232a)

(<http://numismatics.org/ocre/id/ric.4.sa.232a> Erişim Tarihi 03.04.2023)

EK 77. Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 1. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilen, ayakta duran, başında *kalathos* bulunan sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan altın Fortuna heykelciği. (2.10cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0508-432 Erişim Tarihi 05.04.2023)

Ek 78. Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 1. ve 3. Yüzyıllar arasına tarihlendirilen bir kırmızı akik taşı üzerinde, ayakta duran sağ elinde yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna. (1.30cm, 1cm)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1923-0401-212 Erişim Tarihi 05.04.2023)

EK 79. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen, Akmonia'da (Uşak/Banaz-Ahatköy) bulunan, ayakta duran ve *cornucopia* tutan Tykhe bir mozaiği.

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/usak/gezilecekyer/banaz-akmonia-antik-kenti> Erişim Tarihi 05.04.2023)

EK 80. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen, Vatikan'daki Chiaramonti Müzesi'nde bulunan, ayakta duran, sağ elinde bir küre üzerinde duran yeke ve sol elinde *cornucopia* tutan Fortuna heykeli.

([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fortuna, inv. 2244 -](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fortuna,_inv._2244_-_Braccio_Nuovo,_Museo_Chiaramonti_-_Vatican_Museums_-_DSC00920.jpg)

[_Braccio Nuovo, Museo Chiaramonti - Vatican Museums - DSC00920.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fortuna,_inv._2244_-_Braccio_Nuovo,_Museo_Chiaramonti_-_Vatican_Museums_-_DSC00920.jpg) Erişim Tarihi 20.04.2023)

EK.81. Hellenistik Dönemde Tykhe İkonografisinin Gelişimi

Dönem	Kaynak	Sembol
MÖ 6. yüzyıl	Pausanias (MS 110-MS 180)	<i>Polos/cornucopia</i>
MÖ 6. veya MÖ 5. yüzyıl	Pausanias (MS 110-MS 180)	Ploutos
MÖ 420	Amphoriskos	Yok
MÖ 4. yüzyıl	Rölyef/Heykel	<i>Cornucopia</i>
	Amphora	<i>Cornucopia/phiale</i>
II. Euagoras (MÖ 361-MÖ 351), Pnytagoras (MÖ 351-MÖ 332) ve Nikokreon (MÖ 331-MÖ 310)	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
MÖ 4. yüzyıl	Phylarkos Steli	Yeke
II. Arsinoe Philadelphia (MÖ 276-MÖ 270)	Oinochoe	<i>Dikeras/philaie</i>
II. Berenike (MÖ 246-MÖ 222)	Oinochoe	<i>Cornucopia/philaie</i>
MÖ 3. yüzyıl	Yaşlı Plinius (MS 23/24-MS 79) Pausanias (MS 110-MS 180) Malalas (MS 491-MS 578) Roma dönemindeki heykel kopyaları	Antakya Tykhe'si tipi: Kent duvarlarını temsil eden taç, hurma dalı veya buğday başağı ve nehir kişileştirilmesi
MÖ 212	Sikke	Yeke
I. Demetrios Soter (MÖ 162-MÖ 150) ve II. Demetrios Nikator (MÖ 145-MÖ 138)	Sikke	<i>Asa/cornucopia/Tritoness</i>
II. Demetrios Nicator (MÖ 145-MÖ 138)	Sikke	<i>Kalathos/cornucopia</i>

VIII. Antiokhos Grypos (MÖ 129-MÖ 128)	Sikke	<i>Kalathos/yeke/cornucopia</i>
II. Aleksandros Zabinas (MÖ 128-MÖ 123)	Sikke	<i>Kalathos/yeke/cornucopia</i>
IX. Antiokhos Kyzikenos (MÖ 116- MÖ 96)	Sikke	<i>Kalathos/yeke/ cornucopia</i>
VI. Seleukos Epiphanes (MÖ 96- MÖ 94)	Sikke	Yeke
X. Antiokhos Eusebes Philopator (MÖ 95-MÖ 88)	Sikke	<i>Kalathos/yeke/cornucopia</i>
XII. Antiokhos Dionysos (MÖ 87-MÖ 82)	Sikke	Hurma dalı/ <i>cornucopia</i>
II. Tigranes (MÖ 95- MÖ 55)	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
VII. Kleopatra	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç/ <i>cornucopia</i> /nehir kişileştirilmesi

EK 82. Roma Döneminde Tykhe/Fortuna İkonografinin Gelişimi

Dönem	Kaynak	Sembol
MÖ 4. yüzyıl	Ayna	Yok
MÖ 4. Yüzyıl veya MÖ 3. yüzyıl	Cista	<i>Thyrsus</i>
MÖ 2. yüzyıl veya MÖ 1. yüzyılın başları	Heykel	Kayıp (<i>Patera</i> veya kılıç tuttuğu düşünülmekte)
Pompeius (MÖ 89-MÖ 48)	Sikke	Ön yüzde; tanrıça Fortuna, arka yüzde; <i>caduceus</i> ve hurma dalı
Julius Caesar (MÖ 64-MÖ 44)	Sikke	Yeke ve <i>cornucopia</i>
MÖ 100-MS 30	Heykel	Yeke (?)/ <i>cornucopia</i>
Marcus Antonius (MÖ 54-MÖ 30)	Sikke	Victoria/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /leylek
Octavianus (MÖ 27-MS 14)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Mars Ultor Tapınağı	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
Tiberius (MS 14-MS 37)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Caligula (MS 37-MS 41)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Claudius (MS 41-MS 54)	Sikke	<i>Cornucopia</i> /çelenk
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	<i>Patera</i> / <i>cornucopia</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç

Nero (MS 54-MS 68)	Sikke	Buğday demeti/ <i>cornucopia</i> /nehir kişileştirilmesi
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /nehir kişileştirilmesi
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /Çelenk
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /at/ kent duvarlarını temsil eden taç
MS 30-MS 70	Kandil	Yeke/ <i>cornucopia</i> /küre
Galba (MS 68-MS 69)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Patera</i> /yeke/küre
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /küre
Vespasianus (MS 69- MS 79)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /hurma dalı/küre
	Sikke	<i>Caduceus</i> /küre
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /gemi pruvası
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /küre
	Sikke	<i>Victoria</i> / <i>cornucopia</i>
	Sikke	Sancak/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Gemi pruvası/sancak/ <i>aplustum</i>
	Sikke	<i>Kalathos</i> /buğday demeti/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Titus (MS 79-MS 81)	Sikke	<i>Victoria</i> / <i>cornucopia</i>
	Sikke	Sancak/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Gemi pruvası/sancak/ <i>aplustum</i>
	Sikke	<i>Kalathos</i> /buğday demeti/ <i>cornucopia</i>

Titus (MS 79-MS 81)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/küre</i>
	Sikke	<i>Cornucopia/at</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Domitianus (MS 81-MS 96)	Sikke	Gemi pruvası/sancak/ <i>aplustrum</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	<i>Cornucopia/at</i>
MS 1. yüzyıl	Heykel	<i>Cornucopia/yeke</i>
Nerva (MS 96-MS 98)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	Buğday demeti/asa
	Sikke	<i>Cornucopia/çelenk</i>
Traianus (MS 98-MS 117)	Sikke	<i>Yeke/gemi pruvası/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	<i>Patera/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Cornucopia/çelenk</i>
	Sikke	<i>Kalathos/patera/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Sancak/cornucopia</i>
	Sikke	Gemi pruvası/Sancak/ <i>aplustrum</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç	
Hadrianus (MS 117-MS 138)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/küre</i>
	Sikke	<i>Patera/Cornucopia</i>
	Sikke	<i>Sancak/cornucopia</i>
	Sikke	Gemi pruvası/sancak/ <i>aplustrum</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	<i>Cornucopia</i>

Hadrianus (MS 117-MS 138)	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç/ <i>cornucopia</i> /hurma dalı/ nehir kişileştirilmesi
	Heykel	Kent duvarlarını temsil eden taç
Antoninus Pius (MS 138-MS 161)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /küre
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /küre/ <i>kalathos</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Patera/cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>patera/cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/gemi pruvası/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/gemi pruvası/ <i>patera/cornucopia</i>
	Sikke	Sancak/ <i>aplustum</i>
	Sikke	<i>Cornucopia/asa/kalathos(?)</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	<i>Cornucopia/at</i>
Annia Galeria Faustina ya da Yaşlı Faustina (MS 100-MS 141)	Sikke	Yeke/küre
	Sikke	Yeke/küre/ <i>patera</i>
Lucius Verus (MS 161-169)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Patera/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Asa/cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Marcus Aurelius (MS 161-MS 180)	Sikke	Yeke
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>

Marcus Aurelius (MS 161-MS 180)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	<i>Patera/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Asa/cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	<i>Cornucopia/at</i>
	Sikke	<i>Yeke/küre/cornucopia/çark</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Genç Annia Galeria Faustina (II. Faustina) (MS 161-MS 175)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
MS 2. yüzyıl	Heykelcik, yüzük, toka, mücevher	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Heykel	<i>Yeke/küre/cornucopia/kalathos</i>
	Heykel	<i>Yeke/küre/cornucopia</i>
	Heykel	<i>Cornucopia</i>
	Heykel	<i>Cornucopia/Pontus'un kent duvarlarını temsil eden taç takmış kişileştirilmesi</i>
	Heykel	Kent duvarlarını temsil eden taç/ <i>Ploutos/cornucopia</i>
	Duvar resmi	<i>Yeke/çark/cornucopia</i>
Commodus (MS 177-MS 192)	Sikke	<i>Yeke/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/kalathos</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/çark</i>
	Sikke	<i>Yeke/cornucopia/küre</i>
	Sikke	<i>Patera/cornucopia</i>
	Sikke	Hurma dalı/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Antakya Tykhe'si tipi
	Sikke	<i>Asa/cornucopia</i>

Commodus (MS 177-MS 192)	Sikke	Gemi pruvası/ <i>caduceus/cornucopia</i>
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
	Sikke	<i>Cornucopia/at</i>
Pertinax (MS 192-MS 193)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia/küre</i>
Didius Julianus (MS 193)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia/küre</i>
Pescennius Niger (MS 193-MS 194/5)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Hurma dalı/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Caduceus/cornucopia</i>
	Sikke	<i>Cornucopia/terazi</i>
	Sikke	<i>Patera/çelenk</i>
Clodius Albinus (MS 193-MS 197)	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia/çark</i>
Septimius Severus (MS 193-MS 211)	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia/çark</i>
	Sikke	Yeke/gemi pruvası/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Hurma dalı/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Buğday demeti/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Patera/Cornucopia</i>
	Sikke	<i>Asa/cornucopia</i>
	Sikke	Çift <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia/çark</i>
Julia Domna (MS 193-MS 211)	Sikke	Çift <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia/çocuk</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Septimius Severus Kemerli	<i>Patera/cornucopia/polos</i>

Caracalla (MS 198-MS 217)	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /çark
Geta (MS 209-MS 211)	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	<i>Cornucopia</i> /çark
Elagabalus (MS 219-MS 222)	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i> / <i>kalathos</i>
	Sikke	<i>Patera</i> / <i>cornucopia</i> /çark
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç
Julia Maesa (MS 160-MS 224)	Sikke	<i>Cornucopia</i> /çocuk
Severus Alexander (MS 222-MS 235)	Sikke	Yeke/küre/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/ <i>cornucopia</i>
	Sikke	Yeke/küre/asa
	Sikke	Kent duvarlarını temsil eden taç